776 A 6-7

ANUARUL

INSTITUTULUI DE CERCETĂRI ETNOLOGICE ȘI DIALECTOLOGICE

CONSILIUL CULTURII
ȘI EDUCAȚIEI SOCIALISTE

Inv. 9781

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

776

ANUARUL
INSTITUTULUI DE CERCETĂRI ETNOLOGICE ȘI DIALECTOLOGICE

SERIA A
6-7

COMUNICĂRI
SESIUNI ȘTIINȚIFICE 1984–1985

Institutul BIBLIOTECA de Folclor

București '87

Inv. 9781

https://biblioteca-digitala.ro

Volumul apare sub ingrijirea unui colectiv format din;

Ioan ILIȘIU DIRECTOR

Valeriu RUSU

Ion IONICĂ

Bogdan MARINESCU

Realizarea tehnică

Alexandrina LIXANDRU
George HARAIDUN

COPERTA: Adrian CONSTANTINESCU

https://biblioteca-digitala.ro

CUVINT INAINTE

Ioan Ilişiu

Directorul Institutului

După o întrerupere de trei ani, publicăm un nou volum, din seria de "Comunicări" a "Anuarului Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice", cuprinzînd, sub forma expunerilor prezentate în cadrul sesiunilor ştiinţifice anuale, rezultatele unor cercetări etnografice, folclorice şi lingvistice, referitoare la identificarea şi estimarea aspectelor caracteristice stadiului de evoluţie contemporană a creaţiei populare, din diferite medii: rurale, urbane, semiurbane, pendulatorii etc., care, aşa cum se ştie, fac, în vremea din urmă, obiectul a numeroase dezbateri în cercuri din ce în ce mai largi.

Este cunoscut faptul că, din vastul tablou al fenomenului cultural popular românesc, se detaşează, înainte de toate, ca o dominantă fundamentală, perpetuarea unor vechi şi strălucite tradiţii care fertilizează neîncetat cultura şi arta naţională, oferind generaţiilor actuale, un tezaur inepuizabil de valori materiale şi spirituale, moştenit de la înaintaşi. Pe temelia acestei multimilenare culturi, are loc permanent, un viu şi dinamic proces de trecere, de la tradiţie, la inovaţie, căruia, mediile creatoare îi conferă, în condiţii istorice particulare spaţiului românesc, semnificaţii şi raporturi mereu modificate, la nivelul tuturor formelor sale de expresie: literatură, muzică, coregrafie, artă plastică, meşteşuguri, port, graiuri, etc., facilitînd astfel, atît continuitatea creaţiei populare,

https://biblioteca-digitala.ro

cît şi circulaţia valorilor acesteia în contemporaneitate.

Aşa, de pildă, dacă importante categorii folclorice rituale, ori întregi complexe ceremoniale tradiţionale şi-au pierdut, în cadrul procesului de desacralizare, vechile funcţii, unele dintre acestea se regăsesc azi, după profunde transformări, într-o multitudine de forme şi categorii artistice, iar altele stau la baza afirmării unor noi "obiceiuri", legate de nenumărate împrejurări ale vieţii şi muncii diferitelor categorii socio-profesionale. La fel, costumele populare regionale şi zonale, cu toate că se mai poartă doar la evenimente deosebite din viaţa colectivităţii, în special cu prilejul obiceiurilor din ciclul familial, cum este nunta, sau din ciclul calendaristic, cum sînt sărbătorile de iarnă şi vară, nu dispar, ele devin, tot mai vizibil, costume de "ocazii" festive, pentru diverse concursuri, aniversări, festivaluri, emisiuni televizate, filme artistice, expoziţii ş.a. Pătrunderea şi accentuarea rolului elementelor de origine urbană, cu deosebire a materiilor prime, determină, apoi, în întreaga tipologie a plasticii populare, schimbări substanţiale, de la cele mai simple obiecte de interior, pînă la decorul arhitectonic. In ceea ce priveşte folclorul, deşi în interiorul unor colectivităţi persistă caracterul său oral, anonim şi colectiv, asistăm la creşterea, tot mai accentuată, a creaţiei individuale şi implicit la circulaţia acesteia, sub formă scrisă. Modificări semnificative au loc, de asemenea, la nivelul graiurilor populare, determinate, atît de mişcările demografice care ating adesea distanţe geografice extrem de întinse, cît şi de acţiunea unificatoare, din ce în ce mai puternică, a limbii literare (învăţămînt, carte, presă, radio, televiziune, film etc.).

Nu încape îndoială, că mutaţiile intervenite în procesul creaţiei populare, mai ales în ultimele patru decenii, pre-

https://biblioteca-digitala.ro

cum şi tendinţele manifestate în raport cu schimbările din structura socială şi economică a ţării, sînt de o complexitate infinit mai mare, descifrarea lor impunînd ample şi sistematice cercetări disciplinare şi interdisciplinare. Cele relatate mai sus, împreună cu analizele, observaţiile şi concluziile formulate de autorii comunicărilor incluse în volumul de faţă au darul să sublinieze doar cîteva aspecte mai generale şi să atragă atenţia asupra necesităţii imperioase a unor demersuri ştiinţifice de anvergură care, odată cu aducerea în cîmpul cercetării a unei problematici noi, să opereze şi schimbările necesare în modul de a concepe desfăşurarea cercetării ştiinţifice însăşi.

Avem, desigur, în vedere faptul că, sub impulsul schimbărilor radicale la nivelul întregii structuri a societăţii, oamenii îşi formează, în timp, o nouă imagine asupra lumii, imagine pe care cultura populară o reflectă pregnant, în diferite forme şi modalităţi specifice. Spre a putea ajunge, aşadar, la o cunoaştere temeinică a profundelor modificări în conţinutul şi forma actului de creaţie populară contemporană, va trebui să pornim mereu de la studiul evoluţiei mentalităţii oamenilor, a modului în care aceştia îşi elaborează, potrivit noilor raporturi sociale, sistemul de concepte şi valori, oglindit, apoi, în propria lor creaţie. Este una din direcţiile majore ale cercetării, spre care considerăm că trebuie să se îndrepte, cu mai mult curaj, specialiştii tuturor disciplinelor implicate.

15 iunie 1987

https://biblioteca-digitala.ro

PERPETUARE ŞI INOVARE METODOLOGICĂ ÎN CERCETAREA FOLCLORICĂ DE LA RURAL LA URBAN

Stanca Ciobanu

Cultura populară şi metodologia cercetării ei sînt constante pentru cercetător, constanta obiectului de studiu şi constanta căilor de ajungere la acest obiect. Ca urmare, constanta determină şi unitatea obiectului în varietatea actualizărilor lui şi unitatea metodologică în varietatea aplicării ei. Dacă obiectul este cultura populară, una din variantele lui este raportul rural/urban (potrivit tematicii în discuţie), metoda de cercetare este aceea a etnologului care o adaptează variaţiei contextului de cercetat.

Nu ne propunem definirea obiectului sau a metodei, ci doar o pledoarie pentru ca cercetări viitoare s-o facă, avînd în vedere că în continuitatea de la tradiţie la contemporaneitate se impun reevaluări cu privire la scopul cercetării şi a mijloacelor de rezolvare a lui.

I. Realitatea obiectivă a raportului rural/urban nu este o inovare, ci un semn de continuitate. Folclorul a fost şi este o creaţie a grupurilor sociale mai restrînse sau mai largi, a indivizilor care aparţin acestor grupuri. De aceea grupul social al colectivităţii rurale este ataşat de creatul folcloric ce-i aparţine, ca şi grupul social format pe criterii de vîrstă, profesie, provenienţă, din mediul urban. Vechile bresle de meşteşugari din tîrgurile medievale aveau folclorul lor; grupele profesionale ale oraşului modern al secolului trecut aveau folclorul lor, iar grupul social al şantierului, al marilor combinate industriale, al platformelor industriale

https://biblioteca-digitala.ro

ale oraşului contemporan îşi au folclorul lor. Deci în continuitate istorică termenul de "urban" nu lipseşte din evoluţia folclorului. Desigur că sporeşte în ultima perioadă ponderea acestui termen, odată cu ampla desfăşurare a industrializării, odată cu creşterea evidentă a numărului de muncitori. Continuă însă şi folclorul rural, folclorul grupului social al satului, atît în perimetrul acestuia, cît şi în prelungirile în context urban, unde se adaptează, dar nu-şi pierde identitatea. Am spune că, dimpotrivă, prin adaptare se revitalizează ca identitate culturală a grupului social al muncitorilor. Aşadar, folclorul urban este o realitate vie, care exprimă încă un aspect de continuitate culturală etnică, dar şi o cale de evidentă întinerire a ei, de noi resurse pentru creaţia folclorică.

In preocuparea noastră este firesc să-şi găsească loc cultura populară de tip urban, pentru că:

II. Raportul rural/urban trebuie luat ca ghid în alegerea contextului de cercetat, ceea ce presupune alegerea unei unităţi sociale a satului sau a oraşului în funcţie de o diversitate de criterii, printre care:

II.1. Satul rămîne unitate fundamentală pentru efectuarea cercetării. Dar, în funcţie de scopul urmărit de cercetător, el poate fi:

II.1.1. Sat de factură preponderent tradiţională. Acesta va constitui obiect de studii pentru cel ce vrea să vadă procesul de conservare a formelor folclorice tradiţionale. Tot el poate fi cercetat şi pentru a vedea procesul transformărilor contemporane, ritmul şi modalităţile de realizare a lor, într-o colectivitate conservatoare. El poate fi ales ca pereche la un sat de alt tip, cînd urmărim un studiu comparativ, în diacronie, de folclor din aceeaşi zonă. Cu alte cuvinte, satul preponderent tradiţional va fi unitate de comparaţie pentru un sat deschis înnoirilor culturale, ambele aflate la culegere la aceeaşi epocă.

https://biblioteca-digitala.ro

II.1.2. Sat cu poziţie favorizantă pentru înnoire, aflat în proximitatea şi în legături cu oraşul sau cetăţi industriale. Acest tip de sat, pentru care vom avea grijă să-i detectăm configuraţia culturală tradiţională, prin documentare sau sondarea memoriei locale, va fi oricum în primul rînd studiat în aspectele înnoitoare, vii, active a căror motivaţie rezidă în însuşi statutul său contemporan. Vor fi cunoscute şi numite relaţiile lui cu unitatea care îi oferă deschiderea spre noul cercetat cu funcţiile şi realitatea lui.

II.2. Oraşul este un amplu recipient de cultură folclorică azi, cînd deosebirile sat - oraş sînt în efectivă şi rapidă scădere cînd pendularea populaţiei într-un fel sau altul între ele este o realitate. Vom avea în vedere o serie de tipuri ca:

II.2.1. Oraşul recent cu o cultură de tip rural, în care se produc însă certe schimbări înnoitoare.

II.2.2. Oraşul de tradiţie muncitorească, oraş vechi structurat pe o veche tradiţie muncitorească în cuprinsul căreia elementele de cultură populară izvorîte sau nu din rural sînt azi purtătoare sigure de folclor specific muncitoresc pentru care avem puţine informaţii.

II.2.3. Oraşul ca un recipient de populaţie şi cultură de diverse proveniente, de grupuri profesionale diferite, reunite de puţin timp. Cercetarea nu va fi cea globală, ci cea diferenţiatoare pe aceste categorii, urmărind modul de constituire a grupului studiat şi simbioza lui cultural-folclorică, ca şi interrelaţiile între grupuri.

III. Raportul rural/urban evidenţiază o serie de raporturi care interesează pe cercetătorul etnolog, printre care:

III. I. Raportul conservare/inovare. Luînd ca element referent folclorul tradiţional, se poate considera ca atitudine posibi-

https://biblioteca-digitala.ro

lă una dintre cele exprimate de acest raport. Niciodată nu se poate considera însă că a funcţionat exclusiv una dintre ele. Ele au coexistat, cu aportul diferit al uneia sau al celeilalte. Dacă folclorul tradiţional atestă ajustarea la realităţi ale epocilor anterioare, prin elemente de limbă, stil, structură, expresii ale unei configuraţii social-istorice a epocii respective, înseamnă că a funcţionat întotdeauna inovarea. Procesul este viu, poate mai violent, în folclorul contemporan. Dar inovarea nu este în esenţă nici azi decît prezenţa elementelor noi în scheme, modele, structuri ale culturii populare dintotdeauna. Nu se inovează genuri şi specii, dar pe tiparele culturale folclorice se creează noi teme, motive, imagini. In cuprinsul unui gen se conservă acele creaţii care răspund necesităţii culturale a epocii noastre şi se creează noi expresii potrivit aceleiaşi necesităţi. De pildă, se păstrează basmul fantastic, cu o tendinţă de explicitare pozitivă a elementului fabulos, se îmbogăţeşte proza nuvelistică şi anecdotică şi se statuează din ce în ce mai pregnant memoratul. Suportul real pătrunde în încrengătura de evenimente în naraţie, dar se păstrează creaţia narativă şi se îmbogăţeşte în forme narative.

III.2. Raportul tradiţional/contemporan. In funcţie de epoca la care situăm aprecierea acestui raport el este o realitate. Oricînd se poate vorbi de elementul de tradiţie şi de cel de contemporaneitate. De aceea, elementul contemporan pe care îl avem azi în vedere este corespondentul elementului contemporan al fiecărei epoci la care s-ar fi avut în vedere acest raport. Ceea ce e o realitate evidentă pentru folclorul zilelor noastre este că raportul se menţine că elementele tradiţionale sînt preluate, păstrate, adaptate, dar nu dislocate şi părăsite. Tot ceea ce a creat cultura de secole a poporului nostru valoros este prezent în creaţia contemporană, care adaugă firesc elementul de nou, de realitate contemporană, fără a

https://biblioteca-digitala.ro

ieşi din perimetrul folclorului. Folclorul nou este o realitate, este realitatea culturală populară a epocii noastre, cu expresie şi tematică nouă, dar potrivit unei legităţi creatoare şi de circulaţie a folclorului în specificitatea lui.

Deci, în ceea ce priveşte realitatea folclorică în cuprinsul realităţii social - economice a epocii contemporane, creaţia populară a zilelor noastre cunoaşte un proces obiectiv de evoluţie de la tradiţie la contemporaneitate, în dualismul procesului de conservare şi inovare, proces în care creaţia populară este o realitate vie şi mereu actuală.

III.3. Raportul ceremonial/neceremonial. In folclorul tradiţional acest raport este o marcă certă. In realitatea zilelor noastre raportul se menţine în sensul că - deşi există mutaţii dinspre o categorie spre alta a funcţionalităţii fenomenelor folclorice - se pot descifra modalităţile de echilibrare a acestui raport. Pe de o parte, unele aspecte de tip ceremonial cedează din această funcţie înspre ponderea artisticului, în generalul proces de deritualizare. Categorii folclorice rituale, prin evoluţia mentalităţii, prin creşterea nivelului de cultură al populaţiei, ies din normele rituale şi se performează ca fapte artistice. Ele nu dispar, ci - corespunzînd altor necesităţi - devin expresii ale creaţiei artistice. In acelaşi timp însă, transgresarea de la ceremonial spre neceremonial nu înseamnă expresa sărăcire a ceremonialului, deoarece înspre el aderă şi elemente culturale noi. Individul şi grupul social, în mediul rural sau urban, are nevoie de o ordonare de tip ceremonial a relaţiilor, a vieţii cotidiene şi a evenimentelor. De aceea se nasc noi obiceiuri, noi complexe ceremoniale de studiat (ceremonia încheierii unor cicluri de viaţă - şcoală, activitate profesională; ceremonia de iniţiere a unor cicluri de viaţă - de elev, student, activitate profesională etc.). Din această perspectivă,

https://biblioteca-digitala.ro

credem că se poate desprinde o deosebită amploare a configurării ceremoniale a vieţii moderne de grup social, ceea ce face ca, şi din punct de vedere funcţional, folclorul să-şi continue existenţa în mod creator şi nu amorf.

Mutaţiile de la sat la oraş nu au dus la o sărăcire a creaţiei folclorice, ci la modificări în rezultatul şi statutul creaţiei, modificări de multe ori care au îmbogăţit realitatea culturală populară. Modelul creaţiei tradiţionale a oferit schema creaţiei noi, de mare prolificitate în condiţiile contemporane.

Sîntem convinşi că, pe cît de diversă şi vastă este problematica, fie şi numai a pledoariei pe care am încercat-o, pe atît de puţine aspecte au putut fi sugerate aici. Dar dacă aceste sugestii sînt înţelese doar ca exprimarea unor intenţii pentru ceea ce ne propunem să studiem în anii viitori - metodologia de cercetare a folclorului epocii contemporane şi în epoca contemporană - înseamnă că ele demonstrează un început de preocupare, ale cărei rezultate vor putea fi analizate cu alt prilej, după ce tema nu va mai fi ipoteză, ci concluzie, după ce va fi trecut prin anevoiosul parcurs al demonstrării.

https://biblioteca-digitala.ro

STUDIILE DE DIALECTOLOGIE ÎN INSTITUTE ACADEMICE ÎN ULTIMELE PATRU DECENII

Valeriu Rusu

Odată cu reorganizarea vieţii academice, după Actul de la 23 August 1944, s-a pus şi problema reluării cercetărilor consacrate graiurilor şi dialectelor româneşti, cu atît mai mult cu cît pericada interbelică înregistrase pagini semnificative, de prestigiu, în acest domeniu.

Este suficient să amintim aici cele două Şcoli, cea de la Bucureşti, grupată în jurul lui Ovid Densusianu, a "Institutului de filologie şi folklor" şi a revistei "Grai şi Suflet", arătînd o preferinţă evidentă pentru cercetarea monografică, şi cea de la Cluj, al cărei mentor era Sextil Puşcariu, cu "Muzeul limbii române" şi revista acestuia, "Dacoromania", care a cultivat cu predilecţie metoda geografiei lingvistice.

Cele două direcţii, fundamentale, deşi au părut uneori a fi în contradicţie, trebuie apreciate mai ales ca fiind complementare, operele care au fost realizate în baza lor: Atlasul lingvistic român, monografiile Graiul din Ţara Haţegului, Graiul şi folklorul Maramureşului, Studii istroromâne, Aromânii, Meglenoromânii, Ţinutul Vrancei, Images d'ethnographie roumaine etc., conlucrînd la descrierea, prin metode şi tehnici diferite, a peisajului dialectal românesc.

Ce au însemnat ultimele patru decenii pentru activitatea lingvistică, în general, pentru activitatea dialectologică, în special, este o întrebare firească de actualitate nu numai din acea

https://biblioteca-digitala.ro

neliniște, permanentă și pozitivă, a cercetătorului, atras irezistibil mai ales de peisajele de clar-obscur, presărate de întrebări și presupuneri, ci și de starea de examen critic, statornic, a conștiinței fiecărei generații, care își asumă un anumit statut, privilegiat, în mișcarea științifică și culturală a unei națiuni.

Cu atît mai mult este "productivă" a doua sursă, cu cît ultima jumătate de secol este o perioadă de amplă și profundă conștientizare și de o implicare fără precedent a gesturilor și manifestărilor umane, de la individ la întregul univers, în viața socială, economică și cultural-științifică, în mișcarea ideilor.

Primul aspect care se impune a fi relevat este instituționalizarea cercetării dialectale, odată cu reorganizarea, în 1949, a Academiei și crearea unei întregi serii de institute și centre - între care și Institutele de lingvistică din București și Cluj și Centrul de lingvistică și istorie literară din Iași, cu sectoare sau nuclee de dialectologie -, menite să concretizeze și să aplice o politică de stat care își apropia știința ca una dintre armele cele mai eficace în înfăptuirea unor transformări economico-sociale și politice radicale, în realizarea progresului, în toate domeniile, în intenția de a schimba literalmente fața țării.

Era firesc, în această ambianță, ca graiurile și dialectele să atragă, în mod deosebit, atenția cercetătorilor, mai întîi pentru că ele constituie straturile cele mai semnificative ale limbii, prin caracterul lor originar, popular și autentic, mai presus de orice formă de comunicare, orală sau scrisă, forme limitate, de regulă, la anumite domenii sau terminologii sau supuse unor normări gramaticale (limba națională unică) și prelucrări estetice, tinzînd spre o expresivitate accentuată (limba literară și stilurile ei funcționale).

In al doilea rînd, această preferință a lingviștilor

https://biblioteca-digitala.ro

se explică prin faptul că graiurile şi dialectele, vorbirea populară, în ansamblu, sînt cele mai apte să reflecte transformările şi evoluţia unei societăţi, prin caracterul lor "deschis", prin excelenţă, la inovaţii.

Or, dat fiind statutul civilizaţiei rurale, al vorbitorilor de grai şi dialect, anume acela de păstrători de excepţie ai limbii strămoşeşti, ai obiceiurilor şi tradiţiilor folclorice şi etnografice, rezultă evident că prin "confruntarea" dintre tradiţie şi inovaţie, graiurile şi dialectele manifestă, în general, o disponibilitate nelimitată în reflectarea proceselor transformatoare ale unei anumite societăţi, a unei dinamici fără precedent în progresul general al ţării.

Să menţionăm aici caracterul general românesc al acestei experienţe, graiurile şi dialectale fiind prezente, ca formele cele mai expresive ale unei anumite identităţi culturale regionale, ca parte componentă a patrimoniului cultural popular, de la cele mai semnificative vetre dialectale, folclorice şi etnografice, la cele mai răzleţe sate şi cătune, oriunde se vorbeşte "în limba acestei ţări", şi chiar aiurea unde graiul românesc continuă să fie marca unei apartenenţe etnice pe care distanţele geografice şi istorice nu o pot afecta, în nici un chip, în resorturile ei cele mai intime.

In condiţiile vieţii moderne, cu numeroase şi profunde înrîuriri asupra structurilor sociale, economice, demografice şi, respectiv, lingvistice, dialectologii români au acordat o atenţie deosebită şi studiilor de sociolingvistică şi de dialectologie urbană.

Ce a rezultat, practic, din acest context atît de favorabil dezvoltării dialectologiei, ca ştiinţă particulară ?

Au fost elaborate, mai întîi, noi cercetări monografice, între care menţionăm pe cele din Valea Jiului şi din zona hidro-

https://biblioteca-digitala.ro

centralei de la Bicaz, primele anchete colective, în sensul cel mai bun al cuvîntului, adevărate şcoli ale activităţii de teren, în care s-au format mai ales dialectologii din Bucureşti, Cluj-Napoca şi Iaşi.

Monografiile elaborate şi, cele mai multe, şi publicate, ulterior[1], descind, în mod direct sau indirect, din această experienţă.

Au fost efectuate, în paralel, şi lucrări de sinteză, cu caracter metodologic şi didactic[2], care au contribuit, la rîndul lor, la formarea specialiştilor ca şi la familiarizarea unui public mai larg, atras de problemele cercetării graiurilor şi dialectelor.

S-a trecut, în condiţiile în care colective importante de dialectologi erau constituite în cele mai de seamă centre universitare şi academice, la lansarea şi elaborarea unor lucrări colective de largă respiraţie, precum Noul Atlas lingvistic român pe regiuni, Arhiva fonogramică a limbii române, Tezaurul lexical al graiurilor şi dialectelor româneşti, din care derivă seria de volume de texte dialectale şi glosare dialectale, Arhiva de scrisori şi documente dialectale etc.

Trebuie să precizăm, cu deosebită satisfacţie, că Centrul de cercetări fonetice şi dialectale şi, apoi, sectorul de dialectologie din cadrul Institutului de cercetări etnologice şi dialectologice au constituit nuclee de bază ale iniţiativelor şi realizărilor în domeniul nostru de cercetare, în ultimele două decenii.

Se explică, astfel, şi faptul că tot în acest colectiv s-a luat iniţiativa elaborării Tratatului de dialectologie românească (aflat sub tipar).

Volumele de atlase regionale publicate (Oltenia, serie completă de 5 volume, Maramureş, 3 volume, Banat, 1 volum) sau

https://biblioteca-digitala.ro

aflate în curs de redactare (pentru celelalte provincii istorice), monografii, texte şi glosare dialectale (Oltenia, Muntenia, Porţile de Fier etc.) constituie o recoltă bogată şi semnificativă a activităţii dialectologilor în ultimele trei-patru decenii.

Este o datorie să amintim aici publicaţii ca "Fonetică şi dialectologie" (nouă volume apărute), "Cercetări de lingvistică", "Anuarul Institutului de cercetări etnologice şi dialectologice" etc., care au valorificat numeroase anchete de teren şi reflecţii teoretice şi metodologice în domeniul cercetării graiurilor şi a dialectelor.

Nu este superflu să facem o constatare din perspectivă geografică: toate provinciile româneşti au fost studiate, prin diverse tehnici şi metode de cercetare, realizîndu-se, astfel, o hartă sinoptică a peisajului dialectal românesc, inclusiv dialectele româneşti sud-dunărene, care au constituit obiectul de studiu al unor cercetători români şi străini (îndeosebi din R.S.F.Iugoslavia).

O adevărată revelaţie, în baza constatărilor de pînă acum, o constituie graiurile oltenești şi, mai ales, cele muntenești, care s-au dovedit a fi mult mai complexe şi mai interesante decît ar fi presupus-o zone care au format baza dialectală a limbii noastre literare.

Intr-o perspectivă apropiată vor beneficia de aceeaşi atenţie (prin atlasul regional respectiv, prin volumele de texte şi de glosare consacrate acestei zone) graiurile din Centrul Transilvaniei, prefigurîndu-se, de pe acum, liniile unui nou subdialect dacoromân.

Trebuie, de asemenea, să menţionăm că materialul deosebit de bogat şi de interesant culeş în sute de anchete de teren, studiile, monografiile şi articolele publicate în baza acestor materiale şi a celor două atlase naţionale (Sever Pop - Emil Petrovici

https://biblioteca-digitala.ro

şi G.Weigand), achiziţiile metodologice şi tehnice care au decurs din această activitate de culegere şi de prelucrare a datelor dialectale, au asigurat un prestigiu cert Şcolii dialectologice româneşti, recunoscut în lucrări ale unor specialişti străini şi afirmat cu prilejul diferitelor congrese şi colocvii ştiinţifice internaţionale.

Este evident că dialectologia a fost chemată, de la început, să contribuie la descifrarea istoriei formării limbii şi a poporului român.

Ţinuta înaltă, ştiinţifică, a contribuţiilor dialectologice din ultimele decenii a acordat şi mai multă forţă de convingere concluziilor degajate din examinarea procesului complex de evoluţie de la latină la româna de astăzi, în totalitatea manifestărilor sale.

Vom spune în concluzia acestei succinte prezentări a realizărilor dialectologiei româneşti din ultimele patru decenii şi a perspectivelor cercetărilor în acest domeniu, că ambiţia generaţiei noastre de dialectologi de a cultiva, în baza achiziţiilor clasice, tradiţionale, o altfel de dialectologie decît înaintaşii noştri a fost justificată.

Această ambiţie exemplară, ştiinţifică şi patriotică, este chezăşia unor noi iniţiative şi demersuri, în perspectivă dialectologică, întru lauda limbii româneşti.

N O T E

1. Cele mai multe dintre monografiile dialectale au constituit, la origine, teze de doctorat: Teofil Teaha, Graiul din Valea Crişului Negru, 1961, Valeriu Rusu, Graiul din nord-vestul Olteniei, 1971, Matilda Caragiu-Marioţeanu, Fonomorfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală, 1968, Nicolae Saramandu, Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observaţii

https://biblioteca-digitala.ro

asupra sistemului fonologic, 1972, Magdalena Vulpe, Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită, 1980, Grigore Rusu, Structura fonologică a graiurilor dacoromâne, 1983, Radu Sp.Popescu, Graiul gorjenilor de lîngă munte, 1980, Vasile Frăţilă, Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe Valea inferioară a Tîrnavelor, 1982, Ion Ionică, Graiurile din sudul Olteniei (Fonetică şi morfologie), 1976, Victorela Neagoe, Graiul ungurenilor din nordul Olteniei, 1983, Ruxandra Pană-Boroianu, Contribuţii la studiul morfosintaxei istorice a graiurilor oltenesti, 1982 etc. Vezi, de asemenea, monografiile consacrate unor terminologii: Vasile Arvinte, Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului, 1957, Zamfira Mihail, Terminologia portului popular în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană, 1978, Ion A.Florea, Terminologia fierăriei în mediul rural din Moldova şi Bucovina. Glosar, 1981.

2. Vezi Ion Coteanu, Elemente de dialectologie a limbii române, 1961, Matilda Caragiu-Marioţeanu, Compendiu de dialectologie română, 1975, Matilda Caragiu-Marioţeanu, Şt.Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, Dialectologie română, 1977, Valeriu Rusu, Introducere în studiul graiurilor româneşti, 1977.

https://biblioteca-digitala.ro

CONTRIBUȚIA "REVISTEI DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR" LA EDIFICAREA NOII ȘTIINȚE A CULTURII POPULARE ÎN ȚARA NOASTRĂ, DUPĂ 1944

Aurian Fochi

Toți cei care ne cunosc mai îndeaproape știu că am nutrit întotdeauna un atașament special față de revista Institutului nostru, că deși nu am avut nici o îndatorire redacțională decurgînd din apariția ei, am urmărit cu cea mai mare atenție afirmarea ei științifică și i-am oferit tot sprijinul printr-o colaborare statornică și susținută. Odată cu revista s-a dezvoltat nu numai la noi personal, ci și la numeroși alți colegi și colaboratori, pasiunea cercetării și cu toții am crescut odată cu revista și ea odată cu noi. Intre colectivul care timp de 29 de ani a colaborat la revistă și între revistă ca atare a existat un stimul reciproc permanent, publicația aparținîndu-ne tuturor, în măsura în care noi toți îi aparțineam cu trup și suflet.

Cîteva cifre sînt necesare pentru a defini profilul publicației, pentru a scoate în evidență conținutul ei și pentru a-i defini rolul și contribuția. In cei 29 de ani de apariție, revista a publicat 627 de studii, ceea ce este de-a dreptul enorm. Inseamnă că în fiecare an s-au publicat circa 2o de studii. In această cifră am inclus și așa numitele "materiale", care au un statut ambiguu, oscilînd între folclor și folcloristică. De fapt revista - așa cum am arătat și altă dată - este o publicație de folcloristică și nu de folclor cum sugerează simplificator titlul său; este o publicație de studiu a folclorului și nu una de culegere și de editare a folclorului. Prin aceasta, revista noas-

https://biblioteca-digitala.ro

tră se deosebeşte de tot ceea ce s-a făcut în ţară la noi pînă la eliberare. "Şezătoarea", "Ion Creangă", "Izvorașul" au fost reviste de folclor, pentru care nu se punea decît o singură problemă teoretică şi metodologică: editarea în condiţii de maximă autenticitate a folclorului cules. "Anuarul Arhivei de folclor" al Academiei Române editat de regretatul Ion Muşlea a făcut un pas înainte, în sensul că a pus un accent deosebit pe studierea folclorului cules. Rămînea totuşi la o distanţă egală între folclor şi folcloristică; nu se rupsese încă de maniera tradiţională a publicaţiilor de folclor din ţara noastră, spre a se ocupa numai cu studiul acestuia. Trebuie să recunoaştem însă că "Anuarul Arhivei de folclor" al lui Ion Muşlea a însemnat un mare pas înainte în practica editării folclorului, adoptînd sistemul notării fonetice al vechiului "Atlas lingvistic român", iar în ceea ce priveşte studiul folclorului a reuşit să adune în jurul său cîţiva din cei mai reputaţi savanţi ai epocii: Emil Petrovici, Petru Caraman, Silviu Dragomir, Ion Muşlea şi alţii, toţi cu pregătire academică de specialitate înaltă şi cu merite incontestabile în fundamentarea disciplinei noastre într-o perfectă sincronizare cu ştiinţa mondială. Intr-o situaţie oarecum similară se afla şi publicaţia lui Ovid Densusianu, "Grai şi suflet", care pendula şi ea între folclor şi folcloristică, însă impunînd un sistem propriu de notare fonetică, deosebit de cel al "Atlasului lingvistic", dar apărînd cu vehemenţă şi tenacitate principii noi şi evident mai înaintate. Rămînea dar ca folcloristica să execute încă un pas mai departe în dezvoltarea sa, să se despartă de concepţia arhivistică tradiţională depăşind concepţia romantică despre dispariţia folclorului în contact cu dezvoltarea societăţii moderne, de unde culegerea folclorului devenea sarcina prioritară de salvare şi tezaurizare. Acest pas înainte l-a făcut revista noastră. Ea oglindeşte arhiva, care reprezintă o parte

https://biblioteca-digitala.ro

însemnată din activitatea ce se desfăşoară în Institut, dar nu se confundă cu arhiva. Sînt foarte puţine cazurile cînd elemente de arhivă neprelucrată au intrat în revistă, acestea sînt aşa numitele "materiale" şi apariţia lor corespunde grosso-modo înglobării etnografiei în structura publicaţiei.

In prima perioadă de apariţie a revistei, între 1956-1963, cînd etnografia ţinea organizatoric de disciplinele istorice, structura studiilor din revistă urma 4 direcţii bine definite; din anul 1963 s-a adăugat şi etnografia ca cea de a cincea direcţie de studiu, fiind astfel reprezentate, în mod egal, absolut toate sectoarele decercetare etnologică din Institut. Desigur, aşa cum era de aşteptat, aceste cinci categorii de studii nici nu puteau şi nici nu au fost reprezentate în mod egal şi proporţional în revistă; reprezentarea lor s-a făcut pe măsura elaborării teoriei şi metodologiei lor de studiu. Muzicologia folclorică venea cu foarte buna tradiţie a lui Constantin Brăiloiu şi a elevilor săi, dar coregrafia populară nu avea nici o tradiţie de studiu. Etnografia avea şi ea o bază proprie de studiu, dar aceasta nu era unitară, aducînd sugestii din partea geografiei, a sociologiei şi a muzeografiei, înclinînd mai mult spre descriptivism decît spre interpretare; putem spune că şi etnografia aşa cum se practica atunci la noi era încă într-un stadiu de formare şi creştere. Pentru a evidenţia structura revistei din punctul de vedere al reprezentării celor 5 direcţii de cercetare, oferim aici o sumară notă statistică:

1.	Studii cu caracter general		: 70	, reprezentînd	11,16%;
2.	"	" literar	: 208	"	33,18%;
3.	"	" muzical	: 135	"	21,53%;
4.	"	" coregrafic	: 51	"	8,29%;
5.	"	" etnografic	: 149	"	23,77%.

https://biblioteca-digitala.ro

Pentru a atinge totalul de 627 de studii şi proporţia corespunzătoare justă, menţionăm aici că la datele de mai sus trebuie să mai adăugăm şi 14 studii publicate la noi de diferiţi cercetători străini, ceea ce mai aduce un spor de 2,23%.

Studiile cu caracter general au deţinut o pondere mai însemnată la începutul drumului, atunci cînd se cereau fixate jaloanele marxiste ale cercetării şi proporţia ridicată a acestei categorii de studii arată ce efort s-a depus şi ce energie s-a cheltuit în perioada de începuturi, cînd s-a discutat despre definirea domeniului, selecţionarea metodelor şi tehnicilor de lucru Astăzi, orientarea nouă apare ca implicită, constituind baza indispensabilă a fiecărui studiu. Mari sau mici, studiile nu mai au nevoie de fixări de atitudini şi de poziţii, acestea rezultă direct din prezentarea adevărului. Peste o treime din studiile publicate de revistă în acest răstimp sînt cu caracter literar, deoarece în această direcţie exista o bază bună preluată de la înaintaşi şi pentru că studiile filologice nu pretindeau o instrucţie de specialitate aparte. In afară de acestea, studiile literare aveau şi destule instrumente ajutătoare de lucru. In acest domeniu s-au întîmpinat cele mai puţine dificultăţi. Studiile muzicale, care cer o pregătire tehnică specială reprezintă abia a cincea parte din ce s-a publicat, iar cele de coregrafie care nu dispuneau de nici o bază tradiţională de studiu a fost normal să cunoască o reprezentare numerică încă mai redusă, cu toate că au atins o dezvoltare spectaculoasă şi un foarte înalt grad de expresie ştiinţifică, mai ales prin inventarea sistemului de notare kinetică a dansului nostru popular, sistem dedus din specificul jocului românesc şi capabil să exprime acest specific. Materialul etnografic este şi el destul de redus, deoarece sectorul de etnografie a apărut mai tîrziu şi în Institut şi în revistă Apreciind această situaţie la justa sa valoare, trebuie să facem

https://biblioteca-digitala.ro

o observaţie ce ni se pare de cea mai mare importanţă: ocupîndu-se de absolut toate aspectele culturii noastre populare, materiale şi spirituale, funcţionale şi artistice, revista s-a impus în ştiinţa românească a epocii drept o prezenţă vie şi vivificatoare, influenţînd toate celelalte publicaţii similare din ţară, atrăgînd în jurul ei şi pe alţi cercetători din instituţii diferite, devenind, încet dar sigur, organul central de expresie şi îndrumare a folcloristicii româneşti actuale. Acesta nu este un lucru întîmplător sau nesemnificativ. Cei care am cunoscut-o de la început şi avem întreaga perspectivă a devenirii sale putem spune, în mod sincer şi serios, că revista noastră poate sta cu cinste alături de cele mai prestigioase publicaţii similare din lume. Însăşi reducerea numărului de pagini din vremea din urmă pare să fi avut o influenţă favorabilă asupra dezvoltării publicaţiei, ca şi faptul că nu se mai dau onorarii. Colaborează numai cine are efectiv ceva de comunicat în domeniul său de cercetare şi sub forma unor adevărate concentrate.

Dar revista noastră nu s-a limitat şi nici nu se limitează la un simplu monolog cu ea însăşi. Ea este o oglindă completă a activităţii folcloristice din toată ţara; întreţine un interes permanent faţă de tot ceea ce se petrece în cîmpul disciplinei noastre atît în ţară cît şi în străinătate. Este un organ sensitiv care reacţionează din plin la toţi stimulii raţionali care îi soseso din toate părţile. Partea vie a revistei, cuprinzînd recenzii, cronici, note etc. este deosebit de amplă, depăşeşte chiar cu puţin numărul studiilor. In categoria acestor materiale se numără 639 de intervenţii, care ţin la curent pe cititori cu tot ceea ce se petrece semnificativ în cuprinsul disciplinei. Specialiştii cu înaltă calificare îşi spun cuvîntul autorizat în

https://biblioteca-digitala.ro

privinţa celor mai importante apariţii de carte, în privinţa celor mai de seamă manifestări din domeniul culturii noastre populare, înregistrează toate evenimentele ce au loc în viaţa oamenilor etc. etc., aşa încît publicaţia îndeplineşte şi un important rol de informare şi documentare. Iar faptul că întreţine un dialog activ cu cititorii săi nu este desigur un aspect neglijabil din viaţa sa. Ea este cu adevărat un organ central de expresie al Institutului şi a persoanelor ce gravitează în jurul său. Desigur, cu cele 11.355 de pagini publicate în 28 de ani de apariţie, în medie deci cu 4o5 pagini anual, revista a avut o influenţă limitată, totuşi nu se poate nega faptul că şi-a îndeplinit sarcina ştiinţifică ce i s-a încredinţat, cu toată seriozitatea şi convingerea. Se deosebeşte fundamental de revistele apărute anterior, din care cele mai de seamă, "Grai şi suflet" al lui Ovid Densusianu şi "Anuarul Arhivei de folclor" al lui Ion Muşlea serveau mai mult dialectologiei decît propriu-zis folcloristicii şi oglindeşte tendinţele ştiinţifice actuale din domeniul pe care-l cultivă. Fără a se înfeuda unor mode efemere, încît să piardă legătura cu solul cultural al patriei, revista nu a rămas inertă la semnalele care-i veneau din toate direcţiile şi a fructificat sugestiile favorabile.

Ceea ce a contribuit în cea mai largă măsură la buna dezvoltare a revistei a fost caracterul ei liber şi deschis. Colaboratorilor nu li s-au impus constrîngeri, criteriul principal al publicării era cantitatea de noutate şi calitatea expresiei. Aşa se face că revista a ieşit din rutina aceloraşi veşnice subiecte reluate la nesfîrşit şi a impus cercetării şi atenţiei generale subiecte încă nestudiate şi practic necunoscute. In felul acesta, revista a contribuit mult la lărgirea cunoaşterii noastre, deschizînd perspective nebănuite cercetării. Dacă adăugăm la acestea şi interdisciplinaritatea sincretică, spre care

https://biblioteca-digitala.ro

tind toate materialele, ne putem da seama de progresul real pe care le-a favorizat revista de-a lungul perioadei sale de aproape 30 de ani de apariţie. Revista este şi a fost a Institutului, pentru că apare în cadrul Institutului, dar în realitate ea este organul ştiinţific al colaboratorilor săi, care pot fi din Institut dar şi din afara lui.

Incheind, arătăm că "Revista de etnografie şi folclor" cu toate metamorfozele sale a urmărit cu tenacitate şi constanţă următoarele obiective, care au făcut din ea ceea ce este: să răspîndească în mase tot mai largi cunoaşterea ştiinţifică a folclorului nostru; să facă cunoscute valorile autentice şi perene ale folclorului românesc; să călăuzească eforturile de culegere şi studiere din cuprinsul ţării, în direcţia nouă a folcloristicii marxiste; să orienteze cercetările, prin exemple de înaltă ţinută ştiinţifică; să conserve interesul cercurilor largi pentru valorile clasice ale folclorului; să combată agenţii de poluare ai autenticităţii, care împiedică actul de creaţie şi pot duce la dispariţia unor genuri sau specii; să continue tradiţia progresistă de formare a culturii noastre pornind de la baza folclorică, selectată în urma unei seculare autocritici artistice; să modernizeze concepţia generală despre funcţia contemporană a folclorului; să urmărească procesele de creaţie, în diferite genuri, specii şi împrejurări; să dezbată problemele pasionante ale raportului dintre tradiţie şi inovaţie; să sprijine apariţia noului şi să urmărească desprinderea noului în cadrul tradiţiei; să contribuie la reliefarea specificului nostru naţional, aşa cum acesta se oglindeşte în arta poporului şi să tindă la permanenta sa amplificare pozitivă, dar în acelaşi timp să urmărească reflectarea specificului naţional pe fundalul firesc al antropologismului.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste obiective au reflectat preocupările principale din Institut, iar revista a devenit astfel o prelungire publică a Institutului, un complement necesar şi indispensabil. Ea e latura cea mai vizibilă şi mai elocventă a activităţii desfăşurate în Institut şi anunţă, deschide drumul marilor lucrări de sinteză ce se pregătesc în Institut, leagă prezentul de viitor şi prefigurează succesele viitoare, succese pe care le aşteptăm cu toată încrederea. Nu este deci puţin ceea ce a dat pînă acum revista noastră şi se cere ca toţi factorii s-o ajute în continuare în misiunea sa de loc simplă şi uşoară.

https://biblioteca-digitala.ro

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA CĂRȚII DE FOLCLOR ȘI ETNOGRAFIE EDITATĂ DE CENTRELE JUDEȚENE DE ÎNDRUMARE A CREAȚIEI POPULARE ȘI A MIȘCĂRII ARTISTICE DE MASĂ ÎN ULTIMELE TREI DECENII

Ioan Meițoiu

Comunicarea de față își propune ca pe baza unui material informațional captat cu destule dificultăți să evidențieze, pe de o parte situația la ora actuală a unor zăcăminte de spiritualitate populară din toate zonele țării concretizate în tipărituri, pe de altă parte să releve capacitatea unor instituții de profil de a edita sub egidă proprie cărți de folclor și etnografie cu funcționalități dictate de profilul și cerințele acestor instituții.

Faptul își află semnificații multiple dacă estimăm corect necesitatea vehiculării în cadrul amplu al mișcării artistice de masă a unor categorii folclorice capabile să amplifice potențialul repertorial, conferindu-i acea aură de autenticitate menită să-i asigure certe valori etico-estetice. In același timp aceste tipărituri de etnografie și folclor îndeplinesc și un alt rol, deloc neglijabil, și anume acela de îndreptățită stimulare a cercetătorilor din diferitele zone ale țării, a numeroșilor culegători de folclor care prin mijlocirea tiparului își văd împlinite străduințile - adeseori de o viață întreagă - fapt care îi unește în pasionata lor activitate, întărindu-le rîndurile și încrederea, animîndu-i permanent, unindu-i în forme organizate, specifice, cum sînt, bunăoară, cele 35 de asociații județene ale folcloriștilor și etnografilor. Ar mai fi apoi de adăugat un lu-

https://biblioteca-digitala.ro

cru fundamental - şi anume materialul etnofolcloric de substanţă pe care îl reclamă din ce în ce mai presant şi mai convingător ediţiile Festivalului naţional "Cîntarea României", în ale cărui comandamente se înscrie cu literă mare păstrarea nealterată a folclorului, vehicularea sa în comunităţile rurale dar şi în cele urbane şi mai ales valorificarea sa în contemporaneitate cu funcţionalităţi bine definite.

Statisticile pe care le-am întocmit în ultima vreme relevă, într-adevăr, date edificatoare, tipăriturile (de la simple broşuri de popularizare pînă la tomuri de dimensiuni impresionante) depăşind cifra de două sute.

Firesţe, neputînd face o analiză exhaustivă a acestor tipărituri, ne vom rezuma numai la a puncta, prin justificată selecţie, unele dintre acestea pe baza unei clasificări elementare şi anume: a) tipărituri de folclor literar; b) de folclor muzical; c) de folclor coregrafic; d) tipărituri de etnografie. In cadrul acestei clasificări întîlnim: culegeri, antologii, monografii de tip folcloric, broşuri de popularizare, studii (individuale sau colective) colecţii de folclor, studii de îndrumare, culegeri de comunicări ale sesiunilor ştiinţifice, albume comentate etc.

Ar mai trebui spus că nu de puţine ori, pentru a le asigura girul autorizat unor atare tipărituri, instituţiile judeţene de profil au apelat la sprijinul unor edituri sau al unor instituţii centrale de prestigiu - cărţile apărînd astfel sub egida a două instituţii. Este, de pildă, cazul cărţii "Folclor din Suceava" (culeş de George Muntean de la Varvara Muntean), apărută sub egida Casei regionale a creaţiei populare Suceava şi a Editurii de Stat pentru literatură şi artă (B.P.T, 1959).

Colaborări de acest gen au fost posibile însă mai ales în aria aceluiaşi judeţ, de pildă cu prilejul sărbătoririi unui

https://biblioteca-digitala.ro

eveniment memorabil, a relevării unei personalităţi - ca în cazul consemnării centenarului naşterii lui Ovid Densusianu cînd Comitetul de cultură şi educaţie socialistă al judeţului Hunedoara, împreună cu Casa judeţeană a corpului didactic - sub egida Comisiei naţionale a R.S.România pentru UNESCO - a editat monografia:"Ovid Densusianu (folcloristul - omul şi opera)",apărută la Deva în 1973 Alte exemple: "Cîntece bătrîneşti din Oltenia" - culegere realizată de Aurelian Popescu, Ilie Mitu, Marcel Locusteanu, volum editat de Casa Creaţiei populare Craiova în 1968 (în colecţia Folclor din Oltenia) împreună cu Centrul de istorie, filologie şi etnografie din Craiova al Academiei R.S.R. - volum care completa pe cel precedent apărut cu un an înainte, în 1967, semnat de aceiaşi autori şi care marca începutul colecţiei "Folclor din Oltenia". In acelaşi spaţiu geografic oltenesc şi în colecţia amintită au mai apărut: "Flori de cîmp" (vol.V,Craiova, 1969), cuprinzînd în special folclor literar din fostul judeţ Romanaţi, de Maria şi Zenobia Georgescu; un număr de 4 volume (cu apariţia bienală cuprinzînd comunicări ştiinţifice din Sesiunile de comunicări care preced Festivalul "Maria Tănase", comunicări semnate de nume prestigioase: I.C.Chiţimia, Al.Amzulescu, Harry Brauner, Adrian Fochi, Gh.N.Dumitrescu-Bistriţa, Gh.Vrabie, T.Alexandru, I.D.Lăudat etc.

Acestor tipărituri li se adaugă cîteva culegeri reprezentative pentru folclorul gorjenesc - editate de Centrul judeţean de îndrumare a creaţiei populare Gorj - sub genericul "Folclor din Gorj",din seria respectivă remarcîndu-se şi volumul II "Cîntece din Gorj" semnat de Aurelian Popescu şi Ion Gh.Zăvoi, apărut la Tg.Jiu în 1973, incluzînd un destul de vast repertoriu de cîntece lirico-epice gorjeneşti.

Datinile şi obiceiurile gorjeneşti au fost şi ele consemnate în tipărituri ca: "Nunta şi furca de pe Valea Jaleşului"

https://biblioteca-digitala.ro

apărut în 1969 şi semnat de Vasile Cărăbiş, care, cu trei ani mai înainte, în 1966, mai semnase o broşură despre nedeile din acelaşi perimetru folcloric.

In spaţiul moldav, alături de numeroasele culegeri de folclor literar, demne de semnalat sînt îndeosebi culegerile vizînd varietatea şi caracteristicile teatrului folcloric propriu-zis, unele semnate - în calitate de alcătuitor şi îngrijitor de ediţie - de folcloristul ieşean conf. Vasile Adăscăliţei (v. "Teatru folcloric din judeţele Bacău şi Neamţ" (Bacău, 1968), precum şi cele de mai tîrziu din judeţele Suceava, Botoşani, Iaşi.

Mai recentă (apărută în 1981) este culegerea de tip monografic "Datini şi obiceiuri de pe Valea Tutovei" (de Dan Rîvaru şi Silvia Rîvaru, Vaslui, 1981).

In Dobrogea, zestrea folclorică, cuprinzînd multe şi interesante piese lirico-epice precum şi un insolit repertoriu de datini şi obiceiuri, a fost studiată de mai mulţi cercetători din judeţele Tulcea şi Constanţa, unul dintre ei, profesorul Gh. Mihalcea, din comuna Horia-Tulcea, remarcîndu-se îndeosebi prin cele două tomuri, premiate la Festivalul "Cîntarea României", "Pe buhaz de mare" (1979) şi "La dalba cetate" (1980) (editate de Centrul de îndrumare a creaţiei populare şi a mişcării artistice de masă din judeţul Tulcea).

Un bun obicei urmează Centrul de îndrumare a creaţiei din Argeş care-şi fixează tipăriturile din ultimii ani sub egida Asociaţiei judeţene a folcloriştilor şi etnografilor "C. Rădulescu Codin". Se citează în context: "Pe Argeş în jos pe un mal frumos" (Ion Cruceană) şi "Folclor din Oeşti" - autorul acesteia din urmă fiind învăţătorul emerit Nicolae Gh. Teodorescu. Alături de ele situăm şi cele cîteva culegeri de folclor literar din judeţul Vîlcea, unde funcţionează una dintre cele mai vechi şi mai active

https://biblioteca-digitala.ro

asociaţii ale folcloriştilor şi care, instituind din acest an Festivalul interjudeţean "Datina", are toate şansele să-şi sporească preocupările şi tipăriturile de folclor.

Sub aceleaşi bune suspicii se desfăşoară activitatea folcloristică din judeţul Mehedinţi - unde Festivalul-concurs devenit tradiţional "Cîntec nou în Mehedinţi" generează bienal noi piese folclorice pentru solişti vocali şi unde preocupările profesorului Pavel Ciobanu pentru investigarea plaiului Cloşani au dus la editarea-începînd cu anul 1979 - a 3 volume de tip monografic cu acelaşi titlu: "Plaiul Cloşani".

Merită atenţie şi tipăriturile judeţului Buzău purtînd titlul: "Caiete de etnografie şi folclor", unde alături de texte literare selectate îşi află locul comunicările ştiinţifice ale cercetătorilor participanţi la lucrările sesiunii de folclor din cadrul amplei manifestări cultural-artistice: "Toamna buzoiană".

O vocaţie mărturisită pentru cartea de folclor şi etnografie o dovedesc judeţele din spaţiul etnofolcloric transilvan. In zona vestită a Bihorului, Centrul judeţean de îndrumare a creaţiei populare din Oradea a publicat, începînd cu anul 1972, o serie de volume de studii şi comunicări sub genericul "Zilele folclorului bihorean" - la care au colaborat numeroşi folclorişti şi etnografi - în special din Transilvania.

De semnalat sînt şi cîteva monografii de tip folclorico-etnografic, poate insuficient adîncite şi sistematizate - dar nu lipsite de importanţă - dacă gîndim sub ce efervescenţă stimulativă se desfăşurase cîndva activitatea multidisciplinară a Şcolii monografice condusă de Dimitrie Gusti. Citäm, în context, "Monografia satului Mateiaş" (cu o privire mai dezvoltată asupra vieţii cultural-artistice apărută la Braşov în 1973 şi semnată de învăţătorul Iosif Ioan, "Daina mîndră din Bîrsana", carte pe care regretatul Petre Lenghel Izanu care a alcătuit-o, a numit-o

https://biblioteca-digitala.ro

cu modestie schiţă monografică, apărută la Baia Mare în 1979, sub egida Centrului judeţean Maramureş de îndrumare a creaţiei populare.

Acelaşi bun obicei de alcătuire şi tipărire a unor culegeri de comunicări de folclor cu prilejul desfăşurării unor sesiuni îl au şi judeţele: Maramureş (cu volumele: "Tradiţii maramureşene", Baia Mare, 1973, 1976, 1978, 1979, 1980), Cluj - cu volumele "Samus" apărute în contextul manifestării cu acelaşi nume.

Alături de aceste tipărituri semnalăm şi pe cele semnate de folclorişti de prestigiu cum ar fi "Folclor din zona Codrului" de Dumitru Pop, carte însumînd peste 400 pagini apărute în 1978 prin Centrul judeţean de îndrumare a creaţiei populare şi a mişcării artistice de masă Maramureş.

Gheorghe Pavelescu, folclorist sibian, semnează mai multe studii privind obiceiurile populare din zonă, iar prof.univ. Ion Iliescu împreună cu Ilie Birău alcătuiesc o amplă culegere de folclor literar bănăţean: "Ce-am în inimă şi-n gînd" (Timişoara, 1968). Acestora li se pot adăuga justificat culegerile de lirică populară precum şi de datini şi obiceiuri bihorene ale neobositului profesor Ion Bradu din Oradea, cele ale hunedoreanului Constantin Clemente, ale sibianului Ilie Moise ("Butea Junilor", 1976), ori ale arădenilor Teodor Uiuiu şi Vitalie Munteanu.

Firesţe însă că nu numai folclorul literar sau numai cel fixat în cadrele sincretice (datini, obiceiuri etc.) au stat în atenţia editorilor la care ne referim. Un judeţ ca Brăila, după ce a publicat sub semnătura profesorului Ion Brezeanu un amplu volum de lirică populară, şi-a continuat vocaţia tipărind în condiţii excelente două volume (în 1975 şi 1977) de studii de etnografie şi folclor din judeţul Brăila sub semnătura Ghizelei Sulieţeanu, iar în 1980 sub aceeaşi semnătură cartea "Balada sau cînte-

https://biblioteca-digitala.ro

cul bătrînesc din judeţul Brăila".

Cercetători ai bogatelor filoane de folclor muzical din judeţul Cluj: Virgil Medan şi Zamfir Dejeu editează - cel dintîi, "168 melodii populare" (Cluj, 1968), "1000 Miniaturi de pe Someş" (Cluj, 1969)şi "Cîntece de joc" (Cluj, 1972), iar cel de al doilea două cărţi de-a dreptul remarcabile: "Folclor muzical de pe Valea Drăganului" (Cluj, 1978) şi "Folclor din zona Hăşdate Turda (Cluj, 1982).

Harnicul dirijor, profesor şi culegător de folclor Marin Brînaru din Drăgăşani - Vîlcea semnează: "Cîntec de pe Olt" (vol.I şi II) (1979 şi 1981) după ce, sub egida aceleeaşi instituţii editoare, mai semnase încă 6 culegeri: "Frumos curgi Argeş la vale" (1968), Oltean mîndru şi voinic" (1969), "Sînt vîlceană de pe Olt" (1972), "De mic mi-a plăcut să cînt" (1974), "Vîlcea vatră de lumină" (1976), "Jos pe Valea Oltului" (1976), iar profesorul şi compozitorul D.D.Stancu tipăreşte pentru judeţul Teleorman o suită de trei volume de folclor muzical teleormănean cu titlul: "Pe deal pe la Teleorman".

Lista celor care au publicat cărţi de folclor muzical în toţi aceşti ani este destul de bogată - dar lipsa de spaţiu ne obligă să amintim aici numai pe: C.Arvinte şi Isidor Rîpă "Maramureş viaţă nouă" - 1969; Iosif Herţea şi Almaş Istvan (245 melodii din Almaş, Tg.Mureş, 1970; D.Vârtic ("Trandafir cu creanga-n apă, Bistriţa, 1970; C.Prichici (Melodii de jocuri populare din judeţele Ilfov, Ialomiţa, Teleorman 1970); S.Pasculovici (Melodii vocale de joc, Arad, 1972); Eugenia Cernea (Folclor muzical din Sălaj, Zalău, 1972), Dumitru Galavu "Pe deal la Niculiţel, Tulcea, 1973); Ion Grecu (Folclor muzical din Argeş, Piteşti, 1974), Petru Vacarciuc (Auzit-am din bătrîni, Satu Mare, 1975); Gh.Dumitrescu-Bistriţa (cititorul revistei "Izvoraşul") "Culegere de cîntece din revista "Izvoraşul" (Tr.Severin, 1982). O carte

https://biblioteca-digitala.ro

deosebit de interesantă de folclor muzical, în curs de apariţie, la Drobeta Turnu-Severin se anunţă a fi "Ţara mea pămînt străbun" de Ludovic Paceag - culegere selectivă a pîntecelor prezentate în primele lo ediţii ale Festivalului "Cîntec nou în Mehedinţi".

Numeroase sînt şi tipăriturile de folclor coregrafic, Incepînd cu Sigismund Seifert, căruia îi apărea la Craiova, prin Casa regională a creaţiei populare Oltenia, în 1958 cartea "Jocuri populare oltenesti", continuînd cu regretatul Gh.Popescu-Judeţ care semna în 1961 lucrarea "Jocuri populare din regiunea Bucureşti", apoi în 1963 "Jocuri populare din regiunea Argeş" (Casa regională a creaţiei populare Argeş şi Ed.Muzicală, 1963) şi, în acelaşi an,"Jocuri populare din Oaş şi Maramureş (I)" - şirul autorilor publicaţi de instituţiile la care ne referim se amplifică impresionant: Constantin Costea "Folclor coregrafic din Bihor" (I, 1969 , şi II, 1972), I.C.Vasiliu ("Trei suite de jocuri populare ardeleneşti", Braşov, 1966), Emilian Dumitru ("Brîuri din Munţii Banatului", Timişoara, 1966), Gh.Găman şi I.Popescu ("Jocuri populare din Zurbaua şi Otopeni", Bucureşti 1967), Luczai Carol ("Culegere de jocuri populare din Bihor", 1969), Iacob Dance ("Jocuri populare din Satu Mare", 197o şi "Jocuri populare codreneşti", 1972), C.Stanciu ("Dansuri populare argeşene", Piteşti, 197o), N.Rădulescu şi C.Gănescu ("Jocuri populare din Gropeni - Brăila", 197o), Mihai Runcan ("Jocuri populare din Ialomiţa", 1978), Marin Badea ("Folclor coregrafic oltenesc", 1971 şi "Jocuri populare din Gorj", 1974), Dombi Emeric ("Dansuri populare din judeţul Cluj", 1971), Gh.Baciu şi Gavrilă Ghiur ("Dansuri populare din Ţara Lăpuşului şi Chioarului", Baia Mare, 1973), Afilon Laţcu şi I.Munteanu ("Folclor coregrafic din Almaş" Reşiţa, 1974) etc.

Un spaţiu tipografic demn de atenţie l-au ocupat şi

https://biblioteca-digitala.ro

tipăriturile de artă populară şi etnografie - unde instituţiile judeţene editoare au apelat adeseori la cercetătorii prestigioşi ca: Tancred Bănăţeanu ("Portul popular din regiunea Maramureş" şi apoi cartea de "Artă populară din Bucovina" Suceava, 1975), Nicolae Dunăre (împreună cu V.Catrina) "Portul popular românesc de pe Tîrnave"(Braşov, 1968), Radu Octavian Maier, "Arhitectura ţărănească din vestul ţării"(volum excelent prezentat sub aspect grafic la Arad în 1979), Paul Petrescu cu "Arta populară din Vîlcea","Arta populară din Mehedinţi" (1982), "Arta populară din judeţul Bacău" (în curs de apariţie) - cărţi de incontestabilă funcţionalitate şi prestigiu -, Georgeta Stoica (şi Virgil Vasilescu), "Portul popular din Gorj", 1971).

Alături de numele mai sus enunţate se mai citează cercetători locali pasionaţi ca: Francisc Nistor ("Creaţii şi creatori populari din zona etnografică Maramureş", 1967), Elena Udrişte ("Crestături de lemn din Gorj", 1971), Eugen şi Angela Holban ("Arta populară din judeţul Galaţi", 1974), Elena Niculară şi Elena Cuparenco ("Lăicere şi covoare moldoveneşti", Iaşi, 1975 etc.

x

Precum am mai arătat, Festivalul naţional "Cîntarea României" a stimulat sensibil elaborarea şi editarea de carte folclorico-etnografică.

Statisticile pe care le deţinem arată că din anul 1978 - prima ediţie a Festivalului - şi pînă la declanşarea actualei ediţii, au fost premiate 46 lucrări de folclor literar, 28 de lucrări de folclor muzical, 16 de folclor coregrafic, 7 lucrări de artă populară şi etnografie. Peste o treime din numărul lucrărilor distinse cu premii au văzut lumina tiparului, altele sînt în curs de apariţie. Unele dintre ele au fost menţio-

https://biblioteca-digitala.ro

nate mai înainte - pe altele le vom cita aici fără comentarii, ca un gest elementar de apreciere.

Ediția 1978-1979: "Folclor poetic din Argeș" (sub egida Asociației județene a folcloriștilor "C.Rădulescu-Codin), "Folclor din județul Botoșani" (de D.Lavric) "Folclor din Marga-Banat" (de D.Jompan), "Jocuri populare din cîmpia Bîahviței-Mehedinți" (de Mișu Ion Surdu), "Jocuri populare din județul Iași" (de Tudorel Stănescu); Ediția 1979-1981: "Calendarul Maramureșului" (de Mihai Oles, Ion Bogdan și Timiș Nicoară), "Sub roșu de răsărit" culegere de colinde din zona Făgetului) de Ion Căliman, Cornel Veselău, Gh.Radu, "Folclor muzical din Țara Loviștei"(de Ion Piloiu); "Melodii de joc din județul Botoșani" (de D.Chiriac), "Folclor muzical din județul Argeș" (Moise Nitulescu), "Jocuri populare bucovinene"(de Ciornei Aurelian și Mureș Rădășan) "Folclor coregrafic din Vîlcea"(de Maria Constantinescu), "Jocuri populare din județul Botoșani" (de Vasile Andrieșu), "Folclor cpregrafic nord-dobrogean" (de Jora Roman); Ediția 1981-1983: "Ornamente populare tradiționale (zona Botoșanilor)"(de Ion H.Ciubotaru și Silvia Ciubotaru), "Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar" (de Gh.Pop și Ion Chiș Stur), "Du-te, dorule-n pustiu"(de Nichifor Mihuță și Vasile Pistolea din jud.Caraș-Severin) etc.

x

Această lungă enumerare de autori și titluri nu a fost făcută întîmplător. Ea se dorește a fi o dovadă că în ultimele trei decenii folclorul românesc în genurile sale fundamentale (literar, muzical și coregrafic) precum și arte populară și etnografia au cunoscut un avînt nemaiîntîlnit vreodată în țară la noi, a determinat în mod justificat materializarea acestor comori în lucrări de profil apte de a fi tipărite. Se reținut că necesitatea întreprinderii unui asemenea act de cultură a pornit din iniția-

https://biblioteca-digitala.ro

tiva locale, iar centrele judeţene de îndrumare a creaţiei populare, care, iniţial, în statutul lor de funcţionare, nu aveau astfel de obligaţii, - au înţeles să preia sarcinile care pe drept s-ar fi cuvenit unor edituri centrale. Cu alte cuvinte, ele însele au devenit organe de editură - cu menţiunea că tipăriturile lor urmau să aibe nişte funcţionalităţi distincte, raportate la interesele mişcării artistice de amatori.

De bună seamă că începuturile au fost timide. Primele tipărituri au pornit de la culegători pasionaţi de folclor (învăţători, profesori, ţărani autodidacţi, activişti culturali, coregrafi etc.), care au determinat Centrele de îndrumare judeţene să dea luminii tiparului astfel de culegeri. Este cazul, bunăoară, al profesorului maramureşean Rîpă Isidor, care încă în 1956 preda Casei regionale a creaţiei populare Maramureş, la Baia Mare, o primă culegere de folclor poetic; sau cazul dirijorului şi profesorului vîlcean Marin Brînaru, pasionat culegător de folclor muzical vîlcean, sau Elena Udrişte din Tg.Jiu, printre primii autori de carte de artă populară editaţi de fosta Casă regională a creaţiei populare Oltenia.

Apariţia unor asemenea culegeri a descoperit, pe lîngă culegătorii respectivi, o adevărată armată de informatori din satele româneşti, mulţi dintre ei activînd în cadrul mişcării artistice de masă.

Un aspect cu totul inedit l-a constituit apariţia numeroaselor culegeri de folclor coregrafic - cartea de folclor coregrafic românesc - fiind practic aproape necunoscută în anii de dinaintea eliberării patriei noastre.

Tot aici e cazul să menţionăm că politica democratică a culturii noastre naţionale a stimulat apariţia de culegeri folclorice în special muzicale şi coregrafice aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare din ţara noastră.

https://biblioteca-digitala.ro

nate mai înainte - pe altele le vom cita aici fără comentarii, ca un gest elementar de apreciere.

Ediția 1978-1979: "Folclor poetic din Argeș" (sub egida Asociației județene a folcloriștilor "C.Rădulescu-Codin), "Folclor din județul Botoșani" (de D.Lavric) "Folclor din Marga-Banat" (de D.Jompan), "Jocuri populare din cîmpia Bîlhvițeî-Mehedinți" (de Mișu Ion Surdu), "Jocuri populare din județul Iași" (de Tudorel Stănescu); Ediția 1979-1981: "Calendarul Maramureșului" (de Mihai Oleș, Ion Bogdan și Timiș Nicoară), "Sub roșu de răsărit" culegere de colinde din zona Făgetului) de Ion Căliman, Cornel Veselău, Gh.Radu, "Folclor muzical din Țara Loviștei"(de Ion Piloiu); "Melodii de joc din județul Botoșani" (de D.Chiriac), "Folclor muzical din județul Argeș" (Moise Nitulescu), "Jocuri populare bucovinene"(de Ciornei Aurelian și Mureș Rădășan) "Folclor coregrafic din Vîlcea"(de Maria Constantinescu), "Jocuri populare din județul Botoșani" (de Vasile Andrieșu), "Folclor opregrafic nord-dobrogean" (de Jora Roman); Ediția 1981-1983: "Ornamente populare tradiționale (zona Botoșanilor)"(de Ion H.Ciubotaru și Silvia Ciubotaru), "Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar" (de Gh.Pop și Ion Chiș Ster), "Du-te, dorule-n pustiu"(de Nichifor Mihuță și Vasile Pistolea din jud.Caraș-Severin) etc.

x

Această lungă enumerare de autori și titluri nu a fost făcută întîmplător. Ea se dorește a fi o dovadă că în ultimele trei decenii folclorul românesc în genurile sale fundamentale (literar, muzical și coregrafic) precum și arte populară și etnografia au cunoscut un avînt nemaiîntîlnit vreodată în țară la noi, a determinat în mod justificat materializarea acestor comori în lucrări de profil apte de a fi tipărite. Se reținut că necesitatea întreprinderii unui asemenea act de cultură a pornit din iniția-

https://biblioteca-digitala.ro

tiva locale, iar centrele judeţene de îndrumare a creaţiei populare, care, iniţial, în statutul lor de funcţionare, nu aveau astfel de obligaţii, - au înţeles să preia sarcinile care pe drept s-ar fi cuvenit unor edituri centrale. Cu alte cuvinte, ele însele au devenit organe de editură - cu menţiunea că tipăriturile lor urmau să aibe nişte funcţionalităţi distincte, raportate la interesele mişcării artistice de amatori.

De bună seamă că începuturile au fost timide. Primele tipărituri au pornit de la culegători pasionaţi de folclor (învăţători, profesori, ţărani autodidacţi, activişti culturali, coregrafi etc.), care au determinat Centrele de îndrumare judeţene să dea luminii tiparului astfel de culegeri. Este cazul, bunăoară, al profesorului maramureşean Rîpă Isidor, care încă în 1956 preda Casei regionale a creaţiei populare Maramureş, la Baia Mare, o primă culegere de folclor poetic; sau cazul dirijorului şi profesorului vîlcean Marin Brînaru, pasionat culegător de folclor muzical vîlcean, sau Elena Udrişte din Tg.Jiu, printre primii autori de carte de artă populară editaţi de fosta Casă regională a creaţiei populare Oltenia.

Apariţia unor asemenea culegeri a descoperit, pe lîngă culegătorii respectivi, o adevărată armată de informatori din satele româneşti, mulţi dintre ei activînd în cadrul mişcării artistice de masă.

Un aspect cu totul inedit l-a constituit apariţia numeroaselor culegeri de folclor coregrafic - cartea de folclor coregrafic românesc - fiind practic aproape necunoscută în anii de dinaintea eliberării patriei noastre.

Tot aici e cazul să menţionăm că politica democratică a culturii noastre naţionale a stimulat apariţia de culegeri folclorice în special muzicale şi coregrafice aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare din ţara noastră.

https://biblioteca-digitala.ro

Problemele pe care le ridică însă tipăriturile centrelor judeţene de îndrumare a creaţiei sînt multiple şi delicate, de aceea comunicarea de faţă s-a dorit a fi numai o deschidere către cuprinderea şi analiza lor exhaustivă. Cîteva idei, cîteva probleme de concluzie şi propuneri sînt însă necesare de pe acum. O primă problemă cu care se confruntă aproape toate instituţiile editoare menţionate este aceea a calităţii şi implicit a autenticităţii textelor folclorice, a valorilor categoriilor folclorice incluse, categorii cu funcţionalităţi verificate în cadrul cerinţelor culturii şi educaţiei estetice a maselor.

Incă în 1968, într-o lucrare a subsemnatului "Folclorul şi educaţia estetică a maselor" avertizam asupra pericolului editării cărţilor cu caracter folcloric, fără discernămîntul, experienţa şi pregătirea de specialitate absolut necesare unei asemenea răspunzătoare întreprinderi: "Se impune - spuneam atunci - un înalt simţ de răspundere, un serios spirit critic în procesul investigaţiei şi valorificării folclorului. Şi mai departe: "Se pare că un astfel de semnal începe să se facă auzit. Inseşi unele case ale creaţiei populare tentate pînă nu de mult, fie în virtutea unui entuziasm necontrolat, fie din lipsa unor preocupări de specialitate substanţiale, să facă concesii spiritului autenticităţii şi valorii estetice a folclorului, au început să manifeste o exigenţă legitimă." Acest lucru este foarte important căci asemenea tipărituri se adaugă justificat celorlalte multiple eforturi întreprinse în aria problemei de alte numeroase instituţii şi organisme centrale şi judeţene care îşi întemeiază activitatea pe cîteva adevăruri fundamentale şi anume: noua perioadă a anilor de după Eliberarea noastră naţională a însemnat formarea unei conştiinţe mai clare asupra valorilor zăcămintelor folclorului românesc, asupra respectării autenticităţii - înţeleasă nu ca o simplă reconstituire mecanică a faptului folcloric ci ca un

https://biblioteca-digitala.ro

proces dialectic, fiecare epocă marcînd "manifestaţiuni proprii de viaţă" cum spunea Ovid Densusianu - şi îndeosebi asupra conservării folclorului în noile condiţii moderne de prefaceri socio-economice.

Intrucît însă în ultimii ani a început să devină vizibilă o anume proliferare, nu întrutotul motivată a acestor tipărituri, va fi necesar poate să se instituie în fiecare judeţ practica verificării sub aspectul valoric a tipăriturilor de folclor, etnografie şi artă populară de către asociaţia judeţeană a folcloriştilor pe baza unor referate de acceptare semnate de cercetători autorizaţi. Va fi necesar, totodată, să se acorde mai mult credit asociaţiilor judeţene ale folcloriştilor şi etnografilor, culegerile locale trebuind să fie în cea mai mare parte rodul eforturilor de cercetare, culegere, sistematizare şi valorificare a acestor asociaţii - viitoarele ediţii ale Festivalului naţional "Cîntarea României" acordînd distincţii, în funcţie de valoarea activităţii lor şi acestor organisme de îndrumare locală de specialitate.

Considerăm, totodată, că va fi un act meritoriu al Institutului nostru acela de a-şi amplifica ajutorul faţă de organismele locale de îndrumare a culturii de masă şi implicit de cercetare şi vehiculare a folclorului pe baza unui plan redimensionat la nevoile şi aspiraţiile respectivelor instituţii în etapa actuală.

Firește, aceasta implică, la o scară valorică mai înaltă şi o instruire teoretică a factorilor locali de îndrumare a cercetării folclorice prin modalităţi funcţionale certe în cadrul organismelor judeţene menţionate mai înainte.

Oricum, astăzi, la ora închiderii unui bilanţ, în întîmpinarea aniversării jubiliare a Eliberării noastre naţionale

https://biblioteca-digitala.ro

se poate afirma că tipăriturile cărţilor de profilul celui arătat se înscrie justificat în amplul tablou de realizări cultural-artistice şi ştiinţifice din anii socialismului - preocupările de perspectivă ale instituţiilor editoare cît şi o coordonare mai sistematică la diferitele niveluri de cercetare a fenomenului avînd darul să le sporească valoarea estetică şi funcţională.

N O T Ă

1. In cadrul sectorului de îndrumare şi creaţie al I.C.E.D. se află o listă cuprinzînd tipăriturile centrelor judeţene de îndrumare a creaţiei populare, în ultimii 30 de ani, cît şi o listă completă cu volumele de folclor, etnografie şi artă populară, distinse cu premii la toate ediţiile Festivalului naţional "Cîntarea României" - care pot fi consultate de către cei interesaţi.

https://biblioteca-digitala.ro

DOUA DECENII DE ACTIVITATE ETNOGRAFICA IN INSTITUTUL DE CERCETARI ETNOLOGICE SI DIALECTOLOGICE

Germina Comanici

Sesiunea institutului nostru este prilejuită de un marcant eveniment, împlinirea a patru decenii de la istorica dată de 23 August 1944. Realizare a acestei perioade, Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice prin profilul său multidisciplinar s-a înscris cu prestigioase rezultate în viaţa ştiinţifică naţională şi internaţională.

In structura organizatorică a Institutului, implicit în profilul său ştiinţific, etnografia a constituit o componentă de bază în cercetarea fundamentală a culturii populare.

Momentul actual îl considerăm o etapă de bilanţ, în care vom analiza principalele direcţii în care s-au materializat realizările din domeniul etnografiei, deschizînd totodată comentariul pentru problemele de perspectivă.

Cu această introducere am schiţat de fapt conţinutul comunicării noastre, care nu are în intenţie de a oferi nume, cifre, bibliografii, ci de a marca doar o sinteză pentru direcţiile prioritare în care etnografia şi-a înscris contribuţiile din ultimele două decenii.

Considerăm drept un criteriu fundamental în cotarea valorică a prezentului, analiza succintă a stadiului de dezvoltare a etnografiei ca ştiinţă, contribuţia înaintaşilor. In acest sens fără a avea în intenţie prezentarea istoricului etnografiei, nu putem omite marcarea principalelor etape în evoluţia conturării etnografiei ca ştiinţă independentă, care să aibă statutul ei legitim, obiectul propriu de cercetare şi metodele adec-

https://biblioteca-digitala.ro

vate de investigaţie.

Preocupările de etnografie românească, reprezentînd însă documente preetnologice, fără rigoare şi sistematizare, acoperă două secole (secolele XVII-XIX). In secolul al XIX-lea pe plan european a fost elaborat conceptul de etnografie care pătrunde în literatura ştiinţifică românească, dar cu destule confuzii privind obiectul şi terminologia ştiinţifică. In ambiguitatea de sensuri dată conceptului de cultură populară, devenit mai tîrziu obiectul unor ştiinţe limitrofe, dar independente (folclorul şi etnografia), acestea nu numai că se interferau, dar se şi suprapuneau. Perioada este însă foarte fertilă, întrucît atunci şi-au desfăşurat activitatea promotorii etnografiei româneşti. O figură marcantă reprezintă personalitatea enciclopedică a lui B.P.Hasdeu care depăşind stadiul de etnografie concretă, formulează un embrion de concepţie etnografică, considerînd etnografia şi folclorul două discipline, părţi componente ale unei ştiinţe mai generale despre cultura populară. Această perspectivă ne apare azi cu atît mai valoroasă cu cît la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea activează o serie de folclorişti - etnografi care iniţiază studiul civilizaţiei şi culturii tradiţionale într-o perspectivă nediferenţiată disciplinar, dar care dincolo de aceste limite au contribuit substanţial la conturarea viitoarelor ştiinţe etnografia şi folclorul. Bogăţia materialului documentar, oferit de lucrările lui S.Fl.Marian şi T.Pamfile sînt de permanentă referinţă.

A doua etapă de importanţă majoră în conturarea etnografiei ca ştiinţă este faza cercetărilor integrate în sistemul unor ştiinţe fundamentale: lingvistica, geografia, sociologia. Din aceste raportări interdisciplinare, etnografia şi-a cîştigat vigoarea ştiinţifică, şi-a depistat şi selectat căile de investigaţie

https://biblioteca-digitala.ro

şi interpretare a fenomenelor.

Pe direcţia inaugurată de B.P.Hasdeu o serie de reputaţi filologi ca Gr.Tocilescu, L.Săineanu, I.A.Candrea, T.Papahagi au adus contribuţii în emanciparea etnografiei ca ştiinţă. Din rîndul filologilor se detaşează cu pregnanţă figura prestigiosului filolog Ov.Densusianu, care, conştient de necesitatea abordării cercetării culturii populare sub raport interdisciplinar, afirmă ca un crez ştiinţific, că filologia, folclorul şi etnografia nu pot fi despărţite.

Conexiunea între geografie şi etnografie precede ca preocupare secolul al XX-lea, în 1875 înfiinţîndu-se în cadrul Societăţii geografice române o secţie de etnologie, fondîndu-se deasemenea colecţii etnografice în cadrul muzeelor de ştiinţe ale naturii. Ceea ce se evidenţiază ca deosebit de revelator în cadrul cercetărilor de etnografie integrate preocupărilor geografilor este paralelismul acestor direcţii atît în cadrul şcolii geografice de la Bucureşti (S.Mehedinţi), cît şi de la Cluj (G.Vîlsan, R.Vuia).

La dezvoltarea etnografiei o contribuţie importantă au avut-o cercetările sociologice din cadrul Scolii sociologice de la Bucureşti, condusă de D.Gusti. Deşi etnografia nu a fost privită ca o ştiinţă independentă, ci alături de folcloristică ca instrumente sociologice de investigaţie, cercetările complexe asupra culturii populare prin metoda monografică au dus la o concepţie lărgită a integrării etnografiei în sistemul de ştiinţe înrudite. Merite deosebite le revin prin amplele şi documentatele lor lucrări lui T.Herseni şi H.Stahl.

De abia după 1944 organizarea cercetării etnografice pe baza ideologiei marxiste va fi iniţiată şi condusă într-un cadru organizat şi instituţionalizat, cu colective de specialişti cu orientare de profil. In anul 1949 ia fiinţă secţia de artă populară

https://biblioteca-digitala.ro

în cadrul Institutului de istorie a artei, în anul 1954 în cadrul Institutului de arheologie se creează sectorul de etnografie, prima unitate ştiinţifică de cercetare etnografică din ţara noastră, care s-a dezvoltat în secţie de etnografie. Această secţie a fost integrată în 1963 Institutului de folclor - care luase fiinţă la 6 aprilie 1949 - instituţia devenind acum Institutul de etnografie şi folclor. La 30 aprilie 1974 pornind de la necesitatea investigării şi îndrumării culturii populare ca un fenomen global se hotărăşte înfiinţarea Institutului de cercetări etnologice şi dialectologice. Cu acelaşi deziderat de diversificare a posibilităţilor de abordare integrală a fenomenelor de cultură populară sub raport material şi spiritual, sectorul de etnografie îşi lărgeşte efectivul cu specialişti în istoria artei şi filozofie.

Ideea că în sfera culturii europene sînt tot mai restrînse enclavele care conservă bogate elemente de cultură populară capătă tot mai multă audienţă pe plan internaţional.

Cercetarea etnografică a demonstrat prin rezultatele obţinute în ultimele două decenii bogăţia şi varietatea materialului românesc, oportunitatea cercetării şi valorificării lui în ştiinţa românească.

Cu un caracter de stringentă selecţie, de opţiune chibzuită în redarea faptelor, comunicarea noastră va analiza în continuare principalele direcţii ale realizărilor din etnografia românească, materializate de membrii sectorului de etnografie.

Trei aspecte prioritare s-au impus de la început în cercetarea etnografică:

- cercetări urgente prin care să fie consemnate bunuri ale culturii populare tradiţionale, supuse procesului de transformare;

- cercetarea fenomenelor contemporane prin care se

https://biblioteca-digitala.ro

urmăreşte procesul de adaptare a culturii tradiţionale la noile condiţii social-economice;

- modalităţile de păstrare a materialelor culese;

Tematica de cercetare a secţiei de etnografie în prima etapă de constituire a Institutului de etnografie şi folclor s-a concretizat prin abordarea unor probleme majore de cercetare a culturii populare româneşti. In această etapă s-a pus îndeosebi accentul pe investigarea culturii materiale: ocupaţiile de bază ale poporului român - agricultura şi creşterea animalelor - şi meşteşugurile. Cercetările s-au realizat în dublă perspectivă: teoretică şi practică. In lucrarea "Contribuţii etnografice la istoria uneltelor agricole româneşti" se conturează un domeniu de cercetare interdisciplinar, paleoetnologia, reconstituindu-se uneltele agricole pe teritoriul României din neolitic pînă în secolul al XX-lea. O altă importantă temă cu caracter teoretic din această etapă "Antropologia socială şi culturală engleză" urmăreşte principalele orientări teoretice şi metodologice ale acestui curent cu aplicabilitate în etnografia românească.

In categoria lucrărilor de cercetare concretă macrozonală se înglobează o serie de teme importante: "Păstoritul în Oltenia "Agricultura în Carpaţii Meridionali", "Agricultura în Moldova", "Prelucrarea lemnului în Munţii Apuseni", "Transformări în viaţa ţărănimii cooperatiste din Dobrogea". Paralel cu aceste teme s-au desfăşurat cercetările complexe de pe Valea Bistriţei publicate în 1973, contribuţia membrilor sectorului de etnografie realizîndu-se în capitolele legate de ocupaţii, mijloace de transport, meşteşuguri.

Apreciindu-se în mod real şi obiectiv stadiul de acumulare a materialului etnografic informativ, precum şi perfecţionarea metodologiei de cercetare, în planul secţiei de etnografie a fost

https://biblioteca-digitala.ro

inclusă elaborarea Atlasului Etnografic al României, lucrare de sinteză pe o problematică fundamentală. Alcătuirea atlaselor etnografice, a cartografierii, răspîndirii elementelor de cultură populară constituie o preocupare, realizată în diferite stadii, în numeroase ţări europene: U.R.S.S., Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, R.F.Germania, Elveţia, Austria, Grecia, Suedia şi Finlanda. Acest deziderat se conturează la noi începînd cu data de 5 octombrie 1965, cînd a avut loc Conferinţa Naţională consacrată dezbaterii problematicii Atlasului Etnografic, organizată de Academia R.S.România şi Comitetul de Cultură şi Artă ca unităţi coordonatoare. Din anul 1968, Atlasul Etnografic al României a fost inclus ca lucrare fundamentală în planul de cercetare al Institutului de etnografie şi folclor.

O lucrare de asemenea proporţii, cu caracter fundamental de cercetare, care să probeze maturitatea unei discipline ştiinţifice, incumbă un traseu sinuos de travaliu ştiinţific. Deşi reputaţi oameni de ştiinţă români ca Ovid Densusianu, T.Papahagi, R. Vuia au avut în preocupările lor ideea alcătuirii unui Atlas etnografic român, aceasta nu a rămas decît în fază de proiect, fără nici o bază concretă. Lucrare de pionierat în ştiinţa românească, realizarea Atlasului Etnografic al României a reprezentat parcurgerea unor etape, implicit bilanţul unor realizări de marcantă semnificaţie.

- O documentare complexă pentru stabilirea principiilor teoretice şi metodologice (dezbateri fructuoase s-au realizat în studii şi materiale în Revista de folclor: nr.6/1969, 3 şi 4/1970, 3, 4 şi 6/1971, precum şi în cele nouă numere din Buletinul Atlasului Etnografic al României).

- Elaborarea tematicii şi alcătuirea chestionarelor. Putem afirma că această etapă a necesitat un amplu efort, întrucît în majoritatea domeniilor abordate, literatura de specialitate nu

https://biblioteca-digitala.ro

înregistrase decît cel mult schematice seturi de întrebări, pe probleme izolate, atît în domeniul culturii materiale cît şi în domeniul culturii spirituale.

Problematica Atlasului a fost astfel concepută încît să surprindă aspectele fundamentale ale tuturor elementelor ce pot defini specificul culturii populare: aşezare-gospodărie, ocupaţii, locuinţă, artă populară, port popular, obiceiuri. In alcătuirea chestionarelor s-a folosit un bogat fond informaţional oferit de literatura de specialitate, muzee, arhive, experienţa unor lucrări similare din alte ţări de unde s-au consultat bogate materiale. A fost marcant efortul stabilirii formei definitive a chestionarelor, care prin experimente au trecut prin faze intermediare de la cuprinderea aproape exhaustivă a fenomenelor pînă la selecţia pertinentă a formei definitive. Chestionarele elaborate de membrii sectorului de etnografie nu reprezintă numai principalul instrument de lucru prin care s-a efectuat ancheta în cele 577 de sate din reţeaua Atlasului, dar ele vor rămîne în literatura etnografică de specialitate primul şi cel mai important mijloc de culegere cuprinzătoare şi sistematică a datelor de teren, aflat azi la dispoziţia specialiştilor din domeniul cercetării, activităţii muzeografice, chiar cadrelor de îndrumare.

- Stabilirea reţelei de anchetat a căror criterii nu le vom lua acum detaliat în discuţie a permis culegerea unui bogat şi variat material din cele mai reprezentative localităţi dispersate proporţional la nivelul întregii ţări în funcţie de bogăţia tradiţiei locale şi a mărimii judeţului.

- Prin finalizarea anchetei de teren realizată exclusiv de specialişti, în majoritate de membrii sectorului de etnografie, s-a înregistrat într-o formă sistematică, prin completare de chestionare, primul fond de proporţii al unei arhive etnografice în ţara noastră organizat pe baze ştiinţifice.

https://biblioteca-digitala.ro

- Alături de chestionare ca principal mijloc de înregistrare a faptelor arhiva sectorului de etnografie cuprinde azi un bogat material ilustrativ reprezentat în special de fotografii. Un mijloc modern nu numai de consemnare a faptelor, ci în special de prelucrare îl reprezintă întabulatoarele statistice şi fişele tematice, materiale de lucru pentru întocmirea hărţilor Atlasului Etnografic al României, foarte utile şi în redactarea altor lucrări de specialitate.

Atlasul etnografic al României, una din lucrările fundamentale ale ştiinţelor sociale, cu ample semnificaţii în etapa contemporană se află în stadiul redactării hărţilor finale şi a comentariilor care le însoţesc.

Paralel cu activitatea în cadrul Atlasului Etnografic al României s-a realizat Atlasul Etnografic al Porţilor de Fier (1972), la care specialiştii sectorului de etnografie au întocmit majoritatea cartogramelor. O activitate importantă, pe aceeaşi filieră de cercetare, s-a înregistrat şi prin colaborarea la Atlasul Etnografic al Europei. Cercetătorii sectorului de etnografie au participat atît la dezbaterile teoretice, cît şi trimiţînd hărţi însoţite de comentarii la Congresele internaţionale de la Zagreb (1966), Bonn (1968), Helsinki (1970), Stokholm (1972), Visegrad (1976), St.Polteu (1976), Eniskille (1978). Contribuţia culturii populare româneşti la patrimoniul culturii europene a fost ilustrată prin mai multe teme: plugul, uneltele de secerat şi cosit, sistemele de creştere a animalelor, materiale de construcţii a caselor, alimentaţie populară, focurile de peste an, ramura verde în obiceiurile calendaristice. In afara participărilor internaţionale pentru Atlasul Etnografic al Europei etnografii au prezentat contribuţii marcante în cadrul schimbului de idei la nivel european şi extra european. Foarte selectiv menţionăm cele mai importante

https://biblioteca-digitala.ro

manifestări internaţionale: Congresele de anvergură ştiinţifică de la Moscova (1964, 1982), Tokio (1968), Paris (1971), Chicago (1973), Congresul internaţional de studii sud-est europene (Bucureşti, 1974), Congresul internaţional de tracologie (Bucureşti, 1976) şi multe altele. Adăugăm la acestea schimburile de experienţă cu specialişti din variate ţări europene, activitatea de documentare efectuată peste hotare, doctorate luate în prestigioase centre europene (Moscova, Bonn).

A doua direcţie importantă în cercetările etnografice a fost cea legată de fenomenele contemporane. Deşi materialul Atlasului Etnografic al României cuprinde consemnarea formelor actuale privind diferitele aspecte ale culturii populare româneşti, elementele diacronice fiind apoi ilustrate în multe din hărţile finale, totuşi preponderenţa semnificaţiilor a fost acordată fenomenului de viaţă tradiţională, de multe ori reconstituit.

Abordarea unei largi problematici legată de cultura populară contemporană s-a realizat cu dublu scop: atît pentru semnificaţia teoretică a surprinderii transformărilor şi mutaţiilor care au determinat cristalizarea unor noi aspecte în cultura populară, ci şi pentru acţiunile practice de dirijare şi influenţare a acestor procese. In acest sens s-au desfăşurat cercetări privind valorificarea tradiţiei în produsele meşteşugăreşti contemporane (1971) s-a urmărit procesul de evoluţie a unor meşteşuguri artistice din zona Argeş (1973), Neamţ şi Dîmboviţa (1974). Specialiştii etnografi au participat de asemenea la cercetări complexe interdisciplinare cu caracter teoretic privind integrarea valorilor culturii populare în contemporaneitate (1975) sau în numeroase cercetări zonale concrete cu caracter complex: Tinca - Bihor şi Şanţ - Bistriţa-Năsăud (1972), Pecica - Arad şi Valea Hîrtibaciului - Sibiu (1973), Runcu - Gorj (1975), Domneşti - Argeş (1977). Etapa acestor

https://biblioteca-digitala.ro

cercetări prea puţin integrate în circuitul ştiinţific prin tipărire o putem înscrie la capitolul realizărilor în măsura în care au prilejuit culegerea unui bogat material, familiarizarea cu anumite tehnici de cercetare folositoare pentru etapa viitoare, cînd acestor cercetări li se vor da amploare.

Totodată depăşînd sfera demersului teoretic ele au fost utile în bogatele acţiuni legate de activitatea practică, aplicativă. Inscriem ca o direcţie cu notabile realizări implicarea etnografilor dincolo de activitatea ştiinţifică prioritară, şi în multiple aspecte legate de acţiunile de valorificare ale culturii populare în sistemul vieţii culturale contemporane. Anumite componente ale culturii populare: meşteşuguri artistice, obiceiuri populare devin prin acţiuni de valorificare şi reproducere "un bun cultural de consum". Procesul de valorificare conţinînd ca parametru de bază opţiunea competentă, oferă cercetării ştiinţifice un loc de primă semnificaţie în aplicarea rigorii actelor de selecţionare. Indiferent sub ce formă s-a materializat acest proces de valorificare - activităţi în cadrul Festivalului Naţional "Cîntarea României" (îndrumare, selecţie, evaluare), acţiuni corelate cu activitatea U.C.F.C.O.M.-ului acţiuni de popularizare prin mass-media - etnografii au militat permanent pentru promovarea valorilor autentice ale artei populare, costumului popular, obiceiurilor.

In toate aceste activităţi s-au format specialişti, în domeniul etnografiei, institutul nostru oferind climatul ştiinţific acestor realizări. Cu formaţie universitară variată: filologi, istorici, geografi, filozofi, istorici ai artei, neexistînd în ţara noastră învăţămînt universitar de orientare etnografică - colectivul sectorului de etnografie s-a format şi specializat în complexele activităţi din cadrul institutului.

Nu putem finaliza selectiva noastră expunere fără a

https://biblioteca-digitala.ro

menţiona, chiar eliptic - deşi ca importanţă ar merita o amplă prezentare - bogata şi variata literatură ştiinţifică etnografică care a văzut lumina tiparului în ultimele două decenii de la studii şi materiale la lucrări de sinteză pe mari teme privind cultura populară românească în polimorfele ei aspecte, de la obiceiuri la artă populară, de la ocupaţii la locuinţă, de la port popular la meşteşuguri. De fapt, realizările fiecărui domeniu, concretizînd multe dintre deziderateie înaintaşilor, oferă prin bogăţia materialului subiect de dezbatere ştiinţifică separată. In afară de bogata literatură tipărită, contribuţia specialiştilor etnografi s-a materializat şi în schimbul de opinii din cadrul manifestărilor din ţară: sesiuni ştiinţifice, mese rotunde, emisiuni radio şi T.V.

Dar etapa de bilanţ, deci evaluarea realizărilor duce implicit la o deschidere spre acţiunile viitoare. Pentru activitatea ştiinţifică viziunea de abordare prospectivă are un rol dinamic mult mai accentuat. Realizările prezente oferă temeiul demersurilor viitoare, cotarea valorică a direcţiilor de cercetare cele mai adecvate, pentru ca etnografia ca ştiinţă să treacă la o altă etapă calitativ superioară.

După cum programarea şi realizarea Atlasului Etnografic al României a însemnat marcarea unui moment de deplină maturitate a etnografiei, tot aşa, în faza actuală de finalizare a acestei lucrări deschide perspectiva realizării Tratatului de Etnologie.

Uriaşul material de informaţii culeş şi sistematizat nu va rămîne doar ca un tezaur pentru generaţiile viitoare, ci oferă premiza ştiinţifică a abordării sistematice a culturii populare atît prin analize categoriale, cît şi prin corelaţii, la nivelul impus de dimensiunile şi calitatea ştiinţifică a redactării unui tratat de specialitate.

Dacă prin elaborarea Tratatului vor fi rezolvate proble-

https://biblioteca-digitala.ro

mele fundamentale de natură teoretică, cercetarea concretă rămîne una din direcţiile de permanentă atenţie în activitatea etnografică. In procesul actual al unor transformări marcante ale culturii populare, culegerea materialului concret, în special din zonele mai puţin investigate şi cu materiale bogate, rămîne un demers paralel cu elaborarea Tratatului.

Deşi interesul pentru etnografia urbană a intrat în sfera preocupărilor etnografilor, desfăşurîndu-se astfel între 1978 - 1980 o cercetare complexă în mediile muncitoreşti, această direcţie de cercetare în perspectivă va fi extinsă.

In încheierea comunicării noastre, împărtăşind acelaşi crez ştiinţific cu o ştiinţă cu care avem atîtea tangenţe - sociologia - putem afirma atît pentru prezent, cît şi ca un angajament de viitor: "Etnografia Militans".

https://biblioteca-digitala.ro

TRANSFORMĂRI ÎN TEMATICA ŞI CONŢINUTUL EXPOZIŢIILOR DE ARTĂ POPULARĂ DIN ULTIMELE TREI DECENII

Paul Petrescu

In 1959 se desfăşurau pregătirile pentru organizarea primei expoziţii bienale de artă populară care avea să fie deschisă în preziua celei de a 15-a aniversări a actului de la 23 August 1944. De atunci au trecut 25 de ani. Iar înainte de 1959 mai fuseseră organizate expoziţii republicane de anvergură, între care cea din 1954 impresionase prin amploare şi frumuseţe. De atunci au trecut 3o de ani, răstimp apreciabil oferind suficient material pentru o tratare de tip istoric, lucru ce nu s-a întîmplat pînă azi. Tratarea istorică s-ar fi referit firesţe nu la expoziţiile ca atare ci la evoluţia artei populare în a doua jumătate a secolului al XX-lea, mai precis după cel de al doilea război mondial, în perspectiva marilor transformări petrecute în viaţa socială a ţării noastre, expoziţiile servind doar ca puncte de orientare în aprecierea acelei expoziţii. In cadrul de faţă desigur nu despre o istorie poate fi vorba ci doar de semnalarea unor aspecte semnificative ale prezentării artei populare în expoziţii de rang republican, revelînd fapte şi concepţii sau mentalităţi în înţelegerea artei populare şi a legăturii ei cu viaţa. Problema centrală a tuturor expoziţiilor ce s-au succedat în aceşti ani este cea a "noului", o problemă complexă ale cărei date au fost şi ele în permanentă schimbare, "noul", el însuşi învechindu-se treptat, căpătînd, cu timpul neaşteptate note "vechi" şi "învechite". Alte note, dimpotrivă, au continuat să persiste alcătuind de-a lungul anilor adevărate leit-motive ale "recoman-

BIBLIOTECA de folclor

https://biblioteca-digitala.ro

dărilor tematice" şi ale "sarcinilor" mereu trasate şi reînnoite organelor şi organizaţiilor ce aveau în grijă montarea expoziţiilor.

Este instructiv să trecem în revistă unele din nenumăratele "îndrumări", precum şi "sarcinile" mereu trasate de-a lungul anilor, de către, în principal, Casa Centrală a Creaţiei Populare, pentru a vedea cam ce s-a realizat şi cam ce a rămas un perpetuu deziderat al mişcării artistice de amatori, aşa cum apar aceste "îndrumări" şi "sarcini" în diferitele documente şi luări de poziţie în presă. In "Contemporanul" din 19 iunie 1959 (acum exact 25 de ani) sta scris în legătură cu faptul că "Ministerul Invăţămîntului şi Culturii a prevăzut aceste probleme şi a definit sarcinile Caselor de creaţie populară încă din luna februarie 1958, adică acum un an şi jumătate" - la 19 iunie 1959 -: "Prima condiţie necesară pentru îndeplinirea lor (n.n, a sarcinilor) a constituie atît cunoaşterea tezaurului local de creaţie populară cît şi a specificului regional. Metodiştii Caselor de creaţie populară trebuie să îmbine munca practică de îndrumare cu cea de cercetare, care le va putea asigura o bază serioasă. In această muncă ei vor fi ajutaţi de specialiştii din muzeele de artă populară şi etnografie care fiinţează în fiecare regiune şi în numeroase raioane. Cea de a doua condiţie stă în înţelegerea justă a problemei "noului". Rostul Caselor regionale de creaţie populară nu este acela de a dezgropa valori muzeistice, ci de a impune, în mod activ, şi de a îndruma creaţia populară nouă. In expoziţie pot să figureze şi unele piese vechi de artă populară, dar numai în măsura în care ele demonstrează continuitatea de stil a creaţiei într-o anumită zonă şi fac legătura cu obiectele noi ca sursă de inspiraţie. Nu trebuie să se uite că Expoziţia bienală de artă populară, a cărei etapă pregătitoare este constituită de actualele expoziţii locale, nu

https://biblioteca-digitala.ro

este un scop în sine, ci un mijloc, dintre cele mai importante şi mai eficace, în vederea promovării creaţiei populare noi. Unul din rezultatele ei trebuie să fie înfiinţarea de noi cercuri de amatori de artă populară pe lîngă căminele culturale, colţurile roşii, în gospodăriile agricole colective, în casele de cultură şi cluburi". Reţinem deci, necesitatea cercetării de către casele de creaţie populară a tezaurului artei populare locale, problema noului şi cea a înfiinţării cercurilor de "amatori" (creatori) de artă populară.

Intr-o broşură a Comitetului de Stat pentru Cultură şi Artă prin organul ei competent, Casa Centrală a Creaţiei Populare broşură intitulată "Sarcinile caselor regionale ale creaţiei populare privind organizarea celei de a III-a expoziţii bienale de artă populară", editată în 1963, se spune: "Cea mai importantă sarcină a metodiştilor este aceea de a cunoaşte arta populară regională şi specificul ei zonal. Aceasta necesită o intensă muncă de cercetare şi documentare ştiinţifică pe teren, studierea literaturii de specialitate, studiu în muzeele etnografice, etc. Pe baza acestor studii sistematice şi permanente, metodiştii, în colaborare cu muzeografii etnografi, trebuie să desfăşoare cu competenţă o muncă concretă de îndrumare a creaţiei populare, organizînd în acest scop schimburi de experienţă între cercurile de artă populară, consfătuiri raionale cu cei mai talentaţi creatori populari, în cadrul cărora să se facă şi expuneri privind dezvoltarea artei populare, însoţite de planşe, diafilme, vizitări de expoziţii sau muzee etc... Cu ajutorul specialiştilor, metodistul trebuie să culeagă o serie de date despre cercuri şi creatorii individuali, pe baza cărora îşi alcătuieşte fişe, căutînd să cunoască posibilităţile de creaţie, realizările obţinute de cercuri sau alţi creatori. In afară de

https://biblioteca-digitala.ro

fişele menţionate mai sus sînt recomandate şi fişele de obiecte care se fac în munca de cercetare ştiinţifică pe teren şi care servesc la stabilirea specificului local al artei populare, element necesar în orientarea dezvoltării ei". In ce priveşte "consolidarea cercurilor de artă populară existente şi înfiinţarea unora noi", broşura în chestiune subliniază importanţa acestei sarcini şi dă ca exemplu activitatea rodnică a caselor regionale din Braşov şi Tg.Mureş, dar conchide că faţă de bogăţia artei populare "putem aprecia că numărul cercurilor de artă populară pe întreaga ţară este foarte mic" şi continuă cu recomandări privind felul cercurilor de artă populară ce se pot înfiinţa: cercuri de cusături şi ţesături, cercuri de ceramică, cercuri de lucrări în piele, crestături în lemn, împletituri, preconizînd înfiinţarea în fiecare raion a cîte 5 cercuri de artă populară, totalul pe ţară ajungînd, în acest caz, la 650-700 de cercuri. In privinţa "noului" în broşură se subliniază tendinţa de înlocuire a vechilor materii prime (cînepa, culori preparate primitiv etc.) cu "materii fine produse de industria noastră socialistă: fibre, mătăsuri, textile, coloranţi chimici, mase plastice". Dar, se continuă "creatorul popular nu s-a mulţumit numai cu aceste transformări. El a pus pecetea vremurilor noi, în obiectele de artă populară, integrînd în mod organic elementele de inspiraţie actuală în ansamblul ornamenticii tradiţionale. Pe obiectele de artă populară au apărut secera şi ciocanul (pe altiţa sau rîuri cămăşilor femeieşti), steaua în cinci colţuri (pe chimire, cojoace sau marame), rachete şi sateliţi (pe cutii lucrate în lemn), sonde şi tractoare-figurine lucrate în lut, portrete pe ulcioare, porumbelul păcii (pe feţe de masă, carpete, marame Toate acestea demonstrează posibilităţile vaste ale creatorilor populari de a reflecta viaţa nouă cu mijloacele specifice artei populare". Intr-un alt context, dar în cuprinsul aceleiaşi bro-

https://biblioteca-digitala.ro

şuri se dă şi un alt exemplu de "nou": "pe o cămaşă bărbătească din părţile Sibiului, croită după străvechiul model al cămăşii cu "barburi", printre măruntele motive cusute cu negru au fost introduse şi clădirea căminului cultural precum şi imaginile tocului şi ale călimării".

Se mai putea înregistra în acei ani şi părerea, afirmată deseori cu convingere, că în "regiunea noastră nu mai există artă populară", emisă de activişti din, printre altele, fostele regiuni Constanţa, Iaşi, Piteşti, Craiova, opinii, surprinzătoare şi atunci, care au fost infirmate de expoziţiile ce au avut loc de atunci încoace în ultimii douăzeci de ani. Părerea era mai răspîndită decît cea rezultînd din enumerarea celor patru regiuni de mai sus, foarte mulţi activişti recurgînd la această "scuză" spre a justifica paradoxala situaţie din standurile respective pline de splendide obiecte de artă populară aproape exclusiv vechi, multe provenind din lăzile bătrînelor iar cele mai multe din depozitele muzeelor, situaţie ce a dăinuit cîte o dată pînă aproape acum cîţiva ani. Rădăcinile "scuzei" erau însă necunoaşterea artei populare locale şi lipsa activităţii de îndrumare.

Acest fel de situaţii din cuprinsul expoziţiilor de artă populară de acum mai bine un sfert de veac sînt de negăsit în cel al expoziţiilor din ultimele trei ediţii ale Festivalului Naţional "Cîntarea României", pentru a lua cazurile de la cele două capete ale intervalului de timp considerat. Am luat situaţiile cele mai contrastante tocmai pentru a sublinia transformările ce au avut loc, în bine, de-a lungul anilor, transformări ce s-au petrecut, firesţe, gradat, dar care, privite în perspectiva timpului scurs, apar cu atît mai izbitoare. Naiva "actualizare" a artei populare prin aplicarea de embleme ce evident apăreau incongruente în decorul furcilor de tors, al ulcioarelor, cătrinţelor, ştergarelor sau scoarţelor, nu mai sînt de găsit,

https://biblioteca-digitala.ro

ele dispărînd total odată cu mai dreapta înţelegere a artei populare şi a ceea ce înseamnă "valorificare" a ei. In acelaşi timp, din ultimele trei expoziţii republicane ale Festivalului Naţional „Cîntarea României" au dispărut aproape total obiectele vechi provenind din colecţii muzeale sau din unele case ţărăneşti mai conservatoare. Parcurgînd vastele repertorii ale laureaţilor etapelor republicane ale celor trei ediţii de pînă acum, cuprinzînd mii de nume precum şi toate categoriile şi genurile artei populare prezente în expoziţii se desprind şi alte concluzii privind transformările petrecute în răstimpul ultimului sfert de veac. Prima este aceea a masivei prezenţe printre premianţi, reflectînd situaţia expozanţilor, a membrilor diferitelor organizaţii cooperatiste, în primul rînd a Uniunii centrale a cooperativelor meşteşugăreşti, care de-a lungul anilor a recrutat cei mai talentaţi creatori populari şi a format generaţii noi de meşteri. Această situaţie ilustrează profundele transformări ivite în modul de producere al artei populare, forma "spontană", continuînd străvechi tradiţii sancţionate de vechile comunităţi rurale, fiind din ce în ce mai mult înlocuite de forma organizată, lucrînd în alte sisteme, cu alte tehnici, cu alte materii prime, uneori, şi avînd, evident, o altă finalitate. A doua se referă la o tot atît de masivă prezenţă a artei decorative practicate de artiştii amatori, care cîte o dată continuă şi valorifică tradiţiile artei populare, alteori însă se situează în alt orizont al producţiei artistice, reprezentînd năzuinţa spre modernitate şi făcînd, din acest punct de vedere, legătura cu arta plastică practicată de artiştii amatori, cea care înglobează şi "arta naivă" şi care, probabil, într-o viitoare ediţie a festivalului va trebui să fie expusă separat, producţia ei crescînd an de an şi căpătînd o asemenea pondere încît expunerea laolaltă, a artei populare şi a artei plastice a amatorilor, le dezavantajează,

https://biblioteca-digitala.ro

prin aglomerare, pe amîndouă. Este o transformare profundă şi aceasta, oglindind schimbările produse în viaţa noastră socială, industrializarea, urbanizarea reprezentînd temeiul noilor motivaţii şi opţiuni "artistice". Se schimbă societatea, se micşorează ponderea "ruralului", se măreşte ceea "urbanului", se transformă gusturile şi necesităţile estetice ale maselor. În acest complex proces rămîne loc, firesţe, şi pentru numeroase deformări şi denaturări făcînd parte din categoria complexă a kitschului, prezent şi în trecut, prezent şi azi, în forme diferite, dar care nu apare în expoziţiile republicane datorită filtrului eficient al juriului,care însă ia contact cu masiva sa prezenţă în fazele comunale, judeţene, interjudeţene, ba uneori şi la cea republicană stîrnind controverse, argumentaţii aprinse, pasiuni, intervenţii laterale sau de "sus", toate firesţti în efervescenţa creaţiei "noi", nedecantate încă.

Anii şi deceniile au adus desigur o mai bună cunoaştere a artei populare locale, primă sarcină a vechilor îndrumări metodice, rămasă însă actuală şi azi. Această cunoaştere a fost nevoită să-şi schimbe mereu obiectul pe măsură ce trecerea timpului aducea schimbări şi în arta populară, uneori ducînd în adevăr la dispariţia ei pentru anumite genuri şi domenii. Altele s-au transformat vizibil. Pe de altă parte efortul de cunoaştere, la nivelul fostelor case de creaţie regionale şi judeţene, nu de puţine ori a fost discontinuu. Ne putem întreba azi dacă recomandările metodologice cuprinse în volumul "Arta populară - Îndreptar metodic", editat de Casa Centrală a Creaţiei Populare în 1966, au putut fi împlinite măcar într-o oarecare măsură, anume dacă s-au întocmit bibliografii judeţene privind arta populară locală, dacă s-au făcut cercetări pe teren sistematice urmate de completări de fişe de fotografii, conform modelelor tipărite în acel Îndreptar metodic, dacă s-au făcut fişe de in-

https://biblioteca-digitala.ro

formator, dacă s-au organizat fototeci şi colecţii speciale de obiecte, tot atîtea cerinţe care ar fi fundamentat acţiunea de orientare şi valorificare. Poate că acele recomandări metodice s-au dovedit a fi instrumente de cunoaştere prea greoaie, deci încete, pentru instituţii şi activităţi ce aveau ca primă sarcină operativitatea pe termene scurte, un an, doi ani, şi în condiţiile în care realitatea se transforma mult prea repede. In acelaşi timp, metodiştii caselor de creaţie ca şi cei ai centrelor de îndrumare de azi au fost puşi în faţa unor forme noi de organizare şi producere a artei populare, inclusiv a unor cercuri de artă populară înfiinţate pe diverse linii: şcoli, tineret, armată, sindicate, femei, turism, în care trecerea de la artă populară la artizanat sau artă decorativă se făcea în diverse feluri, punînd la grea încercare cunoştinţele de artă populară şi, mai ales, înţelegerea raportului dintre "vechi" şi "nou", dintre "tradiţie" şi "inovaţie" a metodiştilor care, pe de altă parte, au rămas tot mai puţini. In această mare problemă a îndrumării şi orientării artei populare ni se pare evident că teoria a rămas mult în urma practicii, complexitatea realităţii întrecînd posibilităţile actuale de încadrare teoretică. Această realitate trebuie cercetată de pe poziţiile complementare ale metodiştilor centrelor de îndrumare ale muzeografilor etnografi şi ale cercetătorilor fenomenului de artă populară, aşa cum, în parte, s-a procedat şi în trecut. Studiul va trebui să pornească de la situaţia relativ simplă de acum treizeci de ani cînd expoziţiile conţineau în principal obiecte de artă populară tradiţionale produse în mediul rural, tratarea istorică a acestei perioade de timp urmînd să fie completată cu o abordare sociologică a prezentului mereu în mişcare, aducînd în expoziţii o varietate uneori derutantă de obiecte care, în majoritatea cazurilor, nu mai pot fi atribuite artei populare. Numai asemenea stu-

https://biblioteca-digitala.ro

dii, am spune interdisciplinare, pot oferi temeiul activităţii de orientare şi valorificare de care mişcarea artistică de amatori contemporană are într-un fel nevoie, cu condiţia unei aplicări dozate şi diferenţiate, în funcţie de mediul social la care se aplică atît în faza producţiei cît şi în cea a distribuţiei şi recepţiei.

https://biblioteca-digitala.ro

INTERACŢIUNEA DINTRE TRADIŢIE ŞI ÎNNOIRE, ÎN DINAMICA DEZVOLTĂRII ŞI TRANSFORMĂRII CULTURII POPULARE CONTEMPORANE DIN ROMÂNIA (1944 - 1984)

Boris Zderciuc

In complexitatea problematicii pe care o implică dinamica procesului de formare şi dezvoltare a culturii populare contemporane din ţara noastră, de transformare a celei tradiţionale - cum ar fi factorii, direcţiile şi domeniile formării şi dezvoltării culturii, structura socială, ierarhia de valori, idealurile şi aspiraţiile oamenilor etc. - interacţiunea dintre tradiţie şi inovaţie ocupă un loc central. In planul creaţiei culturale, această interacţiune exprimă forma specifică pe care o îmbracă lupta dintre vechi şi nou, ca principiu fundamental şi universal al dezvoltării şi progresului în toate domeniile activităţii umane. Imbinînd experienţa stocată a trecutului, cristalizată în modele şi formule, în deprinderi, practici şi forme, cu neastîmpărul creativităţii contemporanilor, ea constituie forţa motrice care modelează creaţiile spiritului uman, pentru a le adecva şi armoniza cu noile cerinţe de viaţă şi de progres ale societăţii.

Propunîndu-ne tratarea subiectului formulat în titlu, poate că ar fi fost potrivit să circumscriem, pe cît posibil mai exact, înţelesul pe care-l atribuim conceptului de cultură populară contemporană, determinîndu-i, totodată, trăsăturile diferenţiale în raport cu cultura populară tradiţională. Din păcate, o asemenea tentativă, care va trebui întreprinsă o dată, ar fi solicitat o parantează prea extinsă, cu atît mai mult cu cît, aşa cum am menţionat cu un alt prilej, nici noţiunea de cultură populară,

https://biblioteca-digitala.ro

în general, ca modalitate a culturii, nu s-a bucurat încă de o definiţie cît de cît acceptabilă. In această situaţie, ne limităm să precizăm doar că:

1. Cultura populară contemporană este moştenitoarea de drept a unui inestimabil patrimoniu de creaţie culturală, pe temelia căreia se clădeşte şi se dezvoltă.

2. Ca sistem de valori, în care sînt încorporate atributele cele mai expresive ce definesc identitatea naţională a poporului român, tradiţia culturală este, ea însăşi, un proces a cărui continuitate a fost asigurată prin activitatea creatoare a generaţiilor, îmbogăţindu-se mereu cu contribuţiile acestora. Perpetuarea moştenirii culturale, asociată cu efortul creator şi participativ al fiecărei noi generaţii în dezvoltarea, transformarea şi îmbogăţirea tezaurului tradiţiei, a constituit linia directoare şi coordonata pe care s-a menţinut şi a evoluat, în ciuda tuturor vicisitudinilor şi a ingerinţelor, de-a lungul unei istorii bimilenare, cultura noastră populară, ca operă a întregului popor, aşa cum o cunoaştem încă şi astăzi, în multitudinea şi originalitatea manifestărilor sale de gen şi expresie. Intr-un articol consacrat Muzeului satului - poate cele mai frumoase pagini scrise despre această nobilă instituţie de cultură şi artă populară românească autentică - Mircea Eliade, apreciind sensurile adînci ale muzeului, spunea: "a-şi fi păstrat unitatea vieţii sociale şi sufleteşti, după ce a asimilat atîtea curente spirituale, este cea mai definitivă verificare a forţei de creaţie de care dispune neamul românesc"[1];

3. Cadrul socio-cultural şi uman în care se forjează şi se dezvoltă cultura populară contemporană continuă să fie, <u>predominant</u>, satul, cu populaţia sa de ţărani - cooperativizaţi sau individuali - pe cît de harnici lucrători ai ogoarelor, pe atît de ingenioşi şi pasionaţi creatori de cultură. Notăm, totuşi, că spre

https://biblioteca-digitala.ro

deosebire de cultura populară tradiţională, care era aproape în exclusivitate ţărănească, creaţia populară contemporană, mai ales în domeniul artei, polarizează mase tot mai largi de muncitori, din fabrici şi uzine. De altfel, şi profilul socio-profesional şi cultural al ţărănimii din zilele noastre prezintă modificări notabile în raport cu populaţia satului tradiţional.

Reflectînd noile condiţii de viaţă, cu aspiraţiile generoase ale societăţii socialiste în curs de edificare în România, cultura noastră populară tradiţională a cunoscut, în ultimele patru decenii, un amplu proces de dezvoltare şi transformare în toate domeniile: ocupaţii, aşezări şi gospodării, arhitectura locuinţei şi organizarea interiorului, port şi ţesături, în creaţia artistică de toate genurile, în viaţa socială şi obiceiuri, în modul de viaţă în ansamblul său. Ca depozitar principal al celor mai autentice valori ale tradiţiei, satul românesc contemporan trăieşte o etapă de puternice şi ireversibile transformări, din care vom ilustra unele aspecte, analizîndu-le şi interpretîndu-le din perspectiva interacţiunii dintre tradiţie şi fenomenele de înnoire, unele dintre acestea mai adecuate, altele doar căutări şi soluţii provizorii (probabil neviabile) în raport cu noile realităţi social-economice şi culturale ale satului.

Să aruncăm o privire asupra satelor. In peisajul natural al României, cu o structură de relief de o mare diversitate şi pitoresc, cu cîmpii întinse, cu coline domoale, dominate de coroana semeaţă a Munţilor Carpaţi, aşezările umane, ca ansambluri constituite, variate prin structura şi organizarea lor internă, se remarcă printr-o impresionantă integrare în mediu. Ca produs cultural al gîndirii şi creaţiei colective, satul românesc tradiţional este construit într-o desăvîrşită armonie cu natura, printr-o profundă înţelegere şi punere în valoare a valenţelor plastice ale mediului natural. Datorită acestui permanent dialog cu natura,

https://biblioteca-digitala.ro

satele ne apar ca fiind născute şi crescute în mod spontan în mediu, perfect adaptate, morfologic şi funcţional, nevoilor de viaţă ale colectivităţii umane.

Zone întregi de străveche viaţă şi cultură românească ca Maramureşul şi Munţii Apuseni, Bucovina şi Ţara Vrancei, Muscelul şi Ţara Făgăraşului, Gorjul şi ţinuturile Hunedoarei sau Mărginimea Sibiului, dar şi Moldova de Jos şi Cîmpia Dunării - sînt expresii, pe cît de concrete, pe atît de grăitoare, ale acestui principiu dominant în construirea şi organizarea aşezărilor, ca acte de creaţie culturală, principiu izvorît din preocuparea pentru echilibru şi armonie între cultură şi natură.

In rezolvarea acestei cerinţe de armonie şi echilibru, care prin prezenţa ei atît de generalizată în timp şi spaţiu dobîndeşte caracterul unei veritabile coordonate stilistice, sensibilitatea populară a ocolit întotdeauna canoanele şi tiparele, recurgînd la soluţii cît mai variate. Consemnăm, aşadar, şi în domeniul aşezărilor prezenţa principiului unităţii în varietate. Am putea argumenta aceasta cu orice tip de sat românesc, cu deosebire cele din categoria aşezărilor endogene, dar să ne limităm, ca pildă, la satul răsfirat - tip de aşezare pe care profesorul R.Vuia îl considera ca fiind cel mai adecuat pentru necesităţile economiei, dar şi cel mai reprezentativ pentru specificul etnic al poporului român, în planul orizontului său spaţial. In diversitatea expresiilor concrete sub care ni se prezintă acest tip de aşezare, două sînt formulele care predomină: într-o formulă, distribuţia gospodăriilor este relativ uniformă pe teritoriul vetrei, ca în cazul aşezărilor pomicole sau pomiviticole din zonele colinare, precum şi din zonele de contact ale Olteniei, Munteniei, Transilvaniei; în cea de a doua formulă, grupurile de gospodării alternează cu suprafeţe cultivate, ca în cazul aşezărilor de pe obcinele Bu-

https://biblioteca-digitala.ro

covinei. Dar şi într-un caz şi în celălalt, pitorescul peisajului face casă bună cu cerinţele funcţionalităţii.

In imaginea de ansamblu a peisajului rural din România, privită la scara întregii ţări, au intervenit, în perioada la care ne referim, modificări importante. Ele sînt rezultatul acţiunii, concomitente sau succesive, a unor factori şi condiţii, de care ne vom preocupa ceva mai jos, nu înainte însă de a ne opri, oricît de sumar, asupra arhitecturii satului contemporan - arhitectura casei şi a construcţiilor gospodăreşti, arhitectura şi organizarea interiorului locuinţei - componentă semnificativă pentru chipul nou al satului românesc. Vom porni şi în acest domeniu de la datele tradiţiei.

Arhitectura populară - casa şi construcţiile gospodăreşti monumentele laice şi religioase realizate de meşterii populari - reliefează, la rîndul ei, cu pregnanţă, aceleaşi trăsături fundamentale ale creaţiei poporului român: echilibrul, funcţionalitatea, integrarea în mediul ambiant, gustul înăscut pentru frumos. Caracteristice pentru arhitectura populară tradiţională din toată ţara, indiferent de materialul şi tehnica de construcţie, aceste trăsături sînt puternic evidenţiate la construcţiile de lemn, - domeniu în care poporul român a creat opere de o inegalabilă frumuseţe. Casele şi construcţiile de lemn din Maramureş şi Gorj, din Mărginimea Sibiului sau de pe Valea Bistriţei moldoveneşti, din zonele Argeşului şi Mehedinţilor şi din multe alte ţinuturi ale ţării reflectă o rafinată ştiinţă şi artă arhitecturală pe care meşterii ţărani le-au exprimat cu strălucire în armonia proporţiilor, în echilibrul volumelor, în plan şi elevaţie, în supleţea liniei şi în frumuseţea decorului. Monumentalitatea construcţiilor este adesea potenţată de masivitatea unor elemente de construcţie - bîrne, grinzi, stîlpi şi balustrade,- confecţionate din brad sau stejar, de dimensiuni impresionante.

https://biblioteca-digitala.ro

In majoritatea regiunilor ţării, locuinţa tradiţională era o construcţie cu un singur nivel, cu prispă sau foişor la faţadă. Unele zone au cunoscut şi tipul de casă înaltă, cu două niveluri, sau construită pe o temelie ridicată, zidită din piatră.

Intre lucrările remarcabile ale arhitecturii noastre populare se înscriu şi bisericile de lemn, cu turlele lor înalte şi svelte, diseminate, mai ales, în Nordul şi Vestul Moldovei, în Nordul Olteniei şi Munteniei, în Nord-vestul Transilvaniei şi Maramureş, precum şi porţile din lemn de stejar, aşezate la intrarea în curte, adevărate arcuri de triumf ţărăneşti, caracteristice, cu deosebire, pentru Maramureş, pentru zonele Sibiului şi Gorjului, în ţinuturile Harghitei şi Covasnei, ca şi în părţile Buzăului.

Pentru a întregi imaginea arhitecturii tradiţionale a locuinţei, să pătrundem şi în interiorul acesteia.

Sinteză complexă a unor categorii de obiecte de mare diversitate, - mobilier, ţesături de lînă sau de cînepă şi bumbac, piese de ceramică, icoane pe sticlă sau pe lemn, - interiorul casei ţărăneşti este una din cele mai "savante" lucrări de artă populară. Şi dacă preocuparea de îmbinare a frumosului cu utilul, a esteticului cu funcţionalul, se întîlneşte la toate genurile şi categoriile de obiecte de artă populară, în cazul interiorului această cerinţă se realizează la cel mai înalt nivel.

Formulele organizării interioare sînt riguros determinate de planul locuinţei şi de destinaţia încăperilor - spaţiu de trecere (tinda), încăpere de locuit în mod curent (numită şi "casă mică", "casă dinapoi"), cameră de sărbătoare (numită şi "casă mare", "cameră curată", "casă dinainte", "casă de părade"). Indelungata experienţă a vieţii şi cerinţele confortului au dus la constituirea unor structuri funcţionale şi decorative, precis repartizate în spaţiul încăperilor, structuri care s-au transmis,

https://biblioteca-digitala.ro

din generaţie în generaţie, sub formă de tipuri de interior, diferite de la zonă la zonă.

Măsura cea mai exactă a ştiinţei şi artei de organizare a interiorului - mîndria gospodinelor - este dată de înfăţişarea camerei curate sau de sărbătoare, folosită în împrejurări deosebite din viaţa familiei, sau pentru musafiri. Aici se dispun, ca într-o veritabilă expoziţie, pe pereţi, pe paturi şi laviţe, pe masă, pe grinzi, ţesături decorative - scoarţe, cergi, feţe de masă, ştergare, - haine de sărbătoare, iar în partea superioară a pereţilor, pe cuiere sau fixate de perete, de jur împrejurul încăperii, ceramică decorativă, icoane pe sticlă sau pe lemn, înconjurate adesea de ştergare. Tesăturile sînt bogat ornamentate cu motive ce reprezintă flori, păsări, animale, figuri umane, tratate naturalist sau puternic geometrizate, redate în culori armonioase şi organizate în structuri compoziţionale pline de fantezie.

Intre ţesăturile decorative de interior, scoarţele sau covoarele confecţionate din lînă reprezintă creaţii de o valoare artistică deosebită. Lucrate în gospodărie, la războiul de ţesut, orizontal sau vertical, scoarţele formează o categorie de lucrări de artă populară, care a cunoscut o mare dezvoltare în cîteva zone din ţară ca Maramureşul, Moldova, Nordul Olteniei şi Munteniei, Banatul şi Hunedoara. Diferenţierea lor zonală rezultă din dimensiuni şi cromatică, din motive decorative preferate şi din maniera de tratare a ornamentelor, dar mai ales din organizarea cîmpului şi a compoziţiilor ornamentale.

Am putea extinde această evocare sintetică a caracteristicilor specifice ale culturii noastre populare tradiţionale şi la alte domenii ca port, ceramică, diferite aspecte ale culturii spirituale etc. Apreciem însă că pentru obiectivul pe care ni l-am propus, respectiv evidenţierea interacţiunii dintre tradiţie şi

https://biblioteca-digitala.ro

înnoire în dinamica formării şi dezvoltării culturii populare contemporane din România, domeniul aşezărilor - cel mai complex fenomen cultural care intră în cîmpul de investigaţie al etnografului- este destul de cuprinzător pentru a exemplifica o bună parte din fenomenele culturale concrete, care au loc în viaţa satului contemporan. Această capacitate de relevanţă a aşezărilor rezultă şi din faptul că procesele înnoitoare, care s-au produs în perioada vizată de noi, la nivelul diferitelor componente ale aşezărilor,- vatră, hotar, gospodărie şi locuinţă, structura socio-profesională a populaţiei, noile valori şi aspiraţiile acesteia - sînt cele mai sesizabile, cel puţin în aspectele lor explicite. Facem această precizare, întrucît în formele trăite ale culturii lucrurile se petrec ceva mai nuanţat.

În viaţa satelor româneşti, unele tendinţe de înnoire, de desprindere de normele riguroase şi ferme ale tradiţiei, se constată încă în perioada interbelică. Ele sînt însă sporadice şi lente, fiind promovate, mai ales, de păturile înstărite ale populaţiei rurale, atît de diferenţiată ca structură de clasă şi p - tere economică. In acelaşi timp, ele sînt mai vizibile în localităţile aflate în preajma marilor centre urbane.

Schimbarea imaginii satului şi a peisajului rural, în ansamblu, ca fenomen generalizat la scara întregii ţări, se produce în ultimele patru decenii. Ele sînt rezultatul noii orînduiri socialiste, bazată pe dezvoltarea industriei, armonios şi echilibrat repartizată pe teritoriu, şi pe cooperativizarea agriculturii. Noua orînduire a zguduit din temelii viaţa arhaică a satului, angajînd ţărănimea într-o gigantică construcţie economică, socială şi culturală. Dacă ar fi să ne exprimăm în limba lui Blaga, am putea spune că socialismul a smuls satul din preistorie, proiectîndu-l în procesul activităţii istorice conştientem cu toate consecinţele care decurg din aceasta.

https://biblioteca-digitala.ro

Se cunosc transformările de peisaj care s-au produs în zonele marilor construcţii de hidrocentrale - Bicaz, Lotru, Porţile de Fier - sau în zona Canalului Dunărea - Marea Neagră, zone din care au fost transferate aşezări întregi, afectîndu-li-se, adesea, noi vetre.

Pe de altă parte, în toată ţara şi pentru toate localităţile rurale s-au întocmit planuri de sistematizare, care, în multe cazuri au şi intrat în acţiune. In acest proces, părţile de sate sau chiar sate întregi urmează să fie dezafectate, pentru ca terenurile să fie redate producţiei agricole intensive. Planurile de sistematizare privesc şi zonele necooperativizate. Aşa cum se precizează în Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, politica de sistematizare a teritoriului, a oraşelor şi satelor, ca operă de interes naţional, va avea permanent în vedere "dezvoltarea oraşelor şi comunelor, ca unităţi teritorial-administrative de bază ale societăţii noastre, ca centre economice puternice, capabile să asigure condiţii de muncă şi viaţă optime locuitorilor lor şi, totodată, participarea intensă a oamenilor muncii la viaţa publică, la rezolvarea problemelor economice şi sociale ale aşezărilor în care trăiesc"[2]. In legătură cu aceasta, cunoaşterea şi valorificarea experienţei pe care a acumulat-o poporul nostru, de-a lungul istoriei sale, în organizarea şi dezvoltarea, morfologică şi funcţională, a aşezărilor, ca produse culturale integrate organic mediului natural şi adaptate cerinţelor vieţii, poate aduce un real aport.

Mutaţiile înregistrate în peisajul rural din zonele cu marile construcţii de interes naţional nu epuizează seria transformărilor în înfăţişarea şi structura satelor. In fiecare localitate cooperativizată, organizarea hotarului s-a modificat în funcţie de planurile de cultură, de asolamentul şi rotaţia culturilor.

https://biblioteca-digitala.ro

In moşia acestor aşezări au apărut o serie de elemente noi cum sînt ansamblurile construite ale fermelor zootehnice, construcţiile pentru depozitarea produselor, staţiunile pentru maşini şi tractoare, ateliere etc. In vatra satelor, cooperativizate sau nu, se conturează centrele civice, cu clădiri administrative, şcoli, cămine culturale, construcţii pentru comerţ şi servicii pentru populaţie şi chiar blocuri cu apartamente pentru salariaţi. In stadii diferite de realizare, planurile de sistematizare, de modernizare şi urbanizare se înfăptuiesc în majoritatea satelor ţării. Tendinţele de organizare a gospodăriilor, de alimierea lor în raport cu şoseaua sau cu uliţele satului, preocupările pentru curăţenia străzilor, pentru construirea trotuarelor, exprimă progres şi bunăstare

Dar cele mai vizibile înnoiri, care frapează de la primul contact cu oricare sat din ţară, se constată în domeniul arhitecturii gospodăriilor şi locuinţelor. Să luăm, ca pildă, Ţara Oltului, vechea Terra Blachorum, unul dintre ţinuturile ţării noastre cu o remarcabilă cultură tradiţională. Zona a fost cercetată de noi, în contextul unui studiu mai amplu, la solicitarea Combinatului chimic din Făgăraş, pe tema integrării profesionale şi culturale a muncitorilor industriali de origină rurală[3]. Datele au fost completate, ulterior, în cadrul anchetelor pentru Atlasul Etnografic al României.

Arhitectura aşezărilor rurale din Ţara Oltului este transformată aproape în întregime. Dacă în unele aşezări se mai pot întîlni unele exemplare din vechea casă de "Ţara Oltului", construită din bîrne de lemn, pe o temelie joasă, în cele mai multe sate tipul acesta de locuinţă este de domeniul amintirilor. La Drăguş, ca să dăm un exemplu, sat cu o puternică tradiţie, considerat şi studiat în deceniul al patrulea al secolului nostru ca una din aşezările tipice pentru straturile sociale şi culturale tradiţionale ale Ţării Oltului, arhitectura s-a transformat în

https://biblioteca-digitala.ro

proporţie de peste 7o%. Agenţii principali ai acestui proces înnoitor sînt foştii ţărani, deveniţi muncitori industriali, care continuă să domicilieze în localităţile lor de baştină şi ale căror posibilităţi materiale şi aspiraţii culturale au devenit, în condiţii actuale, factorii stimulatori ai urbanizării aşezărilor rurale. Prin puterea exemplului lor, ei au atras în această acţiune de transformare şi progres şi restul comunităţii săteşti şi anume pe ţăranii cooperatori rămaşi în agricultură.

Noua locuinţă este construită din materiale solide, avînd pereţii de cărămidă, pe o fundaţie înaltă de beton, cu acoperiş de ţiglă. Tipul de casă de maximă răspîndire cuprinde, în plan, două camere spre stradă, un antreu, o cameră de zi, bucătărie, cămară. Pe latura dinspre curte se construieşte prispa, mărginită de stîlpi şi balustradă de cărămidă sau de ciment. In prelungirea casei, făcînd corp comun cu aceasta, se zidesc, din aceleaşi materiale, construcţiile anexe: sopronul, grajdurile, şura. In unele sate acest ansamblu atinge o lungime construită de 6o - 7o m. In alte aşezări organizarea gospodăriei mai păstrează vechiul plan, cu şura aşezată în fundul curţii, perpendicular pe planul de amplasare a casei. Privite dinspre stradă, ansamblurile gospodăreşti impresionează prin monumentalitatea şi soliditatea lor.

In faţa casei se construieşte căsuţa sau bucătăria de vară, uneori chiar cu două încăperi. Ea este folosită în mod curent pentru pregătirea hranei, constituind, în multe cazuri, şi locuinţa bătrînilor. Uneori, casa şi căsuţa sînt legate, la nivelul cornişei, cu o arcadă - aşa numitul "curcubeu" - sub care se construieşte poarta de intrare în curte. In aceste cazuri gospodăria capătă un aspect de veritabilă fortăreaţă.

Arhitectura şi organizarea interiorului au fost, deasemenea, modificate în comparaţie cu locuinţa tradiţională. Mobilierul, mai ales în încăperile dinspre stradă (aşa zisa "casă dinain-

https://biblioteca-digitala.ro

te" de altădată), este aproape în întregime de provenienţă industrială, înlocuind vechiul mobilier de factură meşteşugărească. Blidelor de lut, ştergarelor şi ţesăturilor de lînă, care au împodobit altădată locuinţa, dîndu-i căldură, originalitate şi frumuseţe, le-au luat locul zugrăvelile policrome, realizate cu modele florale sau geometrice. Pe paturi, pe mese şi pe alte piese de mobilier se mai aşează însă şi acum ţesături lucrate în casă. Din loc în loc, pe pereţi, sînt expuse litografii, tablouri şi mai ales fotografii de familie. Iluminatul electric s-a generalizat în toate aşezările din Ţara Oltului. Incăperile se specializează ca funcţie, fiind mobilate în mod corespunzător; dormitor, sufragerie, cameră de zi, bucătărie. In multe locuinţe s-au amenajat camere pentru copii.

Aspectele socio-culturale ale modului de viaţă contemporan se caracterizează printr-o îmbogăţire şi diversificare a formelor şi trebuinţelor de viaţă spirituală. Un indiciu în acest sens îl constituie puternica răspîndire a mijloacelor de comunicare a culturii de masă. Presa, radioul, televizorul au pătruns adînc în sfera de preocupări a muncitorilor cu regim rezidenţial rural şi a ţăranilor cooperatori. In multe case întîlnim unele începuturi de biblioteci personale.

Să ne oprim cu exemplificările aici, cu menţiunea că tabloul descris al satului contemporan făgărăşan este valabil în linii generale, cel puţin prin tendinţele transformării şi dezvoltării, pentru marea majoritate a satelor din România.

Deşi puternice şi ireversibile, transformările şi înnoirile din satul contemporan, inclusiv în domeniul aşezărilor, al arhitecturii locuinţei şi organizării gospodăriei, păstrează încă raporturi vizibile cu tradiţia, pe temelia căreia se construieşte şi o valorifică noua cultură populară. Interacţiunea noului cu tradiţia se manifestă prin continuitatea unor importante elemente

https://biblioteca-digitala.ro

de viziune plastică şi de concepţie constructivă şi, mai ales, prin acel sentiment de identitate culturală, - componentă permanentă a psihologiei poporului român.

N O T E

1. Mircea Eliade, Muzeul Satului Românesc, în "Insula lui Euthanasius", Bucureşti, 1943.

2. Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, 1975, p.86.

3. Cercetarea, cu caracter psihosociologic, avînd o tematică complexă, a fost coordonată de Traian Herseni. O parte din rezultate au fost publicate într-o monografie a Combinatului chimic din Făgăraş, cu prilejul aniversării a 5o de ani de la înfiinţarea întreprinderii.

https://biblioteca-digitala.ro

ORAL, SINCRETIC, COLECTIV, ANONIM ÎN FOLCLORUL CONTEMPORAN

Stanca Ciobanu

In demersurile consacrate definirii conceptului de folclor au fost acceptate şi recunoscute cele patru caracteristici fundamentale: oral, colectiv, anonim, sincretic. Acestea însoţesc numirea produsului folcloric, avînd o certă mobilitate în funcţie de etapa istorică, de devenirea socială a colectivităţii pe care cultura populară o reprezintă. Dacă ritmul de modificare a fost sesizat în decursul atenţiei pentru folclor în trecut, cu atît mai mult se poate deduce o explicită şi mai rapidă transformare în zilele noastre, cînd situaţia socio-economică şi culturală a maselor cunoaşte o radicală schimbare a grupelor socio-profesionale sau de apartenenţă rurală - urbană, cînd mobilitatea de la sat la oraş este de mare încărcătură în evenimente. Toate aceste realităţi de istorie contemporană, fără a nega fundamentalele caracteristici ale folclorului, dozează diferit ponderea manifestării lor Dominante în ceea ce numim context tradiţional, aceste caracteristici nu deţineau exclusivismul şi nu respingeau relativismul manifestării lor. Cu alte cuvinte, un raport de da/nu în prezenţa lor ataşat la faptul folcloric există în context tradiţional. Acelaşi raport de da/nu continuă să existe în contextul vieţii folclorice contemporane. Este însă din capul locului sigură o modificare în proporţia termenilor acestui raport, în sensul unei slăbiri a dominantei acestor caracteristici în favoarea întăririi formelor de ieşire din ele. Cu alte cuvinte, dacă oralitatea intră în defini-

https://biblioteca-digitala.ro

ţia faptului folcloric tradiţional, acceptînd şi forme scrise aparţinătoare folclorului - în epoca modernă -, în cultura populară a zilelor noastre, în urma intensificării relaţiei individului cu ştiinţa de carte, prezenţa textului scris este mult mai întinsă. Ca urmare, dacă individul creator sau colportor de fapt folcloric este recunoscut de colectivitatea folclorică pe care o reprezintă, cu atît mai mult azi el se detaşează de colectivitate şi se adresează unui grup lărgit. Ca urmare, anonimatul infirmat sporadic de situaţia folclorului "clasic", pe o întindere în spaţiu şi timp limitată, cedează azi mai mult în faţa elementului de recunoaştere a creatorului, de trezire a conştiinţei creatoare - pe sistemul culturii de autor. Ieşirea în proporţie sporită din tiparele acestor caracteristici atrage după sine în condiţiile contemporane şi o sustragere sporită din limitele sincretismului. Prin urmare, procesul la care asistăm nu e de violenţă novatoare, ci se sprijină pe zone preexistente epocii noastre de posibile neconformări la caracterele fundamentale.

Ca tablou sinoptic unificator al acestor caracteristici ele se ordonează nu compartimental, separat, ci într-o dependenţă firească. Faptul folcloric nu este pe de o parte oral, pe de alta anonim, pe de o parte colectiv, pe de alta sincretic, şi nici nu se sustrage, întîmplător, de la una sau de la alta dintre aceste norme. Ci, dacă luăm ca punct de pornire oralitatea, ca însuşirea cea mai pregnantă a folclorului tradiţional, celelalte se manifestă în consecinţă, deoarece caracterul oral este "condiţia prealabilă a tuturor celorlalte proprietăţi (colectiv, anonimat)"[1]. De aceea, schimbările la care asistăm azi se modelează pe acelaşi raport de consecuţie - prin extinderea notării în scris deci prin restrîngerea oralităţii, se restrîng proporţional celelalte caractere.

https://biblioteca-digitala.ro

In suma categoriilor folclorice pre-contemporane se regăsesc texte al căror statut este de a fi create, transmise, conservate în scris. Este vorba de vers, de scrisoarea versificată, de caietele de amintiri etc.[2]. Prin aceasta ele nu au dovedit o mai mare rezistenţă în timp şi manifestarea culturală contemporană a putut parţial renunţa la ele. Situate în zona marginală a folclorului, nu în centrul de prestigiu al lui, ele sînt continuate sau completate azi cu alte tipuri de texte scrise, situate şi ele în preajma creatului folcloric propriu-zis, dar - nici de astă dată - în esenţa lui. Beneficiind, pe de o parte, de aceste forme scrise ale textului folcloric ca predecesori, iar, pe de altă parte, de modelul artei culte cu care colectivitatea creatoare de cultură populară vine în contact sporit, creatorul de azi al textului de tip folcloric apelează la modalitatea scrisului[3]. Acest fapt este posibil nu doar datorită procesului cultural actual de largă deschidere, ci este sprijinit şi din interiorul însuşi al literaturii culte, care conţine un puternic filon de oralitate, de continuitate cu tradiţia folclorică. Practica notării unor texte se extinde firesc în sensul formelor scrise preexistente epocii noastre, dar şi în adoptarea în plus a aceleiaşi modalităţi în ceea ce priveşte şi alte categorii de texte. Dacă ne gîndim la textul liric propriu-zis creat de individ şi transmis de el, în principal pe cale orală, solicitarea din afara procesului folcloric propriu-zis a dus la practicarea scrisului legată de o sumă de texte lirice. Se înregistrează modalitatea de fixare pentru a fi memorate a unor texte îndeobşte vehiculate oral - expresie a slăbirii funcţionalităţii lor şi a interesului pentru ele prin ieşirea din folosinţă. Dar pe lîngă această probă a devierii de la norma funcţionării faptului folcloric în vitalitatea lui, asistăm şi la crearea în spirit folclo-

https://biblioteca-digitala.ro

ric şi în context cultural de tip popular - a unor texte ce se desprind de universul tematic şi funcţional folcloric, dorind să adere la literatura propriu-zisă. Ne interesează mai puţin acum calitatea şi statutul acestor producţii, ca şi devenirea lor posibilă, dar reţinem că ele sînt rezultatul unui complex cultural diferit pentru colectivitatea rurală a zilelor noastre şi o cale de redimensionare a raportului oral/scris în cultura populară, cu accentuarea celui de al doilea termen. Trebuie însă să nu absolutizăm acest proces de penetraţie a scrisului în manifestarea textului folcloric. Pe de o parte, pentru că intervine în zone marginale ale creaţiei folclorice, în zone de incertă apartenenţă, care se desprind de folclorul propriu-zis şi nu se integrează încă creaţiei de autor, şi - pe de altă parte - pentru că "mijloacele de transmitere puse la dispoziţie de tehnica modernă oferă un cîmp din ce în ce mai larg propagării orale (discurile de gramofon, radioul, cinematograful şi mai ales televiziunea)"[4]. Este o revenire la oralitate, dar de o altă consistenţă, decît oralitatea tradiţională; de la oralitatea nemijlocită la oralitatea mediată de complex organizat, platformă de prestigiu cultural, de dotare tehnică etc. Prin urmare, raportul oral/scris, în schimbare cantitativă, se exprimă şi printr-o schimbare calitativă. Fără a nega acest raport, cultura de tip folcloric a zilelor noastre îl modelează potrivit unor realităţi noi. Observăm deci că raportul oral/scris este în continuare în epoca contemporană, cu modificări de cantitate şi calitate - de penetrare mai accentuată a scrisului, dar şi de revitalizare a oralităţii. Raportul nu este negat, ci el exprimă, prin calitate, o certă evoluţie socio-culturală a colectivităţii de tip folcloric. De pe poziţia factorului tradiţional, apelul la scris poate însemna şi o involuţie - atunci cînd contextul şi funcţionalitatea se modi-

https://biblioteca-digitala.ro

fică în sensul reducţiei motivaţiei pentru forma stabilită de tradiţie, notarea textelor - ca în cazul **strigăturilor** la joc[5], de pildă, - sau a scenariilor de texte - ca în cazul unor ceremonii de nuntă[6] - este un semn al disoluţiei formei tradiţionale şi o neadecvare a ei la contextul nou, de negăsire încă a unor forme noi şi de încercare de revenire, de menţinere a formei care pare a-şi fi încheiat perioada activă a existenţei. Aceeaşi formă de menţinere, de revitalizare o propune mişcarea artistică profesionistă sau de amatori, care - prin scenariul scris şi indicaţia regizorală ca mediere - încearcă să atragă atenţia asupra faptului de cultură folclorică. Nu este o revenire propriu-zisă, ci o repunere în valoare, dar pe platforma spectacolului, deci a nefuncţionalităţii tradiţionale. Scrisul devine în felul acesta o cale de transgresare de la folclor şi context folcloric, la forme de prelucrare a folclorului şi de valorificare în contexte diferite.

Se continuă deci unele categorii de texte folclorice pentru care de mult s-a apelat la scris, se creează altele care iau ca model literatura propriu-zisă şi a căror apartenenţă e incertă încă, se înlesneşte prelucrarea şi valorificarea textului folcloric, se fixează pentru o memorie neexersată prin slăbirea sau dispariţia funcţionalităţii, date de folclor tradiţional. Toate acestea sînt căi de redimensionare a raportului oral/scris referitor la textul folcloric în evoluţia ultimelor decenii.

Ca urmare, se face un alt loc indicaţiei nominale în restrîngerea anonimatului, caracter care "a fost (...) cu sau fără rezerve acceptat de timpuriu şi de media cercetătorilor ca notă diferenţială a conceptului de creaţie populară"[7]. Dacă folclorul tradiţional era indiferent la creator[8], numele ataşat eventual de o creaţie putea fi un atribut dat celui căruia îi

https://biblioteca-digitala.ro

era destinat textul, care îl prefera sau care îl interpreta; dacă recunoaşterea creatorului era eventual menţionată, aceasta nu implica decît un timp limitat şi o arie restrînsă la propria colectivitate[9]. Asistăm acum la o mai susţinută afirmare a personalităţii creatoare. Aceasta şi pentru că lipsa numelui era suplinită de faptul că opera era binecunoscută, un produs al mediului sociocultural, recunoscut de grup. In clipa în care intră în creaţie noutatea, cînd intervine elementul surpriză sau particular, numele este cel răspunzător al noului. Este de fapt ceea ce s-a numit "reacţie funcţională"[10] ca o cauză a anonimatului. Implinîndu-şi funcţia, textul folcloric are o identitate suficientă. In procesul de diminuare a relaţiei text-context prin intermediul funcţiei se cer alte elemente de sprijin ale textului. Prin statuarea în proporţie din ce în ce mai mare a creatorului-ţăran, care-şi semnează textele, care se face cunoscut prin tipar şi manifestări publice, pe o foarte vastă cuprindere teritorială cu şanse de perpetuare în timp, creatorul devine o personalitate numită. Interpretul care se suprapune creatului şi şi-l însuşeşte capătă şi el o mai pregnantă autoritate prin platforma de prestigiu care-l lansează şi afirmă, prin emblema de vedetă cu un repertoriu care depăşeşte limitele perimetrului local şi ale colectivităţii imediate. Este însă aceasta o situaţie, în dimensiuni sporite, a fenomenului cunoscut în ceea ce priveşte pe condeierul-ţăran[11] dintr-o epocă anterioară sau pe interpretul căruia i se atribuie piesa ca fiind a sa. Procesul este însă şi de reintrare în circuitul folcloric "clasic". Sînt cazuri cînd textul de autor provenit din categoria poet-ţăran, este adoptat de mijlocitorii realizatori de spectacol folcloric, şi, fiind coincident stilistic cu tiparul versului popular, pierde indicatorul nominal şi reintră în circuitul faptului folcloric contemporan ca anonim[12].

https://biblioteca-digitala.ro

Toate acestea remodelează mult discutatul caracter colectiv[13], care nu infirmă pe creatorul individual[14], dar afirmă pe beneficiarul colectiv care poate interveni în text, creînd variante[15]. Procesul de diversificare în variante[16] este limitat de textul scris şi cu paternitate recunoscută azi. Fixat în scris sau afirmat de mijloacele mass-media sau de spectacol, deci de punţi de lansare distanţate prin prestigiu de masa spectatoare, produsul folcloric se impune cu mai multă precizie şi impune o eventuală preluare stînjenită în inovaţie. Aceşti interpuşi între creator şi beneficiar, care permit confuzia celor doi, prin care beneficiarul poate recrea textul simţindu-l ca fiindu-i propriu din fondul cultural folcloric, limitează şi caracterul colectiv în bună măsură.

Pe modelul poeziei de autor[17], modalitate culturală cu care se familiarizează în epoca noastră prin evoluţie firească toate tipurile de colectivităţi, inclusiv cele rurale, poezia autorului ţăran iese din limitele sincretismului. Se creează poezia de recitat[18] şi ea pătrunde în manifestările de grup avînd predecesori în tradiţia folclorică (precum verşul sau oraţia), deci neconstituind în totalitate o aberaţie de la sistemul de vehiculare a textului poetic cîntat. Folclorul nou îşi împarte cele două posibilităţi text cîntat[19] - text recitat, într-o proporţie diferită cu cîştig de spaţiu pentru cel de al doilea.

In concluzie, putem spune că în ultimele decenii, perioadă de profunde transformări în viaţa culturală a ţării, de apropiere pe toate coordonatele între urban şi rural, creaţia de tip folcloric păstrează caracterele ei fundamentale, remodelîndu-le proporţia şi ponderea de manifestare. Dacă aceste caractere erau dominante în context tradiţional fără a fi exclusive, cu precădere în epoca modernă, înseamnă că existau forme şi modalităţi de negare a acestor caractere. Ele continuă şi se îmbogăţesc

https://biblioteca-digitala.ro

în cultura de tip folcloric a ultimelor decenii, avînd deci predecesori în trecutul cultural înrudit, avînd modele în prezentul cultural non-folcloric. Folclorul nou - în ceea ce priveşte funcţionarea caracterelor fundamentale - nu inovează, ci valorifică toate posibilităţile de manifestare şi îşi lărgeşte reţeaua de forme de creaţie.

Este greu şi neavenit să facem pronosticuri pentru evoluţia acestor caractere în viitor. Dacă azi constatăm o pătrundere lărgită a formelor necaracteristice pentru folclorul tradiţional care se propun folclorului contemporan, dacă se afirmă intervenţia din ce în ce mai marcată a spectacolului organizat[20] şi a mijloacelor mass-media, putem presupune că asistăm la o perioadă tranzitorie a folclorului în ceea ce priveşte caracterele fundamentale, în urma căreia să fie posibilă o revitalizare a lor privind însă o arie de mare extindere, de vehiculare pe plan naţional a produselor folclorice. In aceste condiţii oralitatea trebuie să aibe în vedere mijloacele audio-vizuale în care beneficiari şi creatori să fie colectivitatea naţională[21], într-un sincretism sporit la multiplele modalităţi ale spectacolului, cu creatori recunoscuţi pe vasta scenă a ţării.

Este vorba în esenţă de ridicarea nivelului politico-ideologic al întregului popor, într-o amplă viziune de unitate naţională. In momentul de cinstire a celor patru decenii de la istorica dată de 23 August 1944, cultura contemporană este şi ea expresia "mersului înainte al societăţii socialiste româneşti, al ridicării patriei noastre pe noi culmi de progres şi civilizaţie, al înaintării ferme pe drumurile nestrăbătute, spre piscurile înalte ale civilizaţiei comuniste", cum spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu la Conferinţa Naţională a P.C.R. din 16 - 18 decembrie 1982.

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Radu Niculescu, Actualitatea problematicii oralităţii folclorice, în RFF, tom.15, nr.3, 197o, p.243.

2. "In epoca modernă, oralitatea nu exclude utilizarea scrisului în circuitul folcloric viu. Se înregistrează de timpuriu, în ţara noastră, colecţii de colportaj, caiete de amintiri şi cîntece, scrisori ale soldaţilor din armată sau de pe front etc." ? Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, Folclor literar românesc, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1976, p.72.

3. "Notarea textelor, sporadică înainte vreme, a devenit curentă, creaţia individuală este subliniată şi stimulată de spectacolele căminelor culturale...", Radu Niculescu, Consideraţii pe marginea anonimatului creaţiei populare, RFF, tom.1o, nr.2, 1965, p.148.

4. Ovidiu Bîrlea, Folclorul românesc,I, Momente şi sinteze, Editura Minerva, Bucureşti, 1981, p.37.

5. "Am şi strigături în carnetu meu. Scrise de mine. Mulţi flăcăi îşi scriu strigăturile în carnete, Ca să le aibă", A.I.C.F.D., Inf.2849.

6. O echipă a institutului a participat la o nuntă în comuna Adunaţii-Copăceni - Giurgiu în 1972. Aici, momentele ceremoniale, ca şi rostirea oraţiilor, erau notate pe un caiet "de regie" din care citeau cei ce aveau un rol în ceremonialul respectiv.

7. Radu Niculescu, Consideraţii pe marginea anonimatului creaţiei populare..., p.12o.

8. "...mediile folclorice se dezinteresează de paternitatea operelor pe care le cultivă", Id., p.125.

https://biblioteca-digitala.ro

9. Existau cazuri în care creatorul îşi insera în versuri numele. Tache Papahagi menţionează versuri ca: "Mă cheamă Anuţa Pleş/Eu am scris aesta verş/In anu' 1917" (T.Papahagi, Creaţiunea poetică populară, Bucureşti, 1926, p.51); sau "Trandafir din acest an/Mă numesc Andrei Ioan"; "Frunză verde foi de prun/ Mă cheamă Simuţ Crăciun" (Const.Hagea, Cînteca de pe zonă, Cluj, 1940, p.14 şi 19). Procedeul este viu şi azi şi îl regăsim frecvent în cazul poetului-ţăran Gh.Nistor-Ungurean.

10. Radu Niculescu, Consideraţii pe marginea anonimatului creaţiei populare..., p.130.

11. "Epistola versificată se dovedeşte în acest fel esenţial integrată condiţiei folclorice comune! în masa de texte anonime ingenuu compilate, se ivesc din timp în timp rare texte de posibilă originalitate ale căror semnături comunică efectiv nume de autori", Id., p.144.

12. Ne gîndim, de pildă, la textul Emiliei Iercoşan, poetă dintr-un sat al judeţului Arad, închinat patriei, numită "floare mîndră între flori"/ce-nfloreşti în trei culori", text care - însoţit de melodie - a devenit piesă de repertoriu pentru o serie de interpreţi şi în felul acesta creaţie a folclorului nou.

13. "Deşi o consecinţă a caracterului oral, anonimatul nu reprezintă un accident în evoluţia culturii populare, ci vizează esenţa ei, fiind o manifestare a caracterului colectiv", M.Pop, P.Ruxăndoiu, op.cit., p.73.

14. "Arta populară rămîne în consecinţă şi pentru noi o artă a comunităţii, manifestată prin individualităţi", Al.Dima. Conceptul de artă populară, Bucureşti, 1939, p.133.

15. "...în măsura în care este colectivă, opera folclorică este anonimă prin mulţimea imemorată şi imemorabilă a autorilor ei", Radu Niculescu, Consideraţii pe marginea anonimatului creaţiei populare"..., p.146.

https://biblioteca-digitala.ro

16. "Una din trăsăturile esenţiale care diferenţiază creaţia populară de cea cultă este caracterul colectiv al celei dintîi, caracter care afectează nu numai procesul de elaborare, interpretare şi circulaţie, ci şi structura internă a fiecărei creaţii şi a variantelor ei; este de la sine înţeles deci faptul că o creaţie populară exprimă o conştiinţă colectivă, în primul rînd, în timp ce o creaţie cultă este, înainte de orice, expresia individualităţii creatorului ei", M.Pop, P.Ruxăndoiu, op.cit., p.66).

17. "...o mare parte a producţiei de cîntec nou şi de poezie nouă, tind să se detaşeze de cadrele folclorului şi să se integreze condiţiei creaţiei culte", Radu Niculescu, Aspecte ale problematicii actuale a folclorului. Realităţi şi perspective, REF, tom.22, nr.1, 1977, p.97).

18. "Apar categorii folclorice noi. De pildă poezia populară propriu-zisă, necîntată, recitată la manifestările de amatori, publicată la gazetele de perete", Mihai Pop, Cîteva observaţii privind cercetarea folclorului contemporan, Revista de folclor, an IV, nr.1-2, 1959, p.63).

19. In ceea ce priveşte cîntecul propriu-zis folcloric el continuă simbioza text-melodie şi informaţiile de teren consemnează cel mai frecvent comentarii de tipul: "In vorbe ie greu foarte greu, nu sun' obişnuit şi le spun la nimenea, da dacă vine-m glas po' să zic", A.ICED, Inf.1015; /solicitat să dicteze textul cîntat, informatorul spune: /"Apă nu pot fără glas", AICED, Inf.213; "Cînd fac io cuvintele la vreun cîntec, trebuie să-mi aleg din melodii vechi sau chiar noi le încerc cu cuvinte la care le-am făcut ieu şi unde potrivesc în aceeaşi melodie am introdus cuvintele", A.ICED, Inf.2609.

https://biblioteca-digitala.ro

2o. "Mişcarea artistică de amatori oferă folclorului noi moduri de manifestare, este platforma pe care se întîlneşte creaţia populară cu cea profesională, este laborator de noi creaţii populare", Mihai Pop, Cîteva observaţii privind cercetarea folclorului contemporan..., p.59.-

21. "...insul creator e doar mesagerul poetic al colectivităţii, delegat să-i exprime sentimentele şi ideile, vorbind întotdeauna numai în numele tuturor, chiar cînd formularea este individuală, la persoana întîia.(...) Intrucît poetul popular exprimă ideile şi simţămintele colectivităţii, creaţia lui poate fi receptată de îndată, semenii lui regăsindu-se pe de-a-ntregul în noua operă", O.Bîrlea, op.cit., p.3o.

https://biblioteca-digitala.ro

CONSIDERATII CU PRIVIRE LA CONCEPTUL DE ARTA POPULARĂ

Tancred Bănăţeanu

Maturizarea unei ştiinţe se manifestă în primul rînd prin abordarea mai susţinută şi sistematică a unor probleme teoretice. După cîteva contribuţii valoroase, din prima jumătate a secolului, ale lui N.Iorga, George Oprescu, R.Vuia, Al.Dima şi alţii putem vorbi despre afirmarea artei populare româneşti ca o disciplină constituită abia în perioada de după cel de-al doilea război mondial, în perioada de efervescenţă a ştiinţei şi culturii socialiste. Monografii zonale, tematice, albume pe genuri, zeci de studii publicate în volumele, reviste, anuare de muzeu au pus la dispoziţia cercetătorilor un amplu şi bogat material care permite şi generalizări teoretice, studii sintetice, într-o nouă concepţie ştiinţifică, materialist dialectică.

Printre multele probleme insuficient elucidate se află şi aceea a definirii conceptului de artă populară pe care o abordăm azi, cu unele noi contribuţii.

Componentă a culturii populare spirituale arta populară deţine un loc bine determinat în complexul vieţii poporului creator de bunuri, parte integrantă a etnologiei, capitol remarcabil, atît prin conţinutul său specific etnic, cît şi prin valenţele sale estetice.

S-a afirmat adesea[1] că nu poate fi enunţat conceptul de artă populară fără raportarea la alte forme ale artei (primitivă, cultă etc.). Noi considerăm însă că arta populară se de-

https://biblioteca-digitala.ro

fineşte prin ea însăşi. Nu considerăm necesar să demonstrăm că arta populară nu este artă primitivă sau artă cultă spre a-i defini conceptul. Această operaţie de delimitare poate fi făcută - şi chiar este necesară - atunci cînd se vor stabili raporturile axiologice ale artei populare - bine definită şi cu domeniul clar limitat - cu celelalte forme şi manifestări artistice.

Înţelegem prin artă populară (art populaire, folk art, Volkskunst, narodnoe iscustvo etc.) toate manifestările de artă decorativă, aplicată (de la arhitectură la pictură pe sticlă) care dau - prin variate valenţe şi mijloace de exprimare - valoare estetică tuturor categoriilor de obiecte cu funcţii utilitare, create atît de fiecare om în parte pentru uzul său personal, cît şi de către unii creatori, meşteri specializaţi din colectivităţile rurale, dar şi din atelierele meşteşugăreşti din tîrguri, mănăstiri, curţi boiereşti şi domneşti - pentru perioada feudală - de fiecare om în parte şi de unii meşteri de la oraşe în epoca industrial-capitalistă şi de către oricare în epoca noastră. Pentru epocile istorice anterioare - la fel ca pentru unele etnii rămase încă la un stadiu înapoiat de dezvoltare deci "arta primitivă" - arta populară a fost creată, la origine de către fiecare om pentru necesităţile sale (în societatea fără clase), şi apoi, cînd, pe lîngă diviziunea muncii a apărut şi diviziunea specializată a creaţiei artistice, de către sclavi şi unele categorii de oameni liberi. Multe din creaţiile de artă populară erau create şi pentru beneficiul claselor conducătoare. Arta populară aparţine - în variate forme - tuturor perioadelor istoriei omenirii, pînă în zilele noastre ca o creaţie a maselor producătoare de bunuri. I se include deci, din punct de vedere teoretic, şi "arta primitivă" şi cea "arheologică"[2]

https://biblioteca-digitala.ro

Ne vom ocupa însă, în cadrul etnologiei românești, doar de aceea care se manifestă începînd cu evul mediu, analizînd și rădăcinile din epocile anterioare.

Trăsătura fundamentală a artei populare și elementul său definitoriu este - la fel ca și pentru creațiile folclorice - faptul că manifestă, cel mai pregnant din toată cultura populară, caracterele proprii etniei respective, specificul etnic, prin funcție, formă, ornamentică, compoziție ornamentală, cromatică, legi decorative, simbolică și mesaje. Obiectul de artă populară se supune atît analizelor etnologice cît și estetice deși, așa cum observa Mikel Dufresne la cel de-al VII-lea Congres internațional de estetică (București,1972), esteticienii n-au acordat artei populare importanța pe care o merită. Trebuie să mai precizăm, în acest context, că, de multe ori, în studiile de filozofie, de estetică, cultură populară, arta populară, a fost analizată după aceleași criterii ca ale celorlalte arte (primitive, tradiționale, culte sau contemporane), fără a i se cunoaște și defini foarte riguros caracterele, fiind considerată adesea ca o structură amorfă, nediferențiată.

Deci în studiul artei populare trebuie ținut cont de punctele de vedere estetico-filozofice dar pornit de la realitățile etnologice. Este vorba, în consecință, de relevarea virtuților estetice din perspectiva filozofică a culturii populare, a canoanelor estetice specifice fiecărei etnii. Fiecare context socio-cultural etnic permite înlesniri sau restricții ale dezvoltării uneia sau alteia din formele de manifestare artistică. Dar, spre deosebire de estetica generală, estetica artei populare reclamă dezvoltarea unei metode precise, de cercetare nemijlocită, de clasificare și sistematizare, de identificare, de riguroase analize etnologice. Și aici ne întăresc argumentația esteticienii care afirmă,

https://biblioteca-digitala.ro

prin cuvîntul lui Benedetto Croce, că un obiect poate intra în sfera esteticului "dacă va fi adaptat perfect scopului său practic"[3], ceea ce este chiar cazul definitoriu al obiectului de artă populară.

Obiectul de artă populară este un exemplu strălucit al pantonomiei artei. Căci toate obiectele de artă populară participă, prin funcţii variate şi diferite mijloace de comunicare, la toate manifestările vieţii şi culturii populare - devenind bunuri de civilizaţie prin trăire în viaţa de toate zilele - şi aparţin tuturor capitolelor etnologiei. Este deci vorba de afirmarea gustului pentru frumos al poporului oglindită în crearea uneltelor şi obiectelor necesare muncii şi vieţii sub toate aspectele. Nu vom insista îndeajuns în privinţa funcţionalităţii, în primul rînd utilitare, a obiectelor de artă populară, care, la fel ca orice artă, este, după cum spunea Tudor Vianu, "forma cea mai perfectă a muncii omeneşti". Citäm doar trei foarte diverşi gînditori care au subliniat acest adevăr: "Opera de artă este bună dacă a apărut din necesitate", spunea Rainer Maria Rilke. Mihai Ralea preciza:"Originea artei trebuie căutată în motive extraestetice, în primul rînd în utilitate"[4]. Iar, mai categoric, Al.Dima preciza că "nu e posibilă o artă populară în sens strict estetic"[5].

Dată fiind pantonomia şi îndeosebi funcţionalitatea sa, se demonstrează, de asemenea, şi faptul că arta populară nu este aleatorie, aşa cum au susţinut unii cercetători, negînd creaţiei artistice populare procesul intenţional de gîndire, de abstractizare, de idealizare[6], deci şi posibilităţile sale de comunicare. Or, nenumărate exemple probează conştiinţa procesului de codificare, de transmitere, a unor mărci, semne pe plan magic, social, etnic etc., al creaţiilor de artă populară. Arta populară, spunea Dumitru Popescu, "nu a apărut ca o profesiune, ci ca o profesiune de credin-

https://biblioteca-digitala.ro

ţă". Şi afirmăm că există o conştiinţă estetică în creaţia artistică populară.

Arta populară nu are caracterul unei creaţii libere - după cum se pretinde uneori - ci este constrînsă, tributară şi în serviciul unor necesităţi. Este tributară, de asemenea, conştiinţei etnice sociale a colectivităţii. Ea este utilitară, dar pe mai multe planuri, uneori simultane, de la mijloc de exprimare estetică, de comunicare, la magie şi funcţii utilitare. Ea înglobează spiritul etnic ancestral şi este o expresie imediată a reprezentărilor colective. Iar factorul spiritual etnic apare ca modelator al artei populare, în mediul natural, firesc, ontologic al culturii populare.

Arta populară are o pregnantă existenţă socială. Folosind teza sa privind arta în general, aplicăm, cu deplin temei, şi la arta populară, afirmaţia lui Ion Pascadi: "Soliditatea statutului ei social depinde în mare măsură de gradul implantării sale în realitatea economică, social politică şi culturală, de trecerea ei prin trăire în rîndul faptelor de civilizaţie"[7]. Căci arta populară, prin pantonomia sa, prin larga şi organica sa funcţionalitate este puternic ancorată în realitate şi îşi trăieşte o evidentă viaţă zilnică, cu virtuţi civilizatorii.

Luînd acum în discuţie raporturile dintre arta populară şi arta primitivă şi arta cultă se cer precizaţi, înainte de orice, termenii. Considerăm arta populară acea care apare, o dată cu poporul, în evul mediu şi mai poate fi studiată pe viu atît prin documente, prin creaţiile continue, cît şi prin supravieţuitori, tradiţii, cu necesarele trimiteri la formele vechi, liniare în succesiune, artă care îşi continuă existenţa pînă în contemporaneitate, ca o creaţie a maselor populare producătoare de bunuri şi care este cea mai veridică valoare culturală purtătoare a elementelor de

https://biblioteca-digitala.ro

specific etnic. Arta paleoetnologică constituie creaţia artistică a popoarelor dispărute, artă arheologică, avînd aceleaşi caracteristici determinante cu cele ale artei populare. Arta "primitivă", pe care am prefera s-o numim etnologică sau etnografică, este arta populară a unor etnii existente şi aflate încă într-un stadiu înapoiat de dezvoltare. Tot artă primitivă o constituie şi arta unor etnii sau grupări umane care toate au avut caractere etnico-culturale, diferenţiate, mai mult sau mai puţin dispărute de mult, în zorile omenirii.

Intre arta primitivă, etnologică, paleoetnologică şi populară există similitudini, identităţi, diferenţierile fiind numai de stadiu de dezvoltare, decalaje în timp[8] şi de faptul că, spre deosebire de arta populară cît şi de unele arte paleoetnologice (sclavagiste) create în condiţiile unei societăţi cu clase, celelalte apar în societăţi nediferenţiate.

Arta cultă, o artă devenită academică, cu elemente variabile în intensitate de la epocă la epocă, în funcţie de curente socio-istorice, de mode şi şcoli.

Raporturile dintre toate aceste manifestări ale artei pot fi situate pe trei planuri: al finalităţii, al apartenenţei sociale a creatorilor valorilor culturale cu caracter artistic şi al caracterului specific etnic. Considerăm că planul aprecierii valorice, al raportului axiologic nu poate fi operaţional în această problemă.

In ceea ce priveşte finalitatea creaţiei, atît arta populară, cît şi aceea primitivă, etnologică sau paleoetnologică sînt tributare necesităţilor imediate ale vieţii în toată complexitatea sa materială şi spirituală, obiectele create constituind în primul rînd obiecte cu funcţii utilitare. Aceste arte satisfac

https://biblioteca-digitala.ro

nevoi în primul rînd funcţionale şi specifice ale unor etnii aflate pe trepte identice sau diferite de dezvoltare, existente în aceleaşi perioade sau la mari distanţe istorice şi spaţiale. Arta populară, spunea M.S. Kagan[9], "continuă să păstreze caracterul "aplicat", bifuncţional artistic-utilitar, specific artei primitive". Dar nu aceeaşi bifuncţionalitate regizează valorile artei culte,

In privinţa apartenenţei sociale a creatorilor şi purtătorilor valorilor artistice diferenţierea socială între arta primitivă, populară şi cultă, pe care a făcut-o şi T.Vianu[10] este clară. In timp ce prima este creată de oricine într-o societate fără clase (societăţi paleo- şi neolitice) şi în societăţi etnografice de azi aflate într-un stadiu înapoiat de dezvoltare, exclusiv pentru beneficiul fiecăruia sau în mod excepţional al vraciului, şefilor de trib, etc., sau de către sclavi sau unele categorii de oameni liberi pentru beneficiul lor şi al clasei dominante, arta populară este creată de către masele populare pentru beneficiul lor şi uneori al clasei dominante. In timp ce arta cultă poate fi explicată prin ea însăşi de către esteticieni "dimpotrivă arta populară nu e separabilă de viaţa poporului"[11], şi poate fi explicată şi pe plan estetic numai în conexiune cu datele şi punctele de vedere etnologice, vom adăuga noi.

In sfîrşit, privitor la cuantumul valoric al specificului etnic, atît arta primitivă[12], cît şi cea populară sînt deţinătoarele caracterelor cele mai pregnante

https://biblioteca-digitala.ro

ale specificului etnic. O altă problemă care se pune este aceea a termenului de artă țărănească, ca apartenență a mediului rural, pe care îl atribuie unii artei populare: "Aproape orice artă populară este o artă țărănească" afirma, cu unele rezerve, N.Iorga[13].

Este adevărat că arta populară s-a dezvoltat îndeosebi în mediul țărănesc, rural, unde sălășluia marea majoritate a poporului, dar, după cum am mai spus, a fost creată și în tîrguri și ateliere mănăstirești, boierești, de către meșterii specializați. Cu adevărat însă, cum spunea și T.Vianu, cu o remarcabilă nuanțare, societățile rurale sînt adevăratele purtătoare ale artei populare tradiționale[14]. Țărănimea fără a fi întotdeauna creatoare este în orice caz purtătoare a valorilor culturale populare cu caracter artistic, create sau preluate și prelucrate de masele populare din mediul rural. Este adevărat că arta populară este "țărănească" în sensul că, pentru o anumită epocă, țărănimea este aceea care creează majoritatea bunurilor de artă populară, că acceptă, integrează, vehiculează creațiile meșteșugarilor de la oraș, care lucrează pentru ea, în spiritul concepțiilor sale, că preia, asimilează, integrează, prelucrează creații culte sau valori cultural-artistice ale clasei dominante care sînt conforme cu gustul și mentalitatea sa. Pe drept cuvînt afirma însă Gr.Smeu că stabilirea ponderei pe care o ocupă populațiile rurale în crearea artei populare "constituie o chestiune ce nu poate fi una abstractă, general valabilă, ci nuanțată, concretizată de la popor la popor. Orice absolutizare în acest sens riscă concluzii "pripite"[15].

Pentru realitățile noastre etnologice considerăm însă mai propriu termenul de artă populară decît cel de artă țărănească. De asemenea, nu folosim termenul de artă tradițională decît ca termen de comparație de zi cu zi și nu ca un calificativ definind o întreagă epocă întrucît tradiționalul este emergent în fiecare

https://biblioteca-digitala.ro

moment al istoriei. In ceea ce priveşte termenul de artă popularizată folosit de N.Iorga la Congresul de istorie de la Bruxelles (1923) vorbind de influenţele bizantine asupra artei populare, provenite de la unele curţi domneşti ale Ţării Româneşti (port etc.) acesta intră în sfera discuţiilor privind procesele de aculturaţie, de integrare, care nu fac obiectul comunicării de faţă. Iar popularitatea artei primitive şi a artei populare, caracterul ei popular rezidă în conţinutul creaţiei, în caracterul ei specific şi în circulaţia sa, termenul putînd fi transgresat şi în realităţile zilelor noastre.

Deci, în accepţiunea limbajului de specialitate, arta populară însemnează artă decorativă, aplicată, funcţional-utilitară cu marca specificului etnic propriu unei colectivităţi anumite, îndeosebi din epoca feudală pînă în zilele noastre, artă etnografică deci, avînd ca pondere de 90%, prin autohtonie, permanenţă, continuitate, arta creată în mediul rural.

In ceea ce priveşte raportul dintre etnologie şi arta populară trebuie să subliniem că nu are caracter de subordonare, ci de componentă simbiotică. Arta populară se integrează etnologiei ca parte intrinsecă a culturii spirituale, capitol important al vieţii poporului, una din purtătoarele cele mai pregnante ale caracterelor specific etnice. Dar, prin dubla sa funcţionalitate, prin pantonomia sa, obiectele, fenomenele, procesele de artă populară participă ca element de studiu atît la absolut toate capitolele etnologice ale culturii materiale, cît şi ca subiect al studiului creaţiei şi concepţiei estetice specific etnice. Astfel, un jug ornamentat este obiect de studiu al agriculturii, un stîlp este component al structurii arhitectonice, îmbrăcămintea constituie un capitol important al culturii materiale, un păpuşar de caş face parte din inventarul pastoral, un ol îşi are locul între us-

https://biblioteca-digitala.ro

tensilele gospodăreşti, o icoană pe sticlă, un ou încondeiat intră în domeniul cercetării magico-religioase, o mască aparţine recuzitei obiceiurilor etc., etc. Dar toate, de la cea mai simplă unealtă cu valoare artistică doar prin forma sa, volumul perfect funcţional, constituie obiectul unui vast şi important capitol al etnologiei. Pe de altă parte, nici analizele estetice nu pot fi efectuate gratuit, izolînd creaţia, fără perfecta cunoaştere a funcţionalităţii obiectului, a creaţiei respective, a locului său în viaţa colectivităţii, fără cunoaşterea modului şi concepţia de viaţă, fără a cunoaşte sensul şi rostul obiectului, a mesajului ornamental şi cromatic, interdependenţa tuturor valorilor culturale, a factorilor etnologici specifici.

Căci, "orice artă reprezintă transpunerea necesităţilor şi aspiraţiilor epocii în care se naşte", spunea Francastel[16]. Este deci legitim să i se pretindă atît elemente de cunoaştere istorică, adică descriptivă şi globală, cît şi sociologică, adică sistematică, a vieţii societăţilor, cît şi etnologică şi estetică.

N O T E

1. Vezi, spre pildă, Al.Dima, Arta populară şi relaţiile ei, Bucureşti, Ed.Minerva 1971, p.17 sqq.

2. Respingem, cu această ocazie, aserţiunile lui H. Haselberger, Kunstethnologie. Grundbergriffe.Methoden.Darstellung, Wien, München 1969, p.7 care susţine că arta etnologică se reduce la creaţiile artistice ale popoarelor "primitive". Opunem acesteia teza lui Gr.Smeu, Arta populară şi proliferarea conceptelor, în Estetica filozofică şi ştiinţele artei, Bucureşti, Ed.Stiinţifică, 1972, p.290, care susţine că "arta primitivă a fost integral populară nu atît din perspectiva creatorului cît din aceea a funcţionalităţii acestei arte".

https://biblioteca-digitala.ro

3. Estetica, Bucureşti, Ed.Univers, 197o, p.121-122.

4. Prelegeri de estetică, Bucureşti, Ed.Stiinţifică, 1972, p.334.

5.op.cit., p.78

6. Vezi Al.Dima, op.cit., p.66

7. Ion Pascadi, Artă şi civilizaţie, Bucureşti, Ed.Meridiane, 1976, p.93.

8. De altfel este şi greu de stabilit care este gradul diferenţiator de primitivitate între purtătorii unor culturi neolitice şi pigmeii africani, spre pildă, sau între cultura hitită şi aceea recentă încă a malgaşilor etc. Şi să nu mai vorbim de faptul că, de multe ori, creaţii de "artă primitivă" sînt net superioare multora din operele de artă cultă.

9. Morfologia artei, Bucureşti, Ed.Meridiane, 1979,p. 267.

1o. Estetica, v.I, Bucureşti 1936, p.251 sq.

11. K.Spiess, Bauernkunst, 1925, p.21

12. Este greşită afirmaţia că "primitivii" nu au specific etnic ("naţional") pe care o face Al.Dima, op.cit., p.116, pentru a susţine totala diferenţiere între arta populară şi arta primitivă.

13. Scrieri despre artă, Bucureşti, Ed.Meridiane,1968 p.3o.

14. Estetica, ed.II, Bucureşti 1939, p.261.

15. Repere estetice în satul românesc, Bucureşti, Ed. Albatros, 1973, p.34.

16. P.Francastel, Realitatea figurativă, Bucureşti, 1972, p.62.

https://biblioteca-digitala.ro

TENDINȚE PRINCIPALE ÎN EVOLUȚIA CERCETĂRII ȘI VALORIFICĂRII OBICEIURILOR POPULARE ROMÂNEȘTI

Alexandru Popescu

1.1. Necesitatea abordării istoriei contemporane a procesului unitar al integrării, cercetării și valorificării obiceiurilor populare decurge nu numai din tendința firească de racordare la tradiție, ci și din dorința de a determina contribuția specifică a acestor componente majore ale culturii populare în cadrul evoluției etnologiei și a vieții cultural-științifice românești din ultimele decenii.

Problematica, pe care o presupune această abordare, este cu atît mai actuală cu cît ultimele patru decenii, interval de timp care a adus cu sine restructurări de profunzime în creația materială și spirituală a poporului român, au prilejuit transformări și în sistemul culturii populare, în cadrul căruia obiceiurile au înregistrat o traiectorie proprie. In mod corespunzător, evoluția investigațiilor privind obiceiurile a intrat pe un făgaș nou, cu implicații inedite față de stadiile anterioare, în perspectiva dezvoltării științelor antropologice, ca și a formelor vieții social-culturale, care s-au impus în această perioadă.

1.2. Tocmai această implicare complexă a problematicii cercetării obiceiurilor populare în contextul spiritualității contemporane face ca principalele direcții de evoluție ale sale să nu mai poată fi examinate în sine, ci în cadrul mai larg al integrării, valorificării culturii tradiționale. In această perspectivă, cercetarea devine un prim nivel al procesului complex

https://biblioteca-digitala.ro

de valorificare, alături de celelalte nivele, presupunînd forme social-culturale, formativ-educative şi artistice. Avîndu-şi desigur problematica sa specifică, istoricul cercetării, mai ales în ultimele decenii, constituie astfel o parte componentă a istoricului valorificării, pe un plan general, a obiceiurilor populare.

1.3. Pornind de la asemenea puncte de vedere, vom încerca să determinăm, în mod corelat, cîteva din principalele direcţii, tendinţe şi etape de evoluţie ale cercetării şi valorificării obiceiurilor populare, urmărind desigur ceea ce este specific fiecăruia din aceste domenii dar şi ceea ce este comun. O asemenea schiţă istoriografică este necesară cu atît mai mult cu cît ea nu a constituit încă obiectul unor investigaţii şi discuţii de profunzime dar, mai ales, pentru că ea ne dă posibilitatea evaluării aportului specific al acestor domenii în contextul etnologiei şi al culturii de masă, în general, ca şi decantării unor perspective care stau în faţa lor.

2.1. Tradiţiile cunoaşterii, cercetării obiceiurilor populare demonstrează faptul că acestea au fost printre primele componente ale culturii populare, care au intrat în atenţia cărturarilor, cercetătorilor, aparţinînd diferitelor perioade istorice, încă de la începutul secolului al XVIII-lea, prin Dimitrie Cantemir, iar apoi prin Iordache Golescu.

Începutul secolului al XIX-lea aduce cu sine lărgirea interesului pentru culegerea, interpretarea obiceiurilor, adesea într-un context mai larg, cultural şi chiar politic. Astfel, ele sînt considerate de către reprezentanţi de seamă al Şcolii Ardelene, ai generaţiei paşoptiste etc. printre cele mai elocvente mărturii ale vechimii, continuităţii şi unităţii existenţei istorice a poporului român. Sfîrşitul secolului al XIX-lea prilejuieşte înmulţirea şi diversificarea simţitoare a relatărilor

https://biblioteca-digitala.ro

privind obiceiurile, ele fiind de asemenea prezente în monografiile săteşti care se elaborează acum şi în deceniile următoare. Inceputurile secolului următor aduce cu sine cristalizarea unor preocupări sistematice, chiar teoretice privind acest domeniu (B.P.Hasdeu), a unor cercetări specializate, concretizate în publicarea unor monografii la nivelul întregii ţări (S.Fl.Marian, T.Pamfile), ceea ce duce la constituirea unui adevărat corpus al obiceiurilor populare, care îţi păstrează pînă astăzi valoarea informativă[1]. Tot în această perioadă, se acumulează un bogat fond de date prin chestionarele lansate de B.P.Hasdeu şi N.Densusianu. De asemenea, din deceniile 3, 4 ale secolului nostru, obiceiurile sînt integrate preocupărilor legate de constituirea etnografiei ca ştiinţă, prin contribuţiile lui G.Vîlsan, S.Mehedinţi şi R.Vuia. Obiceiurile populare sînt prezente şi în cadrul preocupărilor interdisciplinare, mai ales cu folcloristica, istoriografia, geografia, pe acest plan trebuind menţionat aportul acţiunilor complexe ale diferiţilor reprezentanţi ai Şcolii monografice de la Bucureşti (T.Herseni, H.H.Stahl) în ceea ce priveşte cunoaşterea şi chiar valorificarea obiceiurilor populare în contextul vieţii sociale.

In mod firesc, după aceste perioade de acumulare, urmează afirmarea unor cercetări specializate şi apariţia chiar a unor lucrări de sinteză parţială asupra obiceiurilor, cum ar fi cele ale lui T.Vuia, I.Muşlea, I.Ionică, Gh.Pavelescu, S.Golopenţia-Eretescu etc. Spre jumătatea secolului, se ajunge, în ceea ce priveşte cercetarea obiceiurilor populare, la un stadiu relativ avansat, caracterizat prin acumularea unui bogat fond de date şi cristalizarea unor preocupări teoretice şi metodologice specifice domeniului. In acelaşi timp, trebuie remarcate şi unele neîmpliniri, legate, mai ales, de lipsa unor lucrări de sinteză, monografice la scara întregii ţări.

https://biblioteca-digitala.ro

2.2. Tradiţiile valorificării obiceiurilor populare, ale integrării lor într-un circuit cultural-artistic mai larg coincid cu însăşi începuturile teatrului, presei culturale româneşti. Într-adevăr, trecînd peste prezenţa lor în diferite ceremonii şi spectacole medievale, trebuie subliniat că unele obiceiuri, cum ar fi nunta, şezătoarea, au constituit motive de inspiraţie pentru o serie din primii noştri dramaturgi, dacă ar fi să-l amintim doar pe V.Alecsandri, iar cîteva din cele dintîi reviste de cultură, ca, de exemplu, "Dacia Literară" au subliniat importanţa lor pe plan istoric, dar şi cultural-estetic. Din a doua jumătate a secolului trecut, numeroase publicaţii, nu numai cu caracter folcloric, au făcut loc în paginile lor unor descrieri de obiceiuri, contribuind astfel la popularizarea lor în cele mai variate pături sociale şi culturale.

Spre sfîrşitul secolului, încep să-şi facă apariţia o serie de ansambluri, care îşi propun să reprezinte în faţa unui public larg, nu numai din ţară, obiceiurile, cîntecul şi jocul popular românesc (sînt de amintit, pe acest plan, activitatea lui Gh.Moceanu, a asociaţiei "Chindia", a filialelor "Ligii culturale" etc.) Se naşte tradiţia spectacolelor populare, inspirate şi de obiceiuri, chiar la oraşe. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că repertoriul unor obiceiuri devine motiv de inspiraţie pentru numeroase piese corale, simfonice, de balet, ca şi pentru unele opere.

Toate aceste iniţiative erau animate de sentimente patriotice profunde, ca şi de dorinţa de a cunoaşte unele componente de bază ale tradiţiilor populare, care cîştiga teren în cele mai variate pături sociale, inclusiv în cele urbane.

Tot în această perioadă, se naşte dorinţa de a face cunoscute peste hotare, mai ales prin spectacolele unor ansambluri, dar şi prin publicaţii, chiar cărţi, conţinutul şi repertoriul

https://biblioteca-digitala.ro

unor obiceiuri populare, cum ar fi, spre exemplu, căluşul.

2.3. Intre activitatea de cunoaştere/cercetare şi valorificare cultural-artistică din perioada antebelică au existat o serie de trăsături comune. In ambele domenii, s-au înregistrat cîştiguri reale, care însă, în general, au fost rezultatul unor iniţiative particulare sau aparţinînd unor grupuri, animate de dorinţa de a face cunoscute valorile gnoseologice, etice, sociale, estetice ale obiceiurilor populare. Neexistînd însă cadre instituţionalizate, nu s-a putut ajunge la forme de colaborare, de coordonare eficiente, iar cercetarea a fost puţin implicată în diversele forme ale valorificării obiceiurilor, desfăşurate, mai ales, sub semnul entuziasmului şi diletantismului. O serie din aceste deziderate aveau să fie împlinite în perioadele următoare.

3.1. Principalele direcţii şi forme proprii domeniilor cercetării şi valorificării obiceiurilor populare în ultimele patru decenii au fost determinate de restructurările de profunzime, care au avut loc în cadrul politicii culturale. Este vorba, în principal, de statuarea unor forme instituţionalizate, orientate de activitate, dar, mai ales, de aşezarea lor pe baza principiilor materialismului istoric, de cristalizarea unor noi perspective teoretice şi metodologice. Pe acest fundament, a avut loc un proces de treptată adecvare, de limpezire a necesităţilor, direcţiilor de investigare, care, în domeniul obiceiurilor populare, a cunoscut o traiectorie proprie, nu lipsită de anumite sinuozităţi. Fenomenul de acumulare, de reevaluare, de găsire a unor forme şi orientări specifice domeniului în discuţie a fost vizibil mai ales pe parcursul unei prime etape a evoluţiei cercetării şi valorificării obiceiurilor, din perioada postbelică acoperită relativ de primele două decenii, care pe lîngă unele reuşite certe, bază a progreselor ulterioare, a cunoscut şi o serie de contradicţii, inerente deschiderii unor noi

https://biblioteca-digitala.ro

perspective şi în acest important sector al vieţii ştiinţifice şi cultural-artistice.

3.3. Evoluţia cercetării obiceiurilor populare în cadrul primei etape postbelice a fost marcată, la rîndul său, de unele restructurări interne, determinate de asimilarea unei noi concepţii filozofice, de cristalizare, pe această bază, a unei noi teorii etnologice, ca şi de unele realităţi ale cadrului vieţii cultural-ştiinţifice.

Desigur, în domeniul cercetării, nu latura cantitativă este cea reprezentativă, dar ponderea, pe care un anumit domeniu o ocupă, îşi are semnificaţia sa. Astfel, în ceea ce priveşte numărul de lucrări referitoare la obiceiurile populare, apărute în intervalul de timp, la care ne-am referit mai sus, se poate constata că, deşi este superior celor apărute în perioada antebelică imediat anterioară, el este cu totul redus faţă de importanţa şi ponderea, pe care domeniul în discuţie trebuie să o aibă, în mod real, în cadrul problematicii etnologice. O altă constatare, de natură de asemenea cantitativă, care atrage atenţia, este aceea că, între diferitele teme ale domeniului, există un dezechilibru evident (Obiceiurile de iarnă constituie tema celor mai multe lucrări, în timp ce obiceiurile de muncă sau unele obiceiuri legate de viaţa socială sînt foarte slab reprezentate). Redus este şi numărul studiilor cu profil teoretic şi de sinteză[2].

Dacă ponderea mai redusă a preocupărilor legate de obiceiurile populare (ca şi de unele domenii ale mitologiei, folclorului) poate fi explicată prin existenţa unor opinii eronate, care asimilau aceste fapte de cultură cu aspectele mistice, superstiţioase, dezechilibrul tematic, ca şi caracterul precumpănitor descriptivist se datoresc unor carenţe interne ale cercetării, care vor fi remediate, în bună măsură, în etapa următoare.

https://biblioteca-digitala.ro

Fără a trece cu vederea unele reuşite ale domeniului, mai ales în ceea ce priveşte acumularea de date, se poate afirma cu obiectivitate că cercetarea obiceiurilor se afla încă în stadiul de individualizare, de circumscriere teoretică şi metodologică, de limpezire şi afirmare a propriei sale vocaţii.

3.4. Reuşite certe se înregistrează şi în domeniul valorificării obiceiurilor pe parcursul acestei prime etape în discuţie. Pe baza democratismului politicii culturale, al sprijinului instituţionalizat acordat mişcării artistice de amatori, se statuează un sistem de promovare şi a culturii populare, mai ales prin intermediul ansamblurilor şi festivalurilor folclorice. In acest cadru, principala formă de valorificare a obiceiurilor a fost spectacolul folcloric, ceea ce, fără îndoială, a făcut ca şi impactul lor, mai ales pe plan afectiv-artistic, să sporească în mod simţitor.

Orientarea precumpănitoare către formula de valorificare obicei-spectacol (folcloric) a avut desigur şi unele carenţe, manifestate, mai ales, în exacerbarea funcţiei estetice a repertoriului muzical-coregrafic în detrimentul evidenţierii semnificaţiilor etice, sociale.

Progrese reale s-au înregistrat şi în ceea ce priveşte valorificarea obiceiurilor populare şi prin alte forme de activitate culturală, mass media (RTV, presă, reviste etc.), care însă erau insuficiente faţă de implicaţiile şi resursele formativ-educative ale acestei direcţii.

S-au testat şi o serie de posibilităţi de colaborare între cercetare şi valorificare, dar şi împlinirea organică a acestui deziderat rămînea o sarcină de perspectivă.

4.1. Schimbările calitative, care caracterizează viaţa cultural-ştiinţifică a ultimelor două decenii s-au reflectat şi în domeniul etnologiei. Recunoaşterea şi consacrarea virtuţilor

https://biblioteca-digitala.ro

culturii populare au dus şi la reconsiderarea aportului obiceiurilor în acest context, apreciate nu numai ca mărturii etno-istorice ci şi ca fapte de viaţă contemporană. Reaşezarea şi limpezirea, care se înregistrează pe plan teoretic, posibile prin continuarea unei vechi tradiţii, ca şi prin acumulările înregistrate în perioada anterioară, sînt întregite şi prin crearea unui cadru instituţionalizat central adecvat, concretizat în integrarea investigaţiilor de cultură populară într-un organism ştiinţific unitar (Institutul de etnografie şi folclor), care va fi apoi completat în Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice, cu existenţa unui sector afectat valorificării sale.

In acest context, se realizează cadre specifice şi pentru dezvoltarea cercetării şi valorificării obiceiurilor populare. Asemenea restructurări ale perspectivei asupra obiceiurilor se înregistrează şi în alte organisme ştiinţifice, centrale sau din ţară, în instituţiile cultural-artistice cu aport pe acest plan.

4.2. Evoluţia din ultima perioadă şi stadiul actual al cercetării obiceiurilor populare se caracterizează prin o serie de tendinţe, dintre care le amintim pe cele mai importante (Bineînţeles, nu intenţionăm, în acest cadru, o analiză de profunzime, ci doar o trecere în revistă, o schiţă a acestor direcţii de bază).

- Revalorificarea, introducerea în circuitul cercetării a rezultatelor culegerilor înaintaşilor, ceea ce a dus la lărgirea bazei informative a domeniului (alături de alte lucrări, ne referim, în mod special, la publicarea rezultatelor culegerilor prin chestionare, iniţiate de B.P.Haşdeu[3] şi N.Densusianu[4].

-Iniţierea unor culegeri şi sistematizări de date cu caracter zonal şi naţional. Este vorba, în principal, de Atlasul etnografic al României, în cadrul căruia obiceiurilor populare li se acordă, pentru prima oară, ponderea corespunzătoare în tematica etnologică (aproximativ o treime din totalul de întrebări

https://biblioteca-digitala.ro

al chestionarelor se referă la obiceiuri). Tot pentru prima oară se are în vedere o investigare sistematică, desigur selectivă, a tuturor ciclurilor şi a celor mai importante categorii de obiceiuri, în perspectivă diacronică. Importanţa acestei culegeri masive depăşeşte desigur necesităţile legate de realizarea Atlasului etnografic al României, ea constituind baza şi pentru alte lucrări de sinteză, desigur cu condiţia îmbogăţirii şi diversificării sale la nivel tematic şi zonal.

-Lărgirea şi aprofundarea preocupărilor de natură teoretică şi metodologică, ceea ce duce treptat la individualizarea problematicii domeniului, desigur în conexiune cu alte discipline, în primul rînd, cu folcloristica. Amintim, în acest sens, în afara unor studii parţiale, apariţia unor volume de sinteză, în care obiceiurilor populare li se acordă ponderea cuvenită, mai ales în ceea ce priveşte repertoriul folcloric[5], ca şi a unei prime lucrări de sinteză asupra domeniului obiceiurilor tradiţionale, datorată lui Mihai Pop[6]. Desigur, aceste preocupări se cer continuate prin aportul cercetătorilor specializaţi ai domeniului.

-Inmulţirea studiilor, sporirea bibliografiei privind obiceiurile (fapt evident, de pildă, în "Revista de etnografie şi folclor")[7], ca şi diversificarea tematicii de investigare. In mod corespunzător, sporeşte atenţia acordată unor obiceiuri mai puţin avute în vedere în trecut (de exemplu, cele legate de muncă, de anumite momente ale ciclului vieţii). Este de menţionat, în acest sens, apariţia unui prim volum consacrat, în întregime, obiceiurilor populare, conceput de membrii Sectorului de etnografie, pe baza materialului cules pentru A.E.R.[8].

-Sporirea aportului cercetătorilor din alte centre ale ţării, mai ales pe planul investigării fondului zonal, materializat în special, în sumarul Anuarelor unor muzee.

-Interesul pentru colaborarea interdisciplinară, pentru

https://biblioteca-digitala.ro

integrarea etnologică şi antropologică a domeniului, materializată în conlucrarea în cadrul unor colective (de exemplu, Grupul Complex "Porţile de Fier"[9], "Comisia de antropologie şi etnologie a Academiei R.S.România") sau în apariţia unor volume cu un asemenea profil[10].

- Preocupări pentru investigarea obiceiurilor românilor din sudul Dunării[11], pentru cercetarea comparativă a obiceiurilor unor zone învecinate ţării noastre[12], ca şi participarea la elaborarea unor lucrări de sinteză pe plan european[13].

-Implicarea mai directă în diversele forme de valorificare a obiceiurilor, atît prin participarea la dezbaterile de idei, pe tema în discuţie, în diferite contexte culturale, presă, reviste, mass media etc., cît şi prin sprijinul acordat desfăşurării Festivalului naţional "Cîntarea României".

Desigur, o evaluare, în spirit critic, a stadiului actual şi a perspectivelor cercetării obiceiurilor populare nu trebuie să treacă cu vederea o serie de neîmpliniri, de necesităţi, care se cer satisfăcute prin realizarea unor lucrări, aflate dealtfel, în mare parte, în planul de perspectivă al I.C.F.D., dintre care menţionăm: monografii tematice ale unor cicluri, categorii de obiceiuri mai semnificative, monografii asupra celor mai importante zone, lucrări privind teoria şi metodologia domeniului, lucrări de sinteză şi un tratat al obiceiurilor populare româneşti.

4.3. Stadiul actual al acţiunilor de valorificare a obiceiurilor populare a înregistrat o reală ameliorare calitativă prin integrarea lor în Festivalul naţional "Cîntarea României", ceea ce, în general le-a conferit şi acestora un caracter permanent, sistematic-complex şi activ, asigurîndu-li-se astfel o sporită eficienţă formativ-educativă. Ponderea cea mai mare continuă să aibă forma artistic-spectaculară. (Acesteia îi este afectată, în cadrul Festivalului o secţiune specială în cadrul genului core-

https://biblioteca-digitala.ro

grafic, care, după părerea noastră, prin specificul ei, ca şi prin numărul mare de formaţii participante cu acest profil, poate deveni de sine stătătoare). Si pe acest plan, s-au înregistrat o serie de ameliorări, mai ales în ceea ce priveşte diversificarea sporită a categoriilor de obiceiuri reprezentate şi o mai adecvată echilibrare dintre latura ceremonială şi repertoriul muzical-coregrafic. Totuşi spectacolul de obiceiuri nu şi-a precizat încă, pe deplin, conţinutul ideatic şi profilul estetic.

Tot pe acest plan, trebuie amintite şi numeroasele festivaluri cu caracter local sau zonal, acest interes general făcînd posibil, după părerea noastră, iniţierea, în viitor, a unui colocviu-festival al obiceiurilor populare, la nivel naţional.

Progrese reale s-au înregistrat şi în ceea ce priveşte alte forme de valorificare a obiceiurilor populare, pe un plan cultural mai larg.Mai mult sau mai puţin constant, îşi fac loc în cadrul emisiunilor RTV, al altor forme de mass media, în paginile publicaţiilor relatări şi interpretări privind obiceiurile populare, fără ca nivelul cantitativ şi calitativ, la care s-a ajuns, să fie suficient faţă de semnificaţia actuală a multor componente ale acestui domeniu.

Rezultatele bune, care s-au obţinut în ceea ce priveşte valorificarea obiceiurilor sînt, în mare măsură, şi urmarea unei mai strînse colaborări dintre factorii de cercetare şi îndrumare, dar şi această integrare mai are posibilităţi de adîncire, mai ales în ceea ce priveşte conceperea unor lucrări de teorie şi metodologie, care să contribuie la realizarea dezideratului principal al acţiunilor de valorificare: imprimarea unui caracter mai complex, corespunzător complexităţii de semnificaţii şi funcţii ale obiceiurilor populare.

5. Desigur, la capătul acestei treceri în revistă, care nu şi-a propus decît să scoată în evidenţă cîteva din tradiţiile,

https://biblioteca-digitala.ro

direcţiile şi formele existente în cadrul cercetării şi valorificării obiceiurilor populare, se impun o serie de concluzii cu caracter parţial şi general care considerăm că au reieşit, într-o bună măsură, din conţinutul comunicării noastre.

La fel de importante sînt însă perspectivele de evoluţie ale acestor domenii, care, în afară de găsirea unor forme cît mai adecvate de îmbunătăţire a diferitelor lor componente, sînt, în principal, în legătură cu conceperea şi aplicarea consecventă a unei strategii unitare, sistematice, de durată, la nivel naţional privind cercetarea şi valorificarea obiceiurilor populare, pe măsura semnificaţiilor majore, istorice şi actuale, ale acestor componente de bază ale culturii populare.

N O T E

1. In ceea ce priveşte interesul manifestat faţă de cunoaşterea obiceiurilor populare chiar în această perioadă de început, este semnificativ faptul că, din totalul de titluri conţinute de Bibliografia generală a etnografiei şi folclorului românesc.I. 1890-1891 (EPL,Buc., 1968), circa 15% se referă la "Folclorul obiceiurilor".

2. Desigur interpretările bibliografic-statistice nu pot cuprinde toate tendinţele evoluţiei unui domeniu de investigare, dar ele au capacitatea să sugereze unele stări de fapt. Spre exemplu, în Bibliografia selectivă a etnografiei şi folclorului românesc. 1944-1974 de E.Dăncuş (Buc., CCES, ICED, 1976), din totalul de titluri, doar 4% se referă la obiceiurile populare (48% - obiceiurile din ciclul vieţii, 52% - obiceiurile calendaristice şi de muncă). O situaţie similară reiese şi din analiza Bibliografiei "Revistei de etnografie şi folclor.1956-1980 (în "Rev.de etn.şi folclor", XXV (1980) nr.2, p.171-246): tot circa 4% din totalul de titluri se referă la obiceiurile populare (30% - obiceiuri legate

https://biblioteca-digitala.ro

de ciclul vieţii, 7o% obiceiuri calendaristice şi de muncă; dintre acestea, obiceiurile de iarnă prevalează, în mod categoric: circa 4o% din totalul de titluri afectate obiceiurilor, în general). Bineînţeles, în cuprinsul acestei comunicări, care îşi propune să aducă în discuţie doar direcţiile principale ale evoluţiei cercetării obiceiurilor populare şi, mai puţin, aportul diferiţilor autori, vom cita exemplificativ doar titlul acelor volume ilustrative, după părerea noastră, pentru o anumită tendinţă, preocupare, avută în vedere. Pentru bibliografia obiceiurilor populare româneşti (lucrare care trebuie realizată cît mai curînd) sînt de consultat bibliografiile generale, semnalate şi în cuprinsul comunicării noastre.

3. I.Muşlea, O.Bîrlea, Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P.Hasdeu, Bucureşti, Ed.Minerva, 197o.

4. A.Fochi, Datini şi eresuri populare de la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui N.Densusianu, Bucureşti, Ed.Minerva, 1976.

5. Gh.Vrabie, Folclorul. Obiect, principii, metodă, categorii, Bucureşti, Ed.Acad. R.S.România, 197o; M.Pop, P.Ruxăndoiu, Folclor literar românesc, Bucureşti, Ed-Pedagogică, 1976; O.Bîrlea, Folclorul românesc, I, Bucureşti, Ed.Minerva, 1981.

6. M.Pop, Obiceiuri tradiţionale româneşti, Bucureşti, C.C.E.S., I.C.E.D., 1976. In afară de aceasta, sînt de semnalat şi o serie de lucrări, care corelează problematica unor obiceiuri cu domenii ale folclorului, mitologiei, vieţii social-istorice, ca, de exemplu, O.Buhociu, Folclorul de iarnă, ziorile şi poezia păstorească, Bucureşti, Ed.Minerva, 1979; T.Herseni, Forme străvechi de cultură poporană românească, Bucureşti, Ed.Acad.R.S.România; 1977 R.Vulcănescu, Etnologie juridică, Bucureşti, Ed.Acad.R.S.România, 197o.

7. Dacă în "Revista de folclor" s-au publicat 9 studii privind obiceiurile populare, în "Revista de etnografie şi folclor"

https://biblioteca-digitala.ro

s-au publicat, în deceniul 1964-1974, 4o de studii, iar, pînă în 198o, încă 9 studii (Cf. "Bibliografia R.F.F....").

8. Buletinul Atlasului Etnografic al României,nr.8/198o.

9. Atlasul complex "Porţile de Fier", Bucureşti,Ed. Acad. R.S.România, f.a.

1o. Introducere în etnologie, Bucureşti, Ed.Acad.R.S.România, 198o.

11. T.Papahagi, Mic dicţionar folkloric, Bucureşti,Ed. Minerva, 1979.

12. Petru Caraman, Colindatul la români, slavi şi alte popoare, Bucureşti, Ed.Minerva, 1983.

13. Forschungen zum Ethnologischen Atlas Europas und seiner Nachbarländer.Band I: Die Termine der Jahresfeuer in Europa, Göttingen, Verlag P.Schwartz, 198o.

https://biblioteca-digitala.ro

COMPORTAMENTE ETNOFOLCLORICE ÎN MEDII MUNCITOREȘTI URBANE (Cu referiri la mediul socioprofesional "Șantierul naval din Giurgiu)

Cornelia Călin

Sărbătorirea celui de al 4o-lea an al eliberării patriei şi al celui de al 35-lea de existenţă a institutului nostru nu reprezintă o simplă coincidenţă: Institutul de folclor, azi Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice, este de fapt o parte din acel complex revoluţionar a cărui sorginte este în marele act al Eliberării.

Drumul parcurs, necesitatea de a-l scruta, bilanţul încheiat privesc atît disciplina, cît şi obiectul ei: niciînd folcloristica nu a beneficiat de cuceririle ştiinţifice ale epocii actuale şi nu a contribuit la afirmarea ei cu mai multă pregnanţă. Dacă pînă în anul 1944 cercetarea românească şi-a îndreptat atenţia exclusiv către sat, considerîndu-l pe acesta singurul deţinător al folclorului, punerea temeliilor unor culegeri ştiinţifice şi sistematice de folclor muncitoresc-urban a devenit un deziderat atins numai după anii Eliberării.

Comunicarea noastră îşi propune să supună atenţiei unele aspecte ale cercetării folclorice contemporane, studierea comportamentelor folclorice în mediile muncitoreşti urbane, menţionînd că în acest domeniu au fost întreprinse anchete sistematice numai în ceea ce priveşte unele medii muncitoreşti de sorginte rurală.

In acest tip de cercetare am operat cu următoarea ipoteză de lucru: la nivelul oricărui tip de comunitate, rurală

https://biblioteca-digitala.ro

sau urbană, individul este dependent de grupul de referinţă, modelîndu-şi în mod automat comportamentul în funcţie de normele proprii acestui grup. (Cf. Linton, 1968, 14, 49, 61; cf. idem, 1964; cf. Herseni, 1982, 452; cf.idem, 1971).

Din această perspectivă am stabilit şi parametrii socioculturali de care am ţinut seamă în desemnarea localităţii de investigat: de comunitate urbană şi vechimea colectivelor de muncă.

Cu remarca că cercetarea noastră se înscrie în cadrul unor investigaţii de tip monografic privind unele specii majore ale literaturii populare contemporane cuprinzînd o reţea mai mare de localităţi urbane, am ales pentru faza de lucru care ne interesează oraşul Giurgiu, centru cu tradiţie muncitorească recunoscută, cu mediul socioprofesional Şantierul naval. Motivăm această opţiune prin aceea că portul şi oraşul Giurgiu are o veche atestare documentară atît în ceea ce priveşte anul întemeierii sale (Mircea cel Bătrîn dă la Giurgiu mai multe hrisoave datate cu anii 1394 şi 1409; cf. Gîştescu-Iordan, 1970, 74), cît şi al existenţei unor ateliere importante capabile să construiască nave maritime, cum a fost primul vas românesc cunoscut sub numele "Mariţa" despre care se ştie că "ancorează în 1834 în portul Constantinopol" (cf. Istoria în date, 175).

Constatările pe care le vom face cu prilejul de faţă constituie rezultatul unor cercetări întreprinse în primăvara şi toamna anului 1983, ambele deci în oraşul Giurgiu.

Ca metodă de cunoaştere a faptului de folclor am ales calea cercetării nemijlocite, ancheta de teren, în care am avut în vedere următoarele obiective: culegerea faptelor de folclor şi a informaţiilor ajutătoare care să înlesnească înţelegerea lor, cercetarea relaţiei dintre faptele de folclor în cadrul

https://biblioteca-digitala.ro

sistemului din care fac parte şi în ansamblul vieţii culturale a comunităţii în care circulă şi evoluţia mentalităţii şi a faptelor folclorice în circuitul viu, mutaţiile funcţionale posibile ale diferitelor categorii folclorice depistate (cf. Pop-Ruxăndoiu, 1976, 23).

In timpul anchetei am recurs la utilizarea unui chestionar cu întrebări tip, prin care am asigurat o bază de discuţie, un punct de plecare al anchetei noastre: Schiţa-chestionar de repertoriu (care a cuprins printre altele întrebări ca: ce feluri de întîmplări sau obiceiuri în cursul producţiei cunoaşteţi sau practicaţi în legătură cu: construcţia şi reparaţia de nave, lansarea la apă, urcarea prima dată pe puntea unui vas, prima plecare în cursă sau ce obiceiuri practicaţi la primirea noilor angajaţi, la ieşirea la pensie sau la diferite ocazii din ciclul anului calendaristic); în paralel am elaborat un Chestionar general pentru stabilirea subiecţilor reprezentativi prin care am putut obţine informaţii despre tipul de comunitate, reţele familiale, situaţia navetismului şi care ne-a ajutat la stabilirea generaţiei care poate oferi informaţiile cele mai concludente, la precizarea categoriilor socioprofesionale (de ocupaţii) reprezentative, la identificarea nucleului nativ, a eşantionului de subiecţi care urmează să fie investigaţi (Cf. Labov, 1966, 25, Cazacu, 1971, pentru sociolingvistică românească şi Ţiugan, 1980 şi Idem, 1984).

Am obţinut informaţii de la 18 subiecţi a căror vîrstă a oscilat între 52 şi 62 ani (profesiile reprezentative fiind cele de constructori de nave, lansatori la cale, cazangii, strungari, mecanici) şi am făcut verificări de repertoriu cu reprezentanţi din a'doua generaţie de muncă, între 35-45 ani, în general din aceleaşi categorii socioprofesionale.

https://biblioteca-digitala.ro

Am stabilit un Repertoriu de gen, este vorba de genul literar care ne-a preocupat: memoratul,și un Repertoriu de obiceiuri, cele două categorii folclorice fiind strîns legate între ele prin capacitatea de transpoziție a obiceiului ca modalitate dramatică în discurs narativ-memoratul. (Cf. și Coatu-Manafi, 1978, 127-135).

Pornind de la considerentul de ordin științific că obiceiurile sînt acele fenomene complexe standardizate pe baza unor structuri sau funcții culturale care reflectînd modalități specifice de viață, reprezintă comportamente cu caracter social aparținînd unei constiințe colective (cf. Graur, 1977, 411) am decupat dintr-un complex de obiceiuri un grup reprezentativ care să cuprindă un obicei de muncă nelegat de o dată calendaristică; împodobirea navelor cu ramuri verzi; un obicei din ciclul anului calendaristic: darea tinerilor în "tărbacă" și un obicei care marchează momente deosebite din viața omului: înmînarea "bastonului tradițional" la ieșirea la pensie (Pentru sistemica obiceiurilor vezi Pop, 1976, 25-32).

Impodobirea navelor cu ramuri verzi. Analiza materialului ne indică existența obiceiului în cadrul Șantierului naval, prerogative împodobirii navei cu ramuri verzi aparținînd numai lansatorilor la cale, cazangiilor "adică celor care termină ultimele lucrări pe navă" (cf. Iliescu Ilie, 68 a, Arhiva ICHD, mgt 5456Ic). Obiceiul constă din legarea unor ramuri verzi de salcie și mestecăn la comanda navei care urmează să fie lansată la apă, la pupă, la provă, la tribord și babord:"în altă parte nu se poate deoarece nu are de ce să le lege; ca să le arunci pe navă iar nu este bine, pentru că nava la lansare se balansează, se înclină foarte mult și salcia poate cădea..."(cf. Toma Dumitru, 53 a, Arhiva ICHD, mgt. 5456 Ic). La întrebarea noastră ce simbolizează acest obicei, subiecții chestionați ne-au dat următoarele răs-

https://biblioteca-digitala.ro

punsuri: "aşa se obişnuieşte, de demult...trebuie să sărbătorim bucuria realizării şi îndeplinirii unei sarcini de muncă", sau "este un simbol al hărniciei şi al rezultatelor obţinute în construcţia navei respective" sau "aşa facem şi de Sf.Gheorghe cînd împodobim porţile şi casele cu salcie, este o sărbătoare..." (Toma Dumitru, mgt. 5456 I o; Iliescu Ilie, mgt. 5456 I c; Ilie Anghel, 56 a, Arhiva ICED, 5457 II m; Spînoaica Florian, 43 a, Arhiva ICED, mgt. 5471 I f).

Obiceiul se practică simultan cu cel de spargere a unei sticle de şampanie la prova vasului, dar după părerea noastră, primul are un substrat vechi-autohton; el poate fi pus în legătură, pe de o parte, cu denumirea oraşului care este explicată de unii etimologi ca provenind din numele Gheorghe, Sf. Gheorghe fiind considerat patronul oraşului, (Cf.Lahovari, 1900, 544) şi despre care se crede că este şi stîrpitorul balaurilor, al acelor fiinţe prin care sînt personificate iezărele, mlaştinile, precum şi orice fel de umezeală (cf.Marian, 1899, 258) şi pe de altă parte cu împodobirea rituală a curţilor cu ramuri verzi de Sîn Giorz.

Aceasta este o tradiţie întîlnită în toată Muntenia şi sub diverse forme în mai multe zone ale ţării (cf.Marian, 1908,198-200), are o funcţie dublă de apărare pentru oameni şi bunurile lor, dar şi de prosperitate şi bun augur (cf.Fochi-Densusianu, 1976, 22; Bîrlea-Muşlea, 1970, 362-363; Comanici, 1983, 143-145). In acest sens putem evalua unele raporturi mai adînci decît simpla concordanţă morfologică care ar exista între obiceiul nostru şi alte practici asemănătoare întîlnite tot în cadrul şantierului: împodobirea cu ramuri verzi a căilor de acces în şantier în ziua de armindeni şi cîntăritul de Sf.Gheor-

https://biblioteca-digitala.ro

ghe. Nu excludem, totuşi, nici ideea unui import: obiceiul împodobirii cu ramuri verzi a construcţiilor, a clădirilor terminate pe care îl găsim în unele ţări ale Europei dar şi în multe zone ale ţării. (După o informaţie ÁFR oferită de Al.Popescu).

Darea tinerilor în "tărbacă". Termenul tărbacă desemnează 'o datină în Muntenia prin care se chinuiesc cîinii după lăsata secului' (cf. Candrea, 1931, 1277), aici este folosit cu sensul de 'a-şi bate joc de cineva, de a-l face de rîs' (cf.idem Candrea, 1277), şi se referă la obiceiul de lăsata secului prin care tinerii necăsătoriţi sau fără copii sînt admonestaţi de comunitate pentru încălcarea legilor sale: "Băieţii cu armata făcută care nu sînt însuraţi, ne spune unul din conducătorii cetei "care dă în tărbacă", sînt aşteptaţi în dimineaţa de lăsata secului, la intrarea în şantier şi sînt "bătuţi" cu o pufoaică în care se bagă cîlţi sau rumeguş sau cu un pantalon în care se pune talaj şi întrebaţi ce au de gînd să facă. Ei trebuie să promită că "se lasă cu seo" şi se întîlnesc după amiaza sau seara şi se termină totul cu o petrecere" (cf.Spînoaica Florian, mgt. 5471 I m şi Arhiva ICED inf.32-31o). Desigur că obiceiul ne duce la acele petreceri cu mîncare, cîntec şi joc de lăsata secului pe care poporul le numeşte refenele sau în alte locuri vergel care au un îndoit rost: "încheierea unei perioade de ceremonialuri şi pregătirea pentru muncile de primăvară şi încheierea răstimpului căsătoriilor"(cf, Pop, 1976, 86) Bîrlea-Muşlea,1970 355; Marian, 1898, 259-286). Cunoaşterea acestui obicei într-o formă inedită, în mediul urban, ne face să remarcăm valenţele sale demografice care devin dominante în acest context şi ne întrebăm dacă nu există o aprepiere semantică între aceasta şi cetele de instruire a junilor, de educare a lor în vederea executării obligaţiilor sociale care le revin în cadrul vieţii co-

https://biblioteca-digitala.ro

munităţii în care trăiesc (vezi şi Herseni, 1977, 393).

Inmînarea bastonului tradiţional la ieşirea la pensie. Ceremonia se practică în ultima zi de activitate a celui care urmează să se despartă cu colectivul de muncă în care a lucrat şi constă din înmînarea în cadru festiv a unui dar compus întotdeauna dintr-un baston de lemn de vişin şi uneori o pălărie, o pereche de pantofi, o bicicletă, un pisălog de usturoi, un făcăleţ sau alte obiecte de uz casnic sau personal. Ceremonia înmînării "bastonului tradiţional" este înţeleasă de subiecţi ca reprezentînd starea de bătrîneţe şi de neputinţă: "vîrsta înaintată în care ai nevoie de ajutor" (cf.Spînoaica Florian, mgt. 5471 I k);"cînd te naşti umbli în patru picioare, cînd îmbătrîneşti ai nevoie de ajutor - bastonul" (cf.Slavu Alexandru, 51 a, Arhiva ICED, mgt. 5471 I r); "bastonul trebuie dat că nu se ştie..." (cf.Nicolae M.Nicolae, 53 a, Arhiva ICED, 5471 I r).

Informaţii mai vechi despre acest obicei, din cîte cunoaştem, nu avem: ne atrage atenţia motivul "bastonului" , al "toiagului" pe care îl regăsim în poezia lirică tradiţională cu sensul erotic cunoscut:

"Frunzuliţă lemn cîinesc
Ş-am pus gînd dumnezeesc
Să plec să mă spovedesc
La un popă rusălesc:
Să-mi fac rasă de mătasă
Şi toiag de liliac
Să caz mîndrelor cu drag".

(Bogdăneşti-Vîlcea,cf.Bălăşel,II,f.a.,88 vezi şi Ispas-Truţă, l.ms., 1982,tipul C259 1 şi subtipul C 259 l.l., 179).

https://biblioteca-digitala.ro

Aceasta ne certifică opinia că în cazul nostru avem a face cu un fapt de folclor autentic care poate fi interpretat ca o ironie, ca o glumă la adresa vîrstei celui care urmează să fie pensionat, sau ca un îndemn la continuarea vieţii de pînă acum.

x

x x

Am încercat în prezenta comunicare să formulăm unele concluzii ale cercetării noastre sub forma unor ipoteze de lucru păstrînd rezerve pînă la o documentare mai amplă pe care o vedem posibilă prin adîncirea unor cercetări de teren şi ne-am exprimat cîteva gînduri pe care ni le-au sugerat materialul folcloric cules şi specificul cercetării pe care am întreprins-o.

BIBLIOGRAFIA FOLOSITĂ

1. Bălăşel T., Versuri populare române. Ceremonioase, adunate şi coordonate de..., vol.II, cărticica a II-a, Craiova,"Ramuri", (f.a.)

2. Candrea I.A., Dicţionar enciclopedic ilustrat, Bucureşti, "Cartea Românească" 1931.

3. Cazacu T.Slama, Probleme de metodă în sociolingvistică,în "Fonetică şi dialectologie VII, 1971, p.233-244.

4. Coatu-Manafi N., Contribuţii la cercetarea tradiţiilor orale ocazionate de încadrarea profesională la o colectivitate de mineri, în "Revista de etnografie şi folclor", 23, 1978, 2, p.127-135.

5. Comanici G., Unitatea obiceiurilor calendaristice - reflectare a unităţii culturii populare româneşti, în "Anuarul ICFD",1983,p.134-147.

6. Fochi, A., Datini şi eresuri populare de la sfîrşitul secolului al XIX-lea: Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densusianu, Bucureşti, "Minerva", 1976.

https://biblioteca-digitala.ro

7. Gîştescu P., Iordan I., Judeţul Ilfov, Bucureşti, Editura Academiei, 197o.

8. Graur T., Sistemica culturii populare în "Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", Cluj-Napoca, 1977.

9. Herseni Tr., Forme străvechi de cultură populară românească Studiu de paleontologie a cetelor de feciori din Ţara Oltului, Cluj-Napoca,"Dacia", 1977.

1o. Idem, Sociologie. Teoria generală a vieţii sociale, Bucureşti Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1982.

11. Idem, Antropologie socială, psihologie socială, sociologie, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1971.

12. Ispas S., Truţă D., Index motivic şi tipologic al liricii populare româneşti; Lirica cu tematică erotică,l.ms. 1982, ICED.

13. Istoria României în date, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1972.

14. Labov W., The Social Stratification of English in New City, /Washington/,Center for Linguistics, 1966.

15. Lahovari, G.I.,Marele dicţionar geografic al României,vol. III, Bucureşti, "I.V.Socecu", 19oo.

16. Linton R., Fundamentul cultural al personalităţii, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1968.

17. Idem, The Study of man, New York, Appelton-Century Crafts, 1964.

18. Marian Sim.Fl., Serbătorile la români, vol.I, "Cîrnilegile" Bucureşti, 1898; vol.II, "Păresimile" Bucureşti,1899, vol.III, "Cincidecimea", Bucureşti, Institutul de arte grafice, 19o1.

19. Muşlea I., Bîrlea Ov., Tipologia folclorului. Din răspunsurile la chestionarele lui B.P.Hasdeu, Bucureşti, "Minerva", 197o.

https://biblioteca-digitala.ro

20. Pop M., Obiceiuri tradiţionale româneşti, Bucureşti, Cons. Culturii şi Educaţiei Socialiste, Inst.de cercet. etnolog. şi dialect., 1976.

21. Pop M., Ruxăndoiu P., Folclor literar românesc, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1976.

22. Tiugan M., Soziokulturelle Interferenzen in einer Stadtgemeinde, în "Soziolinguistische Aspekte der rumänischen Sprache", ein Sammelband Herausgegeben von Klaus Bochmann, Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie, 1980.

23. Idem, Aspects of the verbal behaviour in an urban community, The usage of the personal pronoms of direct address, în "Revue Roumaine de Linguistique", XXIX, 1984, 3, p. 203-219.

24. Vicol A., Institutul de etnografie şi folclor la cea de-a 30-a aniversare a Eliberării, în "Revista de etnografie şi folclor", 19, 1974, nr.4, p.261-269.

https://biblioteca-digitala.ro

MUTAȚII FUNCȚIONALE ÎN COSTUMUL POPULAR CONTEMPORAN

Maria Bâtcă

Demersul științific pentru studierea evoluției creației populare contemporane s-a impus cu deosebită acuitate în ultimele decenii ca o nouă direcție de cercetare, fără a diminua, însă, cu nimic, importanța și amploarea investigațiilor privind cultura populară tradițională. Tot mai multe lucrări de specialitate au ca obiectiv prioritar de cercetare dezbaterea unor probleme privind funcționalitatea și circulația fenomenelor contemporane ale culturii populare, ele abordînd, totodată, și unele aspecte metodologice legate de valorificarea științifică a tradițiilor de artă populară.

Cu toate acestea, problema evoluției creației plastice populare contemporane - din care am ales ca domeniu exemplificator pe cel al costumului popular - solicită a fi rediscutată din perspectiva unor nuanțări și diferențieri ce ni se par necesare pentru cunoașterea fondului de valori autentice și specifice, deopotrivă tradiționale și actuale, avînd în vedere că s-au acumulat treptat, de-a lungul anilor, fapte concrete ce ne permit să urmărim îndeaproape mecanismul intern al acestui proces.

Pentru fundamentarea științifică a studiului am luat ca puncte de repar rezultatele cercetărilor din domeniile folclorului, etnografiei, dialectologiei, sociologiei și esteticii românești elaborate pînă în prezent[1], precum și datele oferite de anchetele socio-etnografice de teren întreprinse de noi în diverse zone ale țării.

https://biblioteca-digitala.ro

Bizuindu-ne pe o observaţie directă, extinsă de-a lungul mai multor ani, asupra portului popular românesc, vom încerca să analizăm unele tendinţe ale evoluţiei acestui fenomen, tendinţe care au demonstrat că, acest proces parcurge o linie sinuoasă, cu creşteri şi descreşteri, datorate întregului complex de factori care-l influenţează în mod diferit, de la o etapă de dezvoltare la alta.

Ţinem să facem precizarea de la bun început că avem în vedere mutaţiile funcţionale operate în costumul popular românesc mai ales după cel de al doilea război mondial pînă în zilele noastre, dar pentru o înţelegere mai exactă a fenomenului vom face referiri şi la perioada anterioară cuprinsă între începutul secolului nostru şi cel de al doilea război mondial.

O serie de elemente ca: pătrunderea unor bunuri materiale manufacturate la sate înlesnită de contactul mai strîns cu oraşul, utilizarea unor materii prime şi a unor tehnici noi, folosirea coloranţilor chimici, au contribuit la dezvoltarea portului popular, influenţîndu-l, în sens pozitiv. Iniţial materialele fabricate, pînza fină pentru cămăşi, postavul fin pentru catrinţe, caşmirul pentru basmale şi şorţuri, arniciul, mărgelele şi lînica preluate de creatorii populari, au fost adaptate, integrîndu-se perfect stilului popular-local. Ele au redus pe de o parte timpul necesar confecţionării unor piese de port, iar pe de altă parte, au îmbogăţit prin calităţile lor materiale şi cromatice, decorul multor piese de port, fiind considerate de către colectivitatea rurală tradiţională drept creaţii superioare[2].

Paralel cu introducerea acestor elemente pozitive, dar mai ales în anii ce au urmat primului război mondial, a avut loc şi un proces de schimbare a gustului estetic popular, de dezagregare a unor valoroase creaţii artistice populare, prin pătrun-

https://biblioteca-digitala.ro

derea unor elemente hibride, artificiale, neadecvate stilului popular, vehiculate de asociaţii feminine din "înalta" societate ce au organizat, în diverse localităţi din ţară, ateliere de "costume naţionale" executate într-o cromatică şi cu motive ornamentale ce se îndepărtau de modelele tradiţionale, specifice ale creaţiei populare . S-a adăugat la acestea şi circulaţia în sate a unor albume cu aşa-zise "motive naţionale", precum şi a unor cataloage şi caiete de mostre editate de casele de comerţ ale industriei textile şi de coloranţi, complet străine de specificul artei noastre[3].

Măsurile negative luate de oficialităţile săteşti şi diferite societăţi, care au introdus în şcoală elemente de prost gust, militînd pentru uniformizarea costumului popular şi reducerea bogăţiei şi varietăţii sale la un singur tip de costum naţional, au contribuit şi ele la alterarea şi decăderea portului popular, ritmul acestui proces de degradare fiind la început lent, aproape insesizabil şi apoi, din ce în ce mai intens.

Fenomenul nu a cunoscut însă aceeaşi intensitate şi nu a avut aceeaşi amploare în toate zonele etnografice ale ţării. El s-a desfăşurat diferenţiat de la o zonă la alta, în funcţie de condiţiile istorice, social-economice şi culturale locale, de puterea tradiţiei, de contactul mai strîns sau mai slab cu oraşul prin izolarea sau aşezarea în apropierea unor căi rutiere principale.

Pe de altă parte, desfăşurarea în timp a acestui proces s-a petrecut tot diferenţiat, unele zone fiind supuse mai de timpuriu acestor transformări iar altele într-o perioadă mai tîrzie. Ritmul în care au acţionat aceste schimbări a fost de asemenea diferit, mai lent ori accelerat de o cauză sau alta. Transformările şi mutaţiile petrecute au dus treptat la diminuarea procesului de confecţionare a pieselor de port popular în cadrul

https://biblioteca-digitala.ro

gospodăriei ţărăneşti, la dispariţia anumitor categorii de piese din portul popular de lucru şi înlocuirea lor cu elemente ale vestimentaţiei orăşeneşti. Astfel unele piese componente ale portului popular bărbătesc cum ar fi: zeghea, ipingeaua, şuba, sumanul, fiind greoaie şi incomode au ieşit - din motive de ordin practic, legate de specificul noilor activităţi - costumul bărbătesc fiind supus, de altfel, procesului de disoluţie într-un ritm mai alert decît cel femeiesc.

De asemenea, unele pieptănături arhaice, deosebit de complexe, - dintre care amintim pe cea cu "coarne" - a căror realizare cerea timp şi îndemînare, precum şi conciurile şi velitorile de cap, devenite nefuncţionale, cu vremea au început a fi considerate de către colectivitatea rurală şi inestetice, fiind înlocuite treptat cu pieptănături şi piese mai simple şi mai comode, răspunzînd astfel noilor cerinţe de viaţă.

Prin atributele sale preponderent estetice, portul tradiţional de sărbătoare s-a dovedit a fi mai rezistent în faţa concurenţei pieselor de provenienţă urbană, el constituind pe de-o parte o marcă diferenţiată ce indica apartenenţa la o anumită comunitate, fiind totodată un semn distinctiv al unor importante ocazii, un semn caredesemna vîrsta, starea civilă, socială şi materială a purtătorului, însoţindu-l în toate momentele solemne ale vieţii, iar pe de altă parte, subliniindu-i prin detalii de formă, ornamentică şi cromatică, individualitatea, personalitatea sa.

Mutaţiile au operat îndeosebi în sfera funcţionalului, astfel că, la începutul secolului al XX-lea şi îndeosebi după primul război mondial, portul popular rămîne în uzul cotidian doar la nivelul generaţiei vîrstnice. Aşadar, din îmbrăcăminte generalizată la nivelul întregului sat, prezent în toate împre ju-

https://biblioteca-digitala.ro

rările vieţii, din copilărie şi pînă la moarte, costumul popular devine treptat un port ceremonial, de sărbătoare, deoarece sub raportul utilităţii el nu mai corespundea noilor condiţii de viaţă, constituind un exemplu de necesitate socială redusă.

Procesul de dispariţie a portului popular tradiţional din viaţa cotidiană a satului s-a desfăşurat diferenţiat de la o zonă la alta şi nu a afectat în aceeaşi măsură toate piesele sale componente. El a cunoscut un ritm mai lent în zonele conservatoare, cu tradiţii bogate, reprezentative din punct de vedere al pregnanţei creaţiei populare, care au păstrat vreme îndelungată modelul socio-cultural tradiţional, costumul menţinîndu-se aici ca o permanenţă cotidiană doar la nivelul generaţiei vîrstnice şi ca ansamblu festiv, ocazional, rezervat zilelor de sărbătoare şi acelor manifestări care marchează momente semnificative din viaţa omului, la nivelul celorlalte generaţii.

In zonele de cîmpie din sudul şi estul ţării, străbătute din cele mai vechi timpuri de importante drumuri comerciale ce au presupus întotdeauna şi existenţa unor însemnate schimburi de bunuri culturale, ritmul de dispariţie a fost mai rapid, afectînd şi portul tradiţional de sărbătoare. Numeroasele ateliere meşteşugăreşti aflate în oraşele şi tîrgurile din cîmpie au constituit puternice nuclee de atracţie pentru populaţia rurală care, de timpuriu a preferat piesele confecţionate de aceste ateliere, renunţînd treptat la cele produse altădată în cadrul gospodăriei ţărăneşti. Abagiii, tăbăcarii, boiangiii, zăbunarii, croitorii, cizmarii etc.erau aici într-un număr foarte mare, impunîndu-şi cu uşurinţă produsele muncii lor calificate. Dacă aceşti meşteşugari satisfăceau necesităţile şi cerinţele unei anumite comunităţi cu condiţii de viaţă specifice, ţinînd seama de normele "de gust" şi de preferinţă ale acesteia, încadrîndu-se în anumite tipare şi păstrînd fondul tradiţional al artei populare

https://biblioteca-digitala.ro

locale, în schimb industria textilă a invadat satele cu pînzeturi, stămburi, catifele, postavuri, dantele, stofe, pervertind gustul estetic al populaţiei rurale şi îndepărtînd-o de modelele tradiţionale, autentice, ce au rezultat din milenare sedimentări, reprezentînd un sistem de valori constituit.

Produsele de mînă lucrate în cadrul industriei casnice textile au fost înlocuite în aceste zone cu elemente ale ţinutei orăşeneşti: bluze, fuste, şorţuri, care treptat s-au generalizat în întreaga ţară.

Investigarea aspectelor esenţiale legate de evoluţia portului popular nu poate fi completă fără raportarea la modă, datorată contactului cu oraşul. O piesă acceptată de colectivitatea rurală şi integrată în circuitul valorilor sale, ajunge cu vremea să fie perfect asimilată de tradiţie, devenind ea însăşi un element peren. Astfel, moda se împământeneşte ca obicei cînd aria de circulaţie a piesei respective este mare şi durata sa în timp îndelungată. Elocvent este cazul basmalei înflorate, piesă de provenienţă urbană, care cu timpul s-a generalizat în portul popular la nivelul întregii ţări.

Uneori, moda impune o anumită piesă ce este adoptată de un grup restrîns, reprezentînd idealul estetic doar la nivelul acelui grup, în general cu posibilităţi materiale mai mari. Nereuşind să se generalizeze la nivelul întregului sat, în scurt timp, piesa iese din circulaţie, demodîndu-se. Ca să dăm doar un singur exemplu amintim moda fustei cu coadă (cu latul din spate croit mai lung), confecţionată din ţesătură de casă, adoptată în costumul de sărbătoare al unor sate din Moldova, în perioada interbelică.

x

x x

Marile transformări petrecute în ţara noastră după actul revoluţionar de la 23 August 1944 au deschis calea unor muta-

https://biblioteca-digitala.ro

ţii esenţiale în viaţa satului contemporan, înrîurind radical şi modul de creaţie tradiţional.

Programul Partidului Comunist Român potrivit căruia - prin dispariţia treptată a deosebirilor dintre munca fizică şi cea intelectuală, dintre munca agricolă şi munca industrială, dintre sat şi oraş - se va ajunge la omogenizarea şi democratizarea societăţii, creează premisele dezvoltării multilaterale a personalităţii umane.

Electrificarea, sistematizarea şi urbanizarea aşezărilor rurale, mecanizarea agriculturii, procesul intens de industrializare şi contactul permanent al populaţiei rurale, în special al tineretului cu oraşul, diversificarea necesităţilor de ordin material şi spiritual al oamenilor, utilizarea pe scară largă a mijloacelor mass-mediei, au operat profund în modul de viaţă al locuitorilor din mediul rural, în mentalitatea acestora, în concepţia lor despre viaţă şi frumos, determinînd o nouă orientare estetică, o anumită predilecţie pentru moda vestimentară orăşenească, mai comodă, mai ieftină şi mai uşor de procurat.

Aşa cum remarca profesorul Mihai Pop: "Satele au lichidat astăzi pe plan social şi economic ultimele urme ale structurilor arhaice. Societatea rurală devine, ca şi cea urbană, societate de consum. Ea produce pentru piaţă şi consumă de pe piaţă. Se îmbracă în lucruri cumpărate de la oraş"[4].

In contextul vieţii contemporane, oraşul constituie pentru sat un model social, un mediu de confort şi civilizaţie, superior, satul urmînd tot mai mult acest model şi în domeniul vestimentaţiei.

Aşa cum sublinia sociologul Traian Herseni "...moda şi imitaţia devenite posibile sînt pe cale de a crea un nou gen de viaţă"[5].

https://biblioteca-digitala.ro

Dacă în cadrul colectivităţii rurale, în condiţiile izolării patriarhale, individul era constrîns de normele tradiţionale, supunîndu-se acestora într-un mod foarte riguros, în societatea contemporană deschisă, el are posibilitatea de a imita, de a inova, de a primi orice schimbare, de a-şi însuşi noile valori ale societăţii actuale. In portul de zi cu zi, la nivelul generaţiei tinere şi de vîrstă medie, a devenit dominantă, în perimetrul rural al întregii ţări, vestimentaţia urbană.

Procesul de adoptare a portului orăşenesc a cunoscut, mai ales la generaţia vîrstnică, o etapă intermediară "pestriţă" în care piese componente ale portului popular se asociau cu piese orăşeneşti.

Odată cu trecerea spre noul tip de îmbrăcăminte au loc deturnări de loc neglijabile ale gustului estetic vestimentar al populaţiei rurale, cauzate, pe de o parte, de lipsa unei educaţii estetice în acest sens, cît şi de abundenţa produselor inestetice create de industria textilă şi de confecţii, pe care le găsim în magazinele săteşti.

Oscilaţiile de gust, căutările, opţiunile nesigure, întreţinute de mediocritatea, am putea spune chiar urîţenia obiectelor vestimentare, se înscriu printre efectele secundare, negative ce însoţesc perioada de reaşezări socio-istorice de amplă rezonanţă din viaţa satului românesc contemporan.

https://biblioteca-digitala.ro

Mutaţiile intervenite în sfera gustului estetic al creatorilor populari înşişi şi-au pus amprenta şi asupra meşteşugului confecţionării şi împodobirii portului popular. Ruperea echilibrului consolidat prin tradiţie vreme îndelungată a imprimat noilor creaţii modificări în forma, ornamentica şi cromatica lor.

Dacă viaţa costumului tradiţional de lucru o putem considera azi încheiată - el devenind doar obiect muzeistic -, în schimb costumul tradiţional de sărbătoare şi-a păstrat viabilitatea, dar nu şi puritatea, deşi funcţia sa estetică a trecut pe primul plan.

Folosirea materialelor noi, neadecvate facturii costumului ţărănesc ca nylonul, tergalul, mătăsurile artificiale, catifeaua, excesul de mărgele, fir şi paiete în culori ţipătoare, stridente, aglomerarea cîmpurilor ornamentale cu motive florale mari, au rupt echilibrul şi armonia ce caracteriza costumul tradiţional.

Se poate vorbi - aşa cum sublinia esteticianul Grigore Smeu - de o "involuţie estetică", de o "aplatizare a fanteziei estetice", de o alunecare către un "decorativism desuet şi stridент" motivate, aşa cum remarcă acelaşi autor, de "serializarea industrială a unor obiecte de artă populară care ignoră deseori cele mai elementare exigenţe estetice"[6].

Această serializare o întîlnim frecvent la piesele de port ce inundă vitrinele magazinelor de artizanat, considerate de către omul neavizat, drept creaţii reprezentative pentru stadiul actual de dezvoltare a artei populare româneşti.

Sînt însă şi exemple pozitive de adaptare a elementelor înnoitoare la stilul specific unei zone. Este cazul costumelor de Oaş şi Maramureş în cadrul cărora cămăşile - bluze confecţionate din ţesături industriale păstrează cu fidelitate cîmpurile decorative ale cămăşilor tradiţionale, vechile cusături fiind înlo-

https://biblioteca-digitala.ro

cuite însă cu panglici, şirete colorate şi volănaşe executate cu maşina de cusut.

Exemplele pozitive sînt cu mult mai numeroase şi ele ne îndreptăţesc să afirmăm că procesul de creaţie în domeniul portului popular actualizează mereu modelele tradiţionale în forme artistice inedite, elementele de costum create astăzi fiind purtătoare de semne şi valori ale vieţii actuale, răspunzînd necesităţilor sociale de azi şi purtînd amprenta societăţii contemporane.

Fiind viu şi-n zilele noastre datorită forţei artistice creatoare a poporului nostru, costumul popular constituie obiectul unei constante acţiuni de valorificare pe scară naţională dirijată după criterii ştiinţifice de către instituţii specializate, avînd ca rezultat revitalizarea costumului popular tradiţional şi mai ales reconstituirea tipului autentic al costumului în zonele de cîmpie unde practic dispăruse, aceste zone fiind considerate pînă de curînd "pete albe" pe harta etnografică a ţării.

Valorificarea creatoare a tradiţiei în domeniul portului popular cunoaşte o multitudine de forme, numeroase modalităţi practice, un rol deosebit de important în etapa actuală pentru păstrarea specificului local-zonal avîndu-l cooperativele meşteşugăreşti din cadrul UCECOM-ului cu secţii specializate în producerea costumului popular în cel mai autentic stil al artei tradiţionale - prin valorificarea strictă a elementelor compoziţionale şi stilistice specifice zonelor etnografice respective-, cît şi în confecţionarea unor piese sau ansambluri vestimentare inspirate din arta populară. Folosind filonul viguros al tradiţiei şi îmbogăţindu-l continuu cu elemente şi modalităţi inedite de exprimare artistică, UCECOM-ul a lansat o adevărată "modă naţională" care a avut consecinţe extrem de pozitive asupra evolu-

https://biblioteca-digitala.ro

ţiei portului popular în etapa actuală, revitalizînd gustul cetăţii pentru obiectele de vestimentaţie care valorifică pe cale artizanală tezaurul bogat şi variat al portului popular. Impotriva monotoniei accentuate pe care o aduce cu sine serializarea industrială a obiectului modern, infinita repetabilitate standardizată a acestuia, societatea contemporană manifestă o anumită tendinţă de revitalizare a gustului pentru arta populară autentică.

Acest fenomen a influenţat în sens pozitiv şi pe locuitorii din mediul rural, săteanul însuşi redescoperind prin intermediul urbanului, aşa cum sublinia Grigore Smeu - "ceva din demnitatea estetică a obiectelor de artă populară"[7].

Valorificarea portului popular pe calea industriei bunurilor de consum, prin adaptarea ornamenticii populare la specificul produselor industriale, este o altă modalitate practică care în ultimii ani a dat rezultate remarcabile. Posibilităţile pe care le oferă industria: materiale noi, coloranţi de-o mare varietate, pot duce la crearea unor piese originale, realizate în mică serie, potrivite cu gustul şi cerinţele vieţii moderne. O direcţie care se cere a fi încurajată este cea a bluzelor confecţionate din materiale industriale, monocrome, cu croi în stil popular, farmecul acestor piese constînd tocmai în preluarea unor tehnici specifice cămăşii populare, cum ar fi încreţiturile, volănaşele, platca. De asemenea, utilizarea unor punete de broderie executate cu maşina de cusut pe materiale de factură ţărănească, cu croi în stil popular, producerea unor imprimeuri cu motive geometrice sugerate de portul popular sînt reuşite certe care demonstrează viabilitatea artei populare atît în actualitate cît şi în viitor.

Un rol major în revitalizarea portului popular îl are Festivalul naţional al muncii şi creaţiei "Cîntarea României" care

https://biblioteca-digitala.ro

a polarizat în jurul său cele mai autentice talente artistice populare, oferindu-le posibilitatea de a se afirma, de a-şi face cunoscută pe scară cît mai largă în cadrul expoziţiilor de artă populară, gama variată de obiecte realizate cu inventivitate şi măiestrie. Revenirea multor creatori populari la ornamentica tradiţională geometrică, la asamblarea elementelor componente ale costumului cu tradiţionalele cusături funcţionale: cheiţe şi găurele, la pînza ţesută în casă, ornamentată cu vergi, de un mare efect decorativ, folosirea discretă a firului, a mărgelelor şi a fluturilor, revenirea la rafinata gamă monocromă este o cale de urmat şi în viitoarele ediţii ale festivalului.

Ca ţinută vestimentară pentru miile de ansambluri şi formaţii de cîntece şi dansuri populare, solişti vocali şi instrumentişti, costumul popular are un rol deosebit de important, amplificînd sau diminuînd nota de autenticitate a spectacolului respectiv. Costumele lucrate în serie, stereotipe, lipsite de orice notă personală, adevărate "uniforme", ornamentate cu motive florale mari în culori stridente la care se adaugă de multe ori fir, mărgele de sticlă şi paiete în combinaţii cromatice violente, cu care s-au prezentat în concurs unele ansambluri au scăzut calitatea spectacolului.

Desigur că o asemenea mutaţie funcţională, presupune unele prelucrări, adaptări ale creaţiei populare la "legile" artei scenice, dar de multe ori stilizarea excesivă apropie costumul popular de cel de operetă sau de estradă, ruptura de arta autentică fiind pregnantă. S-a adăugat la acestea şi ignorarea unor reguli elementare care ţin de ştiinţa îmbrăcării şi purtării costumului popular. De aceea, se impune şi în viitor o atenţie sporită în vederea dotării ansamblurilor cu costume reprezentative pentru toate zonele etno-folclorice ale ţării.

Iniţiativa Radio-Televiziunii Române de a introduce în

https://biblioteca-digitala.ro

normele de desfăşurare a unor concursuri de mare popularitate cum ar fi "Floarea din grădină" şi întrebări referitoare la particularităţile specifice ale costumului popular din diverse zone etnografice ale ţării, precum şi punctarea sau depunctarea concurentului în funcţie de respectarea notelor particulare ale costumului popular cu care apare îmbrăcat în concurs, constituie un exemplu pozitiv de utilizare a mijloacelor educativ - formative pentru înfăptuirea programului.P.C.R. de orientare, stimulare, protejare şi valorificare a artei populare printr-o continuă corelare a creaţiei cu receptarea de către masele largi cuprinse în procesul de culturalizare şi de cultivare a gustului pentru frumos.

In ultimii ani, cercetarea ştiinţifică a fost direct implicată în acţiunile de protejare, stimulare şi valorificare a tradiţiilor de artă populară, specialişti ai domeniului făcînd parte din diferite comisii de avizare şi omologare a obiectelor de artă populară, din jurii ale manifestărilor de artă populară contemporană ca şi din juriile Festivalului Naţional "Cîntarea României". Specialiştii ICED-ului au fost prezenţi în emisiuni de radio şi televiziune, în presă, au elaborat valoroase lucrări de artă populară contemporană şi au avut un contact nemijlocit cu creatorii populari şi cadrele de îndrumare ale creaţiei populare prin conferinţe, consfătuiri, recicläri, întîlniri de lucru.

Document de viaţă şi element de creativitate dintr-un anumit moment al istoriei neamului nostru, portul popular ca orice obiect de artă are şi valoare de mijloc de cunoaştere a realităţii actuale. Caracterul său, pe de o parte "conservator" în sens activ, constructiv de transmitere a elementelor tradiţionale pozitive, dar şi "inovator" încorporînd elemente noi, ţinînd de materii prime, tehnici de execuţie şi mai ales de ornamentică

https://biblioteca-digitala.ro

în consens cu cerinţele societăţii noastre, îi asigură viabilitatea, obiectele făurite de creatorii populari contemporani devenind pentru generaţiile viitoare patrimoniul artistic al epocii pe care o trăim, urmînd a fi înglobate tezaurului civilizaţiei şi culturii populare.

N O T E

1. M.Pop, Necesitatea fundamentării ştiinţifice a acţiunilor de promovare a folclorului, în "Creaţia artistică populară azi", Caiet editat la Centrul de Informare şi Documentare al Consiliului Culturii şi Educaţiei Socialiste, 1973; Alexandru I.Amzulescu, Problema autenticităţii folclorice, în "Creaţia artistică populară azi"...; I.Vlăduţiu, Probleme actuale ale valorificării ştiinţifice a fenomenelor-etnografice şi de artă populară contemporană, în "Creaţia artistică populară azi"...; V.Savonea, Arta populară şi falsurile de ieri şi de azi, în "Creaţia artistică populară azi"; Andrei Bucşan, Valorificarea scenică a dansului popular, în "Creaţia artistică populară azi" M.Pop, Folclorul în contemporaneitate, în REF, nr.5, 1971; Radu Niculescu, Perspectiva autenticului. Consideraţii critice asupra cercetărilor de folclor, în REF, nr.5, 1972; Al.I.Amzulescu, Contribuţii la dezbaterea problemei autenticităţii folclorice, în REF,nr.4, 1973; P.Petrescu, Modalităţile de folosire a tradiţiilor de artă populară, în SCIA,nr.2, 1959; P.Petrescu. Moştenirea artistică în domeniul artei populare, în SCIA, nr.1, 1964; T. Bănăţeanu, Portul popular din regiunea Maramureş. Zonele Oaş, Maramureş, Lăpuş, Sfatul popular al regiunii Maramureş, Casa Creaţiei populare; G.Comanici, Aspecte contemporane în cercetarea portului popular în REF, nr.1, 1977; G.Comanici, Contribuţii privind cercetarea contemporană a portului popular din judeţul Argeş, în

https://biblioteca-digitala.ro

"Museum" - Studii şi comunicări de istorie şi etnografie, Goleşti-Argeş, 1980; I.Vlăduţiu, Creatori populari contemporani din România, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1981; Z.Mihail, Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1978; T.Herseni, Individ şi societate în satul Fundul Moldovei, în ASRS, nr.1-4, 1932; Gh.Focşa, Contribuţie la cercetarea mentalităţii satului, în ASRS, nr.1-4, 1932; G.Smeu, Estetica vieţii cotidiene, Bucureşti, 1966; G.Smeu, Repere estetice în satul românesc, Editura Albatros, 1973; G.Smeu, Relaţia social-autonom în artă, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1976; I.Ianoşi, Estetica, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică Bucureşti, 1978.

2. T.Bănăţeanu, op.cit., p.11-18.
3. Idem, p.18.
4. M.Pop, Folclorul în contemporaneitate...,p.356.
5. T.Herseni, op.cit., p.144.
6. G.Smeu, Repere estetice în satul românesc, p.118, 160, 163.
7. Idem, p.109.

https://biblioteca-digitala.ro

SISTEMUL MUZICII FOLCLORICE ÎN CONTEMPORANEITATE

Speranţa Rădulescu

Proiectul iniţial al comunicării de faţă era în acelaşi timp serios, ambiţios şi convenţional. El prevedea demonstrarea unei ipoteze - cîtuşi de puţin noi de altfel-, şi anume aceea că sistemul culturii populare continuă să fie şi azi, aşa cum presupuneam că va fi fost întotdeauna, integral. Specificul unui sistem integral este în principiu determinat de constituirea sa "pe baza legăturilor interne de natură corelativă"; "de profilarea (mai mult sau mai puţin pregnantă) a independenţei relative a ansamblului în raport cu componentele"; de "proprietatea autoreglabilităţii, care implică menţinerea unei stări de echilibru în anumite condiţii de mediu şi refacerea acestuia în cazul perturbaţiilor, compensarea prin mecanisme şi forţe proprii a unor legături şi elemente deteriorate"; de "tendinţa antientropică (opoziţia faţă de acţiunea legii transformărilor ireversibile)"; şi de stabilitatea, capacitatea de a continua "să-şi menţină sau realizeze echilibrul în ciuda instabilităţii elementelor componente"[1].

Pe parcursul acumulării şi sistematizării argumentelor am fost însă puşi în situaţia de a constata că premisa noastră nu cîştigă în soliditate, ci dimpotrivă, pune în relief o mulţime de puncte nevralgice; că, în momentul de faţă, sistemul la care ne referim tinde să devină - dacă nu cumva a şi devenit în parte - aditiv, alcătuit prin urmare "prin simpla juxtapunere a elementelor care îşi conservă identitatea şi graniţele proprii în pofida coparticipării la viaţa ansamblului"[2]; iar transfor-

https://biblioteca-digitala.ro

mările suferite de componentele sale - transformări pe care le interpretam a fi, parţial cel puţin, mişcări de reaşezare, de cumpănire interioară orientate spre conservarea integrităţii totului - pot fi la fel de bine citite ca semne ale emancipării quasi complete a acestora în raport cu ansamblul. Nu am putut aprecia - şi aceasta în primul rînd datorită cantităţii neînsemnate de fapte cunoscute şi/sau examinate - dacă sistemul culturii populare poate fi cotat ca integral, ca aditiv sau (avînd în vedere că cei doi termeni sînt într-o relaţie de contrarietate) dacă dispune de calităţi care îl plasează pe o poziţie intermediară, la o anumită "distanţă" faţă de unul sau celălalt. Rezolvarea clară a acestei probleme ne pare a fi de cea mai înaltă utilitate; căci ea ar permite proiectarea unor metode şi rezultate ale teoriei sistemelor în descifrarea mecanismelor de funcţionare internă şi externă a culturii folclorice.

Deci, independent de calificativul care va fi acordat sistemului - desigur nu acum, ci la capătul unui şir întreg de cercetări, eventual interdisciplinare, îndreptate în acest scop - vă vom prezenta mai jos cîteva din observaţiile noastre în măsură să contribuie la caracterizarea sa.

Sistemul culturii populare a fost şi este deschis; deschiderile sale - care îi motivează parţial maleabilitatea interioară - au avut în momente istorice diferite amplitudini diferite; se pare că astăzi amplitudinea a atins cotele maxime, sistemul devenind permeabil sau chiar receptiv în majoritatea punctelor sferei sale.

https://biblioteca-digitala.ro

Prin deschiderile sau "fantele" sistemului pătrunde noul "exogen" care, prins în angrenajul mecanismelor de regenerare imanente, participă, împreună cu acestea, la prefacerea sa perpetuă, în toate planurile.

Pe de altă parte, sistemul culturii folclorice se compartimentează, linear şi arborescent, în susbsisteme de calităţi şi niveluri diferite (echivalente ale "elementelor" sau "componentelor" la care ne-am referit definind atît sistemul integral cît şi pe cel aditiv) care evoluează prin modalităţi şi în ritmuri distincte.

Unul din tronsoanele care suportă desprinderea relativ netă de celelalte este muzica. Spunem "relativ" întrucît nu pierdem din vedere fenomenele pseudo-muzicale pe care le reunim aici sub titlul de "incantaţii" (fenomene care fac tranziţia către limbă în general şi către versul popular rostit în particular) şi nici coexistenţa sa sincretică cu poezia, dansul, actele ceremoniale etc. Dar substanţa şi structura sa în esenţă diferite ne îngăduie această disociere, iar competenţa noastră ne îndreptăţeşte să tratăm segmentul decupat cu mai multă seriozitate. Căci, mărturisim fără înconjur, nu avem o cuprindere atît de vastă, în timp şi spaţiu, a fenomenelor care să ne permită abordarea culturii noastre populare în ansamblu.

Muzica folclorică - subsistem al culturii populare - va fi deci abstrasă şi examinată ca un sistem autonom. Vom încerca să descriem organizarea structurală pe care o etalează în perioada contemporană (perioadă prin care, în mod convenţional, desemnăm ultimii patruzeci de ani). Această organizare fiind însă rezultatul unei mişcări evolutive ale cărei traiectorii s-au conturat cu multă vreme în urmă, vom ţine cont şi de cele trei decenii premergătoare, cu alte cuvinte de toată perioada acoperită

https://biblioteca-digitala.ro

de documente sonore şi grafice (transcrieri muzicale şi lucrări ştiinţifice) demne de încredere. Încercarea noastră este susceptibilă de corecţii, ameliorări şi nuanţări. Ne asumăm însă toate riscurile, în intenţia de a schiţa premisele - fie ele şi precare- ale unei viitoare tratări de adîncime şi finete a subiectului.

Tronsonarea la care este expus întreg sistemul culturii populare afectează, în mod firesc, şi (sub-)sistemul muzicii folclorice. Astfel, criteriul temporal departajează straturi de vechime, succesive sau coexistente; criteriul spaţial delimitează zonele folclorice; criterii structural-muzicale separă a) categoriile, genurile şi speciile; b) muzica vocală şi cea instrumentală; c) muzica performată individual şi cea executată în grup; c') muzica interpretată în grup vocal şi în grup (vocal-instrumental; criteriul funcţional opune muzica ocazională celei neocazionale ş.a.m.d. Preîntîmpinăm obiecţia că compartimentarea muzicii este de fapt o clasificare proprie, rezultînd în urma aplicării unor criterii mai mult sau mai puţin aleatorii, atrăgînd atenţia asupra faptului că criteriile sînt impuse de material şi că, după ştiinţa noastră, consensul asupra lor este unanim.

Ne vom ocupa aici de secvenţele decupate prin aplicarea criteriului structural principal şi a celui teritorial precum şi de raporturile care se instituie între acestea. Avînd în vedere distanţa pe care o adoptăm faţă de fenomene, departajările noastre vor fi - inevitabil - lipsite de finete. Astfel, din unghi de vedere structural, decupăm: 1. cîntecul, 2. jocul, 3.doina, 4. balada, 5. colindul "clasic" şi cîntecele ceremoniale similare, 6. alte cîntece rituale (de nuntă, înmormîntare, seceriş etc.), 7. semnalul păstoresc şi hăulitul şi 8. incantaţiile (unele jocuri ale copiilor şi cîntece de leagăn, descîntecele uşor melodizate, bocetele quasi-rostite de formă liberă, ţîpuriturile,

https://biblioteca-digitala.ro

chiuiturile etc.). Din perspectivă teritorială, detaşăm: Bucovina, Moldova, Muntenia, Oltenia, Banatul, Transilvania, Ţara Crişurilor şi Maramureşul, adică vechile provincii istorice. Unele compartimente (fie ele categorii muzicale sau zone folclorice) par a fi omise aici; în fapt, ele sînt atrase în zonele periferice ale sferei celorlalte. Spre exemplu bocetele cu formă fixă şi cîntecele de stea sînt ataşate cîntecelor (propriu-zise); cîntecele "de dragoste" se alătură în principiu doinelor, deşi resimt forţa de atracţie a cîntecului propriu-zis, pe de o parte, şi a baladei, pe de alta; ţinutul Aradului poate fi alăturat în egală măsură (dar cu justificări diferite) Transilvaniei, Banatului şi Crişanei etc. Căci toate compartimentele sînt mulţimi "vagi", ale căror sfere cu contururi imprecise şi mobile se acoperă parţial. Pentru a preveni sau diminua distorsiunile, observaţiile noastre vor viza nucleele lor ferme (spre pildă centrul zonelor folclorice; sau structurile tipice pentru diferitele categorii folclorice).

Cîntecul - categorie folclorică care, alături de joc, deţine locul proeminent în practica folclorică contemporană - dispune de o capacitate de remodelare adaptativă care îi asigură o existenţă dacă nu eternă, în orice caz foarte îndelungată. Trebuinţa de cîntec a ţăranului, ca şi a proaspătului orăşean de altfel, nu pare să fi cedat în ultimele decenii; s-au modificat însă consistent şi s-au diferenţiat de la zonă la zonă modalităţile de satisfacere a acestei trebuinţe.

Astfel, ţăranul ardelean şi cel bănăţean cîntă încă mult (individual sau în grup, eventual cu acompaniament de taraf) deşi necesităţile sale sînt parţial satisfăcute de către disc, radio şi televiziune. Munteanul, moldoveanul şi (într-o măsură ceva mai mică) bucovineanul au devenit mai comozi; căci cîntecele pe care şi le doresc le sînt "servite" nu numai de mijloacele de difuzare în masă, ci şi de lăutari, excelenţi interpreţi vocali.

https://biblioteca-digitala.ro

Olteanul este mai activ, deşi muzicanţii profesionişti şi în special radio-ul, discul şi televiziunea îi oferă o abundenţă de "preparate muzicale" populare.

Diferenţe notabile între zone se înregistrează şi sub raportul structurii melodiilor. In Transilvania şi Ţara Crişurilor s-a conservat încă destul de bine un fond de cîntece din straturile stilistice foarte vechi, vechi şi premodern, fond caracterizat prin construcţii arhitectonice simple, economice şi bine proporţionate, ornamentaţie bogată, coerenţă stilistică generală şi specificitate locală pronunţată, întemeiată pe excepţionala unitate a structurilor de adîncime. Excelează din acest punct de vedere Hunedoara şi Bihorul, urmate însă îndeaproape de celelalte ţinuturi.

Innoirile "exogene" sînt mai lente, prudente, fără discontinuităţi, singura infiltrare forţată din punctul nostru de vedere este cea a cîntecelor pseudo-folclorice compuse de intelectualitatea ardeleană (şi bănăţeană) în epoca premergătoare unirii cu ţara. Din raţiuni extramuzicale, aceste cîntece au plăcut, s-au răspîndit larg, au rezistat şi rezistă şi astăzi, în pofida faptului că distonează cu celelalte. (Cîntece de o factură similară dar mult mai neizbutite, compun azi cîntăreţii profesionişti pentru reuniunile cenaclului "Flacăra").

Muntenia şi Moldova au conturat încă de pe la începutul secolului şi au fortificat rapid stilul modern; cîntecele aparţinînd acestui strat au un ambitus lărgit, sînt mai complicate ca structură arhitectonică globală dar mult simplificate în planul ornamentaţiei, întrucîtva mai depersonalizate, predispuse la degradare şi deschise în faţa influenţelor de orice proveniență. In stratul modern se inserează într-un tempo alert muzica lăutărească de mahala (pe care unii o denumesc în mod nejusti-

https://biblioteca-digitala.ro

ficat "ţigănească") şi producţiile populare comerciale difuzate prin mass-media. Ţinuturi întregi, nu de mult viguroase şi prolifice, şi-au abandonat aproape cu desăvîrşire, în ultimele două decenii, repertoriile tradiţionale locale, substituindu-le prin şlagărele vedetelor zilei[3]. Un deosebit succes şi o lesnicioasă pătrundere în circuitul folcloric înregistrează cîntecele "compuse" sau mai degrabă însăilate, de Irina Loghin, Ion Bălăşoiu, Ion Dolănescu, Ileana Ciuculete ş.a.m.d. Atît vedetele cît şi cîntecele lor sînt iubite cu patimă şi imitate cu sfinţenie, chiar dacă ele contrazic modelele tradiţionale. Se poate vorbi, credem, fără rezerve despre degradarea sensibilă a gustului insiderilor lor culturii populare din aceste zone, în special a celor din generaţiile tînără şi mijlocie. Lăutarii, constrînşi de obligaţia profesională de a se supune comenzilor beneficiarului dar stimulaţi şi de preferinţa lor pentru muzica de mahala, au adoptat acelaşi "ton"; şi, totuşi, repertoriile lor conţin încă, mai degrabă decît cele ale ţăranilor, cîntece mai vechi sau mai noi de factură real tradiţională.

Modernizarea cîntecelor bănăţene a luat o turnură destul de diferită; melodiile s-au complicat enorm, nu numai la nivel arhitectonic general, cît şi în planul ornamentaţiei; ele au devenit astăzi mai bogate şi înflorite ca niciodată, dar fără a-şi ştirbi personalitatea. Bandele de muzicanţi profesionişti - care, ca şi în Transilvania, cîntau pînă nu de mult exclusiv instrumental - au început să-şi angajeze solişti vocali (aduşi de multe ori de la oraş.) Ele au adoptat stilul de acompaniere şi chiar unele turnuri melodice sîrbeşti. La rîndul lor, sîrbii din Banatul Iugoslav au făcut o adevărată pasiune pentru muzica românească; lăutarii din Caraş-Severin trec deseori graniţa pentru a cînta la nunţile şi botezurile lor cele mai fastuoase. De alt-

https://biblioteca-digitala.ro

fel cîntecul bănăţean - atît cel pur vocal cît şi cel (vocal-) - instrumental lăutăresc, curat sau în formele sale "sîrbizate" - este azi în plină expansiune, aşa cum a fost cu cîteva decenii în urmă (şi într-o oarecare măsură continuă să fie şi acum) cel oltenesc; el a pătruns masiv în sudul, vestul şi chiar centrul Ardealului şi, pe altă linie, în Oltenia şi Muntenia de cîmpie.

In Oltenia coexistă, ca nicăieri altundeva - în proporţii variabile de la sat la sat, de la o categorie socio-profesională, de vîrstă, sex etc. la alta - cîntece din straturile foarte vechi, vechi, premodern, modern şi limitrof sferei folclorului. Cum se explică oare spectrul stilistic foarte larg pe care îl etalează zona ? Prin vitalitatea sa excepţională, care presupune atît ancorarea solidă în tradiţie cît şi flexibilitatea, capacitatea de remodelare adaptativă ? Prin conservarea relativ echilibrată a tuturor categoriilor muzicale folclorice ? Prin structura psihică a olteanului - om mobil şi receptiv în planul comportamentului exterior, dar în acelaşi timp profund, evoluînd cu discernămînt în planul mentalităţii ? Prin conjugarea tuturor acestor factori şi a altora, care ne scapă ?

Modernizarea cîntecului atinge deci - în proporţii felurite, dar în modul cel mai explicit - întreaga ţară. Una din expresiile ei cele mai limpezi este <u>cîntecul de joc</u> - categorie situată la intersecţia cîntecului cu jocul, care s-a conturat, şi în ultima vreme se consolidează în detrimentul cîntecului propriu-zis, prin două modalităţi :

a) ritmizarea "dansantă" a cîntecelor, care presupune şi uşoara lor reaşezare melodică - modalitate care, după observaţiile noastre, precumpăneşte în Moldova, Muntenia şi parţial în Oltenia;

https://biblioteca-digitala.ro

b) transformarea unor melodii instrumentale de joc în "cîntece", prin modificări structurale care constau în principal în simplificări melodico-ritmice şi în proiectarea asupra lor a unor versuri folclorice şi a unor refrene sau silabe de completare modalitate predominantă în Ardeal şi Banat.

Poate că una din raţiunile deteriorării accentuate a cîntecului muntenesc şi moldovenesc este aceea că, tinzînd spre "joc", el s-a expus mai mult transformărilor.

Jocul - categorie folclorică a cărei robusteţe este comparabilă doar cu cea a cîntecului - s-a comportat, în decursul secolului în general şi în ultimele decenii în special, cu totul diferit. In primul rînd, ritmul evoluţiei sale a fost mai scăzut şi quasi-egal pe tot cuprinsul ţării. In al doilea rînd, el şi-a menţinut în general structuri mai arhaice în toate planurile, cu excepţia unuia singur: cel timbral (asupra acestui aspect vom reveni ceva mai jos). Chiar şi satele în care toate celelalte categorii folclorice s-au alterat sensibil (pierzînd din puritatea şi specificitatea structurilor muzicale), s-au pierdut sau sînt pe cale să se piardă, păstrează încă în fondul activ 2o-3o sau chiar mai multe melodii distincte de dans, dintre care unele sînt identice sau diferă nesemnificativ de cele pe care cercetătorul le regăseşte în publicaţiile cele mai vechi. Există însă două tipuri de jocuri - doar două, dar dintre cele mai răspîndite în special pe teritoriul Munteniei, Moldovei şi Olteniei: hora şi sîrba - care se dovedesc nu numai permeabile, ci şi dispuse să se înnoiască. Ele captează aluviuni provenite, direct sau indirect, din majoritatea categoriilor muzicale folclorice, dar îndeosebi din cîntec; resimt cu destulă acuitate influenţele muzicii de mahala (deşi într-o măsură mai mică decît cîntecul) şi şi-au creat, sub influenţa muzicii urbane şi a producţiilor populare promovate de mass-media, varietăţi concertante. Dar, poate

https://biblioteca-digitala.ro

cu excepţia influenţelor urbane, celelalte sînt foarte bine distilate şi integrate în structurile tradiţionale. La antipodul horelor şi sîrbelor sud-munteneşti şi moldovene se plasează dansurile de obîrşie păstorească dezvoltate pe arcul carpatic, dansuri a căror inerţie şi putere de autoconservare sînt maxime. Melodiile de joc transilvănene se comportă şi ele destul de reticent în faţa muzicilor extrafolclorice sau ale naţionalităţilor conlocuitoare cu care vin în contact. Purtatele - a căror amprentă naţională inconfundabilă este în afară de orice discuţie - tind însă vădit spre "barocizare", spre o ornamentare foarte abundentă, dar de un mare rafinament; o barocizare al cărei impuls nu ni-l putem explica, dar care trece prin sita fină a normelor tradiţionale de construcţie.

Ne întrebăm dacă observaţiile de mai jos ar putea funcţiona ca explicaţii ale receptivităţii relativ mai reduse a dansului la influenţele de orice tip:

1. melodiile în ritmuri "giusto" sînt, aşa cum arătam în altă parte, în general mai închise, mai predispuse la conservare;

2. stabilitatea la nivel melodico-ritmic a muzicii de dans este compensată printr-o excepţională mobilitate la nivel timbral. Jocurile interpretate odinioară la fluier, drîmbă, fifă, caval şi cimpoi au trecut treptat la clarinet, vioară, trompetă, saxofon şi acordeon, primind culori noi, împrospătate. Execuţia în taraf - care a ajuns azi să o covîrşească pe cea monoinstrumentală - le-a conferit o nouă dimensiune, cea armonico -orchestrală - o dimensiune suplă, încă foarte susceptibilă de a se primeni şi diversifica.

3. Spre deosebire de cîntec, jocul se performează aproape exclusiv în cadru socializat. Or nu este exclus - şi această idee ne-a fost sugerată de Şerban Anghelescu - ca cenzura

https://biblioteca-digitala.ro

pe care o exercită simultan membrii unei comunităţi să fie mai drastică decît cea succesivă, la careeste supus cîntecul.

Mişcarea evolutivă a melodiilor de joc vizează în principal: a) abandonarea, trecerea în fondul pasiv sau schematizarea şi "îngheţarea" arhitectonică a celor cu formă liberă; b) lărgirea registrului în care se consumă deplasările tonale (consecinţă a acompanierii armonice); iar în cazurile particulare ale horelor şi sîrbelor, pe de o parte, şi a purtatelor, pe de alta, c) atragerea, "prelucrarea" şi retopirea în tiparele formale ale jocului tradiţional a melodiilor de cîntec şi respectiv d) "barocizarea".

Ca orice specie folclorică ceremonială, colindul evoluează sub controlul simultan al majorităţii membrilor comunităţilor tradiţionale. Documente(sonore şi grafice) de o corectitudine indiscutabilă indică faptul că, cu aproximativ trei sferturi de veac în urmă, el etala în toate zonele folclorice ale ţării forme foarte arhaice şi comparabile sub raportul structurii. In ultimele decenii, situaţia s-a modificat însă radical. Cu excepţia Hunedoarei şi a altor cîtorva subunităţi teritoriale restrînse, Transilvania şi Banatul au pierdut o mare parte a fondului de colinde străvechi, pe care apucaseră să le consemneze Bartok, Brediceanu şi Drăgoi. Aici, colinda a înglobat masiv elemente furnizate de cîntecul de stea, cîntecul orăşenesc de origine cultă sau semicultă şi cîntecul propriu-zis şi s-a transformat în mod frapant. Se cîntă azi în grupuri mixte, execuţia antifonică a fost abandonată, ritmul s-a relaxat, a pierdut din rigoarea giusto silabicului, ornamentaţia s-a dezvoltat; modalitatea de supravieţuire a colindei în aceste regiuni a fost "modernizarea" şi "occidentalizarea".

In restul ţării, cîntecul de stea a coexistat cu colindul fără a-i afecta sensibil structura, cîştigînd doar teren - în planul frecvenţei performării - în defavoarea sa. Acolo unde

https://biblioteca-digitala.ro

s-a mai păstrat încă cu o anumită forţă - în sud-estul Munteniei şi sudul Moldovei - colindul este de un arhaism, de o perfecţiune artistică fără egal. Dar anchiloza mecanismelor interne de regenerare şi rezistenţa încăpăţînată la presiunile externe - sau poate incapacitatea de a reacţiona în faţa lor ? - sînt pe cale de a-l asfixia.

Cum se explică oare această devenire asimetrică a colindului ? Ştim că execuţiile monodice în grup vocal reprimă iniţiativele individuale, tendinţele interpreţilor de a interveni inovator asupra textelor muzicale; ştim, de asemeni, că sistemul giusto silabic - cel pe care se întemeiază colindul "clasic" - avantajează şi el conservarea. Dar aceste constatări motivează doar rigiditatea colindului din sud-estul ţării, nu şi flexibilitatea celui transilvănean şi bănăţean. Ne reamintim însă că melodica acestuia din urmă a fost preluată - într-un moment istoric asupra căruia nu ne putem pronunţa - şi de către cîntecul epic. Colindul a transgresat deci de la comunitate la individ şi şi-a asumat condiţia mai dinamică a cîntecului. Nu excludem nici o altă posibilă explicaţie: conservarea relativ mai bună a folclorului transilvănean în totalitate va fi constrîns colindul să găsească resurse de supravieţuire, pentru a nu altera integritatea ansamblului, pentru a nu forţa un organism deja precar să se reechilibreze.

In concluzie: cîntecul şi jocul sînt foarte robuste. Primul este mai suplu, mobil şi adaptabil şi se dezvoltă foarte denivelat în unităţi teritoriale diferite; în general, acolo unde cîntecul ţărănesc a cedat sau este pe cale de a ceda, cel lăutăresc depăşeşte punctul maximei înfloriri. Jocul este mai lent, mai egal şi coerent în reacţii. O dată cu preluarea sa gradată dar fermă de către profesionişti, el s-a diversificat

https://biblioteca-digitala.ro

timbral - compensînd probabil în acest fel inerţia sa ritmico-melodică - şi a căpătat o dimensiune care l-a fortificat şi înnoit în planul aspectului general; cea armonico-orchestrală.

Colindul a schiţat, de o parte şi de alta a Carpaţilor, două trasee distincte: unul îi asigură existenţa prin remodelare consistentă, sub influenţa altor categorii muzicale folclorice sau extrafolclorice; celălalt îl osifică, îl usucă în structuri arhaice nealterate, desăvîrşite din punct de vedere artistic dar condamnate la pieire.

Zonele folclorice - considerate ca subsisteme cu autonomie relativă, decupate pe criteriul spaţial din sistemul muzicii tradiţionale - sînt antrenate într-un proces de disoluţie care le submimează în mod inegal (atît la nivel global cît şi la nivelul elementelor alcătuitoare). Cîteva sînt foarte viguroase prin ele însele, trăind încă din plin din resurse interne, relativ puţin influenţabile şi influenţînd la rîndu-le într-o măsură limitată pe cele învecinate (Bihorul, Hunedoara, Maramureşul şi Bucovina); altele îşi conservă prin orice mijloace punctele cheie ale culturii tradiţionale, fără a refuza însă aluviunile pe care le selectează şi încearcă să le integreze (Transilvania); altele degringolează în general, dar izolează ca prin miracol parcele de o neaşteptată puritate şi rezistenţă (cazul arcului carpatic, unde repertoriul pastoral şi jocurile sînt vechi, unitare şi vitale, în timp ce celelalte categorii folclorice sînt supuse interferenţelor stilistice şi deteriorărilor în aproape toate planurile; sau cel al Munteniei dunărene, în care balada, doina şi cîntecul de dragoste înfruntă încă energic primejdia dezagregării).

Acestea sînt deci faptele; fapte pe care, prezentîndu-le, ne-am străduit să le ferim de denaturări. Evaluarea, interpretarea şi angrenarea acestor fapte într-o demonstraţie la

https://biblioteca-digitala.ro

capătul căreia se găsesc confortabilele concluzii ne depăşeşte însă deocamdată. Cum se explică înfăţişarea mozaicată a culturii muzicale folclorice contemporane ? Care sînt proprietăţile şi mecanismele de funcţionare ale sistemului căruia i se subsumează şi care - eventual - îi orientează evoluţia ? Sînt probleme asupra cărora cercetarea etnomuzicologică va trebui să se concentreze în viitor.

N O T E

1. Mihai Golu şi Aurel Dicu, Introducere în psihologie, Bucureşti, 1972, p.80-81.

2. Ibidem, p.79.

3. Informaţia ne-a fost furnizată de dr.Alexandru Amzulescu, în urma recentelor sale reveniri pe teren în zona Muscel - Argeş.

https://biblioteca-digitala.ro

STUDIUL SINCRONIC AL POVESTITULUI ÎNTR-UN SAT DOBROGEAN

Sabina Ispas

"Necesitatea preluării moştenirii literar-artistice a trecutului este determinată de sarcinile noi pe care şi le asumă epoca socialistă, fiind în acelaşi timp un proces continuu, obiectiv, dictat de particularităţile artei înseşi. Fiecare epocă nouă preia creator şi dezvoltă elementele valoroase realizate de înaintaşi. Creaţia contemporană trebuie să-şi caute rădăcinile, să-şi legitimeze statutul prin raportare la ceea ce s-a creat anterior, să se sprijine pe creaţia dinainte /.../ In cultură predomină continuitatea fenomenelor, nu ruptura lor. /.../ Includerea valorilor trecutului în prezentul viu al epocii noastre, relevarea caracterului organic, de continuitate şi originalitate a tradiţiilor progresiste ale culturii româneşti constituie astfel un act major de înaltă semnificaţie patriotică şi revoluţionară".*

Observarea modului în care sînt preluate datele folclorice ale societăţii tradiţionale româneşti de către satul contemporan, a felului în care acestea se integrează în noul context socio-cultural, cunoaşterea acelor mecanisme care duc la conturarea noii personalităţi folclorice săteşti sînt sarcini majore ale cercetării folcloristice de astăzi.

Dacă pentru "ştiinţa exactă" care este fizica, într-unul din compartimentele ei specializate, mecanice, dinamica este secţiunea care studiază "legile mişcării corpurilor, ţinînd seama de forţele care se exercită asupra lor"[1], pentru diferitele

https://biblioteca-digitala.ro

ştiinţe sociale care au preluat acest termen, semnificaţiile sînt ambigui, cu posibilităţi multiple de folosire, sensul uzual fiind acela de "schimbare continuă, bogăţie, mişcare"[2].

Se discută mult, în ultima vreme, despre "dinamica" culturii populare, "dinamica" creaţiei folclorice etc. De aceea ne-am propus să urmărim cîteva aspecte ale acestei "mişcări", ale "dinamicii" textului folcloric, pornind de la interpretarea datelor oferite de culegerea întreprinsă în luna iunie a anului 1983 în comuna 23 August din judeţul Constanţa[3] (Caracteristicile satelor cu populaţie multinaţională, cum este satul amintit, uşurează observarea proceselor dinamice care au loc la nivelul textului folcloric).

Comuna 23 August s-a numit pînă la primul război mondial Tatlageacul Mare (Dulceşti, satul aparţinător acestei comune se numea Tatlageacul Mic), denumire care în limba tătară însemna "Faţă dulce mare"[4]. (In apropierea satului se află un lac cu apă dulce care poartă încă numele Tatlageac). In zonă au fost descoperite, în urma cercetărilor arheologice, vechi inscripţii greceşti şi latineşti în piatră, diferite instrumente de uz casnic din perioada străveche etc. Ele sînt dovada existenţei continue a unei populaţii autohtone în zonă.

Intre anii 1881 - 1900(după atestările documentare) au venit în sat cîteva familii de mocani ardeleni. La începutul primului război mondial, populaţia comunei era alcătuită din români, tătari şi cîteva familii de turci. După anul 1924 începe să se desfăşoare un proces masiv de aşezare a unor familii provenite din judeţele: Romanaţi, Mehedinţi, Argeş, Dîmboviţa

https://biblioteca-digitala.ro

Teleorman. Sînt amintite cîteva familii de maghiari, germani şi ţigani. După 1944 familiile turceşti şi parte din cele tătăreşti se repatriază în Turcia. In ultimii 30 de ani majoritatea noilor veniţi provin din Moldova. Această situaţie demografică creează un cadru particular în care se manifestă relaţiile dintre indivizi, conduita acestora, structurile sociale şi celelalte. In aceste circumstanţe se ridică problema integrării psihosociale a indivizilor, "aderarea la scopuri comune prin asimilare de roluri sociale şi modele comportamentale, asimilarea normelor colectivităţii şi acomodarea la cerinţele situaţiilor obiectiv create"[5]. Integrarea indivizilor este, de fapt, un proces general şi continuu. Din punctul nostru de vedere în situaţia specială amintită, s-ar cuveni să fie urmărită naşterea acelor coordonate culturale comune ale grupului pe cale de formare. Dar pentru întreprinderea unui asemenea demers complex datele obţinute într-o singură culegere, limitată în timp şi tematic, sînt insuficiente. Se poate totuşi contura un anume aspect pertinent pentru data la care s-a efectuat cercetarea, care poate deveni semnificativ în perspectiva dezvoltării ulterioare.

In cazul de faţă ne aflăm în prezenţa mai multor grupuri primare[6] - familii lărgite în unele cazuri - care sînt supuse acţiunii unor parametri specifici vieţii de grup - între care sînt: scopul acestuia, sarcina, contextul social, momentul funcţional etc.[7] - care urmează să alcătuiască o "comunitate sătească" plasată între anumite coordonate spaţiale, temporale, culturale şi sociale[8]. Membrii acestor grupuri primare intră în interacţiune, comunică, suferă influenţe reciproce, imită. (In cazul comunităţii anchetate fenomenul de aculturaţie[9] lesne a fi urmărit în situaţia de faţă, s-a dovedit a fi nespecific. Singura manifestare adoptată de români şi practicată cu prilejul nedeii de Ru-

https://biblioteca-digitala.ro

salii -"sbor", cum o numesc localnicii - este "pehlivánia", trînta tătărască. In alte zone pehlivánia a intrat în repertoriul de nuntă românesc[10]. Menţionăm că nu s-au întreprins, în această cercetare la teren, observaţii asupra folclorului tătăresc).

Faţă de grupul etnic, grupul localizat cel mai specific este comunitatea sătească. Acest grup se caracterizează prin unitate socială, relaţii personale directe, cu preponderenţă şi dispune de autonomie mai mare. El corespunde unui spaţiu bine delimitat şi structurat. Spaţiul locuit conţine majoritatea elementelor materiale necesare vieţii individuale şi colective şi deţine reperele materiale care permit identificarea raporturilor sociale cele mai pertinente: grupuri de rudenie, pe sexe, de vîrstă, grupuri formate după statut social sau funcţie[11]. In situaţia dată, de aşezare succesivă a unor familii - grupuri primare - de diferite proveniente zonale, cîmpul de forţe care îşi exercită presiunea asupra formării unui repertoriu folcloric specific local este divers şi contradictoriu: culturi diferite (românească, turcă, tătară), repertoriu folcloric românesc zonal diferit, profesiuni diferite (păstori, agricultori, meseriaşi, pescari etc), vîrste diferite, stadii culturale diferite (instrucţie, experienţă socială diferită) etc. Grupul primar, caracterizat prin relaţii intime de asociere şi cooperare, care implică o solidaritate puternică tradusă prin simpatie şi identificare mutuală ce favorizează echilibrul personalităţii şi permite satisfacerea nevoii de securitate[12] devine factor păstrător de tradiţie şi, în acelaşi timp, captator şi integrator al faptului nou, care urmează să ducă la crearea unei unităţi stabile care este unitatea sătească. Acest grup primar are rol important în conturarea opiniilor şi atitudinilor, contribuie la păstrarea tradiţiei, vitaliza-

https://biblioteca-digitala.ro

rea acesteia sau trecerea ei în fond pasiv.

Intre satele comunei 23 August au fost cercetate numai comuna 23 August şi satul aparţinător acesteia, Dulceşti. Satul Moşneni, după datele obţinute la teren, s-a dovedit a fi puţin semnificativ. Incercînd să urmărim mecanismele mişcării produsului folcloric în cadrul comunităţii creatoare şi consumatoare am avut în vedere, cu preponderenţă, situaţia naraţiunii în proză (basm fantastic, legendă-memorat, fabulat - amintire), cîntecul epic versificat, cîntecul liric şi texte ale obiceiurilor diverse.

Culegerea a evidenţiat existenţa unor genuri "preferate" în raport de categoria de vîrstă şi apartenenţa zonală a grupului primar. Basmul fantastic s-a dovedit a fi un gen bine reprezentat în repertoriul generaţiei vîrstnice şi mijlocii. In satul Dulceşti informatorii Chiriac Marin[13] şi Bugeanu Florea[14], veri primari, originari din Teleorman, sînt deţinătorii unui amplu repertoriu specializat: primul povestitor deţinea repertoriul Ion Creangă, în timp ce vărul său povestea basmele înseriate în colecţia P.Ispirescu. Amîndoi sînt povestitori de largă respiraţie, cu deosebit talent interpretativ, care urmăreau cu precizie o schemă bine stabilită a ordonării motivelor narative.Amîndoi au preluat repertoriile de la părinţi, care, la rîndul lor, fuseseră povestitori recunoscuţi, şi le-au revitalizat prin lecturi personale, în timp. (Unul dintre punctele de interes al acestui studiu asupra fenomenului narativ este observarea dinamicii text tipărit - text oral în comunitatea sătească amintită, dat fiind că procentul de ştiutori de carte între bătrîni este suficient de ridicat, mai ales la bărbaţi. Lecturile acestora s-au orientat evident spre volumele vechi de naraţiuni populare, cărţi cu conţinut paremiologic şi literatură apocrifă). In satul 23 August, informatori vîrstnici: Moise Elisabeta[15] şi Mihai Gheorghe[16]. Intre informatorii de vîrstă mijlocie excelează Marin Tomescu[17] din Dulceşti, deţinător al

https://biblioteca-digitala.ro

unui repertoriu de basm fantastic şi snoavă bine precizat. Spre deosebire de povestitorii vîrstnici, pentru care schema ordonării motivelor narative era aproape fixă, şi urmărea îndeaproape textul tipărit, pentru Marin Tomescu, ale cărui basme aveau o desfăşurare amplă, fantezia şi inventivitatea sînt mărci pertinente. Abilitatea cu care înlănţuie motivele narative face ca fiecare variantă de basm relatată să aibă particularităţi proprii. In grupul tinerilor informatoarea Medrega Anghelina[18] este o reprezentantă cu personalitate cu totul deosebită. Provine, ca şi ceilalţi povestitori amintiţi, dintr-o familie în care tradiţia povestitului era cunoscută. (Mama informatoarei, originară din Dîmboviţa, paralizată la data anchetei, a avut un repertoriu deosebit de bogat. Incă două surori ale informatoarei, care nu erau în localitate atunci, erau cunoscute ca bune povestitoare). Notele dominante ale naraţiunilor pe care le are în repertoriu sînt: schema redusă, comprimarea motivelor, înclinarea spre anecdotic, translaţia dinspre fantastic spre morbid.

Alături de hazardul care a reunit, în circumstanţele amintite, în cele două sate, de-a lungul timpului, mai multe familii în care povestitul să fie o tradiţie moştenită[19], perpetuarea povestitului, în formele lui dezvoltate, considerăm că a fost facilitată de situaţia specială a grupurilor primare venite din zone folclorice diferite ale României care, cu prilejul povestitului, se puteau aduna, asigurînd, o dată în plus, coeziunea şi sentimentul de grup atît de necesare. (S-a putut remarca, în timpul culegerii, cum la poveştile vîrstnicilor se adunau vecini, bătrîni, adulţi şi copii, de cele mai multe ori rude, care interveneau în timpul povestitului, punctînd acele secvenţe care-i interesau sau stimulînd cu sugestii personale memoria povestitorilor. Povestitorii de vîrstă mijlocie şi tînără aveau un auditoriu mai restrîns, mai mult copii şi cîteva femei, a căror par-

https://biblioteca-digitala.ro

ticipare la actul narativ era foarte timidă). Ancheta a dovedit că pînă acum lo-15 ani aceşti oameni proveniţi din zone diferite se aşezau, în sat, grupaţi, pe uliţi ordonate după zona de unde proveneau. In perioada dintre războaie şi mult mai frecvent în ultimii ani, s-au făcut căsătorii între tineri proveniţi din zone folclorice diferite. Acest fapt ar fi putut uşura apariţia unui repertoriu narativ parţial unitar, după cum a rezultat din ancheta întreprinsă. (In acest repertoriu comun figurează: Povestea porcului, Fata moşului cea cuminte, Ionel şi Mărioara, Sarea în bucate, Satul fără bătrîni, De ce n-are ursul coadă).

Deosebit de interesant s-a dovedit a fi repertoriul de memorate şi fabulate, activ la femeile în vîrstă şi foarte slab reprezentat la cei de vîrstă mijlocie şi tineri. Astfel Chiriac Niculina[20] şi Bugeanu Maria[21], soţiile celor doi informatori amintiţi, sînt deosebit de bune deţinătoare ale unor repertorii de acest gen cu subiecte legate de reprezentări mitologice cum ar fi: iele, strigoi, sîntoadere.

Culegerea a demonstrat o neaşteptat de slabă răspîndire a cîntecului epic versificat şi totala nespecificitate a repertoriului liric. Incercînd să surprindem care pot fi tendinţele de dezvoltare ale repertoriului folcloric am observat, că la generaţia foarte tînără, copiii între lo-15 ani, este foarte răspîndit obiceiul colindatului de Crăciun şi al uratului de Anul Nou (pluguşorul şi sorcova). Se colindă numai la vecinii de pe aceeaşi stradă şi la membrii aceleiaşi familii. S-a putut observa şi o unitate neaşteptată a repertoriului de texte vehiculat cu aceste ocazii (repertoriu foarte restrîns, de alt fel, fără amploare şi, evident, fără rădăcini într-o tradiţie locală).

Urmărind dinamica genurilor folclorice în comunitatea cercetată se observă vitalitatea deosebită a naraţiunii în proză,

https://biblioteca-digitala.ro

colportată de toate categoriile de vîrstă, în cadrul naraţiunii fiind preferate basmul fantastic, memoratul şi amintirea. Grupul colportor este dominant vîrstnic şi de vîrstă mijlocie, basmul fantastic şi amintirea fiind mai bine reprezentate prin informatorii bărbaţi, iar memoratul şi, de asemenea, amintirea, de informatoare femei; se observă cu uşurinţă fenomenul păstrării tradiţiei povestitului în cadrul aceleeaşi familii.

Pentru cei foarte tineri (copii) s-a putut preciza închegarea unui repertoriu unitar legat de sărbătorirea Crăciunului şi Anului Nou, semn al unei posibile coeziuni ulterioare şi în alte forme de manifestare a creaţiei spirituale orale.

Observarea dinamicii text tipărit - text oral a dovedit, de o parte, scrupulozitatea, în reproducere, la cei vîrstnici faţă de imprimat, de altă parte, fantezia şi libertatea conştiente şi intenţionate, a informatorilor de vîrstă mijlocie şi tînără, faţă de textul imprimat.

Intr-un stadiu incipient se poate întrevede naşterea unui repertoriu specific la unele naraţiuni scurte şi la textele vehiculate cu prilejul sărbătorilor de iarnă amintite.

Activitatea şcolară şi diferitele forme de activitate în producţie ale sătenilor din comuna amintită orientează produsul folcloric tradiţional, la generaţiile tinere şi foarte tinere, spre fondul pasiv al moştenirii tradiţionale, fără a putea semnala apariţia unor forme de manifestare a faptului folcloric care să fi devenit pertinente pentru actuala comunitate sătească cercetată.

N O T E

x Probleme fundamentale ale educaţiei revoluţionare, patriotice, socialiste a maselor, ale activităţii politico-ideologice a Partidului Comunist Român, Teze şi bibliografie, Editat

https://biblioteca-digitala.ro

de Secţia propagandă a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 1980, p.472, 473.

1. Dicţionarul limbii române moderne, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1958.

2. Ibidem.

3. Culegerea a fost întreprinsă de o echipă formată din: Doina Truţă şi Sabina Ispas în perioada 28 mai - 8 iunie 1983.

4. Datele referitoare la situaţia administrativă, demografică şi la istoricul aşezării au fost furnizate de secretarul Consiliului popular, conform situaţiei prezentate în registrele Consiliului şi de profesorul de istorie Mîrzali N., tătar, localnic.

La data anchetei populaţia comunei era de 5133 suflete: comuna 23 August avea 1460 gospodării între care în satul Dulceşti 420, în satul 23 August 700 gospodării iar în Moşneni 348 gospodării. Intre acestea sînt 150 familii de tătari şi una de turci. Ocupaţia de bază a locuitorilor este agricultura. Sînt şi crescători de animale, mai ales oi şi capre. In timpul sezonului turistic mulţi locuitori ai satelor lucrează în staţiunile de pe litoral. Cooperativizarea s-a încheiat în anul 1960.

5. Dicţionar de psihologie socială, Bucureşti, 1981, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, p.119.

6. "Les groupes primaires sont des points d'enracinement pour les opinions et les attitudes. Plus précisement, ils contribuent à les maintenir et à les renforcer", cf. Enciclopaedia Universalis, Paris, vol.8, p.55.

Dicţionar de psihologie, p.107-110.

7. Ibidem.

https://biblioteca-digitala.ro

8. /.../ Cf. Encyclopaedia Universalis, vol.8,p.58. "Schématiquement, on peut dire que le groupe ethnique était présenté comme un groupe fermé, descendant d'un ancêtre commun, ou, plus généralement, ayant une même origine, possédant une culture homogène et parlant une langue commune; on y ajoutait mai pas toujours, un autre trait: groupe constituant une unité d'ordre politique"./.../ Des critères physiques, culturels et linguistiques et secondairement politique, contribuent ainsi à définir l'unité sociale traditionnelle la plus étendue et à marquer ses différences par rapportaux unités homologues". /.../ l'unité ethnique ne pouvait pas être déterminée objectivement /.../ le groupe ethnique corespond à la théorie que se membres en formulent /.../ cette "théorie" est lergement déterminée par les structures sociales et la culture du groupe considéré./.../ la réalité du groupe ethnique est plus imprécise que ne la laisse entendre sa propre théorie; en effet, ses frontières sont mouvantes et les processus d'assimilation provoquent de nouveaux découpages" idem p.56.

9. Cf. Dicţionar de psihologie /.../, p.17.

lo. A. I.C.F.D. inf. 14.449, Lunca - Ceamurlia de Jos-Constanţa.

11. Encyclopaedia /.../ p.55-58.

12. Analiza contextului în care se desfăşoară procesul integrării indivizilor este de mare importanţă. Această analiză a contextului are în vedere "studiul raporturilor şi structurilor materiale şi spirituale în care trăieşte şi îşi desfăşoară activitatea individul./.../ Cu ajutorul acesteia se surprinde influenţa ansamblului vieţii sociale asupra indivizilor/.../ Surprinderea şi ierarhizarea influenţei factorilor generali şi specifici asupra fenomenelor, faptelor sociale cercetate, reprezintă principala sarcină a analizei contextuale. Atunci cînd între cadrele vieţii

https://biblioteca-digitala.ro

sociale şi cerinţele individului există concordanţă, armonie, acesta din urmă este integrat sau se integrează structurilor sociale. Cînd /.../ apar contradicţii, conflicte, acestea generează stări anomice, disfuncţionale pentru individ şi colectivitatea integratoare", cf. Mică enciclopedie de politologie, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1977, p.23.

13. Chiriac Marin, 77 ani, loc.Dulceşti, originar din Liţa - Teleorman. Stiinţa de carte - 4 clase primare. Ocupaţia principală agricultura şi creşterea vitelor; continuă să aibă, împreună cu fiul cel mare, o mică stînă de oi. Tatăl povestitorului, de meserie brutar, în timpul iernii, în Dulceşti, aduna la el rudele şi vecinii pentru a le spune poveşti. Chiriac Marin se oferă să povestească din proprie iniţiativă. Informatorul a venit în Dulceşti în jurul vîrstei de 18 ani, unde apoi s-a stabilit şi s-a căsătorit. Fiul informatorului, care era cioban şi a asistat la povestit, deşi a negat că ar putea povesti, în timp ce tatăl şi unchiul său, Bugeanu Marin, erau înregistraţi a dovedit că cunoaşte în detaliu repertoriul celor doi, corectîndu-i şi aducîndu-le completări. In repertoriu: Cu un împărat (Harap Alb), Povestea porcului, Fata babei şi fata moşului, Sarea în bucate, Cu un băiat şi Strîmbă Lemne, Cu Stan Păţitul, De ce n-are ursul coadă, Capra cu trei iezi - mg. 5452, 5453, 5454, 5455.

14. Bugeanu Florea, 71 ani, loc.Dulceşti, originar din Lunca - Teleorman. Stiinţa de carte - 3 clase primare. Ocupaţia principală - agricultura şi creşterea vitelor. Tatăl povestitorului a fost cioban, bun povestitor - mg- 5454.

15. Moise Elisabeta, 76 ani, loc.23 August, originară din Runcu-Vulturu-Constanţa. Stiinţa de carte - 3 clase primare. Ocupaţia - pensionară cooperatoare. Lucrează sezonier la grupul sanitar din Jupiter. Soţul a avut avere - cioban, localnic din

https://biblioteca-digitala.ro

Dulceşti, socrii erau din zona Buzău. A citat foarte mult: cărţi de poveşti, religioase şi romane de dragoste. Povesteşte mult copiilor şi nepoţilor. Repertoriu: Harap Alb, Povestea porcului, Fata babei şi fata moşului (Cenuşăreasa), Cu împărăteasa fără copii, Un moş şi o babă aveau o fată şi un băiat (Ionel şi Măricara), Sarea în bucate, Cu drobul de sare, Satul fără bătrîni, Soacra cu trei nurori etc. - mg.5451, 5452.

16. Mihai Gheorghe, 86 ani, loc.23 August, originar din Corbi - Argeş. Nu ştie carte. Ocupaţia principală, agricultura, dar a lucrat şi la construcţii. Multe din piesele repertoriului le-a uitat. Vehiculează cu uşurinţă repertoriul de ghicitori, proverbe, de ce-uri. Considerat de săteni un om care "ştie multe" este foarte respectat. Repertoriu: Ţiganul cu ceapa, Ţiganul la naş, Femeia fără cămaşă, Femeia cu amant, Cu şarpele casei, Cu lupii şi Sf.Petru, Ţara fără bătrîni, Sarea în bucate, Ionel fără de frică, Fata babei şi a unchiaşului, De ce n-are ursul coadă - mg. 5451.

17. Tomescu Marin, 57 ani, loc.Dulceşti, originar din Dulceşti. Părinţii au venit din Romanaţi după primul război mondial. Stiinţa de carte - 7 clase. Ocupaţii: croitor, agricultor, cioban; lucra ca paznic de noapte la un depozit din Venus. Informatorul a fost descoperit de colegul Radu Răutu în vara anului 1982 cînd, paznic de noapte la bărcile de pe plajă din staţiune, i-a povestit lui Andrei Răutu basme fantastice. Localnicii din Dulceşti l-au indicat ca pe un povestitor cunoscut. Repertoriu: Povestea cu împăratul şi omul sărac, Cu fîntîna împăratului, Cu Făt-Frumos, Oglinda fermecată, Cu nişte oameni săraci, Cei doi fraţi şi pasărea de aur, Pasărea cu inelul pe picior, Regele cu un ochi rîde, cu unul plînge, Cu şarpele casei, Cu faraoancele,

https://biblioteca-digitala.ro

Cu soţul necredincios, Cu un popă, Cu Petrache Lupu etc. - mg.5450, 5452, 5455.

18. Medrega Anghelina, 3o ani, loc.Dulceşti, originară din Dulceşti. Mama provenită din Dîmboviţa. Stiinţa de carte - 6 clase elementare. Ocupaţia - agricultura. Are un repertoriu bine precizat, restrîns, povesteşte cu deosebită plăcere, fapt pentru care copiii de pe uliţă o iubesc. Are formule de încheiere versificate. Repertoriu: Cu Ionică fără frică, Cu fata popii, Cu 12 hoţi, Povestea cu lupii.

19. Se poate totuşi lega existenţa unui număr mare de povestitori în aceste sate de situaţia deosebită şi de statutul pe care l-au avut povestitul şi povestitorii în societatea tradiţională românească, de poziţia socială a acestora.

Pentru observarea răspîndirii şi particularităţilor din repertoriile informatorilor se pot consulta: Ov.Bîrlea, Poveştile lui Creangă, Bucureşti, Edit. tineretului, 1967; Ov.Bîrlea, Antologie de proză populară epică, 3 vol. Bucureşti, Edit.pt.lit., 1966; P.Ispirescu, Opere, vol.I, Bucureşti, Ed.pt.lit.1969; D.Stăncescu, Basme culese din gura poporului, Bucureşti, Ig.Haimann, Librar-Editor, 1892; I.Sbierea, Poveşti poporale româneşti, Din popor luate şi poporului date, Cernăuţi, Tipografia arhiepiscopală 1886; N.D.Popescu, Carte de basme, Culegere de basme şi legende, vol.I-IV, Bucureşti, Edit.Librăriei H.Steinberg, 1892.

2o. Chiriac Niculina, 73 ani, loc.Dulceşti, originară din Potlogeni - Olt. Stiinţă de carte - 2 clase primare. Ocupaţia agricultura.

21. Bugeanu Maria, 7o ani, loc.Dulceşti, originară din Izbiceni - Olt. Fără ştiinţă de carte. Ocupaţia - agricultura.

https://biblioteca-digitala.ro

DINAMICA PEISAJELOR ETNOGRAFICE

Ion Ghinoiu

Cercetările avînd ca obiectiv aşezările rurale s-au concretizat de-a lungul anilor în clasificări efectuate după diferite criterii: geneză (sate matcă, sate noi, sate de colonizare spontană, sate de colonizare dirijată), forme de relief(sate de munte, sate de deal şi podiş, sate de cîmpie), structură morfologică (sate risipite, sate răsfirate, sate adunate), mărime mijlocie, funcţie economică. Elaborarea acestor clasificări a reprezentat o etapă utilă pentru cunoaşterea aceleiaşi realităţi, reţeaua de aşezări rurale, din perspective diferite: istorică, geografică, demografică, economică. Tipologia peisajelor etnografice propusă recent[1] reprezintă o încercare de grupare în complexe teritoriale a culturii populare româneşti după un criteriu principal cu forţă polarizatoare asupra celorlalte criterii. Această tipologie este concepută ca un demers ştiinţific necesar unificării tendinţelor de fărîmiţare exagerată a domeniului de cercetare a culturii populare, aşezării la baza operaţiunii de zonare etnografică a ţării a unui instrument eficient de lucru şi impulsionării cercetărilor de teren care să urmărească nu atît culegerea elementelor etnografice disparate, cît logica care le uneşte pe un teritoriu comun.

Extensiunea solurilor caracteristice biotopurilor forestiere indică - alături de toponimie, de documentele istorice şi etnografice - că acum două milenii pămîntul României era aproape în întregime ocupat cu păduri. Secole de-a rîndul s-a dezvoltat o civilizaţie a lemnului ale cărei forme originare persistă în

https://biblioteca-digitala.ro

unele regiuni ale ţării (Maramureş, Bucovina, Gorj, Apuseni, Secuime). Cercetările de teren pentru Atlasul etnografic al României au dovedit că numeroase elemente de civilizaţie populară (adăpost, îmbrăcăminte, hrană, unelte, mobilier, mijloace de încălzit şi iluminat, mijloace de transport) locuitorii acestor meleaguri şi le-au însuşit direct din ceea ce le oferea pădurea şi indirect din practicarea agriculturii şi creşterii animalelor pe solurile defrişate de pădure. Dar, omul a reuşit să transforme de-a lungul secolelor peisajul primar forestier în peisaje derivate: pastoral, agrar, pomiviticol, piscicol, industrial. O discuţie asupra structurii şi suprastructurii peisajelor etnografice, a limitelor teritoriale şi evoluţiei lor istorice depăşeşte cadrul unei comunicări. De aceea, vom prezenta numai cîteva trăsături menite să precizeze noţiunea de peisaj etnografic.

1. Peisajul etnografic este o realitate culturală edificată pe o realitate naturală, fizico-geografică. Generaţiile, în succesiunea lor, acţionează solidar pentru umanizarea sau culturalizarea mediului geografic, adică pentru transformarea acestuia în hrană, adăpost, îmbrăcăminte etc. Efortul lent de amenajare a teritoriului în scopul satisfacerii cerinţelor materiale şi spirituale a devenit, după eşecuri şi reuşite îndelung repetate, un document specific, scris pe însăşi faţa pămîntului, pe care îl numim peisaj etnografic. Generaţiile s-au succedat, s-au reînnoit într-un flux biologic continuu, lăsînd moştenire rodul activităţii lor sub forma celor mai diferite elemente de civilizaţie şi cultură. Din momentul în care teritoriul apare diferenţiat în raport cu nevoile oamenilor putem vorbi de un anume peisaj etnografic structurat nu după un plan natural, ci după un plan uman, cultural. Natura rămîne în afara culturii şi deci în afara preocupărilor etnografice atîta timp cît omul nu i-a impus pecetea spiritului său. O împădu-

https://biblioteca-digitala.ro

rire sau o despădurire se poate obţine prin simplul joc al naturii, cînd aceste procese se desfăşoară însă după anumite reguli sociale, faptul devine cultural şi se integrează într-una din activităţile economice, silvicultura. Omul a inventat diverse tehnici de fertilizare a solului, de irigare, sisteme de pîrlogire şi asolamente, mijloace de prevenire şi apărare a culturilor agricole împotriva condiţiilor geografice nefavorabile care pot fi grupate în altă categorie de cultură întemeiată direct pe natură, agricultura. Vorbind despre agricultură, creşterea animalelor, pomicultură, viticultură, apicultură, piscicultură etc., termenul de cultură pe care îl folosim nu are sensul imediat de creaţie spirituală, de frumos, ci de valoare economică născută direct din transformarea naturii. Pe această bază se înalţă însă suprastructura cu întreg ansamblul său de idei, teorii, sentimente, năzuinţe, mentalităţi.

2. Peisajele etnografice sînt supuse unei evoluţii neîntrerupte. Excluzînd suprafeţele ocupate cu păşuni alpine situate la peste 1800 m. altitudine, care vor rămîne pentru totdeauna peisaj pastoral, celelalte zone ale României sînt supuse unei permanente deveniri. La mijlocul secolului XIX cea mai mare parte a Bărăganului era un domeniu tipic pastoral cu tîrle, odăi, cîşle, cu puţuri din care apa se scotea cu burduful tras de animale, cu drumuri pastorale marcate de cruci din piatră pentru orientare sau pentru a evoca diferite evenimente tragice precum înecarea unei turme cu ciobani cu tot în apele Dunării sau transformarea lor în sloi de ghiaţă ca în legenda Dochiei, cu drumuri ale sărarilor pe care se transporta sarea atît de necesară pentru turmele de oi. In mai puţin de o sută de ani Bărăganul avea să devină un peisaj tipic agrar. Peisajele etnografice contemporane au pornit, cu excepţia unor mici insule din Cîmpia Română şi a păşunilor alpine, de la una şi aceeaşi formaţie fitogeografică urmînd apoi direcţii diferite de evoluţie: pădure - peisaj pastoral; pădure - peisaj agricol; pădure - peisaj pastoral -

https://biblioteca-digitala.ro

peisaj - pomicol - peisaj agricol şi alte variante.

3. Peisajele etnografice contemporane sînt, din punct de vedere cultural, o sinteză a peisajelor etnografice anterioare. Interceptarea în peisajele contemporane a unor elemente etnografice specifice altor peisaje este nelipsită de ori ce cercetare atentă de teren. In satele tipic agrare din Dobrogea, Cîmpia Română, Cîmpia Jijiei, Cîmpia Tisei se întîlnesc elemente arhaice specifice peisajului pastoral, în timp ce în aşezările montane, pastorale prin excelenţă, se găsesc cele mai arhaice urme ale agriculturii pe meleagurile noastre. Evoluţia peisajelor etnografice sprijină ipoteza conform căreia reconstituirea unor forme arhaice ale culturii populare româneşti se poate efectua, uneori, în zonele în care astăzi par mai puţin prielnice conservării lor: cercetarea agriculturii la munte şi a păstoritului la cîmpie. Intr-un mod asemănător s-ar prezenta situaţia şi în domeniul obiceiurilor din ciclul vieţii unde naşterea şi moartea cînd apar în situaţii nefireşti (naşterea nelegitimă şi moartea tinerilor necăsătoriţi) sînt însoţite de obiceiuri şi practici de un rar arhaism.

4. Peisajul etnografic este un întreg inseparabil, o realitate neîmpărţită "pe felii" pentru a fi cercetată de specialişti. Doi specialişti care îşi propun să studieze unul tehnica agricolă iar al doilea reflectarea acestei ocupaţii în obiceiuri vor realiza mult mai puţin decît un al treilea care porneşte de la ideea simplă că în realitatea românească tradiţională tehnica materială era inseparabilă de tehnica spirituală iar un bun agricultor era şi un bun cunoscător al obiceiurilor agrare, singurul tratat agrotehnic în societatea arhaică românească.

5. Subordonarea reciprocă şi interdependenţa componentelor peisajului etnografic. Peisajul etnografic cuprinde două mari componente: complexul natural (relief, climă, ape, vegetaţie etc.) şi complexul social-cultural. Principiul subordonării reciproce se

https://biblioteca-digitala.ro

nifestă atît în interiorul fiecărui complex, cît şi între complexe. Corelaţia dintre diferite elemente ale complexelor este atît de puternică încît cele mai multe fenomene etnografice se suprapun teritorial peste anume elemente ale cadrului natural. Un exemplu tipic îl constituie repartiţia tipurilor de aşezări rurale. Pornind de la munte spre cîmpie, întîlnim în regiunea alpină o zonă a aşezărilor temporare (stînele), urmată de mai multe inele: cel al odăilor şi stînelor din marginea satelor, cel al satelor de munte - mai toate de tip alungit şi risipit-, cel al satelor răsfirate din zona dealurilor şi podişurilor şi, în sfîrşit, cel al satelor adunate din cîmpie.

Adesea, elemente ale cadrului natural, nesemnificative la prima vedere, pot provoca adevărate reacţii în lanţ în structura peisajului etnografic. De pildă, în Cîmpia înaltă a Piteştilor, peisaj etnografic tipic agrar unde pînza freatică se găseşte la mari adîncimi din cauza structurii specifice a zonelor piemontane, oamenii au construit benturi pentru reţinerea apei provenite din precipitaţii, s-au unit în cete pentru a săpa puţuri de mare adîncime şi pentru a amenaja iazuri şi heleştee. Acest specific material a generat însă şi un specific spiritual: credinţe abundente despre apă, practici magice de depistare a locurilor favorabile pentru construirea fîntînilor etc.

In funcţie de intensitatea manifestării, acelaşi fenomen natural de pildă cantitatea precipitaţiilor poate genera, în planul spiritual, reacţii opuse. In peisajele agrare specifice cîmpiilor, sînt frecvente obiceiurile de provocare a ploilor, în timp ce în peisajele pastorale din zonele montane se vor întîlni, dimpotrivă, obiceiuri şi practici magice de încetare a ploilor.

Cele mai interesante exemple privind interdependenţa şi subordonarea elementelor peisajului etnografic le oferă însă complexul social cultural. Intr-un peisaj viticol satele au un mare

https://biblioteca-digitala.ro

număr de locuitori pentru a acoperi necesarul forţei de muncă solicitat pe întreg parcursul anului, se construiesc locuinţe temporare în moşie pentru adăpostul oamenilor, uneltelor şi pentru păstrarea vinului, apar unelte, instalaţii tehnice populare şi mijloace de transport specifice, este dezvoltat meşteşugul dogăritului, alimentaţia capătă unele note caracteristice, obiceiurile calendaristice reflectă ritmul activităţilor viticole etc.

6. Noţiunea de peisaj etnografic cuprinde întregul teritoriu rural subîmpărţit în vetre şi moşii de sate. Populaţia rurală a culturalizat atît vatra cît şi moşia satului. Alături de tehnicile de exploatare a pămîntului şi apelor (agrară, pastorală, silvică, apicolă, viticolă, pomicolă, piscicolă) în moşia satelor se întîlnesc şi alte elemente etnografice: stîne, odăi, sălaşe, vetre de sate şi cimitire părăsite, monumente memoriale şi de cult, drumuri, fîntîni, locuri cu semnificaţie magică etc. Materialul de studiu al etnografului - locuinţa, gospodăria, îmbrăcămintea, ocupaţiile, meşteşugurile, obiceiurile, mitologia - nu sînt legate exclusiv de vatra sau de moşia satului: ţăranul se odihneşte în locuinţa din sat, dar şi la stîna şi odaia din moşie; industria casnică care se dezvoltă cu precădere în sat are unele faze de lucru în moşie (prelucrarea ţesăturilor la pive şi vîltori, topitul inului şi cînepei, uneori albitul pînzei); cultivă grădinile de pe lîngă casă, dar mai ales suprafeţele agricole din moşie.

7. Peisajele etnografice contemporane prezintă întotdeauna discordanţe culturale. Discordanţele etnografice sînt generate de cauze interne (dinamica peisajului etnografic) şi de cauze externe (migraţia locuitorilor, colonizarea spontană şi dirijată, măsuri administrative şi altele). Discordanţele din prima categorie, au fost concordante în peisajele etnografice anterioare: în unele sate sînt atestate mori pe apă fără să existe astăzi apă

https://biblioteca-digitala.ro

curgătoare (defrişarea pădurilor a schimbat, într-o scurtă perioadă de timp, regimul climatic, pluviometric şi hidrografic), în timp ce în alte sate sînt identificate ogoare şi chiar arii de treierat în munte, în plin peisaj forestier (împădurirea spontană a terenurilor agricole obţinute prin mare trudă în condiţiile tradiţionale a schimbat brusc microclimatul specific peisajului anterior) etc. Din a doua categorie a discordanţelor etnografice se pot cita enclavele culturale specifice unor naţionalităţi conlocuitoare (satele turceşti şi tătărăşti din Dobrogea), migraţia intraromânească (satele de ungureni în arealul extracarpatic, satele de băcui din Banat, satele de musceleni în Vrancea şi Bacău etc.).

Pentru a deveni un instrument ştiinţific, tipologia peisajelor etnografice ar trebui transpusă pe hărţi la cel puţin trei nivele temporale: nivelul primar, nivelul contemporan şi nivelul intermediar care ar marca sfîrşitul sec.XIX şi începutul sec. XX. Limitele peisajului primar forestier se pot stabili cu destulă uşurinţă după o hartă a solurilor şi vegetaţiei. Peisajele etnografice contemporane deşi sînt de o mare complexitate pot fi delimitate teritorial folosind informaţiile etnografice, datele statistice şi hărţile economice referitoare la agricultură şi creşterea animalelor. Probleme metodologice mai deosebite le ridică fixarea limitelor peisajelor etnografice de la sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru.

N O T E

1. Ghinoiu I., Tipologia peisajelor etnografice româneşti, în "Memoriile secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte", seria IV, tomul III, 1981.

https://biblioteca-digitala.ro

CULTURA POPULARĂ AUTOHTONĂ - SURSĂ A UNIVERSULUI IMAGINAR AL LITERATURII ROMÂNE CONTEMPORANE

Ion T.Alexandru

In cadrul restrîns al acestei comunicări ne propunem numai schiţarea problematicii folclorului şi mitologiei autohtone ca elemente constitutive importante, benefic-catalizatoare, ale universului imaginar al literaturii române create şi publicate în cele patru decenii de la Eliberare. Multiplele aspecte, întrebări şi răspunsuri legate de acest subiect vor fi pe larg abordate şi discutate în cele trei secţiuni ale lucrării noastre consacrate "Rădăcinilor folclorice în literatura română contemporană" (I.Poezia; II. Proza; III-Dramaturgia). O asemenea lucrare - în integritatea sa - răspunde şi orientărilor stabilite prin "Programul-Directivă al dezvoltării cercetării ştiinţifice", adoptat de Congresul al XII-lea al P.C.R., care se referă la sporirea contribuţiei disciplinelor umaniste în privinţa reliefării rolului maselor populare în făurirea limbii şi literaturii naţionale, a valorilor spirituale perene ale poporului nostru, ca şi celor - formulate în documente programatice de partid - subliniind necesitatea creării de opere artistice "în spiritul caracteristic poporului nostru, al doinelor noastre, al baladelor noastre"[1]. După cum arăta secretarul general al partidului nostru, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, "Arta populară, expresie a geniului creator al poporului nostru, a particularităţilor spirituale şi înaltelor sale virtuţi morale, rămîne permanent unul din principalele izvoare de fantezie, experienţă de viaţă şi profunzime a gîndirii, care poate ajuta pe scriitorii şi artiştii noştri să făurească o literatură şi artă

https://biblioteca-digitala.ro

autentice, purtînd amprenta puternică a specificului naţiona , încît "O datorie de onoare" este punerea în valoare a marilor creaţii literar-artistice ale înaintaşilor şi, în primul rînd, reliefarea, studierea, aprofundarea şi cinstirea, aşa cum se cuvine, a minunatei opere culturale făurite şi transmise, din generaţie în generaţie, de talentatul nostru popor"[2].

Din această perspectivă, prin profilul şi obiectivele sale, această lucrare va putea aduce noi şi numeroase argumente în elucidarea şi definirea mai nuanţată şi mai precisă a mult discutatului şi disputatului concept etno-estetic şi etno-filosofic al "specificului naţional", care - în special de la G.Ibrăileanu şi curentul literar - estetic - artistic al "Vieţii româneşti" încoace - a făcut şi face încă o carieră conotativă atît de bogată şi zbuciumată îndeosebi în lumea intelectualilor şi a creatorilor celor mai diverse arte. În acest sens, concluziile coroborate ale celor trei secţiuni ale lucrării mai sus menţionate vor servi unei redefiniri mai nuanţate a "specificului naţional" - cu aplicaţie la literatura noastră contemporană - ca joc dialectic între "autohtonie" şi "universalism" [illegible], întemeiat pe tiparele ("modelele", "topos"-urile) acelei "eterne reîntoarceri" (M.Eliade) a artei, respectiv a literaturii naţionale, spre origini, spre oralitatea virtute funciară a înseşi limbii noastre româneşti, prima zestre milenară a poporului născut în spaţiul carpato-pontico-danubian şi materialul primordial de construcţie în care "artiştii cuvîntului" îşi întrupează gîndurile şi afectele, "logos"-ului.

Aşadar, acest demers îşi propune să reia şi să extrapoleze - la nivelul literaturii române contemporane - subiectul abordat deja în comunicarea noastră "Poezia română contemporană şi folclorul - preliminarii - "[3]. In ultimă instanţă, se încearcă demonstrarea unei autentice continuităţi a folclorului şi mitologiei noastre populare ca factori de permanentă revitalizare a crea-

https://biblioteca-digitala.ro

ţiei literare culte contemporane, chiar de modernizare a acesteia.

Mai întîi trebuie să precizăm accepţia acordată conceptului de "literatură română contemporană", prin care înţelegem fenomenul literar românesc aşa cum se performează în perioada de după actul revoluţionar de la 23 August 1944 pînă în zilele noastre, aşadar, pe întinderea celor patru decenii de revoluţie şi construcţie socialistă. Relaţia dintre cele două concepte în contemporaneitate, "literatură română" scrisă, cultă şi "cultură populară autohtonă", este una de întemeiere, de determinare genetică şi de cataliză a fenomenului literar românesc contemporan de către multiple rădăcini folclorice [illegible]. A fost adesea deja demonstrat în mod convingător faptul că - în condiţiile istorice specifice în care s-au născut şi dezvoltat cultura şi literatura română - putem afirma permanenţa filonului folcloric ca substrat al literaturii culte, asigurîndu-se astfel o fizionomie unitară a spiritualităţii româneşti şi constituind prima trăsătură distinctivă a specificului ei naţional[4]. In acest context ne apare revelatoare şi foarte sugestivă importanţa "capitală" pe care G.Călinescu o acorda folclorului nostru nu numai pentru "incontestabila lui valoare" - deci, pentru valorile sale intrinseci estetice, etice, filosofice, stilistice etc.-, ci şi pentru faptul că "literatura modernă spre a nu pluti în vînt s-a sprijinit pe el în lipsa unei lungi tradiţii culte, mai ales fiind foarte mulţi scriitori de origine rurală..."[5].

Relieful literar românesc contemporan confirmă şi îmbogăţeşte replica oferită de Al.Dima concluziilor programatice, chiar normative, ale lui Eugen Lovinescu, care încerca să acrediteze o idee excesiv modernistă asupra evoluţiei literaturii culte româneşti: "Disociaţia literaturii culte de literatura populară e pe cale de a deveni postulatul epocei noastre"[6]. In acest sens, "zăcămintele folclorice" - identificate în creaţia unor numeroşi

https://biblioteca-digitala.ro

scriitori valoroşi din toate genurile literaturii noastre contemporane - se adaugă celor descoperite în poezia română interbelică la autori ca L.Blaga, T.Arghezi, I.Barbu, V.Voiculescu, I.Pillat, A.Maniu etc., negîndu-se categoric ipoteza lovinesciană că întoarcerea literaturii culte spre izvoarele ei folclorice ar deveni anacronică, semnificînd chiar o "contradicţie totală cu termenul actual de evoluţie a literaturii noastre". Contrar "postulatului" din 1926 al lui Eug.Lovinescu - în mod vădit prea absorbit de propria sa "teorie a sincronismului" - azi ne apar ca foarte actuale tocmai concluziile din 1936 ale lucrării lui Al.Dima[7], ceea ce a şi determinat o cercetare de aceeaşi natură asupra propriei noastre contemporaneităţi, nu numai poetice, ci literare în general. Aşadar, şi în contemporaneitatea noastră socialistă orientarea creaţiei literare spre anumite rădăcini folclorice - atît la nivel ideatic, tematic, motivic, cît şi formal, stilistic, prozodic - se manifestă nu ca un factor de regres, ci catalizator, atunci cînd atinge performanţa transsubstanţierii estetice culte a valorilor, miturilor, motivelor şi simbolurilor culturii populare autohtone. S-a dovedit, astfel, că "şi cea mai modernă sensibilitate şi concepţie artistică are posibilitatea de a-şi selecta un material consonant din imensul şi variatul tezaur folcloric"[8], satisfăcîndu-se chiar şi eventualele exigenţe ale unui posibil "estetism critic", îndeosebi cînd este vorba despre poezia contemporană, căci folclorul oferă acesteia motive, teme, mituri, dar contribuie adesea substanţial şi la însăşi cristalizarea formelor poetice culte prin constituirea pe baze folclorice a numeroase imagini lirice revelatorii.

Demn de remarcat este şi faptul că literatura noastră contemporană confirmă constatarea justă că "Avîntul care l-au cunoscut literatura şi arta, începînd în special cu a doua jumătate a secolului trecut, are la bază tocmai bogăţia fără seamăn a aces-

https://biblioteca-digitala.ro

tei minunate comori a artei noastre populare", devenind "...semnificativ în această privinţă faptul că înflorirea poeziei, artelor plastice şi muzicii române moderne a coincis cu o amplă activitate de culegere şi prelucrare a tezaurului folcloric"[9]. Activitatea intensă şi rodnică de culegere, tezaurizare şi cercetare ştiinţifică a producţiilor încorporînd valorile culturii populare româneşti - în cele patru decenii de la Eliberare - nu face decît să se acorde cu utilizarea estetică a materialului folcloric tradiţional şi contemporan în cadrul literaturii noastre actuale, care devine astfel o sursă importantă a universului său imaginar.

Sondarea şi cercetarea acestei importante "surse", "izvor" etc. al universului imaginar al literaturii române contemporane, se poate întreprinde din mai multe unghiuri, considerînd însă ca fiind cea mai utilă cale aceea a dublei perspective din care trebuie privit obiectul supus cercetării: prin urmare, din perspectiva a înseşi "rădăcinilor" folclorice şi mitice ale literaturii culte - deci, a folcloristicii şi etnologiei ca ştiinţe ale culturii populare -, îmbinată cu aceea a criticii şi istoriei literare definite, în sens călinescian, ca ştiinţă inefabilă şi sinteză epică. Din prima perspectivă, a însuşi "izvorului" folcloric sau mitic al creaţiei literare scrise culte actuale, s-au putut identifica motive, mituri, simboluri, structuri prozodice, secvenţe epice, lirice etc. preluate şi "prelucrate" de anumiţi scriitori contemporani cu rezultate estetice mai mult sau mai puţin relevante, demne de luat în seamă. In ce priveşte poezia, a fost abordat şi nivelul său verbal, formal, stilistic-prozodic, al versificaţiei, analizate în continuă relaţie cu stilistica şi estetica oralităţii folclorice. După un asemenea demers asupra literaturii române - în special asupra poeziei şi prozei - de după Eliberare, se pot inventaria genurile şi speciile folclorice mai frecvent cultivate de către scriitorii noştri contemporani, ca şi aşa-numitele "procedee folclorice"

https://biblioteca-digitala.ro

de creaţie" sau formele prozodice folclorice adoptate şi adaptate.

Din aceeaşi perspectivă, temele şi motivele populare se pot depista, în general, la nivelul a trei straturi: 1) al u credinţe, datine, eresuri populare (mitologia terestră, a aştrilor tutelari - soarele şi luna -, motive mitico-magice, antimomia viaţă-moarte etc.); 2) al unor obiceiuri (rituri din ciclul vieţii omului, de peste an, rituri legate de anumite ocupaţii, păstorit, agricultură, sau ocazionate de anumite sărbători, ceremonialuri etc.); 3) ca înrîurire directă a anumitor specii ale literaturii populare propriu-zise (basmul şi legendele etiologice; poezia incantaţiilor şi folclorul copiilor etc.; diverse influenţe formale, stilistice, prozodice)[10].

Abordarea culturii populare ca sursă a imaginarului literaturii naţionale culte, în speţă contemporane, devine într-adevăr semnificativă, interesantă, atunci cînd ne introduce înlăuntrul specificului creativ, al laboratorului de creaţie al unui autor sau altul, performînd şi revelînd "una din dimensiunile fundamentale şi particulare ale unui spirit creator"[11]. Prin urmare, în ultimă instanţă, în relaţia aceasta a literaturii - inclusiv contemporane - cu folclorul, cu cultura populară în genere, demn de relevat este "comportamentul creator al diverselor personalităţi faţă de ideea de folclor şi faţă de realitatea concretă a artei populare", comportament care se poate dovedi a fi multiform, în ciuda unor atitudini culturale directoare, teoretico-programatice, faţă de cultura şi literatura populară.

Totuşi, scopul unei asemenea întreprinderi rămîne şi o "tipologie" artistică, sumară dar semnificativă, a modalităţilor de valorificare, de transsubstanţiere literar-artistică cultă a diverselor elemente de cultură populară în sfera acelui univers imaginar propriu unui scriitor sau altul contemporan, indiferent de genul literar în care se exprimă. Deci, identificarea şi de-

https://biblioteca-digitala.ro

finirea multiplelor abordări, preluări din folclorul naţional - mai mult sau mai puţin creatoare faţă de acel fond inepuizabil de sugestii artistice conţinute de bogata şi milenara cultură populară autohtonă - se întregeşte numai prin tipologizarea acestora; de la elementarul şi facilul procedeu al "citatului" şi pseudocitatului folcloric sau de la versificarea în stil şi spirit popular pînă la "analogia", "personanţa" şi "similul folcloric", chiar la o reinterpretare profundă a virtuţilor mitico-simbolice ale marilor şi mereu fecundelor motive folclorice literare cu alură de mituri, de permanenţe spirituale etnice ("Mioriţa", "Meşterul Manole", "Făt-Frumos", "Zburătorul", "Toma Alimoş" etc.).

In cadrul unui corpus de autori - poeţi şi prozatori - semnificativ pentru problema abordată, a "rădăcinilor folclorice" ale literaturii noastre contemporane, o asemenea "tipologie" devine mai evidentă în cadrul îndeosebi al poeziei, care - în mod vădit şi general recunoscut de critica şi istoria literară - a dat tonul literaturii române de după Eliberare. Astfel, în cadrul prozei, gama largă şi diversă de atitudini creative ale scriitorilor români contemporani faţă de fondul bogat în sugestii artistice structurale, semantico-semiotico-simbolice - încorporat în străvechea, dar vie încă cultură şi artă populară românească - se reduc̦ionează, tipologic vorbind, la mai puţine modalităţi decît în cazul poeziei culte actuale. De la elementarul "citat folcloric", recurent îndeosebi în proza de inspiraţie rurală şi istorică (Z.Stancu, M.Sadoveanu, Camil Petrescu, I.Lăncrănjan etc.), generator totuşi de atmosferă epică mai mult sau mai puţin autentic folclorică, se ajunge la împrumutarea sau parafrazarea unor personaje, actanţi ai prozei populare, şi apoi - trecînd prin "pitorescul" de natură folclorică (F.Neagu, D.R.Popescu) - se investighează chiar profunzimile culturii noastre populare, de

https://biblioteca-digitala.ro

extracţie mitico-totemică (V.Voiculescu, Şt.Bănulescu), ascensionînd-se spre fantasticul şi fabulosul de sorginte folclorică sau spre miraculosul mitologiei autohtone în construirea unor structuri şi situaţii narative culte, moderne totuşi, chiar şi spre, uneori, absurdul cu rădăcini şi implicaţii folclorice (V.Rebreanu) Numai rareori se atinge aşa-numita "personanţă" folclorică - difuză la diverse nivele, straturi epice - prin investigarea "formei şi "substanţei" profunde, metaforico-simbolice, a acelor fecunde încă "mituri" (motive) folclorice, considerate drept coordonate fundamentale pentru spiritualitatea noastră etnică ("Mioriţa", " "Meşterul Manole" etc.); M.Sadoveanu ("Cîntecul Mioarei"), G.Călinescu ("Bietul Ioanide") ş.a.

In reliefarea ponderii culturii populare româneşti ca una din sursele universului imaginar al literaturii culte contemporane, viziunea adoptată are un necesar caracter bivalent, sincronic şi diacronic, prin raportarea autorilor abordaţi la anumiţi predecesori, respectiv prin relaţionarea operelor analizate cu posibilele "modele" identificate de cercetările similare anterioare, de obicei axate pe epocile literare precedente. Apoi, este necesară evidenţierea mutaţiilor apărute în creaţia de după Eliberare a unor scriitori (poeţi şi prozatori) cu un statut literar deja constituit în perioada interbelică - creaţie nutrită deja sau abia acum şi din sevele culturii populare -, a modalităţilor în care apelează la elementele culturii populare de pe noile poziţii ideologico-estetice ale materialismului dialectic şi istoric (L. Blaga, T.Arghezi, M.Sadoveanu, Camil Petrescu, G.Călinescu, F. Camilar, Z.Stancu etc.). Dincolo de aceste mutaţii, scriitorii cu o operă deja constituită, aparţinînd perioadei interbelice, rămîn-în general - fideli propriilor modalităţi de transsubstanţiere estetică a filonului folcloric, neafiliindu-se orientărilor curente în deceniul imediat postbelic. Revelator rămîne în acest sens

https://biblioteca-digitala.ro

faptul că - tocmai în perioada supralicitării cultivării baladescului de către marea majoritate a poeţilor noştri postbelici, supralicitare dusă pînă la vulgarizarea inspiraţiei folclorice şi la rezultate estetice adesea neconcludente, minore, de o valoare mai mult istoric-documentară - V.Voiculescu crea proza sa (povestirile şi nuvelele din vol.I, "Capul de zimbru", II, "Ultimul Berevoi"), care a dus la revoluţionarea prozei noastre culte nutrită de cultura populară, orientînd-o spre fantasticul şi fabulosul de extracţie folclorică, mitico-totemică. Iar L.Blaga făurea ciclurile sale poematice "Mirabila sămînţă", "Vară de noiembrie", "Ce aude unicornul" etc., din care răzbate, mai mult sau mai puţin perceptibil, ecoul folclorului, persistînd-aşadar- fenomenul atît de specific blagian al "personanţei folclorice"[12].

In cadrul unei posibile "tipologii" a valorificării culte a elementelor culturii populare de către poezia română contemporană", mult mai bogată şi diversă decît în cadrul prozei, L.Blaga ocupă, alături de T.Arghezi, un loc aparte, aşa-numitul său "folclorism" performînd pe tot parcursul şi în toate genurile creaţiei sale (poezie, teatru) ca asimilare conştientă, programatică, a unei opţiuni estetico-artistice determinată de propria filosofie asupra culturii, în care nu se operează vreo dicotomie axiologică între culturile "minore" şi cele "majore", nici o distincţie stilistică între creaţia populară şi creaţia cultă, privite ca expresii ale aceleiaşi "matrice stilistice".

Dacă L.Blaga se remarcă - în respectiva "tipologie" - prin "personanţa folclorică", marele său contemporan T.Arghezi vine, la rîndul său, cu un element cu totul inovator, pe deplin consonant, chiar catalizator pentru specificul ludic al artei sale poetice, detaşîndu-l categorie faţă de numeroşii confraţi afiliaţi curentelor tradiţionaliste. Astfel, faţă de simpla stilizare a ele-

https://biblioteca-digitala.ro

mentelor folclorice tradiţionale autohtone - cultivată de aceştia autorul "Cîntării Omului" apelează la "analogia" estetică cu folclorul[13], creînd numeroase analogii simili-populare, în al căror amplu spaţiu poetic se reconstituie o gamă largă de specii folclorice literare - cu conturul lor prozodic specific - : ghicitoarea (fiind primul poet cult român autor de "ghicitori"), folclorul infantil (cîntece şi jpcuri de copii), descîntecul, blestemul, cîntecul de lume, cîntecul satiric, zicala, strigătura, colinda etc. Este de menţionat faptul că spre sfîrşitul carierei sale lirice, în ultimele cicluri poetice ("19o7", "Cîntare Omului", "Fabule", "Copilăreşti"), oralitatea arghezian㠠de extracţie folclorică se intensifică. De asemenea, creşte ponderea elementului social al poeziei lui Arghezi - prin analogia artistică cu cîntecul liric social şi doinele de jale şi revoltă (îndeosebi în ciclul "19o7")-, iar ecourile baladescului, atît de caracteristic primului deceniu literar postbelic, se resimt în fizionomia prozodică epico-lirică a amplelor şi cunoscutelor cicluri poematice "19o7" şi "Cîntare Omului".

Pe lîngă cei doi clasici interbelici (Arghezi şi Blaga) - care au continuat şi după Eliberare să apeleze la virtuţile culturii populare ca sursă a imaginarului universului lor liric - există o galerie întreagă de scriitori, poeţi îndeosebi, debutanţi în perioada interbelică, consacraţi însă în deceniile de după Eliberare, care aderă şi ei - în forme şi grade diverse - la virtuţile creative ale aceluiaşi "izvor pururea reîntineritor" al folclorului autohton. Astfel, se detaşează printr-o atitudine creativă personală faţă de folclorul naţional, poetic în primul rînd, o serie de individualităţi lirice contemporane precum: M.Beniuc, exponent teoretic şi liric al modalităţii îndeosebi baladeşti de utilizare cultă a folclorului, privit ca model în epoca imediat postbelică datorită unui "comportament folcloric" de "poet-haiduc"[14]

https://biblioteca-digitala.ro

(relevant mai ales în poemul "Chivără Roşie", 1948, "simil folcloric" fructificînd sugestii din eposul popular eroic haiducesc); Miron Radu Paraschivescu ("poetul-lăutar"), creator al acelui "romancero gitan" autohton prin punerea la contribuţie estetică cultă a unor elemente folclorice periurbane, lăutăreşti, vădit sporite în ediţia a II-a (1969) a "Cînticelor" sale "ţigăneşti", care continuă sugestii existente deja la A.Pann şi T.Arghezi; Emil Botta, care se individualizează prin procedeul unei "contaminări folclorice" atît lexicale, cît şi tematice (motive de basm, personaje fantastice).

Generaţiile literare contemporane ulterioare - începînd cu seria poetului "Luptei cu inerţia", N.Labiş, şi continuînd cu aceea a "exploziei lirice" din anii 196o-1965, dominată de Nichita Stănescu - vor încerca şi vor reuşi împrospătarea şi modernizarea lirismului românesc prin racordarea la acela al marilor clasici interbelici (Arghezi, Blaga, Bacovia, Barbu, Voiculescu etc.) inclusiv prin însuşirea lecţiei valorificării estetice culte elevate a folclorului. Consecinţele estetice axiologice ale acestei valorificări vor fi remarcabile, deschizătoare de noi orizonturi, atît în ceea ce priveşte în special poezia, cît şi proza (îndeosebi după apariţia volumului lui St.Bănulescu, "Iarna bărbaţilor", 1965) şi dramaturgia. In poezie, mai ales, asistăm la atenuarea şi chiar la extirparea acelei modalităţi facile a "citatului folcloric", la părăsirea aşazisei "balade culte", a baladescului în general, de către înşişi promotorii lor, care se reorientează spre alte modalităţi bogat expresive de a fructifica estetic sugestiile oferite de folclorul nostru, în genere de cultura populară resimţită ca o sursă importantă a imaginarului literaturii culte contemporane.

Aceste mutaţii funcţional-estetice vor determina - îndeosebi în cazul unor autori reprezentativi ai poeziei şi drama-

https://biblioteca-digitala.ro

turgiei contemporane (N.Stănescu, M.Sorescu, C.Baltag, I.Gheorghe Ioan Alexandru, M.Ciobanu, C.Ivănescu, H.Lovinescu, P.Everac etc.) - investigarea şi reinterpretarea originală a substanţei semantice profunde, generatoare de simboluri, îndeosebi a principalelor două dintre cele patru motive - mituri considerate de către G.Călinescu fundamentale pentru literatura şi cultura română din toate timpurile[15]: mitul mioritic şi al "Meşterului Manole" ("mitul estetic", al creaţiei).

Ultimele patru decenii ale literaturii române s-au dovedit a fi foarte fecunde pentru lunga carieră în special a motivului creaţiei, căci umanismul nou, socialist, a reuşit investirea străvechiului mit cu semnificaţii actuale - în întruchipări estetice adeseori relevante -, valenţele sale simbolice fiind fructificate artistic în opere precum: "Cîntare Omului" (T.Arghezi), "Bietul Ioanide" (G.Călinescu), "Moartea unui artist" (H.Lovinescu) sau lirica lui N.Labiş, N.Stănescu şi a atîtor alţi poeţi valoroşi[16]. "Prometeul român", aşa cum este figurat în literatura noastră contemporană, îşi adaugă - arhaicei trăsături distinctive de "homo aestheticus", performată preferenţial în balada populară sau în epoca literară interbelică - în special noile virtuţi de "homo faber", "homo constructivus"[17], pe măsura vocaţiei prin excelenţă constructive a contemporaneităţii noastre socialiste, a omului nou, constructor conştient şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al comunismului.

Considerînd, în final, că literatura română, inclusiv contemporană, s-a putut revigora şi se revigorează şi prin acea "eternă reîntoarcere" (M.Eliade) la acel "izvor pururea reîntineritor" (Eminescu) al folclorului şi mitologiei autohtone, al culturii populare în general - fără a absolutiza criteriul estetic-axiologic al folcloricităţii unor opere ale creaţiei literare

https://biblioteca-digitala.ro

culte de după Eliberare -, putem totuşi concluziona că bogata şi străvechea cultură populară românească constituie încă una dintre sursele importante în valenţe estetice pentru imaginarul literaturii şi artei naţionale actuale.

N O T E

1. Cf.Nicolae Ceauşescu, Cuvîntare la încheierea lucrărilor celui de-al II-lea Congres al Consiliilor populare, în "Scînteia", Bucureşti, 12 septembrie 1980.

2. Cf.Nicolae Ceauşescu, România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate, vol.14, Editura politică, p.429.

3. Cf.Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice şi Dialectologice, Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, seria A, vol.3, Comunicări. Sesiunea ştiinţifică, decembrie 1981, Buc., 1981, p.205-218.

4. Cf., în acest sens, lucrările sintetice Izvoare folclorice şi creaţie originală; Temelii folclorice şi orizont european în literatura română. Sub îngrijirea ştiinţifică a dr.Ov. Papadima, Academia de Stiinţe Sociale şi Politice a R.S.România, Institutul de Istorie şi Teorie Literară "G.Călinescu", Ed.Academiei R.S.România, Bucureşti, 1970; 1971.

5. Cf.Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent, Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1941,p.62

6. Cf.Istoria Literaturii Române,Contemporane, Bucureşti, 1926, p.119.

7. Cf.Al.Dima, Zăcăminte folclorice în poezia noastră contemporană, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, "Scriitorii români contemporani", Bucureşti, 1936.

8. Cf.ibidem, p.8

https://biblioteca-digitala.ro

9. Cf.Nicolae Ceauşescu, Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică şi cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conştient şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al comunismului în România - 2 iunie 1976, în vol."Din gîndirea social-politică a preşedintelui României Nicolae Ceauşescu", Artă şi literatură, Ed.Politică, Bucureşti 1984, p.247.

lo. Cf. şi Al.Dima, op.cit., p.84

11. Cf.St.Aug.Doinaş, Lectura poeziei urmată de Tragic şi demonic, Cartea Românească, Bucureşti, 198o, p.loo.

12. Cf.Ibidem, p.112.

13. Cf. Domiţian Casereanu, Arghezi şi folclorul, E.P.L., Bucureşti 1966, p.6o.

14. Cf.St.Aug.Doinaş, op.cit., p.113.

15. Cf.G.Călinescu, op.cit., p.65.

16. Vezi, în acest sens, Gh.Ciompec, Motivul creaţiei în literatura română, cap.V., "Meşterul Manole - contemporanul nostru", Ed.Minerva, "Universitas", Bucureşti, 1979, p.197-25o.

17. Vezi Liviu Rusu, Viziunea lumii în poezia noastră populară, E.P.L., Bucureşti, 1967, p.293.

https://biblioteca-digitala.ro

PARTICIPAREA ŢĂRANILOR LA ACTIVITĂŢILE INDUSTRIALE ÎN CERCETĂRILE ETNOLOGICE CONTEMPORANE

Nicolae Dunăre

Cum ne-au demonstrat cercetările colective interdisciplinare pentru trilogia de monografii carpatice regionale, finalizată prin "Arta populară din Valea Jiului", "Ţara Bîrsei" şi "Bistriţa-Năsăud"[1], cărora le alăturăm rezultatele cuprinse recent în "Mărginenii Sibiului"[2], secole de-a rîndul formele tradiţionale de agricultură, păstorit, pădurărit, pescuit, minerit şi de prelucrare meşteşugărească sau industrial-populară a materiilor prime locale au alcătuit resursele economice de căpetenie aflate la îndemîna populaţiei rurale din spaţiul românesc. Totodată, în cuprinsul aceloraşi monografii s-au relevat numeroase constatări conform cărora încă de la primele începuturi ale epocii moderne diverse forme de activitate industrială şi în genere orăşenească s-au constituit în factori de dinamizare şi transformare a modului de viaţă tradiţional. Atare fenomene s-au răsfrînt treptat asupra conţinutului şi formelor de manifestare în domeniul culturii materiale şi spirituale din mediul rural, fie că era vorba de aşezări situate în vecinătatea imediată a oraşelor, fie de cele care alimentau un proces de continuă conturare: exodul rural spre oraşe (sezonier, temporar sau chiar definitiv). Fenomenul s-a bucurat de atenţia ştiinţelor sociale, iar în acest cadru cel de-al XIV-lea Congres internaţional de sociologie programat pentru anul 1939 la Bucureşti[3] era orientat cu precădere asupra tematicii schiţată în comunicarea de faţă: "satul", "oraşul", "relaţia dintre sat şi oraş"[4]. Participarea ţăranilor la activităţile cu caracter in-

https://biblioteca-digitala.ro

dustrial-urban, împreună cu procesul transformator pe plan etnocultural şi etnoartistic, va înregistra un ritm şi o profunzime incomparabil superioare în contextul înnoirii şi consolidării sistemelor ocupaţionale, calitativ diferenţiate, din ultimele decenii. În Valea Jiului şi celelalte zone ale Curburii carpatice sud-vestice, în Ţara Bîrsei şi celelalte zone ale Curburii centrale carpatice, în Bistriţa Năsăud şi celelalte zone ale Curburii nord-vestice ale aceluiaşi lanţ montan, ca şi în zonele ciscarpatice şi transcarpatice din jurul Sibiului, diversificarea şi creşterea producţiei industriale cu o puternică pecete urbană (în sensul modernizării mijloacelor de producţie) au condus la o reorientare ocupaţională a unor mase mari de ţărani. Cercetările etnologice pe teren, întregite statistic, arhivistic etc. au dezvăluit apariţia mereu sporită a unor noi activităţi de natură industrială în exercitarea cărora producţia manuală şi cea meşteşugărească sînt înlocuite prin producţia mecanizată şi automatizată specifică fabricilor, precum şi a altor activităţi şi servicii. În majoritatea cazurilor noile sisteme ocupaţionale exercită, nu arareori în progresie geometrică, o atracţie puternică, obiectivă, deci implicit durabilă, asupra locuitorilor din mediul nostru rural. Concomitent, în urma pătrunderii acestora în centrele urbane şi în genere muncitoreşti, înşişi orăşenii parcurg noi praguri de reprofilare şi de specializare profesională, care-i conduc spre un mod de viaţă şi mai diferenţiat de cît cel cunoscut odinioară în mediul rural.

Pentru raportul sat-oraş, am înregistrat două căi prin care s-a exprimat participarea populaţiei rurale la ocupaţiile industriale şi la alte îndeletniciri cu caracter urban: a) desfăşurarea unor activităţi productive în cuprinsul oraşelor şi al unor centre muncitoreşti, de unde revin în sat în fiecare seară ori la sfîrşit de săptămînă; b) îmbrăţişarea unor noi ramuri profesionale şi stabilirea în mediul urban.

Însemnătatea pentru profesul contemporan de schimbare a pri

https://biblioteca-digitala.ro

mei căi constă în faptul, specific prin rolul pe care îl joacă, de a se transmite treptat o seamă de elemente înnoitoare de civilizaţie şi cultură preluate din mediul urban. Fenomenul de înrîurire se sprijină pe strînsa lui periodicitate.

Deprinderile şi trăsăturile tehnico-industriale achiziţionate în centrele orăşeneşti şi muncitoreşti de unde sătenii se reîntorc zilnic, săptămînal etc., odată transferate în mediul rural, determină anumite rezultate sociale, calitativ diferite faţă de experienţa şi mentalitatea tradiţională ţărănească. Printre acestea se remarcă, îndeosebi la tînăra generaţie, o atracţie faţă de formele şi condiţiile de activitate productivă orăşenească[5]. Urmarea firească şi neîntîrziată a acestor raporturi sociale rural-urbane este treptată, uneori chiar impetuoasă, încadrare durabilă a multor ţărani în oraşe. Chiar dacă revin mai rar în sat, noii orăşeni continuă să întreţină unele genuri de relaţii cu locurile de origine, sub forma celor de rudenie, în domeniul aprovizionării agro-alimentare specifice de la cei rămaşi în sate etc., iar pe de altă parte prin transferul de bunuri tehnico-culturale orăşeneşti care îmbogăţesc modul de viaţă rural.

Cercetarea proporţiilor reale în care ocupaţiile industriale sau cele corelate cu industria şi comerţul moderne au atras pe locuitorii mediului rural, precum şi contactele etnoculturale practicate cu asemenea prilejuri de către cei rămaşi în sat - în cuprinsul regiunilor sud-vest, central şi nord-vest carpatice - cu grupe de populaţie din centrele urbane şi din alte zone etnografice participante la activităţile industrial-urbane au o contribuţie substanţială în aprecierea stadiului atins de procesul transformator sau chiar de dispariţie ale unor instituţii şi forme tradiţionale de viaţă culturală populară. Forţa de răsfrîngere a implicaţiilor determinate de noile activităţi productive, de contactele dezvoltate şi de interferenţele demografice desfăşurate în aceste circumstanţe constituie,

https://biblioteca-digitala.ro

totodată, un indiciu obiectiv cu privire la perspectivele apropiate ale procesului de modernizare şi de urbanizare culturală.

Limitîndu-ne la constatările sociologice şi etnologice consemnate în cele patru monografii carpatice amintite, la perioada în care s-au desfăşurat cercetările colective respective, adică în genere din al treilea pătrar al secolului, desprindem trei praguri în ceea ce priveşte procesul contemporan de înnoire rezultat din participarea ţăranilor la activităţile industrial-urbane, ilustrate prin situaţiile din zonele etnografice centrale ale regiunilor cercetate: 1) Bistriţa-Năsăud, 2) Ţara Bîrsei cu Mărginimea Sibiului[6] şi 3) Valea Jiului hunedorean.

Pe linia procesului urmărit, Bistriţa-Năsăud reprezenta pragul unei participări relativ reduse a populaţiei rurale la activităţile productive industriale. Cu excepţia oraşelor Bistriţa şi Rodna, cel dintîi fiind un centru medieval cu puternice organizaţii meşteşugăreşti şi tîrg cu o arie întinsă de participare, iar celălalt un vechi centru minier, - subzonele etnografice Năsăud, Cicău-Beclean, Sieu-Mocănime, Valea Bîrgăului etc. s-au caracterizat multă vreme printr-o economie predominant agro-pastorală. În ultimul an al cercetării (1974), numărul mediu al muncitorilor industriali era doar de 12.006, faţă de totalul de 288.206 locuitori. În alte ocupaţii urbane erau cuprinşi 13.108 locuitori, însumînd laolaltă 25.114. Datorită dezvoltării sau construirii a circa 50 de obiective productive de importanţă republicană în cincinalul 1976-1980, şi fenomenul demografic şi-a continuat creşterea[7]. Procesul mai moderat de creştere a populaţiei din aşezările cu caracter urban, a numărului şi proporţiei celor care participă la ocupaţiile industriale şi alte îndeletniciri orăşeneşti, situa zona Bistriţa-Năsăud printre judeţele cu o dezvoltare echilibrată, corespunzătoare posibilităţilor reale locale. De unde şi încorporarea organică în volumul demografic industrial-urban

https://biblioteca-digitala.ro

a noilor contingente de locuitori stabiliţi în noul mediu social, în colectivele întreprinderilor industriale şi ale celorlalte unităţi cu activităţi specifice urbane. Aceste caractere apar şi mai evidente într-o retrospectivă pe două secole. Astfel, faţă de cei 8,1 % cît reprezenta populaţia din oraşe şi centrele cu caracter industrial la 1784, la capătul perioadei avută în vedere atinsese o proporţie de 29,5 %[8]. Aşa se face că locuinţa rurală îşi păstra în linii mari caracteristicile tradiţionale, portul popular se menţineau mai bine faţă de celelalte două zone etnografice carpatice[9].

Pragul atins în raza municipiului Braşov şi a municipiului Sibiu, la data cercetării Ţării Bîrsei şi a Mărginimii Sibiului, învedera un pas mai departe pe linia procesului de urbanizare. Populaţia ţărănească ocupată flotant şi navetist este tot mai mult întrecută de acea stabilită definitiv în centrele urbane. Statisticile demografice ne-au relevat o continuă creştere a numărului celor care lucrează în industrie sau exercită alte activităţi cu caracter citadin. Zona Sibiului şi Ţara Bîrsei, cunoscute pînă nu demult printr-un pronunţat specific pastoral (fie acesta local, pendulator sau transhumant), au dobîndit un sistem ocupaţional polimorf, complex, cu o pondere remarcabilă a celor care exercită activităţi industriale şi în genere urbane.

În ceea ce priveşte aşezările rurale de odinioară, în ambele zone s-a generalizat tipul ocupaţional complex agricol-meşteşugăresc-industrial, în care ponderea participării locuitorilor la activităţile productive industrial-urbane este în continuă creştere. Diferite forme ale acestora din urmă sînt prezente semnificativ chiar în vatra satelor respective, şi nu numai prin activităţile din cuprinsul întreprinderilor orăşeneşti. Unele localităţi bîrsane (Săcele, Codlea, Rîşnov, Zărneşti, Ghimbav) şi mărginene (Poplaca, Răşinari, Tălmaciu, Săliştе) au devenit oraşe în cel mai deplin înţeles al con-

https://biblioteca-digitala.ro

ceptului[10]. Gradul acesta de urbanizare îşi are explicaţii istorico-economice, atît din ultimul secol şi jumătate, cît mai cu seamă din ultimele decenii. Fenomenul ca atare este reliefat de mai multe circumstanţe; ampla dezvoltare industrială, existenţa multor oraşe cu peste 10.000 de locuitori, antrenarea populaţiei în ocupaţiile industriale în proporţie de o treime, ritmul accentuat al construcţiilor de locuinţe noi, prezenţa unor puternice instituţii superioare de învăţămînt şi cultură, electrificarea completă a satelor, pătrunderea pe scară largă a aparatelor de radio şi televiziune, a aparaturii moderne de uz casnic, a mobilierului modern, constituirea frecventă de biblioteci familiale etc.[11]

Dar chiar şi în cazul acestor două zone etnografice considerate împreună, se remarcă pasul mai susţinut efectuat de Ţara Bîrsei în ceea ce priveşte pragul atins de participarea locuitorilor de proveniență săteasca la ocupaţiile industrial-urbane. Creşterea continuă a acestei categorii de populaţie deschide o însemnată perspectivă explicativă asupra procesului transformator care a cuprins într-o mai mare măsură valorile tradiţionale bîrsane: arhitectura, structura stradală a aşezărilor, portul popular etc.[12].

În sfîrşit, pragul atins de zona etnografică Valea Jiului hunedorean în ceea ce priveşte participarea vechilor aşezări rurale la activităţile industrial-urbane, aşa cum arăta încă în etapa dinaintea apariţiei monografiei respective (1963) consta într-o prezenţă copleşitoare în procesul zonal industrial-urban. Procesul de modernizare-urbanizare a modalităţilor ocupaţionale şi a modului de viaţă din Valea Jiului, răsfrînt simţitor şi în restul regiunii sud-vest carpatice, a mers pînă într-atît de departe că majoritatea localităţilor odinioară rurale s-au reconstituit din punctul de vedere al tipului de aşezare şi din cel edilitar în centre urbane sau muncitoreşti. Ceea ce confirma constatarea antropogeografică, etnologică

https://biblioteca-digitala.ro

şi sociologică privind raportul om-natură. Astfel, deşi mediul geografic influenţează, fără îndoială, tipologia unor elemente etnoculturale, totuşi explicaţia prezenţei, dezvoltării şi modificării unor anumite fenomene de acest gen trebuie căutată, în primul rînd, în modul şi nivelul de obţinere a mijloacelor de trai ale comunităţilor omeneşti, deci în modul de producţie, în dezvoltarea relaţiilor sociale şi a nivelului ştiinţific-cultural de la o epocă istorică la alta[13].

Dezvoltarea fenomenului de modernizare a comunităţilor rurale intrate în cadrul procesului de urbanizare, consolidarea acestuia în centrele urbane cu o mai veche tradiţie în acest context evolutiv, adeseori revoluţionar, sub imperiul rolului predominant al activităţilor specific industriale, au condus, în cele patru zone cercetate, la un proces corespunzător de transformare a mentalităţii, a stilului de viaţă, de răsfrîngere puternică asupra civilizaţiei şi culturii, iar în ultimă instanţă asupra graiului populaţiei din aşezările omeneşti învecinate, componente ale aceloraşi zone. Pe temeiul că una din consecinţele procesului de industrializare şi modernizare este remodelarea culturală a comunităţilor omeneşti, etnologia urbană şi cea rurală, în strînsă corelaţie informativă şi explicativă, sînt chemate să-şi redefinească instrumentarul metodologic şi sistemul de concepte interpretative, spre a veni în mod real, obiectiv, în întîmpinarea fenomenelor culturale contemporane[14].

N O T E

1. Arta populară din Valea Jiului, Editura Academiei, Bucureşti, 1963; Ţara Bîrsei, Editura Academiei, Bucureşti, 1972; I; 1974, II; Bistriţa-Năsăud, Studii şi cercetări etnografice, Comitetul judeţean de cultură, Bistriţa, 1977. Coordonator: Nicolae Dunăre.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Mărginenii Sibiului. Civilizaţie şi cultură populară românească, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1984. Coordonatori: Cornel Irimie, Nicolae Dunăre, Paul Petrescu.

3. Sub preşedinţia acad.prof.Dimitrie Gusti. Lucrările acestui Congres nu s-au mai desfăşurat, din cauza circumstanţelor internaţionale.

4. Au văzut lumina doar lucrările ("Travaux du XIV-e Congrès International de sociologie") trimise de membrii de peste hotare: Bucarest, 1939.

5. De exemplu: O.Bădina, Tineretul şi societatea noastră socialistă, Editura Academiei, Bucureşti, 1975; N.Radu, S.Terian, R.Stoian, Probleme ale integrării tinerilor în producţie, în "Viitorul social", Bucureşti, 1980, IX, 1, p.96-104; etc.

6. Zona submontană a Sibiului a fost cunoscută sub denumirea medievală de Ţara Amlaşului; sub două denumiri populare, şi anume Marginea Sibiului (I.Moga, I.Conea, I.Haşeganu etc.) şi Mărginenimea Sibiului (D.Şandru, F.Brânzei, N.Dragomir, E.Petrovici, M.Homorodean, L. Ghergariu, N.Dunăre) cf. pluralul grupului de populaţie (mărgineni, pădureni, moţi etc.) şi sufixul - (i)me = Mărginenime, Pădurenime, Moţime etc.);iar de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi-a făcut loc denumirea literară de Mărginimea Sibiului. Pentru folosirea denumirii populare de Mărginenimea Sibiului, vezi: N.Dragomir, Oierii mărgineni, în "Lucrările Institutului de geografie al Universităţii din Cluj", 1938 (1939), 6, p.161; D.Sandru, F. Brânzei, Printre ciobanii din Jina, în "Grai şi suflet", 1934, 5-6, p.107; Arta populară din Valea Jiului, Editura Academiei,1963, p. 34, 56, 63-64, 211, passim; Ţara Bârsei, Editura Academiei, 1972 I, p.11, 61, 196, 200, passim; N.Dunăre, Civilizaţie tradiţională românească în Curbura Carpatică Nordică, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1984, p.105, 111-112, 115-116, passim; C.Irimie,

https://biblioteca-digitala.ro

N.Dunăre, P.Petrescu, Mărginenii Sibiului, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1985, în capitolele "Mărginenii şi zona lor", "Procesul arhaic de diferenţiere ocupaţională", "Păstoritul mărginenilor" etc.

7. Bistriţa-Năsăud..., p.283-284.

8. Idem, p.285-287.

9. Idem, p.288-293.

10. Cf. Ţara Bîrsei, 1972, I, p.391-406; Mărginenii Sibiului... p.153-156, 162-182, 368-378.

11. Ţara Bîrsei, 1972, I, p.391-419.

12. Ibidem.

13. Arta populară din Valea Jiului, 1963, p.5, 45-51, 140-157, 479-482.

14. Introducere în etnologie, Editura Academiei, Bucureşti, 1980, p.74-83.

https://biblioteca-digitala.ro

ARTA POPULARA.EVOLUŢIE ŞI PERMANENŢĂ

Georgeta Stoica

Arta populară constituie o formă de manifestare umană, prin intermediul căreia oamenii au comunicat, în virtutea unui cod cunoscut, deopotrivă, de creator şi de consumator.

În cadrul artei populare, pe plan social concret , raporturile de schimb se stabilesc între membrii aceluiaşi grup social, dar şi între grupuri diferite. Limita schimburilor este determinată de puterea de înţelegere, de capacitatea de a comunica, în consecinţă, de cunoaşterea codurilor prin care se încifrează şi se descifrează mesajele, a logicii care le guvernează.

În societatea rurală românească, în perioada evului mediu, în cadrul economiei autarhice, comunităţile îşi produceau şi consumau singure cea mai mare parte din produsele casnice de bază. În acest cadru arta populară s-a dezvoltat în acelaşi timp cu procesul muncii şi al vechilor obiceiuri legate de evenimentele cele mai importante ale vieţii, făcînd parte din limbajul cultural şi artistic al fiecărei comunităţi. O parte din cerinţe a fost vreme îndelungată satisfăcută prin limbajul artei populare; s-au produs în această perioadă mesaje artistice, concretizate în piese de port, ţesături de interior, ceramică, pe care le înglobă astăzi în categoria pieselor de artă populară.

În secolele mai îndepărtate, posibilităţile de comunicare ale comunităţilor autarhice cu limbajul artistic al altor aşezări apropiate, de îmbogăţire cu noi tehnici, motive decorative sau culori diferite, cu mijloace de expresie noi au fost mai restrînse. Contactul masiv cu limbajele urbane, cu elemente ale

https://biblioteca-digitala.ro

viitoarei culturi a societăţii moderne a început în secolul al XVIII-lea şi s-a accentuat în secolul al XIX-lea. Începutul procesului de trecere de la arta populară tradiţională la arta populară contemporană, în care obiectele - ţesături de interior, costum, mobilier, ceramică, unelte gospodăreşti - se dezvoltă nebănuit şi capătă o răspîndire deosebită - depăşind uneori limitele comunităţii rurale -, a început în urmă cu două secole. Acest proces a început odată cu pătrunderea materialelor manufacturate, cu dezvoltarea şi modernizarea mijloacelor de comunicaţie, cu transformarea aglomerărilor urbane potrivit ritmului de dezvoltare a societăţii.

Iniţial, ritmul de pătrundere al noilor elemente, a materialelor industriale, a motivelor decorative scoase după caietele de modele, a fost lent, pentru a se intensifica în ultimele decenii ale secolului nostru. O analiză a obiectelor de artă populară aflate în colecţiile muzeelor, relevă că în pofida folosirii unor materiale sau obiecte de factură industrială, pînă la primul război mondial, în cele mai multe zone, creaţia populară s-a păstrat în formele ei tradiţionale. După sfîrşitul secolului al XVIII-lea care marchează o perioadă de înflorire a artelor, tensiunea între forma oarecum conservatoare a tradiţiei şi forţa înnoitoare a mijloacelor de expresie, conformă cu diferite etape de dezvoltare s-a manifestat tot mai pregnant.

În momentul de faţă se constată, în raport cu situaţia dintre cele două războaie de exemplu, că mutaţiile numerice şi calitative sînt încă mai evidente, forţa novatoare împletindu-se, dominînd aproape tradiţia. Chiar şi în satele în care creaţia populară face parte încă din viaţa cotidiană, în tehnicile de lucru, motivele decorative, semnificaţia, combinarea culorilor se simte o tendinţă înnoitoare din ce în ce mai accentuată.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste schimbări, mai pregnante decît oricînd în epoca noastră, au determinat pe mulţi iubitori ai artei populare tradiţionale să deplîngă transformarea ei, uitînd că ea a evoluat aşa cum era firesc, continuu, odată cu schimbările petrecute şi în alte sectoare ale vieţii sociale. De altfel, dintotdeauna, problema adoptării noului a suscitat discuţii vehemente, unii specialişti considerînd elementul nou în arta populară ca un rău absolut, alţii privind noutatea ca pe un element pozitiv, care lărgeşte orizontul comunităţilor rurale dacă noul este, bineînţeles, îndrumat pe calea valorificării tradiţiei.

În aceste condiţii se pune problema direcţiei către care se îndreaptă evoluţia, a delimitării dintre evoluţie şi permanenţă în arta populară. În realitate procesul evolutiv ignoră această distincţie convenţională. Procesul evolutiv are propriile sale legi care nu ţin seama de nici o limitare. Procesul începe prin transformarea unor piese, în sensul adaptării lor la alte condiţii de viaţă, impunînd ţesăturilor de pildă, noi forme şi modele - apoi se extinde asupra tuturor aspectelor, asupra comportamentelor, ideilor şi centrelor de interes.

Avînd în vedere complexitatea procesului evolutiv al artei populare şi caracterul său permanent, în care au diferit doar ritmurile în decursul diverselor etape, atenţia noastră trebuie să se îndrepte mai ales către comportamentul privind adoptarea noutăţilor, care au creat adevărate mode, către mecanismul care-l determină, către ideile şi conduitele tipice pe care le remarcăm îndată ce se pune problema evoluţiei.

O caracteristică esenţială a acestui comportament îl constituie durata scurtă şi fluctuaţiile. Se introduc modele noi, care se răspîndesc cu o repeziciune de necrezut, apoi acestea cad

https://biblioteca-digitala.ro

în desuetudine. Urmărind fluctuaţiile în aprecierea sau uitarea unor modele, pe o perioadă îndelungată, constatăm că ele nu se petrec la întîmplare ci sînt supuse unei anumite reglementări sociale. Evoluţia în domeniul artei populare nu se petrece independent de contextul social-economic şi istoric ci derivă din aceasta. Subliniem că această determinare pe plan social nu este specifică doar momentului actual ci a fost o caracteristică a fiecărui nivel atins în evoluţia artei populare.

Urmărind diferitele stadii de dezvoltare în domeniul artei populare, în cadrul căreia s-au manifestat anumite fluctuaţii, cu precădere în ultima etapă, constatăm că îndată ce a fost atins un anumit nivel, a intervenit obligatoriu o schimbare, o ieşire din formele tradiţionale, după care a urmat, ca o consecinţă firească, necesitatea de adaptare la noul "stil",de a-l asimila. În decursul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea perioadele de asimilare au fost de lungă durată, în timp ce astăzi ritmul este foarte alert. Apariţia unei noi cerinţe de schimbare, dictată de transformarea condiţiilor de viaţă, a determinat introducerea unor noi forme şi ornamente, unor noi compoziţii decorative sau cromatice.

În domeniul ţesăturilor de interior schimbările suferite şi tendinţele imprevizibile de a subzista s-au găsit una în faţa celeilalte, într-o opoziţie care le-a obligat să se adapteze. Aşa se face că multe scoarţe sau ştergare prezintă în ansamblul decorativ o sinteză rezultată din asimilarea unor elemente eterogene culte - româneşti şi străine -, preluate şi adaptate cerinţelor locale. Tendinţa foarte pregnantă în unele zone etnografice, de menţinere a elementelor principale care determină structura ornamentală, se datoreşte ancorării puternice a creatorilor în

https://biblioteca-digitala.ro

tradiţie. Această tendinţă joacă un rol decisiv în realizarea noi lor creaţii.

Trebuie să ţinem seama că introducerea unui element nou - în ansamblul artei populare, în general, şi al ţesăturilor, în special, al unui material sau ornament nou, are, de fiecare dată, nevoie de un anumit timp pentru a se impune. Se poate spune că, pentru preluarea integrală a unor elemente ori pentru schimbarea celor existente, trebuie să se depăşească mai întîi surpriza faţă de noutate. Această fază este urmată adesea de o perioadă "experimentală".

În cadrul schimbărilor care au loc în domeniul la care ne referim se constată, ca o caracteristică a procesului, îmbinarea strînsă a noutăţii cu elementele de permanenţă. De pildă, în interiorul maramureşean, lungimea sau lăţimea ţesăturilor, materialul din care sînt ţesute, modalităţile de interpretare ale ornamentelor au suferit transformări evidente, dar categoriile de piese care compun interiorul au rămas aceleaşi. De aceea nu putem vorbi, în momentul de faţă, despre ţesături diferite ci mai degrabă de o perioadă intermediară "experimentală" care are efecte diferite după apropierea sau depărtarea de centrele industriale, de forţa economică a satelor respective, după locul de muncă şi gradul de instrucţie al membrilor familiei etc.

În considerarea evoluţiei artei populare, trebuie să se ţină seama că, în trecut, ea a fost o creaţie realizată prin contribuţia multor generaţii, în anumite condiţii specifice vremii.

Punînd în discuţie problema relaţiei dintre arta populară şi modul de viaţă contemporan, în contextul transformărilor complexe care au loc în satele şi implicit în casele din România, constatăm că în prezent se petrec trei fenomene:

https://biblioteca-digitala.ro

- un fenomen global care duce la transformarea completă din motive de funcţionalitate;

- un altul de încercare de adaptare la noile exigenţe, prin recuperarea elementelor tradiţionale;

- un fenomen de creare de noi obiecte, corespunzătoare condiţiilor vieţii moderne, care includ, de asemenea, experienţa tradiţională. În afara implicaţiilor sociologice şi estetice cele trei tendinţe au consecinţe directe asupra creaţiei care trebuie studiate cu atenţie.

Pornind de la analiza anumitor interioare cu ţesături mai modeste, de exemplu comparînd interioare cu valoare estetică similară, din zone diferite, observînd interiorul în dezvoltarea sa, constatăm că el nu poate fi considerat niciodată ca o operă finită, ci, ca un mediu supus unei evoluţii permanente - cu modificări interne, completări, îmbogăţiri etc. Din această cauză interiorul trebuie privit ca o entitate, ţinînd cont de relaţiile care se stabilesc între diferitele părţi componente care formează locuinţa.

În prezent, deşi interioarele organizate după concepţia tradiţională s-au împuţinat, din cauza modernizării satelor, în ansamblul lor, numeroase interioare fiind aidoma celor de la oraş, o parte importantă din numărul caselor conservă piesele de valoare artistică din vechile locuinţe, şi în primul rînd ţesăturile.

Se constată în prezent că tradiţia, ca ansamblu de condiţii şi reguli specifice unei anumite perioade, s-a remodelat din cauze obiective.

Schimburile de experienţă între arta populară şi cea cultivată, la scara întregii ţări, al anumitor zone etnografice,

https://biblioteca-digitala.ro

al regiunilor geografico-istorice şi chiar în localităţi, reprezintă un proces natural care determină o evoluţie nu lipsită de sinuozităţi, ezitări.

Din această cauză, arta populară trebuie studiată şi apreciată în contextul matricei etnice, judecăţile de valoare în afara contextului particular în care a fost realizată fiind neconcludente.

Fiecare realizare în domeniul artei populare contemporane, poartă în sine o parte a istoriei. Omul modern remodelează tradiţia, opunînd tendinţei de standardizare, caracteristică procesului de industrializare, creaţii noi, exprimate în forme diferite, prin intermediul cărora îşi crează mediul în care trăieşte şi munceşte. De aici, preocuparea tot mai accentuată pentru realizarea unor creaţii inspirate din tradiţie şi care nu pot fi clasificate "snobisme", ci, dimpotrivă, o dovadă că omul este o fiinţă culturală care pune în valoare, în mod creator, realizările cele mai deosebite ale precursorilor.

Formele de artă populară cunosc o evoluţie istorică, căci oricare ar fi latura umană pe care o exprimă un obiect, acesta nu poate fi judecat decît în cadrul epocii în care a fost realizat şi s-a dezvoltat, în cadrul stilului acceptat de către societatea respectivă, stil care, deseori, a fost predominant pentru o anumită etapă istorică. Concepţia estetică s-a dezvoltat sub dubla influenţă a cerinţelor istorice şi a factorilor personali.

În condiţiile istorice ale feudalismului, locuinţa ţărănească, modestă, cu una, două sau trei camere (în plan), cu încăperi avînd dublă sau triplă funcţionalitate, cu dimensiuni reduse, ferestre mici şi sisteme de încălzire arhaice, cuprindea,

https://biblioteca-digitala.ro

pe lîngă piesele de mobilier necesare realizării unui confort minim, puţine ţesături cu caracter decorativ.

Se poate spune că, într-o primă etapă, atenţia creatorului popular a fost îndreptată în primul rînd către realizarea unor obiecte cu caracter funcţional, care au căpătat, în timp, odată cu îmbunătăţirea condiţiilor de trai, forme estetice şi deci au modificat şi decorul locuinţei unde au fost amplasate.

Obiectele lucrate artistic, care nu lipseau, nici în această perioadă din interiorul locuinţei ţărăneşti, au fost şi ele în primul rînd funcţionale şi în al doilea rînd piese de valoare estetică, păstrate cu grijă şi transmise de la o generaţie la alta, menţionate adesea în foile de zestre. Odată cu dezvoltarea arhitecturii populare - ajunsă la un înalt grad de înflorire din punct de vedere estetic în cursul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea - se modifică şi arhitectura interiorului locuinţei datorită amplificării spaţiului de locuit, a lărgirii ferestrelor care permiteau pătrunderea nestingherită a luminii, îmbunătăţirii sistemelor de încălzit prin adoptarea sobelor cu foc închis. Crearea unor spaţii largi impunea realizarea unei decoraţii interioare deosebite faţă de perioada precedentă. Momentul acesta, situat către începutul secolului al XVIII-lea, marchează trecerea de la realizarea unor obiecte impuse de cerinţe vitale - îmbrăcăminte, adăpost - spre obiecte în care preocuparea pentru aspectul artistic apare mult mai pregnantă.

Ca urmare, asistăm la integrarea ţesăturilor cu caracter decorativ în interiorul ţărănesc, la creşterea treptată a numărului lor, la sporirea categoriilor de ţesături pentru împodobirea altor şi altor spaţii: pentru culme, pentru grindă, pentru ferestre, pentru perete. Unele interioare încep să indice diferenţierile sociale din cadrul comunităţilor rurale; alte aranja-

https://biblioteca-digitala.ro

mente, cu caracter ceremonial, marchează momente importante din viaţa omului: nuntă, sărbătoare, înmormîntare... Privită din această prismă cercetarea obiectelor de artă populară din cadrul locuinţei româneşti dezvăluie aspecte interesante ale vieţii sociale din mediul rural.

Acoperind pereţii şi o parte din mobilier, prin crearea unui ambiant plăcut, ţesăturile, ceramica, pictura pe sticlă relevă preferinţa poporului nostru pentru realizarea unor frize de culoare, alternate ritmic de spaţii albe, gustul pentru frumuseţea articulată, ceea ce pune mai mult în valoare bogăţia şi rafinamentul decorului diferitelor categorii de ţesături.

Creşterea permanentă a importanţei obiectelor cu caracter funcţional-decorativ, în cadrul interiorului ţărănesc actual se confirmă şi prin perfecţionarea neîntreruptă a tehnicilor de lucru, prin amplificarea spaţiilor destinate decorului, îmbogăţirea repertoriului de motive decorative şi a paletei cromatice.

Problema continuării tradiţiei creaţiei populare şi aceea a integrării pieselor de artă populară în locuinţa modernă pune în discuţie două aspecte:

- dacă realizarea de copii după piesele devenite muzeale, nu va duce la banalizarea lor şi la o suprasaturaţie faţă de acest gen de creaţie;

- dacă este cu adevărat necesară îndrumarea creatorilor populari, avînd în vedere mutaţiile care se produc în domeniul materialului, tehnicii, cromaticii şi funcţionalităţii în societatea contemporană.

În ceea ce priveşte prima problemă, credem că dezvoltarea mijloacelor de prezentare, reproducere şi difuzare impune printre altele şi realizarea de copii după piesele autentice[1].

https://biblioteca-digitala.ro

Cu ajutorul lor, cunoaşterea artei populare se extinde în cercuri largi de oameni, se ajunge la diversificarea experienţei în acest domeniu. Comunicarea prin limbaj, o componentă a modelului tradiţional a devenit în condiţiile de astăzi insuficientă iar contactul omului contemporan cu diverse forme artistice şi ca urmare schimbarea rapidă a viziunii estetice, ne oglibă - dacă dorim să contribuim la continuarea tradiţiei populare - să admitem copia după obiectul muzeal ca pe un "rău necesar".

Arta populară românească, ca artă decorativă a societăţii rurale româneşti din trecut, a servit unui scop precis, a avut o funcţionalitate, îmbinînd armonios în acelaşi timp utilul cu frumosul. Astăzi ea se găseşte incorporată în multe opere de artă decorativă, în pictură, sculptură, fiind prezentă permanent în toate mediile. În multe cazuri, meşterii populari formaţi prin tradiţie, lucrează aproape în exclusivitate pentru iubitorii acestei arte din mediul urban ori au devenit ei înşişi parte componentă a unui nou micro-grup social. Opere concepute altădată pentru a răspunde cerinţelor gospodăriei ţărăneşti - lăzile de zestre, ceramică, scoarţele, ştergarele - capătă astăzi de acea alte sensuri, atît în sate cît şi în oraşe. Oricine poate să-şi organizeze interiorul, să-l îmbogăţească cu obiecte de artă populară, fie procurate din comerţ, fie lucrate în casă, avînd în vedere posibilităţile largi de contact cu acest gen de creaţie.

În procesul de cunoaştere a operei de artă populară, mass media şi în special televiziunea joacă un rol hotărîtor, prin deplasarea artei populare în interiorul tuturor; acest fapt trezeşte dorinţa de a avea obiectul văzut în propria locuinţă.

Pe aceste căi, în ultimele decenii, arta populară, altădată gustată doar de grupuri restrînse de colecţionari sau de specialişti, a devenit un bun al tuturor, căutată de un mare număr de oameni din cele mai diferite grupuri socio-profesionale.

https://biblioteca-digitala.ro

Această răspîndire largă a pieselor autentice, a copiilor şi mai ales încercarea de adaptare a lor la noile funcţionalităţi, nu este lipsită de primejdii, deoarece fiecare poate să creadă la un moment dat că simplul contact cu arta populară echivalează cu înţelegerea spiritului său specific.

Trebuie să avem în vedere în judecarea creaţiei populare actuale că, faţă de transmiterea directă şi spontană a meşteşugului specifică secolelor trecute, astăzi asistăm la "schimburi permanente, căruia reproducerea industrială îi multiplică, neîncetat formele"[2] şi acest fapt impune o îndrumare atentă, de specialitate.

Meşteşugul tradiţional, care impunea folosirea unor materiale specifice, încadrarea operei în ansamblul concepţiei estetice ale unui grup social relativ restrîns este astăzi depăşit; creatorul s-a emancipat, stabilind noi raporturi cu societatea. De aceea, aprecierea artei populare actuale nu mai înseamnă - aşa cum spunea René Berger "... a aplica criterii, ca acela de frumos sau urît, care ar permite să te pronunţi pentru artă sau non-artă... Noţiunea însăşi de criteriu este pusă în discuţie cum sînt şi principiile judecăţii"[3]. În acest context ideea de evoluţie a artei populare trebuie înţeleasă în sensul preluării elementelor celor mai valoroase ale spiritului creator al poporului nostru. Aceasta presupune, pe de o parte cunoaşterea profundă a operelor tradiţionale a elementelor de "permanenţă", iar pe de altă parte o preluare selectivă în vederea realizării unor obiecte simple, discrete, care să respecte caracterul specific al artei populare româneşti.

Se afirmă uneori că nu a sosit încă momentul definirii creaţiei populare contemporane deoarece "timpul nu şi-a desăvîrşit opera"[4], ceea ce ne lipseşte de posibilitatea de a emite deo-

https://biblioteca-digitala.ro

camdată judecăţi de valoare asupra ei fără a nega importanţa "distanţei în timp" în evaluarea creaţiei populare actuale trebuie să ţinem seama şi de creatorii sau de consumatorii acestor bunuri culturale, care prin opţiunile lor dau valoare şi direcţie timpului. Mesajul transmis fiind receptat pe scară foarte largă în condiţiile societăţii noastre considerăm că nu este suficient să luăm poziţie în faţa unor piese nesemnificative dar să desfăşurăm şi o largă acţiune de informare a publicului.

Păstrînd caracterul spontan şi individual specific creaţiei de artă populară pe alte trepte de evoluţie a societăţii, propriu şi eficient în condiţii date, - în şcoli, cooperative sau cercuri de creaţie - s-a ajuns la o producţie individuală valoroasă şi la o producţie artizanală organizată, coordonată şi investită cu finalitate de ordin economic-social şi cultural-artistic.

De-a lungul evoluţiei lor, meşteşugurile artistice, au înflorit în funcţie de necesităţile sociale ale creatorilor. Faţă de rezultatele obţinute după o muncă asiduă şi un sprijin susţinut din partea organelor de partid şi de stat, care numără cîteva decenii, ideea despre "inadaptarea artistică a epocii noastre"[5] despre care s-a discutat atît, trebuie considerată o prejudecată.

N O T E

1. René Berger, Artă şi comunicare, Ed.Meridiane, Bucureşti, 1976, p.lo.

2. René Berger, op.cit., p.43

3. Idem, p.62

4. Jaques Lavalleye, Introduction aux études d'archeologie et d'histoire de l'art, Tourain, Paris, Casterman, 1946, p.12.

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE ALE RAPORTULUI LINGVISTIC/SOCIAL: FACTORII DE VARIABILITATE ŞI LEXICUL

Ileana Vântu

Caracterul social al limbii reprezintă o problemă mult discutată în lingvistică, în general, şi în lingvistica contemporană, în special. Încă Ferdinand de Saussure formula o aserţiune foarte categorică în acest sens: "In nici un moment, şi contrar aparenţelor, aceasta [limba] nu există în afara faptului social, pentru că ea este un fenomen semiologic. Natura sa socială este unul din caracterele sale interne"[1]. Interacţiunea lingvistic/social se complică, după cum remarca, în continuare, de Saussure, prin prezenţa factorului timp: "Deci limba nu este liberă, pentru că timpul va permite forţelor sociale care acţionează asupra ei să-şi dezvolte consecinţele şi să ajungă la principiul de continuitate, care anulează libertatea. Dar continuitatea implică în mod necesar alterarea, deplasarea mai mult sau mai puţin accentuată a raporturilor"[2].

Ca o consecinţă a interesului marcat al lingviştilor pentru raportul lingvistic/social, în ultimii ani au luat amploare cercetările şi studiile de sociolingvistică, care aduc în discuţie relaţiile directe sau mediate dintre limbajul vorbitorilor şi statutul lor social (loc de naştere, vîrstă, sex, grad de instrucţie, grad de stabilitate într-o anume localitate etc.). Factorii sociali, denumiţi şi factori de variabilitate, stabiliţi, în orice anchetă sociolingvistică, în acord cu scopul anchetei, au, în mod evident, o natură relativă, în sensul că un anume element compo-

https://biblioteca-digitala.ro

nent al statutului social nu are, cu necesitate, aceeaşi consecinţă lingvistică. Această afirmaţie a noastră asupra caracterului relativ al factorilor de variabilitate - formularea ne aparţine - constituie o completare a ideii întîlnite frecvent în literatura de specialitate şi pe care o cităm în următoarea formulare:

"Oricum, reiese evident din discuţia noastră că, în nici un caz, nu există o simplă relaţie de unu la unu între anumite varietăţi lingvistice şi anumite identităţi sociale. In afară de faptul că valorile ataşate uzajului lingvistic se schimbă în raport cu background-ul social, acelaşi individ nu este cu necesitate necontradictoriu în toate acţiunile sale"[3].

In cele ce urmează, ne propunem ca, pe baza unui material lingvistic strict delimitat, anume materialul înregistrat în comuna Mioarele, judeţul Argeş, în anii 1982 şi 1983, să prezentăm cîteva consideraţii privitoare la modul de acţiune a factorilor de variabilitate asupra lexicului vorbitorilor studiaţi.

Ne-am îndreptat atenţia asupra lexicului, deoarece inovaţiile lingvistice au, în cele mai multe situaţii, caracter lexical sau fonetic.

Am selectat, pentru înregistrare şi cercetare, această comună, deoarece aşezarea sa geografică favorizează schimbarea locului de muncă pentru numeroşi locuitori, din agricultură, în industrie, deci contactul acestora cu mediul urban. Astfel, comuna este situată la o distanţă de 8 km de oraşul Cîmpulung şi de 4 km de satul Jugur, amîndouă localităţi cu obiective industriale, punct de întîlnire a locuitorilor din mediul urban cu locuitori ai comunelor învecinate. Numărul total al vorbitorilor înregistraţi este de 45, dintre care 19 din satul principal al comunei (Măţău) şi restul de 26 din celelalte sate (Chilii şi Suslăneşti). Pentru cei 19 subiecţi înregistraţi în cursul anchetei efectuate în 1982 am avut în vedere următorii factori de variabi-

https://biblioteca-digitala.ro

litate: loc de naştere al subiecţilor, loc de naştere al părinţilor, perioadă de şcolarizare, vîrstă, sex, grad de stabilitate în sat. In cadrul celei de a doua anchete, efectuate în 1983, în selectarea celor 26 de subiecţi am avut în vedere încă un factor de variabilitate, anume profesia. Introducerea acestui factor se datorează necesităţii de a explica un număr cît mai mare de elemente din limbajul vorbitorilor.

După cum menţionam într-o lucrare anterioară[4], se constată, în primul rînd, existenţa unor vorbitori care constituie reale "surprize" lingvistice, în sensul că limbajul lor este în dezacord cu limbajul presupus de noi că ar fi trebuit să-i caracterizeze în raport cu factorii de variabilitate respectivi. Restrîngînd această observaţie la lexic, se observă că subiecţi cu o instrucţie limitată utilizează neologisme alături de cuvinte din grai, sub influenţa limbajului unuia din membrii familiei (de obicei al copiilor), al unor vecini, persoane cu care lucrează etc., toţi cu un grad de instrucţie mai avansat decît al lor. Astfel, alături de cuvinte specifice graiului din Argeş ca bogăţos "care se află în cantitate mare" (ex. avere bogăţoasă), stăuină[5], surac "desag", de cuvinte utilizate în graiul din Argeş şi în alte graiuri ca delniţă, pălimar "dascăl la biserică", pocînzi[6] (formă de plural de la pocînzeu), uluci, zgrebeni[7], de forme populare ca a hotărî "a trage hotar", jucăuş "iubitor de joc", maică-bătrînă "bunică", nedeie, prepeleac, se înregistrează numeroase neologisme, dintre care citäm: a abdica, branşă, a candida, comercial, dialog, disco, educaţie, eminent, a explica, a garanta, lejer, normal, perfecţiona, posibilitate, a procura, procură (subst.), a se referi, respectiv, tutelă etc.

Situaţia inversă, cînd subiecţi cu un avansat grad de instrucţie folosesc elemente de grai în limbajul lor, este ilustrată printr-un număr mult mai restrîns de vorbitori. In acest

https://biblioteca-digitala.ro

sens, citãm expresia a cãdea la o pãrtare "a cãdea de acord", utilizatã de un profesor din satul Chilii şi verbul a se mînãstui "a se cãzni, a face un efort" (ex. să mînăstuia să ajungă)[7], verb prezent în limbajul secretarului consiliului popular. De asemenea ni se pare interesant de notat substantivul unche "mătuşă", auzit de noi în satul Măţău, de la un profesor de limba română.

O altă clasă de subiecţi constituie cazuri neaşteptate de comportament lingvistic în sensul că, deşi au contacte frecvente cu mediul urban, rămîn conservatori din punct de vedere lexical şi utilizează elemente de grai muscelean: bobreajen "numele unei sărbători de la începutul lunii august", ciuhurlezi în expresia a se duce cu ciuhurlezii" a se duce cu iordanul", a lecni "a potrivi"[9].

Aceşti subiecţi de la care am înregistrat elemente lexicale neaşteptate constituie aproximativ 25% din totalul celor înregistraţi, anume 11 din 45. Ceilalţi se comportă, din punct de vedere lexical, în acord cu factorii de variabilitate care îi caracterizează. Astfel, pentru subiecţii stabili în sat şi cu grad de instrucţie mai coborît, indiferent de sex, se înregistrează forme specifice: graiului din Muscel ex. a se sîrcuda[10]"a se număra la jocurile de copii", văreticoasă[11] "prietenoasă", graiului din Argeş ex. stăuină, graiului din Muscel şi altor graiuri ex. a ţipa[12] "a arunca". Cuvintele populare ca hibă, năvădeală, precum şi cele cu unul dintre sensuri popular ex. a călca "a jefui pe cineva" sînt şi ele prezente. Notăm, de asemenea, utilizarea, de către doi vorbitori mai vîrstnici, a cuvintelor cu sensuri învechite a sloveni "a citi silabă cu silabă", strămutare "înmormîntare" şi a cuvîntului învechit a ispiti "a cerceta",

Neînregistrate în textele culese, dar auzite de la localnici, sînt: conac[13] "masă", a coărî "a murdări" ex. găinile mi-a coărît treptele", nu-i bai"nu este o problemă".

https://biblioteca-digitala.ro

In afara acestor observaţii particulare asupra subiecţilor înregistraţi, ni se pare interesant de notat o caracteristică generală a lor, anume ceea ce vom numi competenţa lingvistică remarcabilă. Expresia acestei competenţe constă, în primul rînd, în numeroasele sinonimii - mai mult sau mai puţin corecte - stabilite chiar de vorbitori în timpul anchetei, de exemplu între formele ager-vigilent, bufet-cîrciumă, chibrituri-cătrănite, distractivi-isteţi, gard-ulucă, prietenoasă-văreticoasă, primar-vătaf.

Facilitatea unora dintre subiecţi de a efectua distincţii semantice reprezintă un alt indiciu al acestei competenţe. De exemplu, un vorbitor în vîrstă de 86 de ani, fost cioban, ne explică utilizarea termenilor următori: mocani pentru ardelenii care aveau oi albe, cojani pentru ciobanii din sudul ţării şi negrari pentru ciobanii din Muscel[14].

În sfîrşit, utilizarea corectă a majorităţii neologismelor este încă o probă, credem noi, a acestei competenţe. Construcţiile cu neologisme, incorecte din punctul de vedere al normelor limbii literare sînt rare. În acest sens, notăm doar cuvintele conduită şi a deveni folosite impropriu (ex. sub conduita oraşului, am devenit la normal) şi construcţiile greşite din punct de vedere gramatical am contribuit statului, conform instrucţiunili veterinare.

Observaţiile noastre de mai sus ilustrează, credem, convingător, complexitatea materialului lingvistic înregistrat într-o comună în care numeroşi locuitori lucrează în mediul urban, dar unde ataşamentul localnicilor faţă de locurile natale, cu tot ce înseamnă el din punct de vedere cultural şi lingvistic, este foarte marcat. Evident că procesul de industrializare din anii noştri, care a schimbat mult structura oraşului celui mai apropiat, Cîmpulungul, a reprezentat un factor esenţial în intensificarea contactelor dintre locuitorii comunei Mioarele şi orăşeni. De unde

https://biblioteca-digitala.ro

urmările pe plan lingvistic.

Pentru a ne ridica la o concluzie mai generală, reamintim una din afirmaţiile lui F. de Saussure:

"In orice comunitate omenească acţionează necontenit două forţe, simultan şi în sensuri contrare: pe de o parte spiritul particularist, "concepţia specifică satului natal"; pe de altă parte, forţa de interrelaţie, care generează comunicările între oameni"[15].

N O T E

1. "A aucun moment, et contrairement à l'apparence, celle-ci n'existe en dehors du fait social, parce qu'elle est un phénomène sémiologique. Sa nature sociale est un de ses caractères internes". (Cours de linguistique générale, Paris, 1967,p.112)

2. "Dès lors la langue n'est pas libre, parce que le temps permettra aux forces sociales s'exerçant sur elle de développer leurs effets, et on arrive au principe de continuité, qui annule la liberté. Mais la continuité implique nécessairement l'altération, le déplacement plus ou moins considérable des rapports", op.cit., p.113; în acest paragraf autorul se referă la raporturile din interiorul unui sistem lingvistic.

3. "It is, however, evident from our discussion that there is by no means a simple one-to-one relationship between specific speech varieties and specific social identities. Apart from the fact that values attached to language usage vary with social background, the same individual need not be absolutely consistent in all his actions". v. J.P.Blom şi J.J.Gumperz, Social Meaning in Linguistic Structure: Code-Switching in Norway, în Directions in Sociolinguistics, The Ethnography of Communication,

https://biblioteca-digitala.ro

ed.J.J.Gumperz şi D-Hymes, New York, 1968, p.417.

4. Vezi articolul nostru Factorii de variabilitate într-o anchetă sociolingvistică, SCL (sub tipar).

5. Vezi.D.Udrescu, Glosar regional Argeş, Bucureşti, 1967, p.248: "Loc retras, ferit, ascuns, ascunzătoare, sălaş. Stăuina lupilor (sau a vulpilor), Stăuina şobolanilor. Stăuina tîlharilor. Stăuina banilor".

6. Pentru forma de pocînzeu (sg.) v.D.Udrescu op.cit., p.280: "Persoană (rudă sau prieten apropiat) care însoţeşte pe părinţii miresei la ginere acasă, după ce acesta a plecat cu mireasa şi după ce s-a luat masa".

7. D.Udrescu notează, în lucrarea citată, doar verbul zgrebeni cu primul sens de "a trece cîlţii prin darac; a dărăci".

8. Vezi lucrarea noastră Expresia lingvistică a recentelor schimbări sociale într-o comunitate rurală (comuna Mioarele, satul Măţău), mss. p.102.

9. Ibidem, p.35: álte féte făceáu álceva // înfierbîntá vátra fuócului/şi lua doi peri dă porc // din cuáma pórcului//şi i lecneá alături acoló// şi dácă să[ɛ]numiá ásta sînt ieu ásta ie túdor sau outáre cum îl k'iámă//dacă se mpreunáu aşá/ înseámnă că şă lua/să căsătoreá//dácă să [!] dăpărtá párū/zic ăia nu să mai ia [!]".

10. Ibidem, p.37.

11. Ibidem, p.121; forma citată este apropiată de forma văratic (ă), înregistrează în partea de sud-est a Transilvaniei v.Lexic regional, 2, Bucureşti, 1967, p.55, citată ca specifică zonei Făgăraş şi avînd următorul sens:"(despre oameni) bun, deschis şi amabil".

12. Lucrarea noastră Expresia lingvistică a recentelor schimbări sociale într-o comunitate rurală (comuna Mioarele, satele Chilii şi Suslăneşti), mss.,p.61 ex. mai ţîpai...un pic dă varză, p.61.

https://biblioteca-digitala.ro

13. Vezi D.Udrescu, op.cit., p.56: "Repaus care se ia la prînz (pe la ora 1o), la nimiez (ora 15) şi seara; mesele respective: conacul de prînz, de nimiez şi seară (cina). Vine conacul, se zice cînd se vede venind femeia cu baniţa cu demîncare în cap".

14. Vezi lucrarea citată la nota 1, p.75; un alt subiect dă, însă, pentru termenul de mocani, sensul de "ciobani băgaţi din Transilvania". In textele înregistrate apare încă un termen pentru ciobani, anume regăţeni, folosit cu două sensuri: "ciobani din Muscel" şi "ciobani din Transilvania".

15. Vezi op.cit., p.281: "Dans toute masse humaine deux forces agissent sans cesse simultanément et en sens contraires: d'une part l'esprit particulariste, l'èsprit de clocher"; de l'autre, la force d'"intercourse", qui crée les communications entre les hommes".

https://biblioteca-digitala.ro

DINAMICA STRUCTURILOR DEMOGRAFICE ŞI A SISTEMELOR LINGVISTICE PE CELE DOUĂ VERSANTE ALE CARPAŢILOR MERIDIONALI. (CU PRIVIRE SPECIALĂ LA OLTENIA SUBCARPATICĂ)

Victorela Neagoe

"La langue est l'interprétant de la société; et la langue contient la société"

Émile Benveniste

Este un loc comun faptul că între structura demografică a unei regiuni, "ţări", zone şi între sistemele lingvistice utilizate există raporturi de interdependenţă în sensul că, pe de o parte, schimbările din structura demografică implică anumite schimbări lingvistice şi, pe de altă parte, că fiecare sistem lingvistic regional este expresia unei anumite identităţi culturale şi etnopsihologice pe care o marchează cu mijloacele specifice de care dispune limba[1].

Cercetarea graiului ungurenilor din nordul Olteniei oferă un material bogat sub aspectul implicaţiilor pe plan lingvistic ale continuităţii şi ale discontinuităţii impuse de dinamica demografică din această zonă geografică.

Materialul oferit de anchetele dialectale - tip NALR şi tip AFLR - efectuate între anii 1974-1980 în comunităţile ungurene din zona subcarpatică a Olteniei (întemeiate în secolul al XVIII-lea de păstorii transilvăneni originari din satele Mărginimii Sibiului) contribuie,într-o anumită măsură, şi la înţelegerea poziţiei actuale a graiurilor oltenesti de nord în ansamblul dacoromânei, situate la interferenţa a două arii cu individuali-

https://biblioteca-digitala.ro

tate lingvistică marcată, poziţie care a suscitat în literatura de specialitate numeroase discuţii[2], rămase, şi în continuare, susceptibile interpretărilor.

Vom limita discuţia la patru aspecte semnificative pentru înţelegerea afinităţii graiurilor oltenești cu graiurile transcarpatice.

1. Consecinţele lingvistice ale emigrării ungurenilor în nordul Olteniei pot fi descrise s i n c r o n i c - prin analiza modului de funcţionare a sistemului de comunicare la un moment dat - şi explicate d i a c r o n i c - prin interpretarea elementelor care funcţionează sincronic ca un sistem ce a rezultat în urma unor procese evident istorice[3].

Relevarea trăsăturilor c o n v e r g e n t e sau d i v e r g e n t e din graiul ungurenilor, în raport cu ariile limitrofe - Oltenia de nord, Transilvania de sud-est - evidenţiază existenţa în Oltenia subcarpatică, pentru aceleaşi fenomene fonetice, morfologice şi lexicale, a unei a r i i c o m u n e p r i m a r e între zonele de contact, în nord-vest, la menţinerea şi accentuarea căreia a contribuit şi graiul ungurenilor (din Preajba, Tismana-Ungureni, Vînăta, Titirleşti-Bratilov) şi a unei a r i i s e c u n d a r e, relativ recente, transplantată prin mişcări demografice, în nord-estul provinciei (Băbeni-Ungureni, Vaideeni, Novaci-Străini), într-o regiune cu afinităţi lingvistice mai puţin semnificative decît în ceea ce priveşte nord-vestul Olteniei.

Aceste arii au imprimat configuraţiei dialectale a Olteniei subcarpatice o anumită coloratură transcarpatică.

1.1. Astfel, realizarea lui a în poziţie accentuată ca a este ocurentă în satele ungureneşti din Oltenia de nord şi în cîteva localităţi oltene din nord-vestul Olteniei. Dacă pentru nord-vestul Olteniei prezenţa fenomenului poate fi explicată, fie

https://biblioteca-digitala.ro

prin comunitatea de arie a acestei zone cu Banatul şi Haţegul, fie printr-o influenţă dinspre Banat şi Haţeg[4], pentru nord-estul Olteniei, labializarea vocalei á poate fi înţeleasă numai prin importarea acesteia ca urmare a mişcărilor de populaţie.

Prin urmare, aria actuală a fonetismului din regiunea subcarpatică corespunde zonei de colonizare pastorală din regiunea Transilvaniei, precum şi zonei de influenţă a graiurilor din Ţara Haţegului şi din Banat.

1.2. In legătură cu răspîndirea fonetismului é...e é...e în Oltenia, precizăm că aria de nord-vest, aflîndu-se în continuarea celei din nord-estul Banatului şi sud-vestul Transilvaniei, este o arie primară, întărită, în bună măsură, de graiul ungurenilor stabiliţi aici. In nord-estul Olteniei, însă, din compararea datelor obţinute în anchetele efectuate în satele de olteni şi în satele de ungureni, am constatat că rostirea deschisă a lui é din graiul oltenesc se deosebeşte net de cea a ungurenilor. De aceea, credem că aria din nord-est, spre deosebire de cea din nord-vest, este o arie relativ nouă, datorită afluxului de populaţie transilvăneană asimilată în satele de munte, precum şi ungurenilor care au înfiinţat aşezări stabile[5].

1.3. In Oltenia de nord se conturează două arii morfologice distincte ale formei de singular salcă, care, ca şi în cazul altor particularităţi dialectale din domeniul foneticii sau al lexicului, au origini diferite. Aria unitară din nord-vestul provinciei[6] reprezintă limita estică a izomorfei specifice graiurilor transcarpatice iar aria restrînsă din nord-est aparţine graiurilor insulare ungureneşti, fiind o consecinţă a mişcărilor umane (vezi harta 1).

1.4. E de presupus că formele verbale cu sufix zero

https://biblioteca-digitala.ro

(la indicativ şi conjunctiv prezent) dómole ,(să) grămăde, cîntări, (să se)íscăle, încreástă, divoárţă atestate în zona subcarpatică a Olteniei (mai ales în nord estul provinciei) sînt aduse prin migraţia păstorilor ungureni. In acest sens, este semnificativă frecventa utilizare a formelor verbale cu sufix zero în graiul ungurenilor faţă de cel al oltenilor, pe de o parte, şi repartiţia formei săr[6] "sărez", într-o arie care cuprinde nord-estul Olteniei (două dintre cele şase localităţi sînt comune ungurene) şi care coboară de-a lungul Oltului pînă la Dunăre (cf.NALR-Olt., II, h. XXXIX), pe de altă parte. Aria de răspîndire a acestor forme coincide cu unul dintre drumurile cele mai importante spre Dunăre ale păstorilor transhumanţi.

Formele atestate în nord-vestul Olteniei, în prelungirea ariei bănăţene şi a celei transilvănene din sud-vestul Transilvaniei, constituie dovada unei comunităţi de arie preexistente aşezării ungurenilor în această zonă.

1.5. De asemenea, formele usc, usci, uscă la indicativ şi conjunctiv prezent al verbului a usca sînt prezente în graiul ungurenilor, într-o arie mai largă din nord-vestul Olteniei[8], precum şi în cîteva puncte izolate din nord-est, unde, în general, apar şi alte particularităţi ale graiului din sud-vestul Transilvaniei. Atestările recente din nord-estul Olteniai sînt în strînsă legătură cu structura demografică a aşezărilor din această zonă geografică (vezi harta 2).

1.6. In domeniul lexicului ne vom opri numai asupra cîtorva termeni (aparţinînd unor sfere semantice variate) care pun în lumină aspecte semnificative în legătură cu implicaţiile sociolingvistice ale mişcărilor de populaţie într-o anumită zonă lingvistică.

Termenul máşter (máşteră) "vitreg" (cu variantele şi

https://biblioteca-digitala.ro

derivatele regionale), folosit, de cele mai multe ori, ca determinant pe lîngă mamă, tată, soră etc. este răspîndit numai în Transilvania, Banat şi (rar) în Bucovina. Isoglosa maşter (maşteră) depăşeşte graniţa provinciei amintite, numai în Oltenia de nord-vest, pct. 836, 837: ALR I, II, h.154, 157, 214, 217,223; ALR II, I, h.133, 154; Scurtu, 1966, p.227-228.

Intrucît aria termenului maşter din Oltenia nord-vestică (cf.NALR-Oltenia, II, h.149, 15o, pct.9o5, 936, 94o-943, 945, 946, 948) coincide cu aria de răspîndire a altor fenomene dialectale din domaniul foneticii şi morfologiei, aceasta poate fi explicată atît prin i m p o r t u l termenului respectiv din Transilvania, prin stabilirea ungurenilor în Oltenia (cf.Scurtu, 1966, p.228), cît şi prin e x i s t e n ţ a unei mai vechi comunităţi între Banatul de est, Transilvania de sud-vest şi Oltenia de nord-vest.

Termenul maşter, comun celor trei arii limitrofe, a putut fi întărit de acelaşi termen, adus, de data aceasta, din Transilvania de sud-vest, de către ungurenii aşezaţi în zona subcarpatică (în Preajba, Vînăta, Tismana-Ungureni, Titirleşti-Bratilov)

Ocurenţa aceluiaşi termen în nord-estul Olteniei, numai în satele de ungureni (Băbeni-Ungureni, Vaideeni, Novaci-Străini) demonstrează că maşter este "paraşutat"[9] prin mişcări demografice.

Aceeaşi explicaţie se poate da şi ariilor lexicale din nord-vestul şi nord-estul provinciei ale cuvîntului mă leşii "mă spăl pe cap" (vezi NALR-Olt., I, h. 8 unde se conturează aria mă leşii în nord şi aria mă lau (cu variante fonetice) în sudul provinciei.

2. Este evident că în afară de cele două arii ale aceloraşi fenomene fonetice, morfosintactice şi lexicale situate în nord-vestul şi nord-estul Olteniei, se conturează, în toată zona subcarpatică a provinciei arii ale unor fenomene dialectale, de

https://biblioteca-digitala.ro

origine transcarpatică, specifice însă numai graiului ungurenilor de ex.: în Oltenia sînt ocurente două arii palatalizante: aria sudică - specifică graiurilor oltenești (labialele sînt alterate numai atunci cînd sînt urmate de diftong, avînd în cazul lui f, v forme fonetice neîntîlnite în ariile cu palatalizare din dacoromână) și aria nordică - specifică graiului ungurenilor. Spre deosebire de aria sudică, cea nordică este importantă în această zonă, relativ recent, de mișcările demografice, iar, în perioada actuală, prezintă sub influența ariei oltenești depalatalizante, o restrîngere spre nord-est.

De asemenea, arii specifice graiului ungurenilor formează și desinența de plural a substantivelor neutre de tipul: săcăteáuă, buduráuă, clățáuă, bătăráuă, forma ar de indicativ prezent, pers. a III-a pl. a verbului a avea în sens posesiv: u'oiile n-ar dumínică/n-ar săbătuáre/ trébuie păzíte // și termenii brîncă, s.f. "mînă", sfrimésc , vb. ind.prez. 1 sg. 1°" fărîmițez pîinea, brînza", 2°" curăț boabele de porumb de pe cocean", 3° "zdrobesc, frec, făcăluiesc fasolea"; suvolg ind. prez. 1 sg." [despre pîine] rup din aluatul crescut o bucată, frămîntînd-o, pentru a-i da forma rotundă" etc.

Stabilindu-se la sud de Carpați, ungurenii au importat într-un alt mediu lingvistic fapte de limbă prin excelență conservatoare, caracteristice zonei de unde au venit (vezi harta 3).

3. Așezarea păstorilor transilvăneni a facilitat și a intensificat contactul lingvistic între graiurile limitrofe vorbite în Oltenia de nord și sud-vestul Transilvaniei, contribuind la realizarea unei zone mai mult sau mai puțin unitare.

Asimilarea unei populații de origine transilvăneană într-o serie de localități din nord-vestul Olteniei, aflate pe drumul

https://biblioteca-digitala.ro

păstorilor mărgineni (din toamnă pînă în primăvară), şi al păstorilor ungureni (din primăvară şi pînă în toamnă) explică prezenţa, în această zonă lingvistică, a unor particularităţi de grai transilvănean: o epentetic în grupul sl: sclănínă, desinenţa de plural neutru: băcănáuă, pct.9o3, răsteáuă, pct.9o8, clăţáuă, pct.9o2; forme (să)usc a ind.şi conj.prez. a vb. a usca: pct.9o5, 912, 915; elemente lexicale: brînc̆á, s.f. "mînă" pct. 9o3; bitanc, s.m. "copil din flori" pct.9o2, 9o3, 9o4 plat, s.n. "plită la sobă", pct.9o2 (vezi harta 4).

4. Ca urmare a unei rapide dezvoltări economice şi culturale a comunităţilor rurale asistăm la un proces continuu de interacţiune între formele de manifestare ale limbii, graiuri locale - limbă comună şi la o "dezagregare" rapidă a sistemelor lingvistice originare (remarcată, cu deosebire, la generaţia medie şi tînără), atît în graiul ungurenilor, cît şi în graiul oltenilor.

In graiul ungurenilor, schimbarea lingvistică - reflectată în dinamica diferenţierilor dintre generaţii şi sexe - este determinată atît de influenţa graiurilor oltenesţti de nord cît şi de prestigiul limbii comune, ambii factori acţionînd în sensul eliminării trăsăturilor dialectale specifice.

De exemplu, variaţia î/îi, este ocurentă în cuvintele pîine, cîine la toţi vorbitorii ungureni şi olteni, iar coexistenţa celor două forme de auxiliar la perfectul compus o/a apare în gfaiul ungurenilor. Un rol important în procesul de eliminare a formei o a auxiliarului de perfect compus, caracteristic idiomului de bază, îl are factorul urbanizare pentru graiul din Novaci-Străini, respectiv factorul generaţie pentru Vaideeni şi factorul sex pentru Băbeni-Ungureni.

Prin urmare, trei factori extralingvistici diferiţi pot acţiona asupra unui grai insular, vorbit în trei comunităţi

https://biblioteca-digitala.ro

relativ identice, ducînd la acelaşi rezultat - pierderea, mai mult sau mai puţin rapidă, a particularităţilor originare.

Raportîndu-ne la situaţia actuală, putem afirma că ariile dialectale constituite în Oltenia subcarpatică în decurs de cîteva secole vor suferi modificări, în sensul restrîngerii lor prin presiunea exercitată, în mod constant şi uniform, de limba literară asupra graiurilor. Acest fapt este concludent, mai ales, la generaţiile tinere sau la vorbitorii bărbaţi din generaţia medie, din comunităţile respective, mult mai receptivi faţă de elementele lingvistice noi, cu prestigiu cultural.

Realitatea lingvistică din zona cercetată ne obligă însă să ţinem seama şi de puterea de r e z i s t e n ţ ă la împrumut - explicabilă prin factori de natură istorică, socială şi pur lingvistică - a graiurilor tradiţionale.

Aşa de exemplu, zona de nord-vest a Olteniei, spre deosebire de cea din nord-est, este mai conservatoare şi mai puţin penetrabilă, iar procesul de eliminare a particularităţilor locale va fi, fără îndoială, mult mai lent în decursul timpului.

x

x x

Faptele dialectale degajate din studiul graiului unguren ilor - în contextul lingvistic al graiurilor oltenești de tranziţie - confirmă, pe baza unor criterii preponderent lingvistice, părerea[10] după care mişcările dinspre Transilvania de sud-vest spre Oltenia de nord au permis, în bună măsură, alături de alţi factori extralingvistici, exercitarea unei influenţe, în sens unic[11], de la nord spre sud, de un grup de populaţie infiltrată în masa populaţiei autohtone.

Interesele economice - contacte stabile şi permanente (păşunatul turmelor, vara, pe versantul însorit al Carpaţilor), mai mult chiar decît vechile limite politico-administrative[12],

https://biblioteca-digitala.ro

au permis formarea, timp de mai multe secole, a unei zone pastorale largi în Oltenia subcarpatică, cu implicaţii lingvistice asupra regiunii de contact. Numai aşa se poate explica, de ce, în această arie de tranziţie, sînt prezente particularităţi lingvistice transcarpatice, în timp ce în interiorul arcului carpatic, sînt absente cele oltenești.

Graiul ungurenilor din nordul Olteniei constituie, fără îndoială, un exemplu semnificativ în evoluţia graiurilor şi a dialectelor, cu implicaţii profunde în definirea structurii dialectale a limbii române.

Acest fapt relevă, mai ales, afinităţile care se stabilesc în anumite condiţii geografice, economice, sociale, între vorbitorii unor graiuri în contact, precum şi consecinţele pe plan lingvistic ale interferenţelor care decurg din aceasta.

N O T E

1. Cf.Guiter, 1970, p.3; Michel, 1973,p.245-253; Cohen, 1971, p.53.

2. Cf.Brâncuş, 1955, p.205; Coteanu, 1961, p.74; Brâncuş, 1962,p.259; Rusu, 1971, p.113 ş.u. Petrişor, 1972, p.53-54; Ghetie,Mareş, 1974, p.330-332; Rusu, 1975, p.569 ş.u.; Saramandu, 1975, p.124; Ionică, 1976, p.19; Ivănescu, 1980, p.43 ş.u.; Popescu, 1986, p.20-21; Pană-Boroianu, 1983, p.196 ş.u.

3. Cf.Baldinger, 1973, p.504-505; Pătruţ, 1983, p.217 ş.u.

4. Cf.Popescu,1980, p.24-25; Marinescu, 1982, p.233-234

5. Cf.Neagoe, 1982, p.168.

6. Cf. NALR-Olt., III, h.533; Gîlcescu, 1931,p.80; Popescu, 1980, p.70.

https://biblioteca-digitala.ro

7. Cf.ALR II, s.n., IV, h.12o4 (Sărez mîncarea) care înregistrează forma săr în Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat.

8. Cf. NALR-Olt., V, h.951, pct.9o5, 912, 915, 917, 936, 943, 945, 947-949, 953, 958; TDO, pct.915.

9. Cf.Gardette, 1983, p.628; vezi și Rusu, 1977,p.72.

1o. Cf.Brâncuș, 1962, p.259.

11. Cf.Michel, 1973, p.245-253; Rusu, 1979, p.457-459

12. Cf.Petrișor, 1972, p.46.

B I B L I O G R A F I E

Baldinger, 1973 — Baldinger, Kurt, Diachronie et synchronie. Plaidoyer pour leur équivalence, SCL, XXIV (1973), 5, p.5o4-5o5;

Brâncuș, 1955 — Brâncuș, Grigore, Cercetări asupra unui grai de tranziție, "Revista Universității C.I.Parhon seria științe sociale, 1955, 2-3, p.197-255.

Brâncuș, 1962 — Brâncuș, Grigore, Graiul din Oltenia,LR,XI, 1962, 3,p.248-26o.

Cohen, 1971 — Cohen, Marcel, Materiaux pour une sociologie du langage, vol.II, Paris, 1971.

Coteanu, 1961 — Coteanu,Ion, Elemente de dialectologie a limbii române, București, 1961.

Gardette, 1983 — Gardette, Pierre, Études de géographie linguistique, Strasbourg, 1983.

Gheție, Mareș, 1974 — Gheție, I. și Mareș, Alexandru, Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea, București,1974.

Gîlcescu, 1931 — Gîlcescu, T., Cercetări asupra graiului din Gorj, GS, V, p.64-124.

https://biblioteca-digitala.ro

Guiter, 197o — Guiter, Henri, Corrélation des frontières linguistiques et historiques du Bassin Supérieur de l'Aude în "Actes des XLI-e et XXIV-e Congrès d'études régionales tenus par la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon et par la Fédération des Sociétés académiques et savantes de Languedoc - Pyrénées - Gascogne, Carcassonne, 17-19 mai 1968", 197o.

Ionică, 1976 — Ionică, Ion, Graiurile din sudul Olteniei (Fonetică şi morfologie), Teză de doctorat (mss), 1976.

Ivănescu, 198o — Ivănescu, Gh., Istoria limbii române, Iaşi, 198o.

Marinescu, 1982 — Marinescu, Bogdan, Fonetica graiului din Ţara Haţegului, "An.ICFD", seria B, 2, 1982, p.232-258.

Michel, 1973 — Michel, Louis, Migrations humaines et aires dialectales en Languedoc méditerranéen, în "Les dialectes romans de France à la lumière des Atlas régionaux", Strasbourg, 24-28 mai, 1971", Paris, 1973, p.245-253.

Neagoe, 1982 — Neagoe, Victorela, Aspecte ale variaţiei fonetice şi morfologice în graiul ungurenilor din Băbeni-Ungureni (jud.Vîlcea),"An.ICFD" seria B,2, 1982, p.163-2o4.

Pană-Boroianu,1983 — Pană-Boroianu, Ruxandra,Problema ariei de tranziţie în perspectivă diacronică,în "Materiale şi cercetări dialectale",II,Cluj-Napoca, 1983, p.19o-214.

https://biblioteca-digitala.ro

Pătruţ, 1983 — Pătruţ, I., Sincronie şi diacronie în dialectologie, în "Materiale şi cercetări dialectale" II, Cluj Napoca, 1983, p.215-222.

Petrişor, 1972 — Petrişor, Marin, Graiurile din Oltenia, Situaţia lor actuală, în Philologica, 2, 1972, p.41-55.

Popescu, 198o — Popescu, Radu, Sp., Graiul gorjenilor de lîngă munte, Craiova, 198o.

Rusu, 1971 — Rusu, Valeriu, Graiul din nord-vestul Olteniei Fonetică. Consideraţii fonologice, Bucureşti, 1971.

Rusu, 1975 — Rusu, Valeriu, À propos des parlers (zones) de transition, RRL, XX (1975), 5, p.569-57o.

Rusu, 1977 — Rusu, Valeriu, Introducere în studiul graiurilor româneşti, Bucureşti, 1977.

Rusu, 1979 — Rusu, Valeriu, À propos du sens des migrations humaines et leurs rapports avec le paysage dialectal, în Mélanges à la mémoire de Louis Michel, 1979, p.457-459.

Saramandu, 1975 — Saramandu, Nicolae, Arii fonologice şi zone dialectale de tranziţie (pe baza NALR-Oltenia, vol.I-II), SCL, XXVI (1975) p.119-13o.

Scurtu, 1966 — Scurtu, Vasile, Termenii de înrudire în limba română, Bucureşti, 1966.

https://biblioteca-digitala.ro

Harta 1

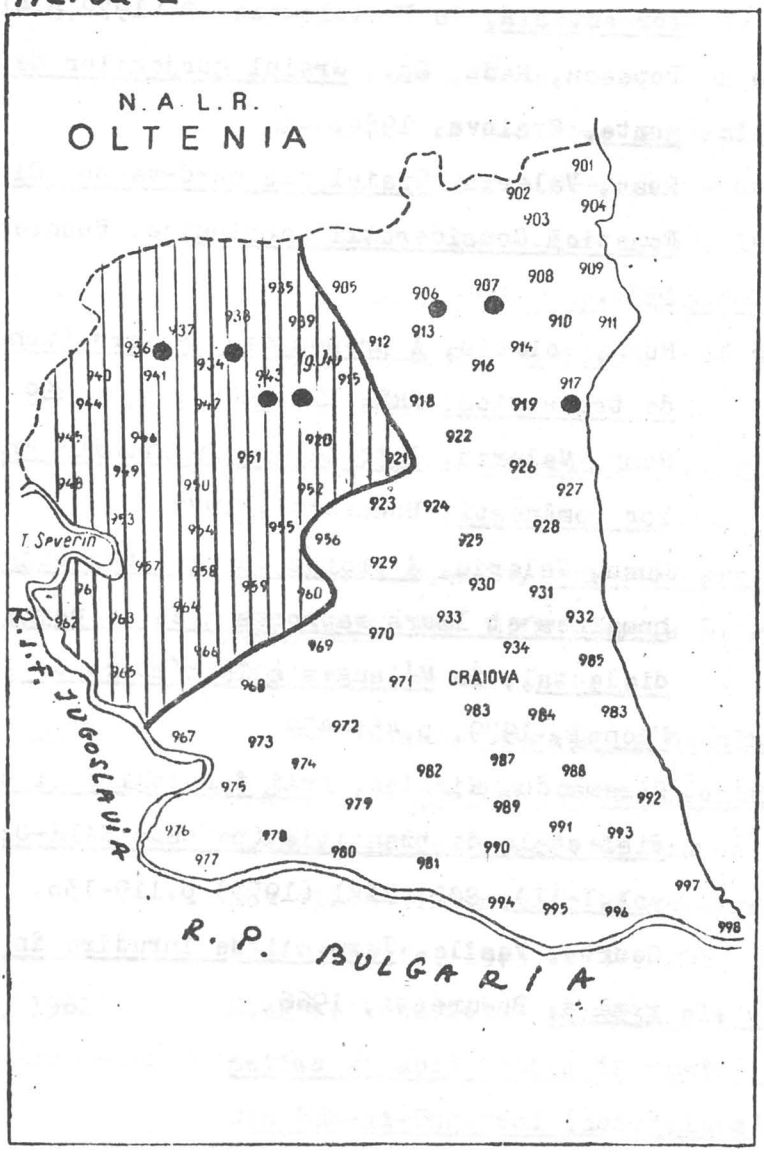

▨ salcă, în satele de olteni, după NALR Olt. III, h. 533

● salcă, în satele de ungureni

https://biblioteca-digitala.ro

Harta 2

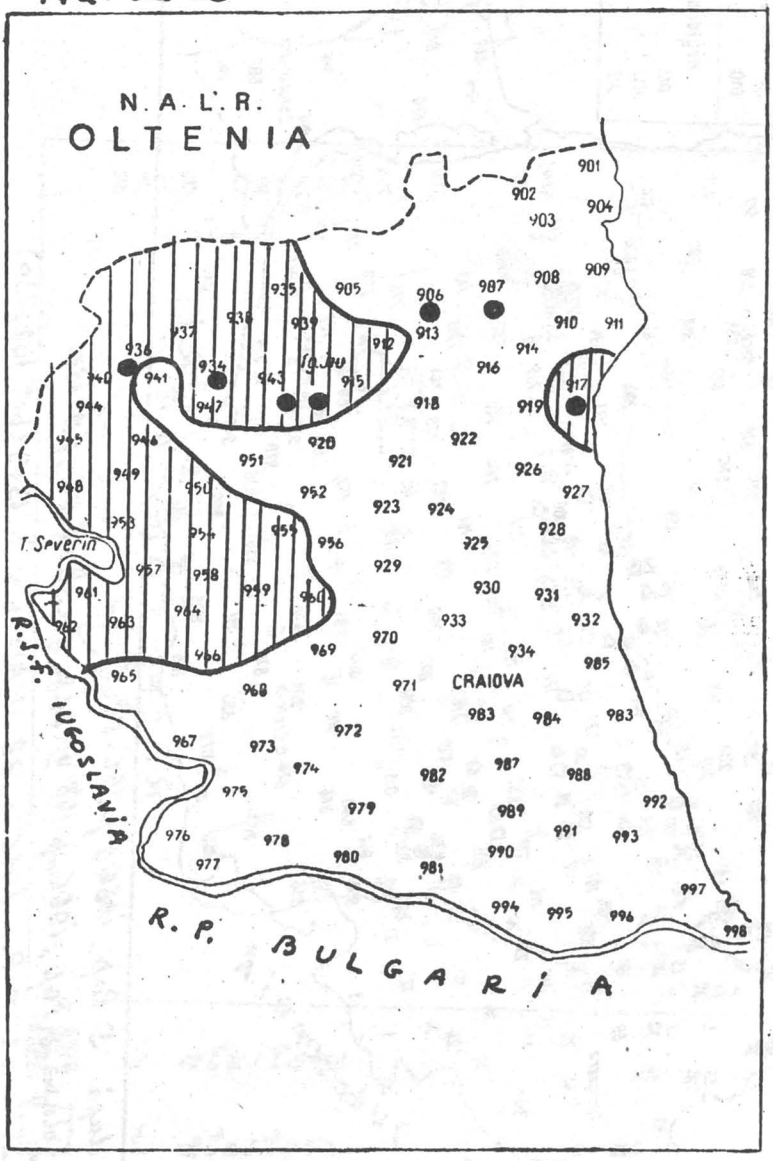

se uscă, în satele oltenești, după NALR Olt. MN pl 29

● se uscă, în satele de ungureni

https://biblioteca-digitala.ro

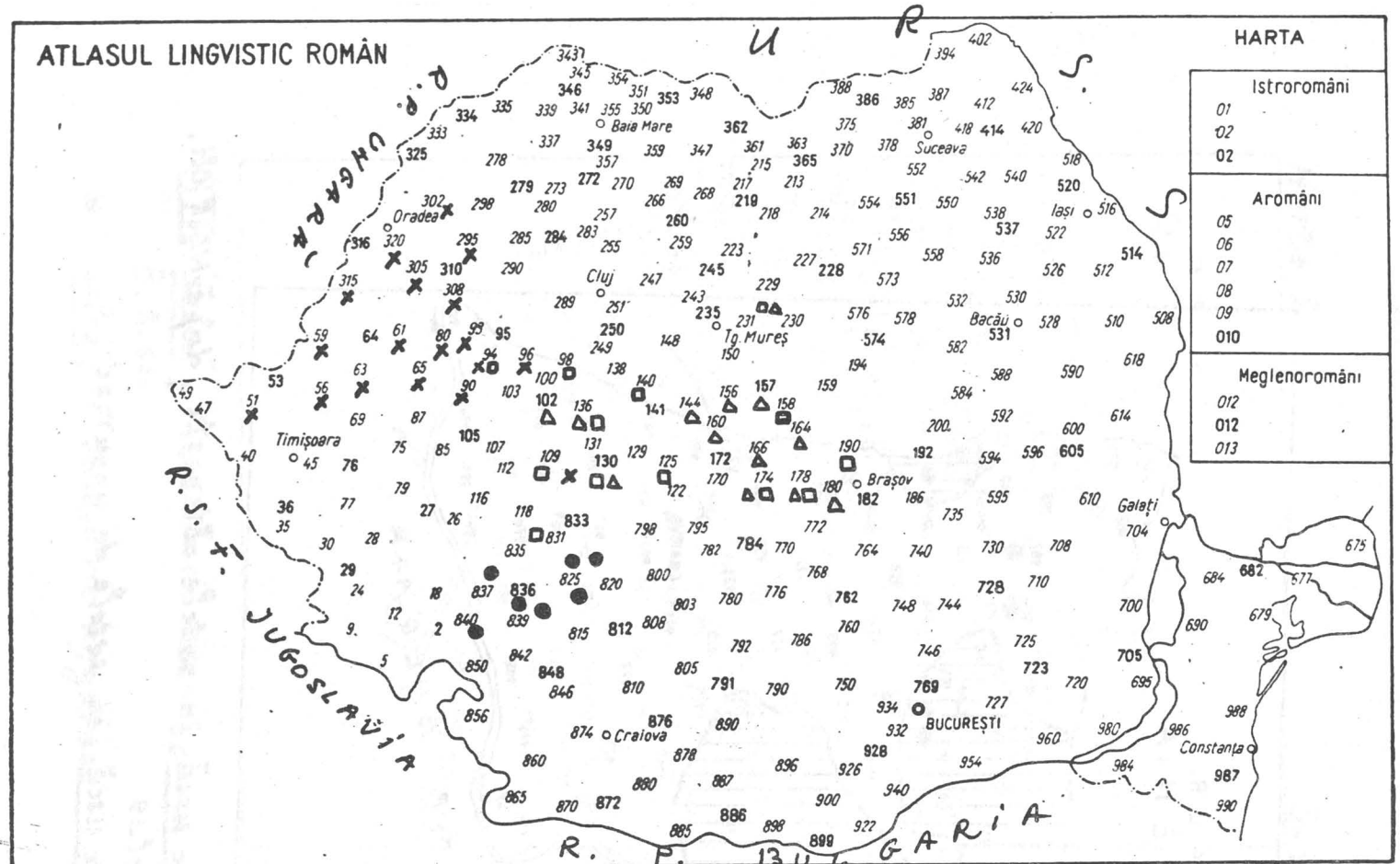

× brîncă, după S. Pop, 1966, p. 56-58

□ sovîltă, după S. Pop, 1966, p. 48 și ALR, a.n., h. 1056, pct. 130

△ sfîrnesc, după S. Pop, 1966, p. 38 și ALR, a.n., h. 1319 (pct. 102, 130)

● aceiași termeni la ungureni

https://biblioteca-digitala.ro

Harta 4

Răspîndirea faptelor dialectale transilvănene în graiul oltenesc

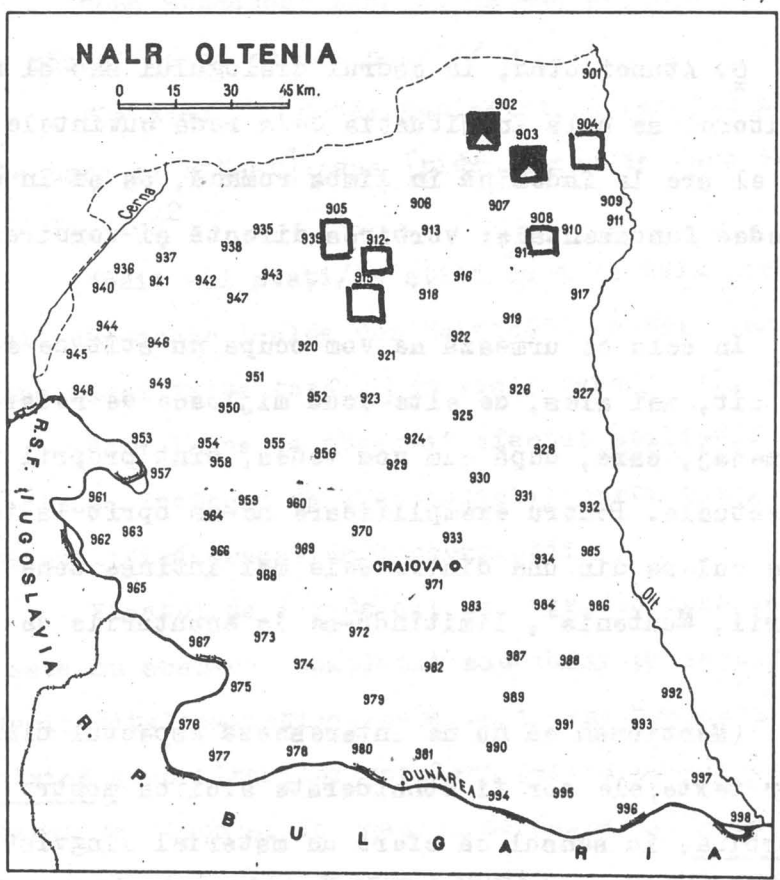

https://biblioteca-digitala.ro

MODALITĂȚI DE REDARE A MESAJULUI ÎN MESAJ ÎN VORBIREA POPULARĂ

Laurenția Dascălu

0. Atunci cînd, în cadrul dialogului sau al narațiunii, vorbitorul se află în situația de a reda cuvintele altei persoane, el are la îndemînă în limba română, ca și în alte limbi două procedee fundamentale: vorbirea directă și vorbirea indirectă.

In cele ce urmează ne vom ocupa nu atît de aceste două procedee, cît, mai ales, de alte două mijloace de redare a mesajului în mesaj, care, după cum vom vedea, sînt proprii vorbirii populare actuale. Pentru exemplificare ne-am oprit la textele dialectale culese din una dintre cele mai întinse zone dialectale ale țării, Muntenia[1], limitîndu-ne la enunțurile de tip interogativ.

(Menționăm că nu ne interesează aspectul dialectal al acestor texte; ele vor fi considerate aici ca mostre de limbă română vorbită, în sensul că oferă un material lingvistic ale cărui trăsături specifice sînt caracterul oral și popular).

1. Vorbirea directă este procedeul cel mai frecvent folosit (întrebările citate ca atare depășesc cu mult jumătate din corpus), ceea ce reflectă preferința limbii vorbite și populare pentru această modalitate primordială de redare a mesajului în mesaj.

După cum se știe, întrebările citate în vorbire directă sînt formulate și intonate la fel ca întrebările "originale",

https://biblioteca-digitala.ro

adică cele pe care le reproduc.

1.1. In unele cazuri transcriitorii textelor la care ne referim s-au străduit să sugereze printr-un fel de "indicaţi de regie" (date în notele de subsol) modul în care informatorii citează şi, în acelaşi timp, i m i t ă vorbirea cuiva, de exemplu:

"Don Stănescu" zic/"io nu mai po să stau/mi-a-nghe̦ţat picioru rău şi nu po să mai stau"//

"Ce zici ?" [Notă: Subiectul, încercînd să imite, vorbeşte tare şi apăsat] /aşa [rîde] făcea iel/aşa avea el un cuvînt// II, 162[2]

"Băi! voi staţi/da ştiţi ce-i la malu gîrlii?//îi apa cît nucii ăia acolo l-alde dom'Mateică" [Notă: Ingroaşă vocea încercînd să-şi imite tatăl] /a venit tata// II, 462-463.

Este lesne de observat efectul stilistic al acestui mod de citare încărcat de afectivitatea participării vorbitorului şi care amplifică dramatismul naraţiunii.

Efortul de a reda cît mai veridic vorbirea unei persoane este nu arareori completat sau chiar prilejuit de adevărate comentarii metalingvistice, care oglindesc preocuparea spontană şi empirică a vorbitorilor populari pentru problemele legate în general de limbă şi în special de deosebirile de ordin sociolingvistic şi dialectal dintre vorbitori; nu vom insista însă asupra acestui punct care depăşeşte obiectivul pe care ni l-am propus.

1.2. Intrebările citate în vorbirea directă reflectă numeroase trăsături specifice limbii vorbite, altfel spus, sînt tot atîtea "fapte de oralitate".

1.2.1. Pentru a menţiona în treacăt cîteva dintre aceste trăsături, să arătăm, mai întîi, că cel mai frapant aspect

https://biblioteca-digitala.ro

ne pare a fi folosirea repetată, uneori pînă la abuz, a verbului a zice[3], plasat înainte sau după replica citată, dar şi în interiorul acesteia, întrerupîndu-i cursul; de exemplu:

"Bine mă" zice/ţ-am spus să faci"/zice "băi de soare/ da" zice/"tu ai sta să te coci?" zice "cum? prea ai stat mult" // II, 545.

Uneori, în locul formei zice apare o falsă întrebare de tipul "Ce spune el ?" sau "Ăla ce zice?" etc./, care are o evidentă funcţie fatică[4]:

Eram cu unu din Tutova/din...Bîrlad//ce-mi spune ăla?[5]/ Toderaşcu-l chema/ Stan//

"Măi nea [k] măi Ţuţui" cică //"hai mă" cică "să... rămînem"// II, 423.

1.2.2. Să remarcăm în exemplul de mai sus o altă caracteristică a discursului oral, care reflectă caracterul improvizat, neelaborat al acestuia şi care constă în întreruperea frecventă a replicii care se citează prin inserarea nu numai a verbului a zice, dar şi a numeroase elemente explicative cu funcţii foarte diverse: circumstanţiale, afective etc. şi oglindind tendinţa universală spre concret a vorbitorilor populari; de exemplu:

Zice "măi, ţăţico"/ zice sorî-mea//zice "mă! n-o fi venit" zice "Mişu?"/ aşa-l chema pă doctor//"n-o fi venit Mişu, bre ?"... Ionescu/Mişu Ionescu-i spunea'lui// II, 305.

1.2.3. Intreruperea replicii este urmată, după cum remarcăm, de reluarea integrală sau doar parţială a discursului iniţial, repetare care are ca efect amplificarea dramatismului relatării:

"Ce fac, domle doctor"/ m-am dus la el/ că era aproape acolea dă băi//"ce fac domle doctor?/ că m-a-nchilizat/ nu mai pot"//

https://biblioteca-digitala.ro

"Nu mai face"// imediat mi-a spus//"nu mai face"// II, 163.

"Ce-ţi trebe, nea Gheorghe?" că mă cunoştea el/ era d-aicea el// "ce-ţi trebe?" II, 223.

2. Procedeul vorbirii indirecte este folosit mult mai puţin în vorbirea populară. Preferinţa pentru vorbirea directă în detrimentul celei indirecte este explicabilă prin faptul că "reproducerea integrală şi exactă a celor auzite are un pronunţat caracter concret şi afectiv"[7], fiind în acelaşi timp, mai comodă, întrucît "operaţia de transpunere în vorbire indirectă implică o muncă de abstractizare provocînd modificări fonetice, gramaticale şi lexicale în cadrul vorbirii directe iniţiale"[8].

Iată un scurt exemplu de construcţie în vorbire indirectă, întîlnit, poate nu întîmplător, în relatarea unei informatoare de 17 ani, deci foarte aproape de vîrsta şcolii:

Şi m-a văzut şi naşa/că naşa a spus aşa/că nu-l cunună pînă nu vede ce fată ia//aşa/şi m-a văzut ş-a zîs că-i place şi de mine şi de el/şi pe urmă a zis că ne cunună// II, 387.

In vorbirea indirectă întrebările constituie termenul subordonat al unui verb de declaraţie - fiind totdeauna plasate după el - şi, în afara faptului că sînt reformulate (ceea ce implică diverse modificări morfologice, sintactice şi chiar lexicale)[9], îşi pierd intonaţia specifică (interogativă).

In ce priveşte intonaţia interogativă, în măsura în care transcriitorii au încercat să o sugereze cu ajutorul semnului de întrebare, ne putem ghida în aprecierea noastră după prezenţa sau absenţa acestui semn la sfîrşitul ansamblului, aşa, de pildă, fraza următoare:

"Ia adu-ncoace la mine/să văz cum este gîştele" II,150

o considerăm ca fiind formată prin hipotaxă, a treia propoziţie fiind introdusă prin adverbul relativ cum şi avînd rolul

https://biblioteca-digitala.ro

de completivă directă faţă de verbul să văz.

In schimb, în exemplul de mai jos, semnul întrebării care apare notat în final ne arată că el este precedat de o întrebare care este rostită cu intonaţia interogativă caracteristică[10]:

Am să mă duc pe la Mariţa/să vedem se măriţă? II,67o.

Semnalăm cu acest prilej o construcţie specifică vorbirii populare, care ilustrează un caz de "sincretism între vorbirea directă şi cea indirectă", aflîndu-se la "limita dintre coordonare şi subordonare"[11], în care întrebări totale, parţiale sau alternative apar nu după un verb de declaraţie, ci după verbul a vedea[12]. Dacă observăm sub aspect melodic contextul în care apare această construcţie, constatăm că fraza respectivă se derulează cu intonaţia normală enunţiativă[13] pînă la verbul regent (să vedem) inclusiv şi ea ar continua să coboare pînă la sfîrşit dacă ar exista conjuncţie subordonatoare: *Am să mă duc pînă la Mariţa să vedem dacă se măritä. Lipsa conjuncţiei dacă determină însă ruperea curbei melodice continuu descendente specifică aserţiunii, provocînd schimbarea bruscă a direcţiei tonului, care devine ascendent în ultima propoziţie. Putem considera prin urmare că rostirea cu intonaţie interogativă a acestor întrebări (eventual şi apariţia unei pauze înaintea lor) este condiţionată de construcţia paratactică a ansamblului.

Alte exemple:

De la Jiblea-ncoace/veneam mereu// şi luam mama/ mergeam unu-nainte şi cu bîta aşa.../dădeam/să vedem e groapă? I,76;

Şi mi-am aruncat ochii-n deal/să văd/vine ea devale? I, 179;

Măi nea Gheorghe/hai cu mine p-aici pă Izvoarele/să vedem nu găsim noi ceva? II, 258;

https://biblioteca-digitala.ro

De-acolea mă duceam la găini/prinde şi biată găină/să vedem cîrîie ?/îi rea soacră-mea ? II, 512;

Il ducea să vază să prinde...gheaţa aia de el ?//ca să fie ceva de el/sau e vun prost ?// II, 709.

In cazul întrebărilor parţiale am întîlnit exemple nu numai cu verbul a vedea, ci şi a se uita, a auzi, a şti:

Aia venea toţi/să vadă/cum sînt mort ? I, 71;

Şi dacă mîncai din ea/jumătate mîncai/jumătate-o puneai la cap// "să vedem că visez în noaptea asta?"// II, 573;

Arunca gunoiul să vază unde-a lătra cîinele?//acolo se mărită/ unde-a lătra cîinele/ asculta să vază unde latră cîinele-ntîi?// II, 303;

Ne-am uitat toţi la el//ţiu minte cît oi trăi!// că i-o face? ne uitam că ce i-o face// II, 433;

Noi pă drum/pă colea/pă colea/s-auzim că strigă băieţii?// II, 131;

A venit salvarea/mai a venit un doctor/m-a pus la salvare/da n-am ştiut...ce sînt/ce e cu mine ? I, 260;

Zice "n-am zăcut nici de friguri nici de nimica/da acu s-a pus moartea pe mine neică// vorbea...aşa a vorbit...pînă i-a ieşit sufletul zice "nu ştiu/...din ce ?" I, 254.

Astfel de exemple sînt foarte adecvate pentru a scoate în evidenţă deosebirile melodice dintre valoarea relativă şi cea interogativă a aşa-numitelor pronume şi adverbe "relativ-interogative" din limba noastră: cînd introduc o întrebare, acestea sînt rostite pe un ton foarte înalt (care constituie vîrful melodic al frazei) şi cu un accent puternic, în timp ce în funcţia relativă ele sînt asimilate în linia melodică descendentă fără a ieşi în evidenţă în cadrul acesteia[14]. Semnul întrebării şi notarea frecventă a unui accent dinamic mai puternic pe pronume sau adverbe

https://biblioteca-digitala.ro

de către transcriitori arată că este vorba despre întrebări parţiale ataşate paratactic unor anumite verbe şi nu despre fraze construite prin subordonare.

3. Cu acest din urmă caz ne-am apropiat de sfera aşa-numitelor modalităţi mixte de redare a mesajului în mesaj, caracteristice vorbirii familiare şi populare româneşti. Una dintre ele este vorbirea indirectă liberă, care se întîlneşte în materialul nostru în varianta sa intonată direct[15]. Fenomenul a fost explicat printr-o contaminare între vorbirea indirectă şi vorbirea directă legată[16]. Intr-adevăr, întrebările sînt formulate în vorbirea indirectă (cu schimbarea corespunzătoare a persoanei la pronume şi verb), sînt rostite cu intonaţie interogativă ca în vorbirea directă şi sînt subordonate unui verb de declaraţie prin intermediul conjuncţiei că la fel ca în vorbirea directă legată, încît acest procedeu "cumulează în mod paradoxal hipercaracterizarea subordonării şi intonaţia independentei"[17]. Iată cîteva exemple:

N-á fost glumă//s-a dus iár/ şi cînd a venit la săptămîna/la două/ iar a venit la mine/şi tăticu-meu mi-a zis că cé... nu mi-e ruşine/ sînt de măritat ? II, 139;

Mă-ntreabă lumea că de únde mai sînt ? cum am trăit eu anii ăştia/ că mi-a ars două case?// I, 132;

Ii întreba că...le primeşte iertăciunea?/ îi iartă?// zicea de două ori nú/şi-al treilea-i iertă// II, loo-lol;

Şi pă urmă am văzut eu ce vrea ei// că dup-aia am văzut eu//păi mă-ntreabă că cîţi ani are?/ că nu vreau s-o mărit/ că nu ştiu ce// II, 185;

Zice" a plecat Ion ?"//

"A plecat mamă"zic/"da...ia uite ce mi-a zis/că am şi eu copil?"// II, 334;

Şi-ăştia începuse discuţiile că... "că de ce s-o dea la meserie?" că ăilalţ să muncească s-o ţie pe ea la meserie// II,

https://biblioteca-digitala.ro

744;

Ii venea soacră-mi nebuneala//...şi cea (=zicea) că să ne dăm noi deoparte/nu vrea să ne lase/că cē ... a avut un băiat ş să stea deoparte ? II, 778.

Magdalena Vulpe consideră acest procedeu "ca un fapt sintactic d i a l e c t a l, a cărui arie, remarcabil de întinsă, exclude Moldova, în timp ce în graiurile nord-vestice, construcţia cîştigă prin frecvenţa sa calitatea de fenomen lingvistic relevant"[18] Exemplele găsite de noi în TDM,din Argeş, Brăila, Buzău, Dîmboviţa Prahova îmbogăţesc aria atestărilor pentru zona sudică a ţării, destul de slab reprezentată în harta nr.4(p.107) din lucrarea menţionată şi ne determină să credem că vorbirea indirectă intonată direct este un fenomen mult mai răspîndit teritorial, funcţionînd ca un corespondent pe plan vorbit al stilului indirect liber folosit aproape exclusiv în literatura cultă[19].

4. Dintre modalităţile mixte de redare a mesajului în mesaj, mult mai frecventă în limbajul popular este desigur vorbirea directă legată. Intrebările citate în acest mod au exact aceeaşi structură şi intonaţie ca originalul, dar sînt legate prin conjuncţia că de verbul de declaraţie care le precedă[20]; de exemplu:

Şi zic "mă Costele" zic"îţi place de fata aia?" şi sce (=zice) că "îmi place"/sce" da unde e?" şi...sce că "îmi faci cunoştinţă cu ea?" I, 122;

Şi a zis maică-sa că "unde-o fi copilaşii-ăia?" I,428;

Şi-o-ntreabă că..."eşti martor c-a cărat cutăriţă apa lu cutare?" I, 439;

A plecat cu vacile/ striga femeia aia la ea că "de ce vă duceţi vacile iar din nŏu?" II, 483;

Cînd am venit acasă/durerea mea/durere/da/dă-i şi bătaie/că zice că "de ce-ai sărit peste cîine?" II, 517;

https://biblioteca-digitala.ro

Cînd te-i întoarce-napoi/nu-l mai găseşti/dacă pleacă nu-l mai găseşti acolea//zici că "un-s-a dus ?"// II, 721.

Uneori, aşa cum se întîmplă şi în vorbirea directă, conjuncţia că ajunge să substituie verbul de declaraţie, preluîmd şi funcţia lui:

"Fă Tanţo!" zic/fă! să cam staţi niţel pîn-casă" zic/"să nu ieşiţi/ dac-auziţi ceva/să nu ieşiţi!"//

că"dă ce fă ţaţă Mariţo?" II, 25o;

A venit mămica seara după mine-acasă//că"ce-ai făcut? dă ce...dă ce te-ai făcut tu aşa ? ce-aveai?"// II, 253.

Apariţia vorbirii directe legate a fost explicată de Henri Jacquier prin slăbirea atenţiei vorbitorului, care face pe povestitor să alunece din planul naraţiunii în cel al dramei, de fapt din planul limbajului în cel al vieţii: imaginea scenei pe care o revede în minte este prea vie, vorbele pe care le redă suscită în el un interes prea puternic pentru ca stilul direct să nu se impună de la sine. Totuşi controlul raţiunii nu încetează complet şi continuă să se manifeste prin legătura cu conjuncţia subordonatoare[21].

Procedeul vorbirii directe legate este considerat de Iorgu Iordan specific graiurilor din Transilvania[22]. Insă exemplele noastre din TDM, alături de cele menţionate de Magdalena Vulpe[23], dovedesc răspîndirea fenomenului pe un teritoriu mult mai vast al ţării, ceea ce ne determină să ne raliem părerii potrivit căreia avem de a face, mai degrabă, cu "un fapt sintactic p o p u l a r, devenit tipic (relevant) prin frecvenţa sa, pentru o arie vestică"[24].

5. Trebuie să menţionăm că celor patru modalităţi de redare a mesajului în mesaj le corespund tot atîtea tipuri de structuri sintactice,dar, în ceea ce priveşte intonaţia, ele se pot manifesta numai sub forma celor două tipuri fundamentale: al vorbirii directe sau al vorbirii indirecte. Astfel, din cele patru modalităţi avute în vedere, trei sînt rostite cu intonaţia specifică vor-

https://biblioteca-digitala.ro

birii directe, şi anume: vorbirea directă (în cazul nostru întrebările totale sau parţiale citate ca atare), vorbirea directă legată şi vorbirea indirectă intonată direct. Acest fapt arată preferinţa limbii vorbite pentru stilul direct, pentru redarea cît mai autentică şi mai vie a unor replici citate. Această preferinţă nu înseamnă însă o sărăcire a mijloacelor narative; în realitate nici una dintre cele patru modalităţi de citare nu rămîne neutilizată de vorbitorii populari, care ajung la un amestec firesc şi de mare efect dramatic al acestor mijloace, uneori chiar în cadrul aceleiaşi relatări, ca în exemplul de mai jos:

Şi stăteam de vorbă cu el//el mă-ntreba pe mine că "cum i la spital?"//şi mă simt eu bine?// să...să ţiu regim/să ţiu dieta care mi-a dat-o medicii/şi să stau liniştită/să nu fac efort/ că sînt fată tînără.şi.../"ai copil tată/trebuie să-l creşti"// deci...întotdeauna mă punea la...cale de bine// II, 453.

Putem spune aşadar că însuşi amestecul modalităţilor de expresie[25] de care ne-am ocupat este unul din factorii care creează, alături de alţii, dramatismul[26] specific vorbirii familiare şi populare şi care contribuie la identificare şi definirea acestor aspecte vii ale limbii române actuale.

N O T E

1. Texte dialectale Muntenia I, publicate sub conducerea lui Boris Cazacu de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1973; Texte dialectale Muntenia II, publicate sub redacţia lui B.Cazacu de Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe, Ruxandra Pană şi Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1975. In continuare vom menţiona numai volumul şi pagina (prin cifre romane, respectiv arabe) cînd vom cita din aceste volume.

https://biblioteca-digitala.ro

2. Pentru exemplele citate am recurs, în interesul accesibilităţii, la simplificarea transcrierii fonetice folosite de autori şi, pe alocuri, la literarizarea textului.

3. Vezi, de exemplu, Leo Spitzer, Sur le discours direct lié(DDL),în "Bulletin linguistique", 14(1946),p.29; Ion Coteanu, Stilistica funcţională a limbii române.Stil, stilistică, limbaj, Bucureşti, 1973, p.112; Magdalena Vulpe, Subordonarea în frază în graiurile dacoromâne, Bucureşti, 198o, p.81.

4. Cf. Roman Jakobson, Linguistique et poétique,în Essais de linguistique générale, traduit de l'anglais et préfacé par Nicolas Ruwet, Paris 1963, p.217.

5. In plan textual acest tip de întrebări au rolul de a introduce vorbirea directă, iar în plan conversaţional funcţia lor este de a capta atenţia interlocutorului.

6. Ion Coteanu, op.cit., p.116-118; despre "ancorarea în situaţie" ca trăsătură esenţială a comunicării orale, vezi Magdalena Vulpe, op.cit.,p.32.

7. ——— Despre o variantă a vorbirii indirecte, în SCL 1o(1959),4, p.593-597.

8. Ibidem.

9. Gramatica limbii române, ed. aII-a revăzută şi adăugită.Tiraj nou.Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1966, vol.al II-lea (=GLR); cu privire la transformările morfologice, sintactice, lexicale pe care le implică trecerea de la vorbirea directă la cea indirectă, vezi GLR, p.349-351.

1o. Pentru descrierea "tiparului ascendent interogativ" vezi, de exemplu, Laurenţia Dascălu, On the Intonation of Questions in Romanian; the Rising Pattern, în RRL 24(1979), 1, p.38-4o.

11. Cf.Magdalena Vulpe, op.cit., p.1o5-1o6.

12. Cu sensul imprecis de "a constata", "a afla", "a se informa"; cu acest sens, verbul apare adesea la persoana I plu-

https://biblioteca-digitala.ro

ral, în locul persoanei a II-a singular, Magdalena Vulpe, op. cit. p.1o5, nota 27.

13. GLR, p.474-475.

14. Laurenţia Dascălu, Asupra intonaţiei cuvintelor relativ-interogative în limba română, în SCL 31(198o), 2, p.17o-171.

15. SCL 1o (1959), 4, p.593-597.

16. Ibidem, p.593.

17. Magdalena Vulpe, op.cit., p.1o6.

18. Ibidem, p.1o8.

19. SCL 1o(1959), 4, p.595-596; GLR,p.353.

2o. GLR, p.352.

21. Henri Jacquier, Discours direct lié, în BL 12 (1944), p.12.

22. Iorgu Iordan, Limba română actuală. O gramatică a "greşelilor", ed. a II-a, Bucureşti, 1947, p.456.

23. Op.cit., p.1o9, harta nr.5

24. Magdalena Vulpe, op.cit., p.11o; Vezi şi Henri Jacquier, op.cit., p.9

25. GLR, p.353-355.

26. Ion Coteanu, op.cit., p.1o9-11o; Idem, Caracterele generale ale limbajului popular, în "Limba română" 11 (1962) 3,p.244; Iorgu Iordan, Stilistica limbii române. Ediţie definitivă, Bucureşti, 1975, p.222.

https://biblioteca-digitala.ro

NEOLOGISMUL, EXPRESIE A DINAMICII GRAIURILOR DIN MUNTENIA

Mărgărit Iulia

1. Termenul n e o l o g i s m are, aşa după cum s-a arătat[1], cel puţin două accepţii: una mai largă, integrînd toate creaţiile lexicale noi dintr-o limbă şi o alta, mai restrînsă, desemnînd numai cuvintele provenite din alte limbi, la o dată nu prea îndepărtată.

1.2. Ne propunem să urmărim e l e m e n t e l e n o i în graiurile muntenesti, la origine împrumuturi din limba standard, folosind materialul din Texte dialectale. Muntenia I, II şi III[2], culese în anchetele de teren în perioada 1966-1973.

2. Problema n e o l o g i s m u l u i în graiuri constituie un aspect al procesului de interacţiune a limbii literare cu ramificaţiile ei teritoriale. In epoca actuală, în contextul rapidei dezvoltări economice, politice şi culturale, raportul amintit se concretizează prin presiunea din ce în ce mai constantă şi mai uniformă[3] a limbii asupra graiurilor în cadrul unor acţiuni susţinute şi dirijate printr-o multitudine de factori: şcoală, presă, radio, televiziune, precum şi prin activităţi politice, obşteşti cu participarea maselor largi.

3. Limba literară influenţează graiurile în toate compartimentele, dar cel mai "deschis" se dovedeşte vocabularul[4]. Modificările lexicale se fac în două sensuri[5]: pe de o parte, pătrund şi sînt absorbite, în masă, elemente noi, pe de altă parte, dispar, trecînd mai întîi în fondul pasiv, unele cuvinte "depăşite" de realitatea materială"[6]. Procesul, deşi simultan, este

https://biblioteca-digitala.ro

inegal în componentele sale. I n n o i r e a vocabularului prin asimilarea de neologisme pare atît de covîrşitoare, încît se constituie în trăsătură d o m i n a n t ă a lexicului la nivel dialectal. Numărul relativ ridicat al vocabulelor noi, frecvenţa lor în graiuri, coloratura pe care o conferă acestora sînt proprii epocilor, în care starea culturală a unui popor a făcut salturi mari sau cînd civilizaţia a pătruns în straturile largi ale populaţiei"[7].

3.1. Căile de pătrundere a neologismelor sînt multiple Cele mai multe au parvenit nemijlocit prin activitatea de bază rurală, agricultură, desfăşorată actualmente organizat, în cooperative agricole de producţie. Celelalte au venit din domenii diferite, epoca contemporană reprezentînd un progres general, o modernizare a vieţii materiale şi spirituale[8].

3.2. Pătrunderea elementelor noi, începută în primele decenii ale secolului nostru[9], ca un proces lent, devine în momentul de faţă, rapidă, vertiginoasă, "invadatoare", ducînd la o anumită "intelectualizare"[10] a lexicului dialectal sub presiunea termenilor literari.

3.3. Propagarea limbii literare pe multiple căi conduce la consolidarea prestigiului acesteia în faţa vorbitorilor de grai tot mai conştienţi de faptul că ei manevrează un cod lingvistic inferior, între altele, şi pentru că este mai sărac lexical. Apare, în compensaţie, "slăbiciunea" pentru neologisme al căror uz trebuie să ridice vorbirea locală la nivelul radio-ului, presei, televiziunii.

4. Pătrunderea r a p i d ă şi c o n t i n u ă a termenilor noi nu înseamnă şi o asimilare imediată. Incadrarea lor în sistemul lexical al graiurilor se face treptat. Textele dialectale din Muntenia pun în evidenţă etape diferite ale procesului.

https://biblioteca-digitala.ro

4.1. Neologismele i n s u f i c i e n t înţelese sînt repuse în circuit conform acestui nivel de receptare. Înregistrările de la vorbitori de condiţii diferite (vîrstă, instrucţie, sex) probează adaptarea c o n f u z ă a cuvintelor noi. De regulă, se confundă termeni cu corp fonetic şi semantism apropiat: pauză şi repaus(Mogule, o iei acasă pe babă să mai facă un repaus... dă... dă o lună de zile 719 VIII; Şi după asta face un repaus dă fo oră, două pînă să... strîng fetele la brad 78o V); majorat - majoritate (Lăsaţi-mă-n pace sînt om trecut peste majoritate, am făcut armata şi războiu, acu pot să mă judec singur 776 VIII); permis-permisie (Avea permisie pentru un urs să-l împuşte 712 III); mort-mortali (Şi s-a produs accident de toţi mortali şi numa singură o persoană, o profesoar-a scăpat 714 VI); precoce-precaut (Copiii de-acu, copiii acuma mulţi e precauţi, mulţi, e deştepţi că se naşte cu ştiinţă ei 716 VII); modă-model (Nu mai e modelu acuma, ca să fie nunta şi luni 814 V; Am colindat pînă cînd s-a luminat, aşa era modelu atunci 864 VIII; brusc-brut (Nij n-am zis că sînt operată, aşa am sărit...odată, brut-aşa 735 V); coagula-congela (Dup-o săptămînă au luat unghia de la degetu-ăl mare, uite-aşa am luat-o cu mîna şi i s-a con, s-a congelat sîngele, n-a mai circulă la unghie 7o4 VIII); insista-asista (După ce hoinărisem eu dă mai...îmi cam trecuse timpul mi se urîse zic: "ai să mă căsătoresc" Am luat am asistat pe la fete care sînt mai retrase 768 VI).

Dacă în exemplele menţionate anterior informatorul comunică doar termenul pentru care a optat, sînt şi situaţii cînd cei doi termeni coexistă: La noi,, te-apuci de...luai de dimineaţă pînă-n nuntă, cînd mai ai o săptămînă pînă în nuntă, faci cortu-afară cum se face, că e lume multă aicea. La noi nu e salon şi te duci la...nuntă, se face...la cortină şi faci cortină, te-apuci chemi fraţi, chemi rudele, chemi neamurile să faci cort afară

https://biblioteca-digitala.ro

4.1.2. Categoriei discutate anterior i se mai pot adăuga şi termeni care nu prezintă asemănări, "exteriorare", ci doar apropieri de sens: suda-oxida (Deja trebui să mai merg încă trei patru ani de zile ca să...coacă bine osu-ăla, mai ştiu eu, să...să oxideze bine 692 III); trata-selecţiona (Grîu-l puneam de toamna, îl selecţionam cu piatră vînătă, cu prafuri şi pă urmă aram 7o3 VI); soluţie-alifie (La urzici mai pui şi o jumătate dă lingură dă făină...le frec în continuare, pîn-să face...soluţie, alifie-aşa, pare-ar fi, ar veni ca alva turceas-aşa, d-aci-i pui apă 793 V); trata-salva (Mi-a făcut ei şi tratament ce mi-au făcut, dar nu... nu m-a putut să mă salveze aşa cum a trebuit 765 V); originar-natal (Pă urmă cînd au descoperit un,,. cetăţean din comună de-aicea, nu era de la noi, natal de-aicea, era unu din Basarabia 725 VIII).

Confuziile au fost favorizate de anumiţi factori: accepţia de bază a verbului a suda mai cunoscută, a condus spre un alt verb din acelaşi domeniu; selecţionarea şi tratarea sînt operaţii efectuate în prealabil grîului de semănat; soluţia şi alifia sînt preparate farmaceutice care pot apărea pe aceeaşi reţetă medicală; natal şi originar sînt adjective din aceeaşi sferă semantică privind originea unei persoane după locul de naştere.

In toate cazurile enumerate anterior, informatorii au manifestat tendinţa de a simplifica vocabularul, tendinţă explicabilă în procesul de asimilare a acestuia. Termenii supuşi confuziei şi apoi reducţiei sînt noi, de aici dificultatea înregistrării lor simultane, care, în cele din urmă, duce la suprapunerea, la "identizarea" lor semantică.

4.1.3. Cunoaşterea superficială, aproximativă a termenilor duce şi la întrebuinţare p l e o n a s t i c ă. Contextele evidenţiază astfel de situaţii: turmentaţi de băutură (La nuntă pă urmă erau turmentaţi de băutură 722 VII); devieri într-o parte;

https://biblioteca-digitala.ro

[Despre soţie] corpul să-l am eu, chiar dacă are ea devieri într-o parte, zic, o fac eu de merge drept pe drum 727 VIII; în cóntinuu - totdeauna (Il bagi la saramură cagul , ai un uluc acolo unde este...cu saramur-asta în continuu totdeauna); manual cu mîna Vineam şi interveneam iar cu sapa manuală zic, fără prăşitoare, numai cu sapă...manual cu mîna 752 VI); mai maximum(Si dup-aceea o lasă o jumate de oră, hai mai maxim să zic o oră 725 V).

Pleonasmele decurg din neînţelegerea neologismelor. (de altfel, sînt proprii vorbirii populare). Din acest motiv vorbitorii ataşează explicaţia propriu-zisă, încercînd să le facă inteligibile[11] şi să le pună în circuit.

4.1.4. In acelaşi sens, şi cu aceeaşi motivaţie pot fi amintite şi e t i m o l o g i i l e p o p u l a r e: pastilină "plastilină"(Pămîntul îl udăm bine pînă se moaie, dă poţi să-l faci un fel de pastilină 812 VI); ziuotehnie "zootehnie" : (Sunt de şapte ani la ziuotehnie 800 VI); imperic "empiric" (Erau moaşe din astea imperice, aşa să spunea, moaşe din comună 838 VI); privinţă "proveniţie" (S-a stat la-nchisoare în privinţă, de vară de pe timpu secerii, pîn-al doilea an...728 VI).

4.1.5. Reflex al fenomenului discutat sînt şi a t r a c ţ i i l e p a r o n i m i c e : pilot "pilon"(E un pilot băgat acolo, i-a făcut ăştia un pod pe margine 734 VIII); móbil-nobil: Viam dacă este d-asta móbilă 723 VI);comprese-complexe(Vacii-i punem complexe - aşa cu apă rece pe spinare 842 VI).

4.1.6. Efecte ale aceluiaşi proces pot fi considerate şi cazurile d e c o n t a m i n a r e . Soţia mea a dobîndit bătaie de inimă cu ficaţii-n conflictie 764 VIII. Forma hibridă conflictie, rezultat al contragerii neologismelor conflict şi conflictie are statutul unei creaţii accidentale, izolate. La fel şi supuroia contras dintr-un termen nou, verbul a supura şi un substantiv din grai puroi. Făcînd mereu educaţie fizică mi s-a-n-

https://biblioteca-digitala.ro

ceput să supuroieze operaţia 692 III.

5.o. Neologismele au fost preluate în a s o c i a ţ i i , s i n t a g m e , de regulă, din limbajul presei, radioului, televiziunii. Prin preluare tale-quale, în tiparele graiului au apărut construcţii de tipul la un moment dat 671 VI, la ora actuală 7oo III în plină producţie 7ol VI, pe parcurs 7oo III; caz autentic 723 VIII care, prin folosire, abuzivă şi repetată au dat naştere c l i ş e e l o r[12]. Prezenţa expresiilor amintite în vorbirea dialectală conferă acestuia o anume p r e ţ i o z i t a t e: Cînd i-am pus laterna-n ochi ursul a sărit... jos, de pe trageu, a coborît în Milcov 721 VI; Pomul îl iei de-acolea şi-l muţi ...la locu vacant unde ai lumină şi poate să crească 743 VI; Găseam cîte un cîine puturos, care nu făcea servici şi-l dam 855 VI; La coasă, la ora fixă unsprezece, se respectă masa 696 VI. Mai făceam o sapă, iar creştea buruian ş-o-ncurca la randamentu ei... 7o5 VI Flăcăul a mers şi el cu mine acolo la brigadă şi la poartă...eu am deschis poarta şi i-am spus ai prioritate" 76o III.

5.1. Prin importul de construcţii fixe, stereotipe, exprimarea în grai se transformă, dobîndeşte caracter nou, artificial. Sub impulsul neologismului unele expresii tipice vorbirii populare se r e o r g a n i z e a z ă, folosind elemente lexicale noi. Grupul a fi în vorbă (cu un băiat) cu sensul "a flirta, a accepta curtea cuiva" devine a fi înconvorbire: Ea vorbea cu un băiat, ei erau în convorbire 76o III; A lua vorba cu cineva însemnînd "a discuta" se modifică din acelaşi motiv: a lua discuţia: A luat discuţia şi cu dînsa, a vorbit şi cu el, a discutat 725 V.

Pentru acest gen de neologisme manifestă predilecţie mai ales generaţia medie bărbaţi[13], a căror activitate productivă, cu toate obligaţiile ei (şedinţe, cursuri) îi face mai receptivi la influenţa limbii literare.

https://biblioteca-digitala.ro

5.2. Cu timpul unele dintre formulările stereotipe dobîndind frecvenţă, devin t i c u r i de exprimare. Enumerăm cîteva din relatările unei informatoare: Carnea o conservăm la oală, o topim în untură, atît cît permite... Toba o fierbem cît permite... o punem la fum, iarăsi la fum o lăsăm cît permite ea 682 V. Comparaţia cu alte texte atestă preferinţa pentru termenii noi, selectarea deliberată şi folosirea lor insistentă, prin abandonarea exprimării tradiţionale: Şi începi să-l mestici păsatul cu făcăleţu pînă ce se răceşte de-ţi dă voie să bagi mîna-n el...după ce ţi-a dat voie de-ai băgat mîna-n el cerni şi făina 775 V sau vine şi-l spală porcul cu apă fiartă cît poţi să suferi pă el 772 V.

6. Adoptate de graiuri, neologismele evoluează i n d e p e n d e n t , î n p a r a l e l faţă de limba comună. Un caz în acest sens, îl constituie termenul posibilitate, de largă audienţă ca substantiv individual la singular sau plural. Mortului îi dai acolo vase şi lui de pomană...dăpă posibilitatea care o ai 86o VII; După ce s-aduna strugurii să ducea la căruţă sau la hîrdău, depindea după posibilităţi 7o4 VIII. Termenul este preferat perechii sale din grai, putere. Venim după aceea cu bîrne cioplite, pînă sus la tavan, după demensiuni, cîtă casă vrea să facă omu, după puterea fiecăruia 671 VI. Poziţia neologismului se consolidează prin frecvenţa expresiei pe care a generat-o a (nu) avea posibilitate, -ăţi. Mortului îi purtăm săptămîna dacă am posibilitate 853 VII; Şi-am pus şiţă şi...cu şindrilă cum se spune de astea de brad, şi-am avut posibilitatea, că dacă m-am mutat din casă 768 VI. Am aranjat-o şi...cu ţiganca acolea că... altă moaşă nu mai am avut posibilitatea s-o mai...aduc 752 VII. După ce vine, strînge ei dup-acolo cîţiva oameni după cum are posibilitate 681 III; Grupul a (nu) avea posibilitate, fără să manifeste un grad avansat de sudură, tinde, prin...posibila sa valenţă locuţional-verbală, să îndepărteze din uz verbul "echivalat" semantic. Dacă sînt acasă cu

https://biblioteca-digitala.ro

nepoţelu, cu raţele, cu porcii, cu de toate, ia nu mă-ntrebi ni... nu pusei masa să mănînc ca dacă copilu fuse bolnav, mai avusei posibilitate [= putui n.n.] Şi cu copil mic de ţîţă e greu, n-ai posibilitate [= nu poţi n.n.] etc, nici pă...picere să te speli 776 V. Relaţia de sinonimie dintre cei doi membri apare, uneori, explicită în text; Nu poţi s-ajuţi un om cînd moare, n-ai cu ce, n-ai posibilitate, da majoritatea să fie lîngă el, poate e nevoie de apă, poate e nevoie de ceva... 697 VII.

Grupul discutat pierde eventuala valoare locuţională, dacă numele primeşte o complinire: Din lemne. .. e greu să faci casă dacă nu ai posibilităţi mai ajutătoare 679 VI.

Discutabile rămîn şi cazurile în care a (nu) avea posibilitate selectează prepoziţia de pentru a determinare nominală: N-avea toţi posibilităţi dă grăpi dă fier 819 VIII; Terenul...îl semănam dacă aveam posibilităţi de semănătoare 869 VIII; Depinde cum are posibilităţi omu, dacă n-are acasă posibilităţi de blamă pentru cosciug te duci la Tîrgovişte şi cumperi 694 VII; Care-avea fată întîi s-avea posibilităţi de prăjina aia la nuntă, pentru pus bradu, se ducea de-o tăia din pădure 692 VII. A (nu) avea posibilitate de s-ar putea datora şi analogiei cu alte grupuri de tipul a avea nevoie de... De fapt, însăşi construcţia de bază... minus prepoziţia s-ar putea datora tot analogiei. Textele dialectale muntenesti atestă "preexistenţa" altui grup locuţional verbal, constituit din elemente "tradiţionale" a(nu) avea putere.Acoperea casa... ţiglă nu există pă timpu-ăla, ori cu coceni, care n-avea putere, ori cu fier... 778 VIII; La mort care nu mai are putere rămîne pînă la anu cu soroacele-astea făcute 863 VII.

6.1. Şi unele adjective de tip neologic manifestă un comportament particular în graiurile muntenesti.

Definitiv în limba română însoţeşte substantive(plecare-definitivă)sau verbe(plec definitiv).In noul mediu poate compli-

https://biblioteca-digitala.ro

ni un adjectiv propriu-zis(A născut o femeie un copil negru, negru negru, uite ca dermelu ăsta al meu din cap, negru definitiv 689 VII) sau de proveniență participială(L-a trăznit la cîmp , la coarnele plugului l-a adus d-acolo gol, goluț, copt, copt, copt definitiv 72o V). Asociațiile negru defintiv, copt definitiv, devin corecpondente ale superlativului absolut exprimat în manieră populară, prin repetiția adjectivului de bază, și, în același timp, subliniază calitatea respectivă pînă la implacabil "negru definitiv "copt definitiv".

Cînd devine determinantul unui verb, definitiv, exprimă desăvîrșirea unei acțiuni în cel mai înalt grad. Lîna o mai punem la uscat și să usca definitiv 812 V. [se usca de tot, foarte bine, n.n.]; [Via] cînd se coace definitiv [= foarte bine,n.n.] începem cu culesu 77o VI; epuizarea ei pînă la irevocabil: Și cînd a dat cu zdrîfchia m-a lovit și mi-a rupt buza definitiv 855 V [foarte rău, de tot , n.n.]; Fata trecea-ntotdeauna printre blocurile-alea și i-a venit un...d-acolo dă unde lucra alții, mai sus, de la nouă iatajuri, în cap... o aia de lucra ei, o placă în alea de... de acela așa s-a făcut-o zob definitiv 689 VII [a strivit-o...la maximum, n.n.]

De fapt și asociațiile de tipul discutat, verb plus definitiv, (Cînd s-a topit sarea definitiv 8o4 V, Cînepa se usca definitiv 846 VI) pot fi considerate realizări ale superlativului absolut, cu mijloace neologice, sub presiunea modelului literar.

6.2. Absolut, în sistemul limbii comune, servește la construirea superlativului...absolut (piesă absolut nouă) sau întărește valoarea unor pronume și adverbe negative (N-a venit absolut nimeni, n-a venit absolut deloc). In graiurile muntenești el apare în construcții similare (ultimelor) prin "uzurparea" adverbului pe care, apoi, îl suplinește. Nu se găsea blană absolut 695 VI; Nu mai pleca șarpele absolut deloc 743 VI; Casul l-a astrîns

https://biblioteca-digitala.ro

pînă n-a mai picat zer absolut 682 VI; N-a putut să mănînce două luni absolut 838 V; Pe soţ nici nu mă gîndeam c-am să-l iau absolut 8oo VI; Copiii mei toţi mai îmi zice cîte-o ceva aşa, mă respinge, da' el absolut 687 VI. In acest mod determinantul cumulează şi valoarea negativă a adverbului subînţeles deloc, nicidecum, devenind o negaţie totală...absolută.

6.3. Exact, în limba standard, însoţeşte un nume (ora exactă) sau un verb (a răspuns exact): In graiurile din Muntenia determină un adjectiv sau adverb potenţînd în grad maxim calitatea determinatului. Nici nu miroase a carne veche, fiindcă deasupra nu prea are sare-nă şi-ncolo e...parc-ar fi proaspătă exact 778 V; Cîinele a venit pînă lîngă mine, eu m-am făcut că stau exact sfînt 766 VI Proaspătă exact în intenţia informatoarei înseamnă "foarte proaspăt", „indiscutabil de ~", după cum stau exact sfînt trebuie să fie "stau foarte liniştit".

7.o. Neologismele sînt însuşite corect, devin i n t e l i g i b i l e. Practic, abia cînd stăpînesc sensul lor, vorbitorii îl asociază unui termen vechi, Astfel se crează dubletele sinonimice[14] dintr-un cuvînt nou şi altul din grai, faţă de care subiectele au atitudini diferite. Uneori termenul vechi este "reactualizat","adus la zi",de termenul neologic care-l urmează: In burt-aea, da, aşa-i zice...la stomacu, aşa-i zicem noi, burta purcelii 72o VII; Pun şi-un pic de magiun, sau gem, cum să zice la noi 725 V; Nu dideam cu suliman...adică cu pudră, cum să spune 7oo VII; făcea şi izmene, indispensabili, cum să spunea izmen-aşa, c-aşa să spunea 72o V; Iau c-un ciorbar, polonic cum să spune, fiecare zice cum se pricepe 749 V; După ce ne scălda, ne făcea baie 74o V; Trimite doi soţi de ginerică la mireasă şi cu...lăutaru, cu artistu 743 III; Terenu ce-l avea, ce-l poseda 7o9 VI; Incepem noi să tainim acolo, să discutăm în căruţă 735 VIII; Şi-atuncea ştii...trimitea scrisoare, citaţie 699 VII. In toate cazurile

https://biblioteca-digitala.ro

de mai sus, informatorii îşi scuză exprimarea autocorectîndu-se şi încercînd, în acelaşi timp, să se adapteze la partener (anchetatorul) substituind termenul familiar cu unul recent pentru care are încă deprindere.

Alteori elementul neologic, fiind primul şi oarecum incert, este reluat în grai: Gaze d-alea pă gît, rîgîieli din alea cum să spune,.. foc pă gît le spune la noi, foc pă gît 773 V; Un meşter mi-a turnat o dată toclu, să spune harcaua aşa să spune 695 VI; De-acolo ne-a detaşat, ne-a dat la căi, 745 VIII.

Indicarea ambilor termeni denotă conştiinţă lingvistică după cum rezultă din comentarii: Acuma să spune domnişoară de onoare, atuncea să spunea soră de mireasă, 722 VII. De era-n comă mortu, de trăgea să moară c-aşa-i spunem noi cum am auzit eu, da eu bătrîneşte mai bine vorbesc, trage să moară, aşa zicem noi 838 VI.

8. Graiurile din Muntenia manifestă o capacitate deosebită de absorbţie a neologismelor în contextul epocii contemporane

Termenii noi „transplantaţi" din limba literară, parcurg mai multe etape în acomodarea lor: a) la început sînt adaptaţi confuz; b) sînt preluaţi ca atare în construcţii fixe; c) evoluează independent în noul "mediu"; d) capătă "cetăţenie" deplină abia după ce sînt decodaţi de reprezentanţii înşişi ai graiului, în chiar actul vorbirii, prin crearea perechilor sinonimice explicative.

Consecinţa pătrunderii cuvintelor noi în graiuri este **îmbogăţirea** acestora sub raport lexical.

Sub influenţa neologismelor, vocabularul dialectal se **diversifică** căpătînd noi posibilităţi de exprimare. Dinamica lexicului la nivelul graiurilor este un proces în plină desfăşurare, prin care fondul de cuvinte va suferi modificări.

Raportul dintre limba standard şi ramificaţiile ei teritoriale se schimbă în perspectiva diacroniei, în funcţie de

https://biblioteca-digitala.ro

condiţiile de viaţă ale poporului respectiv[15]. Caracteristica acestui proces este r e v e r s i b i l i t a t e a . In perspectivă istorică, limba literară s-a constituit pe baza graiurilor, ca o chintesenţă a acestora, pentru ca, ulterior, să asistăm la un proces de influenţare a graiurilor de către limba literară.

N O T E

1. Al.Graur, Prefaţă la Dicţionarul de neologisme de F.Marcu şi C.Maneca, 1966.

2. Texte dialectale Muntenia I, 1973, II, 1975, III (manuscris)

3. I.Ionică, P.Lăzărescu, M.Vulpe, Raporturile dintre limba standard şi graiuri, F.D., VIII(1973) p.2o.

4. Al.Graur, Studii de lingvistică generală. Variantă nouă 196o, p.264.

5. I.Ionică, Elemente recente în lexicul graiului de pe Valea Bistriţei (Bicaz), LR, XV(1966) 3, p.263.

6. "Căderea" în desuetudine a unor termeni, prin dispariţia realităţilor desemnate, poate fi constatată, de exemplu, în textele referitoare la munca grîului. Steajăr, accesoriu fundamental în treieratul cu cai odinioară, trece în fondul pasiv, prin abandonarea procedeului. Dintre cei opt informatori anchetaţi pe această temă (Texte I) numai doi furnizează termenul în discuţie, unul îl menţionează la cererea anchetatorului, iar ceilalţi răspund prin construcţii perifrastice echivalente, de tipul par la mijloc, ţăruş în pămînt.

7. S.Puşcariu, Limba română I, 194o, p.366.

8. I.Ionică, P.Lăzărescu, M.Vulpe, Raporturile dintre limba literară şi graiuri, FD, VIII(1973) p.24.

https://biblioteca-digitala.ro

9. S.Dumistrăcel, L'influence de la langue littéraire dans les parlers populaires roumaines, RLR, tome 34 (1970), p.351.

10. I.Coteanu, Aspecte ale limbajului popular actual, LR XII (1963) 1, p.59-67.

11. Th.Hristea, Folosirea neologismelor în limba română contemporană, LL, vol.IV(1972) p.591-605.

12. Al.Graur, Clişee, PN, 1958, 3, p.67, Gh.Pop, Elemente neologice în graiul maramureşean, 1976, p.161, V.Neagoe, Pătrunderea neologismelor în vorbirea populară actuală, LL, III(1974) p.463.

13. V.Neagoe, op.cit., p.465.

14. V.Rusu, Observaţii asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiţei, FD, III(1961) p.198.

15. P.Lăzărescu, In legătură cu raportul dintre limba standard şi graiurile locale, SCL, XVIII(1967) 2, p.187.

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE ALE EVOLUȚIEI SOCIAL-CULTURALE A MĂRGINENILOR SIBIULUI REFLECTATE ÎN GRAIUL ACTUAL

Margareta Magda

Ce va dispărea și ce va supraviețui sub influența procesului de dezvoltare materială și spirituală a României din ultimele patru decenii - este o întrebare pe care și-au pus-o și și-o pun toți specialiștii care se ocupă de structura satului românesc contemporan.

Unul dintre subiectele de predilecție abordate de dialectologi în ultimele două decenii ale secolului nostru este cel legat de pătrunderea neologismelor la sate sub influența limbii standard. Efortul continuu depus pentru lărgirea și obiectivarea imaginii asupra peisajului dialectal românesc prin elaborarea seriei noi de atlase lingvistice, prin inițierea AFLR și îmbogățirea acesteia cu material lingvistic reprezentativ pentru toate regiunile țării, răspunde necesității de studiere a dinamicii graiurilor românești în epoca actuală.

Orientarea majorității studiilor din această perioadă către cercetarea vocabularului este determinată de faptul, unanim acceptat, că vocabularul înregistrează rapid și nemijlocit mobilitatea social-istorică.

In paginile de față intenționăm să punem în evidență, pe baza unor exemple de termeni care circulă în graiul actual al Mărginimii Sibiului, - în ce fel procesul c o n t e m p o r a n de îmbogățire a vocabularului dialectal se deosebește de același

https://biblioteca-digitala.ro

proces din epoci anterioare.

S-a convenit, în genere, să se considere neologisme, în raport cu un sistem lexical dat, (cu determinare spaţială şi temporală) cuvintele noi, pătrunse în sistem, necesare pentru noţiuni sau nuanţe ce nu se pot exprima prin intermediul elementelor preexistente sau cuvintele noi care (datorită unor cauze de natură socio-culturală sau politică) se alătură altora mai vechi, cu sens înrudit, exercitînd, treptat, presiuni de eliminare a celor dintîi.

Toate lucrările care s-au ocupat de pătrunderea neologismului"la ţară" în anii de după Eliberare (cf. bibliografia, p.lo) abordează în esenţă problema opoziţiei sociolingvistice existente între două tipuri de norme: cea subiectivă (de prestigiu), prescriptivă şi normele obiective, descriptive, ale celor două coduri (standard ~dialectal) care vin în contact pe diferite căi. Se subliniază în acest cadru importanţa factorilor extralingvistici (de natură istorică, politică, economică, culturală) în procesul de inovare a lexicului sub acţiunea nivelatoare a limbii standard, unice. Se formulează unanim concluzia că diferenţele dintre limba standard şi graiuri, pe de o parte, şi între diferite graiuri populare, pe de altă parte, se vor şterge treptat în sensul apropierii lor de limba unică.

Fără a contesta în esenţă direcţia evoluţiei fenomenului luat în discuţie considerăm necesară precizarea unor nuanţe suplimentare, care ar întregi imaginea asupra evoluţiei vocabularului dialectal actual:

1) Procesul de îmbogăţire a vocabularului prin mijloace externe sistemului este un proces perpetuu, avînd caracter de lege sociolingvistică. Numai ritmul de manifestare a acestui fenomen diferă de la o perioadă la alta şi este datorat unor factori de dezvoltare social-istorică. Transformările importante

https://biblioteca-digitala.ro

survenite în viaţa satului românesc, industrializarea masivă a unor zone considerate rămase în urmă din acest punct de vedere, dezvoltarea mijloacelor de transport, trecerea unui număr considerabil de locuitori ai satelor de la statutul de agricultori la acela de muncitori agricoli, diversificarea mijloacelor de pătrundere a culturii în toate localităţile ţării, indiferent de mărimea sau poziţia lor geografică au determinat schimbări la nivelul tuturor graiurilor. Aceste schimbări nu sînt încă de natură să distrugă stabilitatea trăsăturilor specifice ale fiecărei unităţi dialectale, dar ele pot modifica evoluţia graiurilor în direcţia lărgirii capacităţii lor funcţionale (Marin-Magda, 1983, p.15). Avînd în vedere faptul că acţiunea factorilor de variabilitate (diferiţi în spaţiu şi timp) are un caracter permanent trebuie reţinut faptul că în permanenţă apar noi dimensiuni de variabilitate care tulbură, într-o formă sau alta, înclinaţia către forme stabile a structurilor dialectale.

2) Preluarea elementelor noi şi renunţarea la cele vechi diferă de la o comunitate lingvistică la alta, depinzînd de fondul lingvistic aperceptiv al comunităţii, pe de-o parte, şi de conştiinţa lingvistică şi, ca urmare, de loialitatea sau neloialitatea lingvistică a membrilor comunităţii, pe de alta.

Păstrarea, pe timp îndelungat a individualităţii unui grai, puţin modificată, poate conferi acestuia, în epoca actuală, o notă arhaică. Din această perspectivă graiul Mărginimii Sibiului poate fi considerat astăzi un grai conservator.

Este cunoscut în istoria limbii faptul că o serie de elemente care apar astăzi ca arhaice sau învechite au constituit, la un moment dat în evoluţia limbii, inovaţii. Este cazul în special a acelor elemente din componenţa vocabularului care suferă o îmbătrînire fie datorită faptului că sînt concurate de elemente noi, capabile să deservească un alt nivel de dezvoltare social-

https://biblioteca-digitala.ro

economică şi culturală, fie pentru că ele îşi modifică, dintr-o cauză sau alta, puterea expresivă.

Fenomenul de modificare în timp a unui grai poate fi cel mai bine observat, după cum se ştie, prin studierea, în cadrul unei comunităţi, a vorbirii generaţiilor succesive. Fiecare generaţie transportă cu sine un anumit bagaj sociolingvistic specific, preluînd o parte din acest bagaj de la generaţia precedentă creindu-şi ea însăşi, pe diverse căi, un bagaj de date propriu şi predînd o parte din acestea două generaţiei următoare. Acest proces de renunţare la unele elemente şi de preluare a altora se petrece sub ochii noştri, ilustrat fiind, la nivelul sistemului dialectal, de coexistenţa în sincronie a faptelor de limbă aparţinînd la faze diferite de evoluţie istorică.

Menţinerea păstoritului ca ocupaţie de bază în majoritatea comunităţilor din Mărginimea Sibiului a constituit un factor de rezistenţă lingvistică, de menţinere a individualităţii locale. Pe de altă parte, istoria (relativa libertate socială a satelor de graniţă, păstoritul transhumant, comerţul ambulant şi mai apoi stabil, starea materială bună, nivelul sociocultural ridicat datorat învăţămîntului primar aproape obligatoriu în această zonă şi datorită propagandei societăţilor ardelene) a permis şi a impus dezvoltarea în aceste comunităţi a unui registru funcţional lingvistic mai larg decît a altor comunităţi rurale. Conservatorismul de fond şi deschiderea spre inovaţii caracterizează şi astăzi într-o aparentă contradicţie pe mărginean.

Analiza compoziţiei vocabularului sibian actual atestă coexistenţa, mai ales în repertoriul lexical al generaţiilor vîrstnice, a unor elemente care raportate la căile şi momentul de pătrundere pot fi caracterizate drept neologice iar în raport cu norma prescriptivă unică actuală drept a) elemente neologice ieşite din uz (tinzînd să devină arhaisme); b) elemente neologice care şi-au

https://biblioteca-digitala.ro

restrîns şi-şi restrîng continuu aria de circulaţie (devenind regionalisme); c) elemente neologice conforme vechilor norme academice (apar astăzi ca învechite şi uneori ridicole); d) elemente neologice conforme noilor norme academice (elemente recente). Majoritatea elementelor neologice din straturi anterioare sau recente sînt analizabile în termenii metodei "cuvinte şi lucruri".

a) Vocabularul vechilor structuri social-politice şi administrative supravieţuieşte încă în vorbirea generaţiei vîrstnice în contexte tematice legate de evenimente petrecute în perioade anterioare. Termeni ca: aréndă, cantălărie, cătănă, cordănási ("grăniceri"), crîşmár, cretár[i] ("monedă veche") dáscăl, dobáş ("omul care face anunţuri bătînd doba") júde, notáráş ("secretar la primărie") plásă ("subîmpărţire administrativ-teritorială") scaún (idem), slobóndă ("lăsare la vatră") sau expresie ca Rumânia Véche, (la) Regát, (la) Ardeál, Ungária (pentru provincia Transilvaniei), Rusía, regăţéni, ardeléni, rumână ("românca") háine rumânésti ("portul popular românesc") háine nemţésti sau háine ungurésti ("haine orăşeneşti") sînt de domeniul istoriei.

Lexicul neologic aparţinînd terminologiei militare s-a păstrat şi astăzi în forme puţin modificate: bonétă, caporál, cantonaménţ, centúră, colonél, cizme cazóne, divízie, flaniá militără, front, gamélă, gloanţă, halíci, manta, misiúne, prizoniér[i] pínten, pozíţii, (a) puscá, púscă mitraliéră, răvolvére, tanchísti, tren regimentár, tren de lúptă, tricolóri, volontár[i] etc.

b) Tot în fondul neologic "tradiţional" distingem trei categorii de neologisme astăzi pe cale de dispariţie:

1) Cuvinte din limbile grupurilor etnice minoritare împrumutate prin contactul direct dintre vorbitori. Aici pot fi încadraţi în special termeni din domeniul meseriilor şi comerţului (meseriaşii şi comercianţii orăşeni fiind adesea saşi, sau - mai

https://biblioteca-digitala.ro

rar în această zonă transilvăneană, unguri) cástăn (germ,)"scrin" cahâle (germ.) "teracotă", cartófeli (germ.) "cartofi", drot (germ. "sîrmă" dărăb (magh.) "bucată", féldără (magh.) "unitate de măsură", híbă (magh.) "cusur", lítăr (germ.) "unitate de măsură, 1 l." ler (germ.) "cuptor", lécăr (cu pei) (germ.) "pieptar de piele", máistor (germ.) "meşter", plat (germ.) "plită", púntu (germ.) "unitate de măsură" potícă (germ.)"farmacie", străjác (germ.) "saltea de paie", strinchi (germ.) "ciorapi", tángăr (germ.) "aşchie", tăghie (germ.) "tub, cărnăţar", zbilţ (germ.) "laţ", zódă (germ.) "sodă" etc.

Odată cu dispariţia unora din obiectele aparţinînd gospodăriei tradiţionale şi apariţia altora pătrunse prin intermediul unităţilor comerciale moderne termenii vechi intră în concurenţă cu sinonime noi alcătuind serii de tipul:

drot-sîrmă, strínchi-ciorápi, ler-cuptór, plat-aragáz, străjác-salteá, potícă-farmacíe etc.

Cuvintele vechi aparţinînd acestor serii sînt utilizate numai de generaţia de vorbitori în vîrstă în anumite contexte.

2) O categorie aparte de termeni şi expresii o constituie "ardelenismele" culte, pătrunse în graiul mărginenilor prin intermediul vechii şcoli sau pe calea propagandei culturale şi comerciale a societăţilor ardelene (mai cu seamă a ASTREI).Unele dintre ele supravieţuiesc în zonă şi astăzi la toate generaţiile de vorbitori.

agústa, "august", aprindere de plămîni "pneumonie", "bal", bină, "scenă", diréctăr, fabrică, flámă "flacără", le făceá gáta "le termina", inspéctăr, industrie, maşină, muzîcánt, marş, octómvre, pénzie, rásă, a trăge(ceásul), tîmént, zúpă, vailíng etc

3) In special după Unirea din 1918, încep să circule frecvent (răspîndite mai ales prin intermediul presei din "Ţară") neologisme şi expresii neologice pătrunse prin filieră franceză

https://biblioteca-digitala.ro

în limba română,standard din acea perioadă şi de aici în graiul ardelenesc: (să) asociáză, cadáú, coloáre, comitét, corént, contráct, durábile, flanél, filiálă, garderób" ("dulap"), impózit, intreprindere, întîlnirea (junilor), juni, jurnál, paşapórt, primár, primărie, plantăţii, a reclamá, societáte, trin etc.

d) Peste aceste straturi neologice se suprapun în anii de după Eliberare elemente lexicale recente. Beneficiind de un fond neologic aperceptiv bogat era de aşteptat ca penetrabilitatea lingvistică a graiului mărginean în raport cu elementele din limba standard să fie foarte mare. Lucrurile stau numai în parte astfel: Constituind comunităţi cu personalitate etno-culturală puternic individualizată şi păstrînd mult timp păstoritul ca mod de existenţă fundamental, satele Mărginimii Sibiului au fost dispuse să adopte fără ezitare "noul" numai acolo unde era indispensabil, unde nu elimina elemente aparţinînd fondului socio-cultural tradiţional. Prin intermediul şcolilor pe care le-au frecventat şi le frecventează cu asiduitate vorbitorii (nu am întîlnit în Mărginime cazuri de vorbitori recent alfabetizaţi sau analfabeţi), al călătoriilor şi al numeroaselor contacte socio-culturale pe care le-au avut prin îndeletnicirile lor, mărginenii au preferat şi au reuşit în bună măsură astăzi să utilizeze în funcţie de context, interlocutor sau subiectul conversaţiei, fie codul literar vorbit, cu coloratură dialectală, fie graiul local înnoit cu acele elemente chemate să acopere nevoile intracomunitare de comunicare într-o societate bazată pe relaţii socio-culturale socialiste.Mărgineanul nu pregetă ca odată cu obiectele şi elementele noi să utilizeze toate cuvintele care le denumesc. Le utilizează corect atît din punct de vedere semantic cît şi fonetic. Unele dintre neologisme se adaptează fonetismului de tip "ardelean" fără a-şi pierde individualitatea lingvistică (degradările corpului fonetic al cuvîntului, contaminările, etimologiile populare, frecvente

https://biblioteca-digitala.ro

în alte zone sînt aici rar întîlnite).

Este inutil să dăm o listă de cuvinte recente pentru că ele sînt utilizate la tot pasul. Termeni ca rádio, televizór, frigidér, maşină de spălát, dóctor, farmacíe, spitál, ceapéu, preşedinte, secretár, partíd, sindicát, profesór etc. fac parte din uzul curent al vorbirii tuturor generaţiilor.

In ciuda unei deschideri şi adaptabilităţi surprinzătoare la realităţile etnografice noi, mărginenii ascund în dosul porţilor ferecate o lume conservatoare care a preluat toate binefacerile lumii moderne fără a se lăsa modificată de ele. Casele noi păstrează organizarea interioară tradiţională cu tinda, cămára şi cása ia máre. Dualismul conservator-modern apare în aranjamentul locuinţei. Cămára, în care se locuieşte de fapt, păstrează mobilierul tradiţional denumit de vechea terminologie: cástăn, gardérób, credént, pat, láiţă, blidár, plat, cu ţoále, păretáre, covoáră, strai etc. Cása ia máre importă obiectele şi denumirile lor din lumea modernă: studió, şifoniér, recamér, dorméză, vitrínă, bibelóţuri, cristál, persián, miléu etc.

Din garderoba mărginenilor de la mic la mare şi din zestrea fetelor de măritat nu lipsesc "hainele rumâneşti", purtate încă la sărbători cu mîndrie de întreaga comunitate şi "în toată ziua" numai de bătrîni. Tinerii au adoptat îmbrăcămintea modernă pentru uzul curent şi odată cu ea terminologia corespunzătoare.

Neologismul nu a pătruns aproape deloc în terminologia pastorală. Cu neînsemnate modificări în aspectele ei periferice, terminologia păstoritului rămîne cea tradiţională, moştenită din moşi strămoşi (vezi M.Magda, 1983, manuscris). Acest lucru conferă zonei din Mărginimea Sibiului rezistenţă etnică în faţa dezintegrării lingvistice transformînd acest grai din sudul Transilvaniei altă dată considerat inovator într-un grai cu coloratură arhaică.

https://biblioteca-digitala.ro

x

Comparînd structura corpusului neologic "tradiţional" cu corpusul neologic "recent" putem remarca:

1) Caracterul eterogen al termenilor celui dintîi - atît în ceea ce priveşte componenţa etimologică şi aria de circulaţie a lor cît şi în raport cu statutul sociolingvistic al termenilor încadraţi aici (literari, argotici, regionali) şi caracterul omogen al termenilor recent pătrunşi în grai.(aceeaşi pe întreg teritoriul ţării, răspîndiţi prin intermediul aceluiaşi instrument de propagandă lingvistică - limba standard).

2) Caracterul aleator al pătrunderii neologismelor în epoci anterioare şi caracterul conştient, organizat şi sistematic al acestui proces în regimul socialist (înţeles ca necesitate obiectivă de politică culturală).

Fenomenul răspîndirii formelor noi din limba literară în graiurile româneşti actuale constituie modalitatea de acţiune în plan lingvistic a politicii socioculturale exercitate în rîndurile maselor populare de către statul socialist în anii de după Eliberare.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Breban, V., I.Stan Raporturi lexicale între limba literară şi graiurile regionale, în C.L. II, 1957, p.

Cazacu, B. Procesul de diferenţiere în graiul unei comune (Meria) în Studii de dialectologie română, Bucureşti,1966,p. 91-121.

Coteanu,I. Aspecte ale limbajului popular actual,în L.R. XII, 1969, nr.1, p.59-67.

Dimitrescu, Fl. Pătrunderea neologismelor la ţară,în C.V.,I,1949, nr.8, p.7-9.

https://biblioteca-digitala.ro

Dragomir, N. Din trecutul oierilor mărgineni din Săliște și comunele din jur, în L.I.G.U., Cluj, II, 1924-1925, p.195-251

Dumistrăcel, St. Influența limbii literare asupra graiurilor daco-române. Fonetica neologismului, București, 1978;

Dumitrescu Jipa Aurel, Nistor Nicolae. Sibiul și ținutul în lumina istoriei, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1976,

Grecu, D. Observații asupra pătrunderii neologismelor într-un grai din Banat, C.L. XIV, (1969), 1, p.43-47.

Haugen, E. Linguistic and Language Planing, în vol. The Ecology of Language. Essays by Einar Haugen, Selected and Introduced by A.S. Dil. Stanford University Press, California, 1972, p.159-191.

Ionică, I. Elemente recente în lexicul graiului de pe Valea Bistriței (Bicaz), L.R., XV, (1966), 3, p.267-281;

Ionică, I., P. Lăzărescu, M. Vulpe, Cu privire la raportul dintre limba literară și graiuri, în F.D., VIII (1973), p.19-30

Marcu, Fl., Maneca C., Dicționar de neologisme, București, 1966;

Magda, M. Aspecte ale terminologiei pastorale într-o comunitate dialectală (Poiana Sibiului) (manuscris), 1983;

Marin, M., Magda, M. Dinamica graiurilor și perspectiva noilor anchete dialectale de tip ALR, Anuarul ICFD, seria B, 2, 1982, p.

Pop Gh. Cum dispar vechii termeni administrativi și cum se înceteneșc cei noi, în DR, VII;

Pușcariu, S. Limba Română, vol.I, București, Ed. Minerva, 1976;

Idem Le rôle de la Transylvanie dans la formation et l'évolution de la langue roumaine, Bucarest, 1938, Ex. de la "Transylvanie", p.3-35;

Rusu, V. Observații asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiței, F.D., III (1961), p.191-200;

https://biblioteca-digitala.ro

x x x Sibiu, Monografie, Ed.Sport-Turism, 1981;

x x x Texte dialectale din Mărginimea Sibiului (parţial transcrise).

https://biblioteca-digitala.ro

PERSPECTIVĂ METODOLOGICĂ ASUPRA REALITĂȚII SOCIO-CULTURALE A SATULUI ROMÂNESC CONTEMPORAN

Marilena Tiugan

Anii de după 23 August 1944 au marcat o adevărată revoluție în viața țărănimii și a satului românesc, în ansamblu. Deschizînd drumul dezvoltării puternice a agriculturii, acești ani au asigurat țărănimii o etapă de evoluție calitativ superioară, atît pe plan social cît și în planul vieții materiale și spirituale. Țărănimea s-a constituit într-o categorie nouă, cu o compoziție omogenă, cu un nivel cultural ascendent. Omogenizarea structurii țărănimii este un fenomen social care trebuie apreciat din perspectiva eliminării deosebirilor esențiale dintre grupuri și păturile sociale, și care presupune un proces social complementar, de accentuare a diversificării, a profesionalismului. Satul românesc contemporan oferă imaginea unei creșteri a varietății grupurilor sociale și a categoriilor socio-profesionale, datorată pătrunderii - pe fundalul unității sociale - a tehnicii industriale în agricultură.

Consecința diversificării socio-profesionale a populației ocupate în agricultură este întrepătrunderea dintre munca agricolă și cea industrială, creșterea ponderii activităților de tip industrial în realizarea producției agricole - proces care antrenează mărirea numărului de muncitori din acest domeniu și creșterea prestigiului unor roluri sociale ca: tractorist, mecanic, mecanizator agricol, electrician, motorist, lăcătuș, strungar, sudor etc.[1].

https://biblioteca-digitala.ro

Urmărirea procesului dezvoltării satului românesc contemporan s-ar putea face prin simpla examinare a aspectelor macro-sociale, şi prin utilizarea informaţiilor şi a analizelor statistice realizate, deja, la scară naţională, care pot oferi o imagine a dinamicii dezvoltării satului, pe traiectoria deschisă de strînsa corelaţie între transformarea raporturilor şi a instituţiilor social-economice şi dinamismul progresului tehnic în mediul rural.

Pentru evidenţierea realităţii deosebit de complexe pe care o prezintă satul românesc azi, atitudinea menţionată este, de bună seamă, dintre cele mai corecte, dar rămîne insuficientă, deoarece pune în lumină un singur aspect al acestei complexităţi.

În general, trăsăturile reţinute pentru "definirea" satului vizează aspecte diferite, în funcţie de perspectiva de abordare. Etnografii, antropologii, demografii, etnologii, sociologii etc. abordează aspecte diferite în funcţie de obiectul de interes prioritar şi, mai ales, în funcţie de specificul disciplinei, ca atare. Adăugată acestei diversităţi, poziţia lingviştilor contribuie cu elemente de rafinament - deşi, mai puţin frapante, la fel de individualizatoare -, la precizarea distincţiei comunitate - societate, distincţie tipică şi de mare utilitate pentru definirea raportului real între sat şi oraş.

Pentru identificarea direcţiilor de transformare a satului contemporan, abordarea pluridisciplinară, care să ţină seama de achiziţiile din toate domeniile menţionate, pare singura perspectivă echilibrată, armonioasă. Perspectiva sociolingvisticii antropologice (Tiugan 1981: 338) ne apare, în acest sens, de un real folos, dacă ţinem seama de schimbările din structura socială, din sistemul specific de valori şi de valorizare al culturii materiale şi spirituale, - schimbări care antrenează modificări esenţiale în structura tipului uman, determinînd structura

https://biblioteca-digitala.ro

rea unui nou tip de personalitate[2].

Din perspectiva sociolingvisticii antropologice, oric investigaţie asupra satului contemporan ar trebui să parcurgă o serie de etape consacrate următoarelor aspecte: cultura; modelele culturale; tiparele culturale; socializarea; personalitatea analiza funcţională.

I. In identificarea şi definirea CULTURII unei comunităţi se porneşte de la premisa că "satul nu este o asociaţie, liberă de indivizi, în care fiecare să se poată comporta după gustul său, ci o comunitate puternică de viaţă, un tipar şi un factor de transformare şi modelare" (Gusti 1935: 8-9; 30-31). De asemenea, se ţine seama şi de faptul că diferitele colectivităţi săteşti se integrează, în prezent, în spaţii sociale largi, în zona funcţionale dinamice (Bădescu 1982: 17), fapt care generează atitudini tipice faţă de comunitatea locală şi faţă de sistemul ei cultural. De aceea, studierea complexităţii culturale a unei comunităţi rurale trebuie să-şi propună identificarea s t r a t e g i i l o r adoptate de colectivitatea respectivă, în vederea instaurării unui echilibru de tip tradiţional în relaţiile cu societatea înglobantă. Aceste strategii se concretizează astfel: a. la nivelul structurilor sociale = structuri sociale mixte; b. la nivelul tipurilor socio-profesionale = tipul muncitorului-ţăran; c. la nivelul culturii = diferite subculturi- toate acestea definind, în ansamblu, profilul cultural al comunităţii[3].

Implicaţia imediată a unui program de cercetare care-şi propune să abordeze cultura unei aşezări (rurale) o constituie limitarea domeniului de investigaţie, de la aşezare, în general, la c o m u n i t a t e, în accepţiunea tradiţională a termenului (Gumperz 1968).

https://biblioteca-digitala.ro

Concret, abordarea culturii unei comunităţi rurale înseamnă informare exhaustivă asupra unor aspecte vizînd viaţa materială şi spirituală; realizarea unor anchete p r e l i m i n a r e, de acomodare (aşa-zisul proces de aculturaţie [Bloomfield 1944: 42]) - care să aducă date de interes lingvistic, etnografic, istoric, folcloric, social-economic[4]. De asemenea, aceste anchete îi vor furniza cercetătorului un grad de siguranţă socio-culturală, în sensul că, în viitoarele anchete, el nu va recurge la subiecte considerate nerelevante, din punctul de vedere al comunităţii studiate - şi care să afecteze, în mod negativ, calitatea materialului cules[5].

Anchetele lingvistice efectuate în cadrul sectorului de dialectologie din ICED, fie că sînt anchete tip-Atlas, fie că sînt anchete tip-AFLR, cuprind, întotdeauna, ca o etapă principală (deşi, în limitele aceleiaşi anchete), culegerea de informaţii exhaustive asupra comunităţii, în ansamblu (Marin; Magda 1983:2o). In ultimul timp, însă, din perspectiva exigenţelor realităţilor socio-culturale actuale, s-a simţit nevoia unor anchete preliminare. In acest sens, trebuie amintite anchetele preliminare efectuate de: - Victorela Neagoe (1973), în toate satele de ungureni (proveniţi din Mărginimea Sibiului), menţionate în literatura lingvistică, etnografică, istorică etc. - care i-au permis definitivarea unei reţele reale şi corecte pentru acest grup de populaţie; - Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe şi Ruxandra Pană (1977) - în Banat, pentru documentare asupra zonei, în vederea elaborării volumului de Texte dialectale. Banat; - Anca Hartular şi Victorela Neagoe (1982) - în Apuseni şi Ţara Chioarului, pentru stabilirea unei reţele reprezentative. Recent, o încercare deosebită o constituie ancheta preliminară efectuată de Bogdan Marinescu, Victorela Neagoe şi Valeriu Rusu (1983), la Săpînţa, jud.Maramureş, din

https://biblioteca-digitala.ro

perspectiva cuprinzătoare a etnotextelor[6].

II. MODELELE CULTURALE trebuie înţelese drept unanimitate de opinii şi comportamente. Industrializarea şi, în general, toate mutaţiile istorice concomitente, au stimulat un proces de dizolvare a culturilor rurale şi, deci, modificarea sistemelor de apreciere socială (Bădescu 1982: 92; S.Davicu 1972: 104). Aprecierea socială prin intermediul comunicării orale nu dispare, ci se eterogenizează şi antrenează o serie de incongruenţe valorice între diferitele grupuri ale comunităţii. Modelele culturale nu mai sînt raportate, în primul rînd, la grupurile primare (vecinătate, familie), ci la structuri formale, instituţionalizate, oferit de grupurile de interes profesional, - de unde şi marea lor diversitate.

III. TIPARE COMPORTAMENTALE care atestă gradul de participare a individului la viaţa socio-culturală a unui grup; paralel, stabilirea unui inventar minimal al INSTITUŢIILOR rurale, a c t u a l e (în accepţiunea de configuraţii de tipare comportamentale (N.Constantinescu 1968: 324-337; Cl.Lévy - Leboyer 1963: VII).

Aceste două aspecte (II,III) sînt realizabile tot în limitele anchetelor preliminare. Etnotextele obţinute prin aceste anchete (vezi mai sus) sînt o sursă importantă de informaţii despre d e t a l i i l e culturii studiate. Ele se constituie într-un stimulent în sensul unor investigaţii particulare şi mai aprofundate, deoarece, în timpul prelucrării materialului, cercetătorul d e s c o p e r ă, de cele mai multe ori, elemente deosebit de interesante.

Perspectiva largă a antropologiei socio-culturale ne dă posibilitatea (la nivelul celor două etape menţionate mai sus) abordării/identificării unor probleme precum: - corelaţiile între diferitele aspecte ale comportamentului cultural

https://biblioteca-digitala.ro

şi structura semantică; - relaţia dintre percepţie şi structurile lingvistice; - structuri semantice tipice pentru anumite culturi; - posibilităţile de supravieţuire socio-culturală a grupurilor de imigranţi; - soarta registrelor verbale, specific asociate cu un anumit tip cultural. Importanţa anchetelor preliminare pentru soluţionarea unor astfel de probleme nu mai trebuie precizată.

Identificarea, modelelor şi a tiparelor culturale îi conferă cercetătorului statutul de i n s i d e r [7] (socio-cultural); îi dă posibilitatea de a p a r t i c i p a la cultura informatorilor săi[8] şi de a elabora s t r a t e g i i eficiente de modificare a raporturilor formale dintre parteneri, în cadrul anchetei lingvistice (B.Marinescu, ms.).

IV. SOCIALIZAREA, mai ales, primară-proces prin care copilul devine conştient de şi deprinde regulile socio-morale şi culturale care guvernează ordinea socială şi care îi vor da posibilitatea de a participa ca membru efectiv al grupului său, sau al societăţii, în ansamblu. Socializarea primară realizată, în prezent, într-o multitudine de moduri - dependente de tipul de reţea familială şi de grupurile socio-culturale cărora le aparţin reţelele familiale este importantă deoarece ea pune în evidenţă modul în care cultura unui grup social devine parte a individului prin intermediul actelor sale de vorbire (J.Cook-Gumperz 1973). In cadrul preocupărilor sectorului de dialectologie pentru această problemă amintim, în mod special, seria largă de cercetări şi studii efectuate de Marina Ciolac şi Marga Chioreanu, începînd cu 1975, asupra comportamentului verbal al copiilor de vîrstă şcolară, din comunităţi rurale (şi urbane), din diferite zone lingvistice ale ţării - cercetări de ale căror rezultate va trebui să se ţină seama în multe dintre cercetările viitoare pe care le vom întreprinde.

https://biblioteca-digitala.ro

V. PERSONALITATEA, în sensul de organizare dinamică a sistemelor psihofizice ale individului, care determină adaptarea sa la mediul înconjurător, într-un mod care îi este propriu. Abordarea personalităţii individului vizează două aspecte simultane: personalitatea d e b a z ă (elementele pe care membrii unei comunităţi le au în comun) şi personalitatea st a t u t a r ă (purtătoarea concretă a trăsăturilor personalităţii de bază, care înglobează şi diferenţierile datorate diversităţii de poziţii sociale pe care individul le deţine în structura şi în ierarhia unei comunităţi) (Davicu 1972: 64).

Culegerile de texte întreprinse pentru alcătuirea AFLR s-au efectuat, în totalitate, într-o perioadă de profunde prefaceri politice, social-economice, culturale. Aceste schimbări, însă, nu sînt de natură să distrugă stabilitatea trăsăturilor specifice ale fiecărei unităţi dialectale, dar ele pot modifica evoluţia graiurilor, în direcţia lărgirii capacităţii lor funcţionale (Marin; Magda 1983: 14,15). In prezent, AFLR are menirea de a înregistra atît aspectul stabil al graiului, cît şi elementele care vizează schimbarea, devenirea acestuia, fapt care conduce la concluzia modificării metodologiei cercetărilor dialectale de teren. In acest sens, se urmăreşte: 1. înregistrarea informatorilor III, IV, VI - în mod consecvent, îndeplinind condiţiile de a fi localnici, şi de a avea o pregătire medie la nivelul anilor 1980 (8 - 10 clase, cu calificare într-un domeniu, în măsura posibilităţilor, specific zonei în care se face înregistrarea) şi, dacă sînt n a v e t i ş t i, să locuiască în comunitatea în care s-au născut. Aceste categorii reprezintă partea variabilă a graiului şi majoritatea pentru generaţia lor; 2. înregistrarea unei noi categorii de informatori (femei şi bărbaţi), între 50 şi 60 de ani, care să reprezinte partea stabilă (a c t u a l ă) a graiului[9].

https://biblioteca-digitala.ro

VI. ANALIZA FUNCŢIONALĂ sau studiul concret al rolului pe care elementele culturale sau sociale îl joacă în comunitatea respectivă.

Ceea ce trebuie precizat, în legătură cu acest aspect este faptul că extinderea unor modele de analiză, frecvent utilizate, în ultimii ani, în studii consacrate mediilor urbane, este un gest pe deplin justificat şi corect, în coordonatele actuale oferite de cadrul comunităţilor rurale din ţara noastră.

Sugestia pe care vrem să o facem, poate fi formulată astfel: a ş e z ă r i l e umane (rurale sau urbane) trebuie abordate, în primul rînd, ca c o m u n i t ă ţ i. La acest nivel al analizei, investigaţia urmează un model metodologic unic, care nu implică diferenţieri a priori-ce. Realitatea pe care ne propunem să o investigăm este una singură: personalitatea umană în multitudinea manifestărilor ei. Diferenţierile specifice vor rezulta din analiza funcţională a datelor examinate. Ele sînt introduse de acţiunea specifică a unor factori specifici, la un moment dat.

N O T E

1. Comportamentul socio-cultural al acestei categorii de indivizi, cu statut dublu (de muncitori-ţărani) iese din tiparele culturale ale unei comunităţi date, creînd/cerînd noi modele de apreciere socială şi propunînd noi modele de comportament (nu rareori, divergente în raport cu modelul instituţionalizat). Din perspectiva acestor precizări trebuie apreciat prestigiul de care beneficiază acest grup social nou. Prestigiul lor (şi al familiilor lor), în cadrul colectivităţilor săteşti este echivalent doar cu prestigiul acordat navetiştilor. (cf. I. Ghidu 1975: 714; vezi şi M. Tiugan 1982: 20; 1983: 48o).

2. Cf. V. Caramelea 1972: 235. Perspectiva i n t e g r a t o a r e a antropologiei (socio-culturale) asigură un

https://biblioteca-digitala.ro

grad incontestabil de generalitate. (In general, definim antropologia drept studiul tehnicilor şi al instituţiilor în serviciul vieţii sociale.(cf., de exemplu, Lévi-Strauss 1969:16-17)

3. In sens antropologic, cultura reprezintă o configuraţie de comportamente învăţate (şi rezultatele lor), ale căror elemente componente sînt împărtăşite şi transmise de către membrii unei societăţi date; un agregat (mai mult sau mai puţin organizat) de modele culturale; un mod generalizat de conduită - care ţine mai mult de societate decît de individ.

4. Satul românesc nu poate fi cunoscut şi studiat, în profunzime, dacă se neglijează relaţiile intime care s-au stabilit, în decursul vremii, între aspectele lingvistice (graiul), etnografice ("lucrurile" în sens general - cf.metoda "cuvinte şi lucruri"), istorice şi sociologice (cf.contribuţiile şcolii sociologice conduse de D.Gusti, folclorice (cf. formula "grai şi suflet", devenită titlul revistei lui Ov.Densusianu), geografice (cf. teoria "spaţiului mioritic" la L.Blaga) care definesc, în modul cel mai autentic, comunitatea respectivă. (V.Rusu 1977:35).

5. Convorbirile din cadrul anchetelor preliminare, pe teme sociale, economice etc. actuale, după formula lui Ov. Densusianu, redau mai bine spiritualitatea populară (Rusu 1977:102)

6. "Par ethnotexte il faut entendre avant tout des textes oraux, littéraires ou non, dialectaux ou français ayant une valeur d'information ethnologique, historique, linguistique et permettant de definir la spécificité culturelle d'une region" (cf. J.Cl.Bouvier et al. 1980).

7. O încercare în acest sens este cercetarea noastră în com.Mîrzăneşti (Tiugan 1973).

https://biblioteca-digitala.ro

8. Cf., de exemplu, V.Neagoe 1983 - studiu în care autoarea examinează problema continuităţii lingvistice într-un mediu cultural nou, ca urmare a procesului de migrare; vezi şi M.Tiugan 1980 - studiu în care se examinează posibilităţile de supravieţuire ale unor forme lingvistice (graiul local), în condiţiile modificării bruşte a tiparului cultural de bază (rural-urban); cf. şi M.Tiugan 1982 ms.

9. Cf.M.Marin, M.Magda 1983: 20-21. O încercare în acest sens o constituie cercetarea noastră consacrată subculturilor rurale (Tiugan 1982; 1982: ms; 1983).

B I B L I O G R A F I E

Bădescu, I. 1982 - Satul contemporan şi evoluţia lui istorică, Bucureşti: Editura ştiinţifică şi enciclopedică.

Bloomfield, L. 1933 - Language, New York: Holt.

Bouvier, J.-Cl., H.-P.Bremondy, Ph.Joutard, G.Mathieu, J.N.Pelen 1980 - Tradition orale et identité culturelle. Problèmes et méthodes, Marseille: CNRS: Centre Régional de Publications.

Caramelea, V. 1972 - Factorii geografici în cercetările de antropologie socială, culturală, psihologică, în vol."Sociologia militans. V.Sociologia geografică", Bucureşti: Editura ştiinţifică.

Constantinescu, N. 1968 - Noţiunile de comportament şi inovaţie, în vol."Sociologie generală", Bucureşti:Editura ştiinţifică.

Cook-Gumperz, J.1973 - Social control and socialization.A study of clase differences in the language of maternal control, I, London & Boston: Routhledge and Kegan Paul.

Davicu, S. 1972 - Dinamica satului românesc contemporan, Iaşi: Junimea.

https://biblioteca-digitala.ro

Ghidu, I. 1975 - Implicaţii ale navetismului asupra capacităţii procesului de instrucţie, asistenţei sociale şi producţiei agricole, "Viitorul Social", 4.

Gumperz,J. J. 1968 - The speech community, în David L.Sills (ed.) "International Encyclopedia of the Social Sciences", vol.IX,New York:The Macmillan Company & Free Press.

Gusti, D. 1935 - Consideraţii asupra unui sistem sociologic, etic şi politic,Bucureşti.

Leboyer, Cl. Lévy 1963 - Comportement social et caractéristiques individuels, Paris:CNRS.

Lévi - Strauss, Cl. 1969 - The scope of anthropology, London: Cape Editions.

Marin, M. şi M.Magda 1983 - Dinamica graiurilor româneşti şi perspectiva noilor anchete dialectale de tip AFLR, în "Anuarul ICED,Seria B, 2. Studii şi Seminarii: Graiurile-Componentă a patrimoniului cultural popular (oct. 1982).

Marinescu, B. - Statutul partenerului - factor de variabilita te lingvistică (manuscris).

Neagoe, V. 1983 - Relaţii intercomunitare reflectate în lexicul graiului ungurenilor din nordul Olteniei (Tradiţie şi inovaţie), în "Anuarul ICED, Seria A, 4, Comunicări (Sesiunea Ştiinţifică, dec.1982), p.47-63.

Rusu, V. 1977 - Introducere în studiul graiurilor româneşti, Bucureşti : Editura ştiinţifică şi enciclopedică.

Tiugan,M. 1973 - Aspecte ale comportamentului verbal reflectate în uzajul pronumelor personale de adresare directă. I.În mediul rural, în "Fonetică şi Dialectologie", IX,p.149-165.

Tiugan, M. 1980 - Soziokulturelle Interferenzen in einer Stadtgemeinde, în K.Bochmann,"Soziolinguistische Aspekte der rumänischen Sprache", Leipzig :VEB Verlag Enzyklo-

https://biblioteca-digitala.ro

pădie.

Tiugan, M. 1981 - What sociolinguistics actually is?, în RRL, XXVI, 4.

Tiugan, M. 1982 - Idiolect şi grup social din perspectiva unei comunităţi rurale, în "Anuarul ICED, Seria A, 4", (Bucureşti - 1983).

Tiugan, M. 1982 ms - Apariţia şi integrarea sub-culturilor (lingvistice). I.Rurale.

Tiugan, M. 1983 - Idiolect vs. rural social group: relationship in search of a new kind of approach, în RRL, XXVIII, 6.

https://biblioteca-digitala.ro

SPONTANEITATE SI STANDARDIZARE IN TEXTELE POPULARE

Ileana Vântu

Problema diferitelor caracteristici ale textelor populare înregistrate în mediul rural a constituit şi constituie, în continuare, un subiect de investigaţie, atît pentru lingviştii români, cît şi pentru lingviştii străini. In ultimii ani, un interes crescînd îl prezintă şi caracteristicile textelor populare înregistrate în mediul urban, fapt care generează întrebarea dacă există vreo diferenţă între aceste două tipuri de texte şi dacă există, care este esenţa ei.

In continuare ne propunem să formulăm cîteva observaţii în acest sens, cu referire directă la situaţia specifică pentru realitatea românească.

După cum s-a afirmat încă înainte de apariţia şi conturarea lingvisticii aşa-numite moderne, deci înainte de Ferdinand de Saussure, membrii societăţii umane nu au o conştiinţă clară în legătură cu fenomenele lingvistice, am adăuga noi în cele mai multe situaţii. Ideea a fost preluată şi dezvoltată de majoritatea lingviştilor şi antropologilor care au urmat, pînă în epoca de astăzi.

Dar, după cum s-a afirmat în studiile elaborate pînă în prezent, există şi momente cînd indivizii dintr-o colectivitate sînt conştienţi de utilizarea anumitor forme lingvistice, reflectează asupra modului lor de a vorbi. După părerea noastră, unul dintre aceste momente îl reprezintă situaţia de anchetă dialectală, indiferent de scopul urmărit de lingvistul dialectolog sau de sociolingvist

In lingvistica românească, reacţiile subiecţilor anchetaţi

https://biblioteca-digitala.ro

mân, precum şi comentariile subiecţilor în legătură cu anumite texte dialectale pe care aceştia le produc în vederea înregistrării au reprezentat obiectul mai multor studii anterioare. In această ordine de idei, precizăm că în cercetările respective se menţionează următorul fapt: în funcţie de scopul anchetei efectuate, atenţia vorbitorilor se îndreaptă cu precădere spre codul utilizat, în cazul anchetelor pentru atlase, sau spre mesajele produse, în cazul anchetelor pentru arhivele fonogramice[3]. Subiecţii interogaţi pentru obţinerea materialului pentru atlase reacţionează în mod complex, şi anume:

a) în situaţia cînd cunosc mai multe forme (fonetice, morfologice, lexicale), ori le folosesc pe toate fără precizări, ori stabilesc sinonimii, ori folosesc o primă formă urmată de o a doua care reprezintă p corijare a primeia, ori, în sfîrşit, utilizează mai multe forme, fiecare cu o nuanţare specifică;

b) în situaţia cînd vorbitorii nu cunosc forma în legătură cu care sînt întrebaţi, se produc, din partea subiecţilor, ezitări, construcţii ad-hoc, perifraze, enunţuri ce includ termeni generali, răspunsuri cu forme considerate de ei corecte sau cu forme de a căror corectitudine nu sînt siguri[4].

Subiecţii înregistraţi pentru arhivele fonogramice construiesc, relativ la anumite cuvinte utilizate în texte, aşa-numite comentarii metalingvistice. In cadrul acestor comentarii se constată prezenţa unor explicaţii date unor termeni locali prin sinonimele lor literare sau printr-un text descriptiv, precum şi semnalarea utilizării unor cuvinte în comuna sau zona unde se efectuează ancheta[5].

Toate aceste comentarii ale subiecţilor anchetaţi întîlnite în materialele dialectale - care sînt, în esenţă, texte de mai mare sau mai limitată extindere-constituie, credem noi, o dovadă a

https://biblioteca-digitala.ro

ceea ce am numi spontaneitatea vorbitorilor. In cele de mai sus ne-am referit, firește, la vorbitorii din mediul rural care, în afara reacțiilor spontane, se caracterizează printr-o proprietate a limbajului lor pe care am numi-o standardizare[6]. Standardizarea constă, după părerea noastră, în proprietatea limbajului unui subiect de a respecta o normă dată. Pentru vorbitorii din mediul rural în cazul concret al dialogului cu dialectologul în timpul unei anchete, se pune problema respectării atît a unei norme literare - pe care subiecții o cunosc prin școală, mijloace mass-media - cît și a unei norme dialectale, despre existența căreia credem că se poate vorbi fără a comite nici o exagerare.

După cum s-a constatat atît în studiile românești cît și străine, respectarea acestor două norme, literară și dialectală, reprezintă un fenomen lingvistic care este prezent în mod diferențiat în limbajul vorbitorilor, în funcție de acțiunea a numeroși factori: perioada de școlarizare a respectivului subiect, contactele lui cu alte medii lingvistice, influența exercitată de familie, tovarășii de muncă etc. Dar, indiferent de gradul de respectare a acestei duble norme, un fapt este evident, anume respectarea normei dialectale este obligatorie pentru subiecții din mediul rural înregistrați în vederea culegerii de material atît pentru atlase, cît și pentru arhivele fonogramice.

In situațiile cînd scopul anchetelor constă în analiza modului de evoluție a dialectului sau graiului vorbit de o colectivitate în curs de urbanizare, atunci respectarea normei dialectale de către vorbitori nu mai este obligatorie. In acest sens, avem în vedere subiecții care trăiesc în mediul rural și se deplasează zilnic la locuri de muncă din mediul urban, precum și subiecții care au trăit pînă la un moment dat în mediul rural și care s-au stabilit la un moment dat în mediul urban.

https://biblioteca-digitala.ro

In cazul cînd lingvistul efectuează o investigaţie a limbajului unor vorbitori originari din mediul urban care au trăit tot timpul în acest mediu, problema respectării unei norme dialectale nu se mai pune.

Dar, elementul ilustrativ atît al spontaneităţii cît şi al standardizării îl reprezintă, după părerea noastră, cuvîntul. Toate observaţiile prezentate extrem de succint în rîndurile anterioare se referă, în primul rînd, la diferite utilizări ale cuvintelor, la stabilirea unor raporturi diverse între cuvinte, la frecvenţa mai mare a unor tipuri de cuvinte, la pătrunderea unor cuvinte din limba literară în graiuri[7] şi invers, la ieşirea din uz a unor cuvinte dialectale. Facem această precizare referitoare la statutul cuvîntului, deoarece nu putem fi de acord cu anumite puncte de vedere care s-au formulat în lingvistică, unele destul de recent, relativ la o anumită lipsă de precizie a limbajului popular. In această ordine de idei, unii autori ajung chiar să susţină că acest limbaj nu ar opera cu cuvinte, ci cu enunţuri[8], adică cu asamblări de cuvinte. Contrar acestor păreri, credem că în limbajul popular înregistrat în texte-numim texte şi anunţurile formulate de subiecţi ca răspunsuri la chestionarele pentru atlasele dialectale -, caracterizat prin spontaneitate, pe de o parte, şi prin standardizare, pe de altă parte, cuvîntul are un statut complex.

In această ordine de idei, dacă acceptăm părerea exprimată de S.Puşcariu că "bogăţia şi expresivitatea unei limbi stă, în mare parte, în putinţa de a reda idei cît mai variate prin asemenea formule simple[9] =cuvinte , în loc de a le circumscrie prin fraze"[10], atunci acceptăm, implicit, şi afirmaţia că dialectele şi graiurile româneşti se caracterizează prin aceleaşi proprietăţi. De unde, în ultimă instanţă, şi permanenta necesitate de utilizare, în orice descriere lingvistică, a conceptului de cuvînt, cu toate părerile

https://biblioteca-digitala.ro

contrare exprimate de diverşi lingvişti contemporani[11].

N O T E

1. v.F.Boas (ed), Handbook of American Indian Languages, Bureau of American Ethnology, Buletin 4o, 1911 (1908), partea I,p. 67; citat din C.Lévi-Strauss, Antropologia structurală, Bucureşti, 1978, p.3o. In textul din culegerea citată autorul îşi exprimă părerea că individul nu are o conştiinţă clară referitoare la fenomenele lingvistice în nici o situaţie.

2. v.B.Cazacu, Sur la réaction du sujet parlant par rapport au fait linguistigue, în Mélanges linguistiques (Oslo), Bucureşti, 1957, p.175-186; M.Sala, Remarques sur la réaction des sujets enquêtés pour l'Atlas linquistique roumain, în Mélanges linguistiques (Oslo), Bucureşti, 1957, p.189-199; T.Teaha, Observaţii asupra interpretării faptelor de limbă de către subiectul vorbitor într-o anchetă dialectală, LR 17, 2, p.155-232 şi Un problème de métalinguistique: la réaction du sujet parlant dans le processus de la communication, ACIL X, 2, p.41-48; Magdalena Vulpe, Commentaires métalinguistiques dans les textes dialectaux. ACILFR XII, 2, p.257-262.

3. v.Magdalena Vulpe, în paragraful de discuţii asupra comunicării lui T.Teaha, Un problème de... ACIL X, 2,p.47.

4. v. M.Sala şi T.Teaha, op.cit.

5. v.Magdalena Vulpe, op.cit.

6. O opoziţie asemănătoare opoziţiei noastre spontaneitate/ standardizare anume opoziţia spontan/controlat este propusă de Magdalena Vulpe în cadrul procesului de definire a conceptelor de dialectal, popular şi vorbit v.Dialectal, popular, vorbit FD, VI (1969) p.183.

7- Aspecte deosebit de interesante oferă procesul de pătrundere a neologismelor în graiuri: pentru situaţia neologismelor

https://biblioteca-digitala.ro

în graiurile limbii române menţionăm următoarele lucrări: Victorela Neagoe, Aspecte ale pătrunderii neologismelor în vorbirea populară actuală, LL, 3, p.461-467, Gh.Pop, Elemente neologice în graiul maramureşan, Cluj, 1971, Rusu V., Observaţii asupra pătrunderii neologismelor în graiul de pe Valea Ialomiţei, FD, III (1956), p.191-200.

8. v. A.Meillet, Théorie du vocabulaire, curs ţinut la Collège de France în anii 1923-1924; citat după A.Rosetti, Le mot, Esquisse d'une théorie générale, Copenhague-Bucureşti,1943, p.33.

9. v. Limba română, vol.I, Bucureşti, 1976, p.lo5; "Cuvîntul nu-i decât o formulă simplă pentru un complex de idei, ca şi fraza".

lo. Ibidem.

ll. In legătură cu susţinerea valabilităţii utilizării conceptului de cuvînt, v. A. Juilland, Alexandra Roceric, The Decline of the Word, Standford, University, 1975. In ceea ce priveşte tendinţa remarcată în lingvistica structurală de a evita utilizarea conceptului de cuvînt din cauza lipsei sale de rigoare, v. J.Dubois, M.Giacomo, L.Guespin, Ch.Marcellesi, J.B. Marcellesi, J.P.Mevel, Dictionnaire de linguistique, Paris, 1973, p.327.

https://biblioteca-digitala.ro

SCHIMBĂRI DE MEDIU ŞI SCHIMBĂRI DE VOCABULAR

Anca Hartular

Vocabularul unei limbi constituie domeniul cu structura cea mai mobilă, fiind, prin excelenţă, compartimentul cel mai uşor penetrabil şi chiar receptiv la inovaţii. In lucrarea de faţă nu ne propunem să demonstrăm această teză, de care nu se îndoieşte niciun specialist, ci o vom ilustra cu unele situaţii inedite pentru limba română. In cercetarea cauzelor împrumuturilor lexicale trebuie stabiliţi factorii care îl determină pe vorbitor să introducă, să utilizeze şi să difuzeze astfel elemente noi de vocabular. Pătrunderea lor şi extinderea de la lexicul unui vorbitor la cel al unei comunităţi răspund cerinţei inovaţiilor la nivelul limbii.

Cauzele schimbărilor de vocabular sînt fie interne, lingvistice, fie extralingvistice. De ultimul aspect ne vom ocupa aici, şi anume ne vom opri la modificarea vocabularului unor vorbitori care au trecut din mediul rural românesc într-un mediu urban aloglot. Precizarea mediului lingvistic este utilă aici numai pentru motivarea sursei împrumuturilor care, în aceste condiţii, sînt foarte evidente. Dacă transferul de populaţie rural-urban, în acelaşi mediu lingvistic, are urmări identice asupra schimbărilor de vocabular, determinarea cu certitudine a caracterului neologic pentru vorbitor[1] (şi pentru categoria căreia îi aparţine) al unor unităţi lexicale, în acest caz este dificilă.

Vorbitorii asupra cărora ne-am oprit erau originari din Banat, sudul şi centrul Transilvaniei şi din Bucovina, fiind agricultori, ciobani şi, mai rar, mici meşteşugari. In primele două de-

https://biblioteca-digitala.ro

cenii ale secolului nostru, la o vîrstă în medie între 18 şi 25 de ani, au emigrat în Statele Unite, de cele mai multe ori cu dorinţa de a se reîntoarce cu o sumă de bani care să le permită îmbunătăţirea statutului economic în comunitatea rurală din care plecaseră. Locurile unde au putut găsi de lucru, în condiţiile începutului de secol, au fost centrele din nordul Statelor Unite (Cleveland - Ohio, Detroit - Mich., Chicago - Ind. etc.), unde explozia industriei siderurgice şi, mai tîrziu, a automobilului avea nevoie de mînă de lucru. Stabiliţi deci în centre urbane, în faţa unor realităţi economice, sociale şi culturale diferite, vorbitorii la care ne referim au fost obligaţi de conjunctura lingvistică şi extralingvistică să apeleze la împrumuturi sau, în terminologia consacrată bilingvismului, la transferuri din limba noului mediu socio-cultural[2].

Specifică relaţiilor bilingve este interferenţa, reprezentată prin devierile de la norma unui idiom, apărute în vorbirea bilingvilor, ca rezultat al cunoaşterii mai multor idiomuri. Cea mai evidentă, cumulînd cele mai numeroase fapte, este interferenţa lexicală. Dintre domeniile de interferenţă lexicală ne-am oprit la cel nominal, ca fiind cel mai reprezentativ (87% din totalul împrumuturilor sînt substantive şi adjective). Termenul de comparaţie la care am raportat materialul excerptat îl constituie graiurile din zona de origine a vorbitorilor, în momentul întreruperii contactului permanent al subiecţilor cu aceste graiuri. Deoarece nu dispunem de un lexicon al graiurilor de la începutul secolului sau de culegeri ample de texte dialectale din această zonă, am luat ca lucrare de referinţă dicţionarul lui H. Tiktin, Rumanisch-Deutsches Worterbuch, Bucharest - Leipzig, 1903 - 1937[3].

Inadecvarea vocabularului, într-un anumit moment, pentru denumirea unor realităţi noi, ca şi rezolvarea inadecvării prin împrumut - de regulă o cale frecventă, fiind cea mai simplă - explică

https://biblioteca-digitala.ro

fondul neologic comun al multor limbi. Spre deosebire de vorbitorii unilingvi, bilingvii au la dispoziţie permanent o sursă de îmbogăţire a idiomului de bază. In acest sens citäm şi afirmaţia lui Uriel Weinreich (Languages in Contact, 1952, p.59): "... the bilingual's vocabulary, of course, needs replenishment for the same reasons, internal (i.e. linguistic - n.ns.), as well as cultural (i.e. extralinguistic - n.ns.). With regard to the latter, a bilingual is perhaps even more apt than the unilingual to accept loanword designations of a new thing because, through his familiarity with another culture, he is more strongly aware of their novel nature".

In trecerea din mediul rural sud-est european în mediul industrial nord-american de început de secol[4], vorbitorii de care ne ocupăm au fost puşi în faţa unor realităţi noi sau într-o măsură diferite de cele cu care erau familiarizaţi ori a unor aspecte mai puţin cunoscute. Acestea din urmă îşi aveau corespondentul lexical în româna literară, purtînd însă marca /-/ neologic/ în dicţionarul citat, intrînd deci, mai puţin probabil, în vocabularul curent al vorbitorilor, în ţară, la începutul secolului. Lipsa contactului frecvent ulterior cu diferite aspecte ale limbii române explică preluarea acestor lexeme din engleză.

Se disting deci două tipuri de interferenţă lexicală, motivată extralingvistic:

a. interferenţa lexicală datorată unor realităţi total noi pentru vorbitori;

b. interferenţa datorată unor aspecte mai puţin cunoscute vorbitorilor sau într-o oarecare măsură diferite de cele cu care erau familiarizaţi.

A. Din prima categorie, în care am inclus 122 de elemente lexicale, dăm cîteva exemple:

[asambli laiŋ]< E assembly line "bandă rulantă"; [o lucrat la asambli laiŋ];

https://biblioteca-digitala.ro

[atămătic]<E automatic "automată":[a^{m} maşînă...atămătic];

[borteriu]<E board "pensiune":[şi i-o ţîmut acolo o noapte/pîn-o venit borteriu];

[dâ.mstat]<E thermostat "termostat":[pun ă dâ.mstat acum];

[discanţu]<E discount "reducere de preţ":[să capă discanţu ăla];

[drai]<E dry "uscat; aici - prohibiţie":[iera pe timpu ăla drai];

[draiăr]<E dryer "uscător":[şî am şi draiăr];

[draivei]<E driveway "cale de acces la garaj":[îj bagă măşinili-n á draivei];

[ehţereNk]<E X-ray "raze X":[am fost la un ehţereNk];

[flet]<E flat "pană de cauciuc":[nu o făcut nicun flet];

[frizăr]<E freezer "congelator":[îi băgăm în frizăr / ca să-i îngeţăm];

[injină]<E engine "maşinărie":[îs multe injini^{i} p^{î}e vaporiu];

[norsări scul]<E nursery school "cămin de copii":[o duce la norsări scul];

[.i^{w}.anţ]<E reruns "reluare a unui program la televiziune":[arată s-o fost â ani trecuţ pă alealanće/ğas^{t}.i^{w}.anţ];

[saivwac]<E sidewalk "trotuar":[la bordura saivwaculi];

[scai... screpăr^{i}]<E skyscraper "zgîrie-nor":[îs... tot â ... scai... screpăr^{i}];

[stiiăl]<E steel "oţel":[ca şi cum ai scţate un dărab... d^{i}e stiăl];

[stîm airăn]<E steam iron "fier de călcat cu aburi":[l-am călcat şi cu stîm airăn].

B. Situaţiile de interferenţă datorate unor aspecte socioculturale mai puţin cunoscute vorbitorilor trebuie privite în raport

https://biblioteca-digitala.ro

cu datele istorice menţionate mai sus. Gradul de familiarizare a vorbitorilor cu obiectele sau noţiunile înregistrate în această categorie este variabil. Sînt împrumuturile care solicită cele mai multe comentarii particulare, ilustrînd clasica metodă "cuvinte şi lucruri". Din cele 12o de elemente nominale înregistrate cităm:

[breṇdi]<E brandy "rachiu": [ave͡aŋ‿glajă de breṇdi / fai͡f star breṇdi];

[flᵘ͡or]<E floor "nivel al unei case": [tăti-i͡ numa pe un flᵘ͡or];

[garbiğ ǩäṇ̲z]<E garbage cans "cutii de gunoi" : [dacă nu le dă / le răstoarnă garbiğ ǩäṇ̲z];

[am dǫo dormitorⁱ sus /şî jos am uⁿ‿liviŋ rum / un dai͡neṭ ǩičin/şî am bei͡smîntu mi͡eu͡]<E living room "cameră de zi", dinette "mică sufragerie", kitchen "bucătărie", basement "subsol (de multe ori amenajat)";

[porču]<E porch "verandă închisă": [cît îi͡ porču mi͡eu͡... atîta i͡e rumu lui͡];

[reṇt]<E rent "chirie" : [nu mi͡-o da‿ničun reṇt];

[stufă]<E stove "sobă": [am pus-o îⁿ‿stufă];

[ştriturile]<E street "stradă": [ş-apăi͡ după ai͡a apăi͡ harboru/o-ṇčeput ştriturile/o-ṇčeput biznis];

[terapi] < E therapy "tratament" : [am reṇta‿de fac terapi].

Comparînd materialul de care dispunem cu alte situaţii de contact lingvistic (ex. româna vorbită în mediu lingvistic slav, prin excelenţă rural)[5], constatăm că diferenţierea economico-socială este în raport direct proporţional cu interferenţa; cu cît diferenţele între mediul socio-cultural din care a plecat vorbitorul şi cel în care s-a stabilit sînt mai mari, cu atît interferenţa - îndeosebi cea lexicală - este mai mare. In cele două situaţii avute

https://biblioteca-digitala.ro

aici în vedere datele sînt elocvente în acest sens: în timp ce în mediu aloglot englez au fost înregistrate 242 de împrumuturi în lexicul nominal, în mediul aloglot slav, exclusiv rural, au fost înregistrate numai 79. In consecinţă, în raport cu mediul aloglot, transferul rural→urban este determinant pentru modificările din componenţa vocabularului unei comunităţi lingvistice.

N O T E

1. Pentru determinarea schimbărilor de vocabular în acelaşi mediu lingvistic ar fi necesare anchete speciale şi ar trebui apelat la consideraţiile metalingvistice ale vorbitorilor, ca şi la conştiinţa lor lingvistică.

2. Unele neologisme atestate la această categorie de vorbitori au fost introduse recent, pe altă cale, dar din aceeaşi limbă - sursă, în româna standard (v.Florica Dimitrescu, Dicţionar de cuvinte recente (DCR), Bucureşti, 1982); spre exemplu: [bas]~DCR bos; [c^{h}ămpi̯uţâ˩z]~DCR computer; [ha‿dogz]~DCR hot dog; [living rum]~DCR living rum; [t˩ei̯lu˩île]~DCR trailer etc.

3. Pentru a preciza gradul de folosire a unor lexeme sau familiaritatea vorbitorilor cu unele concepte, am participat, în ultimii ani, la unele anchete pe teren în satele de origine ale vorbitorilor, folosind un chestionar pe baza materialului oferit de textele înregistrate.

4. Trebuie avut în vedere acest amănunt şi nu trebuie făcută comparaţia cu nivelul actual al dezvoltării economico-sociale în niciunul din medii. Deşi într-o explozie industrială, în primele decenii, multe noutăţi tehnice nu pătrunseseră în viaţa cotidiană americană. Citez din textul unei informatoare care în 1971 avea 80 de ani şi care venise în S.U.A. la 18 ani: "[cîn‿om vi^{i}nt în ţara asta n-o fost / şti^{i} ce ? / d-aşte̯a/ cum sâ zîc.../ n-o fost...şti-

https://biblioteca-digitala.ro

mur/ şi ǵezur/şî d-aştęa// gînești c‿ale[k]americа o fos‿ca acuma ?
/à/ am‿suflat acolo-m‿faįer şî noi/]".

5. Materialul pentru domeniulslav este constituit din vo-lumele de Texte dialectale.Supliment la Atlasul lingvistic moldovenesc, vol.I - partea I-II, Chişinău, 1969, 1971; vol.II, Chişinău, 1971. Pentru mediul lingvistic aloglot englez dispunem de texte dialectale însumînd 235 pg. dactilografiate. Ne referim la localităţile din U.R.S.S. situate în afara R.S.S. Moldoveneşti.

https://biblioteca-digitala.ro

Probleme lingvistice ale unui mediu nou creat (Orașul Victoria, jud. Brașov)

Margareta Magda

In cele ce urmează ne propunem să prezentăm cîteva aspecte ale variației lingvistice într-o comunitate urbană de tip special - Orașul Victoria, județul Brașov[1].

Studiul pleacă de la premisa existenței variației lingvistice, a structurilor eterogene, ca un fapt bine stabilit, constituind forma normală de manifestare a limbajului în comunitatea socială[2]. Cercetătorului îi revine sarcina de a organiza datele realității prin degajarea corelatelor lingvistice ale stratificării sociale.

In abordarea realității lingvistice s-a avut în primul rînd în vedere faptul că fiecare zonă urbană, spre deosebire de o comunitate rurală, este un complex de diferite straturi sociale de imigranți (nou veniți)[3].

In consecință variația limbii curente, vorbite, este foarte mare. Particularitățile dialectale tipice tind să se estompeze. Se păstrează unele particularități ale vorbirii populare, intens diversificate în cadrul variației idiolectale.

x

Cercetarea de față prezintă rezultatele unei anchete lingvistice efectuate în Orașul Victoria în 1975, o perioadă de maximă expansiune a fenomenului de industrializare și urbanizare din țara noastră.

https://biblioteca-digitala.ro

Au fost anchetaţi, individual sau în grup, un număr de aproximativ 5o de subiecţi veniţi fie din mediul rural apropiat de Oraşul Victoria, fie din Moldova, Oltenia, Muntenia, Banat, Crişana, de nivel socio-profesional mediu, în diverse contexte situaţionale: loc de muncă, locuri publice (comisie de judecată, casa de cultură, restaurant, magazin, consiliul popular, şcoală, familie).

1) Criteriile utilizate în selectarea informatorilor au fost următoarele:

- criteriul socio-profesional (bazat pe cunoaşterea tipologiei sociale a comunităţii respective - tipologie, din păcate puţin studiată - şi pe structura demografică);

- criteriul provenienţei geografice (referindu-se la zona din care au venit subiecţii respectivi şi deci implicit la graiul pe care l-au utilizat înainte de venirea în mediul urban studiat sau pe care îl folosesc încă);

- criteriul contextual (alegerea subiecţilor în funcţie de tipul şi locul anchetei).

2) Alegerea locului de anchetă a fost mai greu de făcut decît în mediul rural, scopul anchetei mai dificil de explicitat subiecţilor. Datorită caracterului eterogen al valorilor materiale şi spirituale din mediul urban, se poate cere mai greu informatorilor să redea aspecte ale limbii şi obiceiurilor din acest mediu. Accentul trece, în conversaţie, pe dezvoltarea unor aspecte referitoare la valorile etice şi sociale ale comunităţii. De aceea, foarte frecvent textele înregistrate iau forma discursurilor normative. Pătrunderea în medii informale, în aceste condiţii, este uneori imposibilă.

3) Stabilirea conţinutului tematic al anchetei

Cînd conversaţiile au un mesaj explicit, cu un con-

https://biblioteca-digitala.ro

ţinut informaţional, se poate spune despre ele că au un subiect. Subiectul constituie o unitate culturală. S-a demonstrat[4] că subiectul apare ca o variabilă de bază în interacţiune, datorită faptului că vorbitorii pot identifica o schimbare de subiect ca o schimbare de cod. Analiza mesajelor se referă la o relaţie între doi termeni în timp ce subiectul este un singur termen care permite clasificări simple.

Subiectele discursului sînt diferite în reţele coezive, ca rezultat al unor valori şi interese diferite. Acestea au o influenţă considerabilă asupra structurii semantice şi a lexicului.

In mediul urban, textele tematice s-au obţinut mai greu decît în mediul rural şi prezintă altă structură din următoarele motive:

- oamenii au mult mai multe reticenţe la anchetare.

- în mediul urban îndeletnicirile sînt mai numeroase, mai variate şi mai specializate;

- nu există unitate de acţiune între subiecţi şi deci sînt mai greu de obţinut date comparabile;

- este necesară o cunoaştere prealabilă a individului pentru selectarea subiectelor de conversaţie cu acesta;

- tradiţiile şi obiceiurile din mediul urban nu au un caracter omogen. Ele sînt în curs de constituire.

In clasificarea şi interpretarea materialului am avut în vedere proveniența geografică a informatorilor.

Dintre variabilele care afectează variaţia la vorbitorii izolaţi am luat în consideraţie în primul rînd subiectul de discuţie - cerînd informatorilor să redea aspecte din viaţa rurală pe de o parte, (casa, curtea, munci agricole, nunta, obiceiuri de sărbători, ce a făcut ieri şi azi, etc.) - şi aspecte ale vieţii în mediul urban pe de altă parte (munca în combinat,

https://biblioteca-digitala.ro

aprovizionarea, relaţiile sociale, viaţa cultural-sportivă etc.) Am considerat că schimbarea subiectului de discuţie produce modificarea variantei selectate în vorbire.

Am observat că unii informatori prezintă o gamă mai largă de schimbări de registru decît alţii dar orice vorbitor prezintă o schimbare a unor variante lingvistice atunci cînd şi subiectul de discuţie se schimbă.

x

Din materialul adunat în cursul anchetei în Oraşul Victoria am reţinut o serie de fapte care ne permit să desprindem cîteva concluzii în legătură cu problema pe care ne-am propus s-o cercetăm: aspecte ale variaţiei care apare în structura lingvistică a comunităţii.

Considerăm ca o premiză ce trebuie luată în consideraţie faptul că Oraşul Victoria este aşezat în Tara Oltului al cărei grai a fost descris de o serie de cercetători ca fiind foarte apropiat de limba literară[5].

Pe textele lingvistice înregistrate am putut distinge următoarele tipuri de variaţie: <u>variaţia idiolectală</u>, <u>variaţia dialectală</u> şi <u>variaţia supraregională</u>.

In cercetarea de faţă ne vom opri asupra variaţiei dialectale şi asupra variaţiei supraregionale.

I. <u>Variaţia dialectală</u>

Schimbările de registru între grai şi limba comună (dependente, cum am mai arătat, de subiectul de conversaţie) variază şi în funcţie de:

a) conştiinţa lingvistică a vorbitorilor;

b) apropierea graiului zonei rurale de proveniență a vorbitorilor de limba literară;

https://biblioteca-digitala.ro

c) nivelul socio-profesional al vorbitorilor.

Despre o conştiinţă lingvistică de apartenenţă a vorbitorilor la oraşul Victoria nu poate fi vorba. Ea se pierde din cauza asemănării graiului zonei cu limba literară. Există însă la majoritatea subiecţilor conştiinţa, pasivă, asupra graiului comunităţii rurale din care au provenit. Vorbitorii, din nevoia de a se adapta vieţii din mediul urban şi de a răspunde cerinţelor comunicării din această zonă, se detaşează de graiul comunităţii din care au plecat, pierzînd contactul mai mult sau mai puţin cu aceasta şi adaptîndu-se variantei regionale standard.[6]

Intrebaţi fiind de ce au renunţat la graiul natal informatorii dau explicaţii asemănătoare (neînţelegerea de către interlocutor a codului regional, adoptarea unui cod de prestigiu - codul standard - etc.).

De ex.: [Şi cînd faceţi mîncare spuneţi că faceţi curechi umplut ?]

ei / da acuma io nu vorbesc aicea cu cureţi/ că bărbatu-meu nu ştie ce ie// cu varză/... dar acolo la noi aşa se spune//.

/ Informatoare din Banat /

sau:

[Şi acuma cum ziceţi ?]

pkită ş-acuma la ţară/ tot aşa//

[Şi dumneavoastră cum ziceţi ?]

pîine acuma ni-am... ni-am măi... /de cînd am plecat di-acasă de doo_ş_patru de ani//.

/ Informatoare din jud.Braşov /

Menţionăm un fenomen interesant, constatat în cursul cercetării noastre şi anume:- în mediul urban raportul dintre va-

https://biblioteca-digitala.ro

riantele funcţionale complementare este inversat: la oraş vorbitorii stăpînesc şi utilizează în mod activ limba standard cu colorratură regională şi cunosc şi utilizează, în anumite condiţii, graiul zonei natale, ca variantă pasivă - spre deosebire de vorbitorii din mediul rural care stăpînesc şi utilizează în mod curent graiul local - însuşindu-şi treptat, pe diverse căi, limba comună ca variantă funcţional superioară. Inovaţiile sînt acceptate în special prin intermediul generaţiei tinere din care o parte considerabilă lucrează la oraş.

Vorbind despre aspecte din viaţa satului unde s-au născut, informatorii reacţionează diferit în funcţie de zona din care au venit şi în funcţie de nivelul de pregătire socio-profesional.

1. Subiecţii proveniţi din zona Tării Oltului cunosc bine graiul local, pentru că au păstrat legătura mai strînsă cu satul natal. Cu toate acestea în redarea unor aspecte lexicale specifice graiului local - ei folosesc de obicei mai întîi termenul din limba comună - dînd apoi echivalentul din grai - şi întotdeauna se simt datorit să dea explicaţii dovedind că fac o distincţie conştientă între limba comună al căror vorbitori se simt şi graiul local cu o sferă de utilizare redusă la un teritoriu geografic limitat[8].

De ex.:

să duce...cadou/pe domneşte"şî pe ţărăneşte plocon//

sau:

ş-apoi să mai strigă/strigătur-asta/asta-i la bucătăreasă /k/ la socăcioaie/aşa să zîce la noi la bucătăriasă/socăcioaie//.

- Explicaţiile şi comantariile sînt efectuate adesea în termenii limbii comune, cu utilizarea a numeroase neologisme:

https://biblioteca-digitala.ro

ex.:

depinde ce mărgele /din ăstea <u>veritabile</u>/ de sticlă de.../fel de fel de material făcute//.

sau:

pălăriile la călușari/egzact ca la <u>cauvboi</u>//

- Uneori sînt explicați și termeni curenți dovadă că subiecții nu trasează o linie de demarcație netă între limba comună și grai.

<u>spălătoarea</u> îi cîrpa cu care să spală vasele//

2) Păstrarea statutului de insider sau transformarea unui subiect în out-sider în raport cu graiul zonei din care a provenit depinde adesea de distanța geografică dintre oraș și zona de proveniență precum și de apropierea sau depărtarea graiului respectiv de limbă literară.

Cei plecați din alte zone decît zona din împrejurimile Orașului Victoria pierd contactul cu mediul rural din cauza distanței geografice și nu mai iau decît ocazional contact cu acesta.

Fenomenul "uitării" este însă mai pronunțat în cazul vorbitorilor unor graiuri mai apropiate de limba literară (graiul muntean, oltean). Loialitatea lingvistică a unor vorbitori se pierde din dorința și necesitatea de a se integra mediului urban căruia îi atribuie un statut socio-cultural superior.

De exemplu, au fost anchetați,între alții, împreună, doi informatori cu pregătire medie unul din Oltenia, altul din Banat.

Rezultatele au fost următoarele:

Subiectul din Oltenia nu numai că nu păstrează în vorbire nici o trăsătură regională, dar pus fiind să descrie casa părintească, o nuntă din sat, viața agricolă, redă totul în limba

https://biblioteca-digitala.ro

standard nereacţionînd nici la întrebările directe care i se adresează. Sînt folosiţi termeni ca: hol, antreu, dormitor, sufragerie, gospodării anexe, etc. Expresii ca jocuri populare, ritualuri, evenimente mai specifice zonei acolo, dovedesc detaşarea informatorului de comunitatea din care făcea parte.

Subiectul din Banat, în schimb, păstrează numeroase particularităţi dialectale (lungirea vocalelor, trecerea vocalelor închise în seria centrală după labiale dure, palatalizarea dentalelor, auxiliarul ind.perfect compus pers. a III-a sg. o etc descriind cu fidelitate diverse aspecte din viaţa satului în termenii vocabularului regional: un căpunţ, grădină, tîrnaţ, tindă, casă, vistălău, condă pentru tor[i] (pentru porumb) etc.

II. Variaţia supraregională:

Există o serie de lucrări, mai vechi şi mai noi, în literatura de specialitate privitoare la limba română, care se ocupă de aspectul scris şi de cel vorbit al limbii literare actuale[9] (majoritatea bazată pe date auzite la emisiunile de radio şi televiziune, la consfătuiri şi conferinţe şi alte ocazii similare). Aceste studii au ca scop "cultivarea limbii şi prin urmare se situează pe o poziţie normativă a limbii insistînd asupra abaterilor de la exprimarea literară"[10].

Cercetările de teren în mediul urban sau semiurban, înregistrînd vorbirea obişnuită în diverse contexte situaţionale, au dovedit că o serie de fapte de limbă nu pot fi încadrate toate în categoria "greşelilor" ele constituind caracteristici specifice ale aspectului vorbit al limbii, mai ales în contexte situaţionale informale.

Noi am denumit întreaga variaţie a limbii vorbite înregistrată în cursul anchetei în oraşul Victoria şi care nu se încadrează în ceea ce am descris ca variaţie dialectală - varia-

https://biblioteca-digitala.ro

ţia supraregională.

Variaţia de acest tip a fost remarcată de Iorgu Iordan[11] încă în 1947: "prin oamenii care o vorbesc, afirmă autorul, limba are de luptat cu două forţe: una centripetă, care respect pentru tradiţie, cealaltă, centrifugă, împinge la inovaţii... O limbă vie, vorbită de oamenii care şi-o însuşesc oarecum prin naştere şi o deprind apoi prin contact permanent cu conaţionalii lor se află într-o instabilitate (s.n.) permanentă".

Variaţia supraregională poate fi descrisă în diverse compartimente ale limbii. Ea apare mai interesantă în sintaxă şi lexic.

Vom da în continuare o serie de exemple în această direcţie:

- La persoanele mai puţin instruite am întîlnit numeroase greşeli de acord de mai multe tipuri[12].

- "Dezacord" între "verb şi substantivul sau pronumele subiect" datorită extinderii omonimiei morfologice pers. a III-a = pers. a VI-a (corectă în conjugarea anumitor verbe din limba română/de tipul a cînta, a lucra, a coborî etc.) precum şi la formele de pers. a III-a a conjunctivului prezent şi perfect şi a condiţionalului prezent şi perfect. (Fenomenul este specific graiurilor de tip muntean).

sîmbătă seara... să duce muzicanţii la... care-o fost angajaţ//

(I.D.-muncitor)

sau:

că di-aia a căzut sacii pentru că n-a respectat normele//

(E.C.- ingineră)

- Dezacord gramatical suplinit prin "acordul după

https://biblioteca-digitala.ro

înţeles":

- ştiţ/tuată lumea ştiţ această problemă//

sau

- noi am fost... o familie mai sportivi/şi mi-a plăcut munţii//

(F.C. - ingineră)

- Dezacord între subiect şi adjectivul participial nume predicativ:

- limita de explozie la eter este foarte scăzut//

(F.C.- ingineră)

- Hipercorectitudine în acord:

ciorapi... to de mătasă mai erau şi pe timpuri/de fluori, sau cum să zîceau pe atuncea//

(C.S. - muncitoare)

- Inversiunea şi elipsa duc adesea la "dezacordul semantic"[13].

o masă... să zic aşa mai... apropiată/ cu... ai familiei mele//

(T.M.-contabil)

sau

deci posibilităţile de aprindere a eterului/sunt foarte uşoare//

(F.C.- ingineră)

- O altă problemă care ar putea provoca într-un mediu destul de încărcat cu... gaze măi este şi... ă... electricitatea statică//

(Idem)

Mai numeroase decît dezacordurile sînt încălcările regulilor de recţiune.

- Am remarcat frecvenţa foarte mare în omiterea

https://biblioteca-digitala.ro

prepoziţiei pe cînd funcţia de complement direct este îndeplinită de un pronume relativ - aspect menţionat şi în studiile anterioare, citate. Greşala este pusă pe seama exprimării grăbite, mai puţin atente, eventual chiar neglijenţe, cum e adeseori exprimarea orală - care tinde să trateze pronumele care ca pe o conjuncţie, deci cuvînt invariabil, fără alt rol decît acela de a lega propoziţii.

Am adăuga acestei explicaţii - tendinţa spre economie[14] şi comoditate a vorbitorilor. Nu este neglijabil pentru schiţarea unei tendinţe actuale în limba română faptul că am întîlnit acest fenomen la toate categoriile socio-profesionale de vorbitori din Oraşul Victoria în toate tipurile de contexte situaţionale.

- nu ştiu dacă... denumirea care noi am avut-o/ oraşul florilor şi oraşul trandafirilor mai ţine aşa//

(F.D.- învăţător)

- avem mulţi copii/cred că v-o spus din statistica care o avem//

(Idem)

- că sînt cuvinte care soţu meu nici nu ştie ce-nseamnă//

(C.N.-contabilă)

- alte probleme care oamenii vrea să le grăbiască//

(G.P.- maistru) etc.

Incălcări ale regulilor de recţiune ilustrează şi următoarele texte:

aceste probleme şi influenţe ale oraşului asupra... satului/ şi care cred că le fac chiar aceşti navetişti//

(T.D. - învăţător)

unde se întrebuinţează expresia: a face probleme + a face influenţe pentru: a pune probleme şi a exercita influenţe (contaminare între cele două construcţii)

https://biblioteca-digitala.ro

- sîmbătă sara/asta să numeşte fedeleşi/petrecerea asta care să egzecută//

unde apare forma hipercorectă...

a executa o petrecere pentru

a face, a da o petrecere

(prin folosirea improprie a termenilor)

- Printre greşelile curente citäm şi întrebuinţarea unei prepoziţii sau locuţiuni în locul alteia.

Exemple:

- trebe să ne facem scuze/de întîrzierea... care/ a fost î-... ă ... zic ieu/nedorită//

(R.G. - economist)

de în locul lui pentru

- de aceea insistäm foarte mult şi în ceea ce priveşte echipamentul de protecţie//

(idem)

în ceea ce priveşte pentru asupra

Relativ numeroase enunţuri complexe, fraze, apar în vorbirea celor mai puţin instruiţi greoaie şi incoerente creînd dificultăţi în perceperea mesajului. Respectarea restricţiilor lingvistice trebuie să fie însoţită şi de logica expunerii în scopul realizării interacţiunii sociale.

Iată cîteva enunţuri defectuos organizate sintactic şi insuficient elaborate logic:

- treieratu cîn să... stabilea de ă către cel care avea producătoru ăsta de... grîu/ iel îl î secera şi-l aduna... etc.//

(I.D. - muncitor)

https://biblioteca-digitala.ro

- din instructajele cari s-a făcut/ am ameliorat unele treburi//

(G.P.- maistru)

- cred că... ă... accentu va trebui pus aşa cum scria şi-n scînteia pe... problema educaţiei/în legătură cu literatura noastră aşa cum a fost ia şi cum se foloseşte//

(T.D. - învăţător)

Inovaţia semantică este una dintre trăsăturile specifice ale grupurilor coezive. Pot exista activităţi noi care reclamă nume noi, pot exista distincţii mai rafinate în cadrul vechilor activităţi şi pot exista şi noi categorii conceptuale. Toate acestea se realizează prin inovaţii lexicale care se răspîndesc în interiorul reţelei comunicative.

Avînd în vedere faptul că majoritatea populaţiei din Oraşul Victoria provine din mediul rural, problema modalităţii de asimilare a neologismelor este foarte importantă. Am putut observa, analizînd materialul cules, că neologismele aparţinînd domeniilor legate de activitatea productivă sau de viaţa cotidiană a subiecţilor sînt, în majoritatea cazurilor, corect asimilate şi întrebuinţate.

In funcţie de statutul socio-cultural al subiectului şi de gradul de răspîndire a neologismului, am întîlnit şi o serie de neologisme folosite în mod greşit sau deformate.

Inovaţiile lexicale în mediul semiurban şi urban vor constitui subiectul unui alt studiu.

x

In cele de mai sus, am încercat să prezentăm cîteva aspecte ale variaţiei lingvistice din Oraşul Victoria, judeţul Braşov.

https://biblioteca-digitala.ro

1) Pe bază analizei unor fapte oferite de materialul lingvistic culeș pe teren s-a confirmat ipoteza conform căreia forma naturală de manifestare a limbajului este eterogenitatea.

2) Studiul variației dialectale (pe baza proveniență geografice a vorbitorilor și a subiectului de conversație) ne-a demonstrat faptul că vorbitorii veniți din diferite zone rurale stăpînesc în mod pasiv graiul comunității de proveniență, utilizînd în comunicarea zilnică limba comună.

3) Definind limba comună ca pe o sinteză a variantelor lingvistice standard cu colorătură regională am analizat o serie de aspecte ale variației limbii comune vorbite în Orașul Victoria. In urma analizei efectuate se poate stabili faptul că limba standard regională este o variantă purtătoare de informații sociale referitoare la statutul individului care o folosește (prin intermediul particularităților sale diferite de la individ la individ, în funcție de nivelul socio-cultural al acestuia, contextul situațional sau subiectul de conversație).

N O T E

1. Orașul Victoria, așezat în Țara Oltului, este un oraș nou. In 1954, orașul primește prin decret de stat denumirea Victoria (31 de ani de existență). Inainte de 1954 aici nu se afla decît un șantier muncitoresc. Majoritatea populației acestei localități provine din mediul rural.

Unitățile ecpnomice mai importante din acest oraș sînt:

- industrie republicană: Combinatul Chimic Orașul Victoria
- industrie locală: Fabrica de pîine
  Fabrica de mobilă
- alte unități: Santier de construcții
  Intreprinderea de transport auto

https://biblioteca-digitala.ro

2. Cf. W.Labov, The study of language in its social context în Sociolinguistic Patterns, Philadelphia, 1972, p.185 şi urm.

3. Cf.Roger W Shuy, Walter A.Wolfram, Wiliam K.Riley, Field techniques in an urban language study, Center for Applied linguistics, 1968.

4. Cf. S.Ervin - Tripp, Sociolinguistics, în J.A.Fishman Advances... şi An analysis of interaction of language, topic and listener, în "American Anthropologist, 1964, 66, 6, p.86-1o2.

5. Cf. lucrarea noastră Aspecte sociolingvistice în graiul unei comune (Viştea de sus, jud.Braşov), care conţine o descriere a graiului din ţara Oltului (manuscris, 1975).

6. Varianta regională standard - este limba standard cu particularităţi regionale aparţinînd graiului de proveniență a vorbitorului sau graiului local al zonei (de cele mai multe ori fonetice).

7. Limba comună ar putea fi definită în această perspectivă ca o sinteză a variantelor standard regionale.

8. Cf. B.Cazacu, Despre reacţia subiectului vorbitor faţă de fenomenul lingvistic, în Studii de dialectologie română, Bucureşti, 1966, p.41-57.

9. Cf.între altele B.Cazacu, Limba vorbită, limba scrisă, stil oral, în Studii de poetică şi stilistică, Bucureşti,1966 p.29-37; Valeria Guţu Romalo, Corectitudine şi greşală (Limba română de azi), Bucureşti, 1972; Al.Graur, Tendinţe actuale ale limbii române, Bucureşti, 1974; Iorgu Iordan, Limba română actuală. O gramatică a greşelilor, Bucureşti, 1947. Idem, Stilistica limbii române, ed.II-a, Bucureşti, 1975.

1o. V.Guţu Romalo, Op.cit., p.5

11. Op.cit., 1947, p.19o.

12. Cf.Valeria Guţu Romalo, Op.cit., cap.Acord gramatical p.37 şi urm.

https://biblioteca-digitala.ro

13. Cf.V.Guţu Romalo Op.cit., p.128, acord (şi dezacord) semantic: „posibilităţile de combinare a cuvintelor în cadrul comunicării...sînt limitate la anumite particularităţi ale conţinutului lor lexical, de anumite restricţii semantice".

14. Cf.Gramatica limbii române, Bucureşti,1966, vol.I, p.160-167; M.Vulpe Notes sur la syntaxe du relatif" care "în, RRL, XX (1975), 5, p.597-599.

https://biblioteca-digitala.ro

DE LA ORAL LA SCRIS. REFLECTII PE MARGINEA DOCUMENTELOR DIALECTALE.

Victorela Neagoe

1. Se observă, pe de o parte, în ultimul timp, în lingvistica modernă[1], o creştere sporită a interesului pentru a s p e c t u l v o r b i t al limbii şi, pe de altă parte, în dialectologie pentru a s p e c t u l s c r i s al dialectului[2]. Nu este vorba, nici într-un caz, nici în celălalt, atît de o descoperire sau o redescoperire a unui obiect de cercetare, cît de încercarea, permanentă, de a găsi o metodologie şi o tehnică adecvată pentru noi demersuri ştiinţifice.

2. Expunerea de faţă se referă la forma de exprimare scrisă a dialectului, bazîndu-ne pe corpusul de texte populare scrise, incluse în Arhiva de scrisori şi documente dialectale[3].

Pentru unitatea prezentării se are în vedere un anumit tip de text scris şi anume scrisoarea dialectală.

Să precizăm că, în principiu, scrisoarea reflectă un dialog între două localităţi, cel mai adesea între sat şi oraş (vezi situaţiile în care unul dintre parteneri este plecat într-un oraş, mai mult sau mai puţin îndepărtat, pentru a-şi satisface serviciul militar, pentru a se instrui la şcoli sau a se specializa într-o anume meserie, pentru a rezolva treburi administrative sau comerciale etc.). Căci comunicarea prin scrisori în interiorul unei comunităţi rurale, dacă este atestată, nu este decît o simplă excepţie de la regula menţionată mai sus. Scrisorile sînt, astfel, un mijloc şi un martor al circulaţiei valorilor spirituale (limbă, gîndire

https://biblioteca-digitala.ro

etc.) între sat şi oraş.

Alegerea unui astfel de corpus s-a făcut după raţiunea că el poate garanta, în mare măsură, procesul relativ de transpunere a elementelor vorbite, orale, dialectale, în formă scrisă.

Abordarea acestui aspect ar putea fi interpretat ca un paradox, avînd în vedere faptul că obiectivul epistemologic al dialectologiei, ca ştiinţă empirică, este acela de a surprinde graiul, dialectul, în toată complexitatea lui - ca mijloc specific de comunicare orală[4], de bază, prin care se identifică o comunitate lingvistică. Cu toate că una dintre trăsăturile distinctive ale dialectului (raportat la limbă) este aceea că el există, se manifestă pe baza unei tradiţii n e s c r i s e , prin care se asigură în interiorul unei comunităţi rurale transmiterea culturală, nu trebuie ignorată forma actuală scrisă a variantelor teritoriale. Cu atît mai mult cu cît alături de forma de bază, orală, originară, prin care se exprimă cei ce folosesc un registru dialectal, s-a înregistrat, sporadic, şi utilizarea scrisului[5] în redarea mesajului, pentru scopuri oficiale sau chiar personale[6]. De aceea, sînt numeroase exemplele de descriere, în perspectivă diacronică a graiurilor populare numai pe baza unor documente scrise neliterare de limbă veche, deoarece cele două forme de manifestare - scris/oral-, pentru epoca respectivă, sînt relativ identice în ce priveşte structura gramaticală[7], caracterizîndu-se prin lipsa unor trăsături tipice etichetate exclusiv ca vorbite sau ca scrise.

3. Pentru a urmări implicaţiile raportului oral/scris la nivel dialectal, se impune o succintă precizare teoretică a termenilor cu care se operează: cod oral/cod scris; limbă vorbită/limbă scrisă; dialect vorbit/dialect scris.

3.1. Cod oral/cod scris reprezintă două manifestări fundamentale ale limbajului uman, legate strict de mijlocul, canalul

https://biblioteca-digitala.ro

de comunicare. Codul oral (fonic) este acela "în care este situat orice mesaj realizat pe cale articulatorie şi susceptibil de a fi auzit", în timp ce codul grafic (scris) este acela "în care este situat orice mesaj realizat prin intermediul grafiei şi susceptibil de a fi citit"[8].

3.2. Cei doi termeni utilizaţi în teoria comunicării au drept corespondent expresia limbă vorbită/limbă scrisă.

3.2.1. In cadrul fiecărui tip - limbă vorbită - limbă scrisă - se poate distinge cîte o categorie mixtă, subordonată celor două. Astfel, poate apărea un mesaj realizat grafic, dar conceput oral sau un mesaj realizat oral, dar conceput ca expresie scrisă.[9]

Studierea aspectului scris al dialectului se încadrează, după părerea noastră, primei categorii mixte.

Limba vorbită se diferenţiază de cea scrisă prin trăsături generale care pot fi considerate universale. Aceste trăsături sînt derivate din însăşi realizarea orală a mesajului conceput să fie ascultat şi destinat schimbului lingvistic între locutori[10].

Printre aceste particularităţi enumerăm: simplitatea limbii vorbite legată de o insuficientă, incompletă realizare a enunţului, suplinită de contextul situaţional[11] în care se realizează mesajul între locutori. Situaţia dată, din codul oral, - factor decisiv pentru înţelegerea actului comunicativ - este formulată, în codul scris, în formă explicită cu ajutorul unor mijloace deictice specifice limbii, sintagme particulare, expresii sau combinaţii de expresii.

Codul oral, spre deosebire de codul grafic, dispune de elemente suprasegmentale (accent, melodie, pauză etc.) incomplet sau aproape deloc realizate grafic, iar codul grafic, în comparaţie cu cel oral, la rîndul său, are la dispoziţie mijloace specifice lui ca

https://biblioteca-digitala.ro

dispoziţia grafică (paragrafe, majuscule, punctuaţie).

Dacă dialectul este definit teoretic, în opoziţie cu limba, prin trăsătura marcată a oralităţii, atunci vom înţelege prin scris, la nivel dialectal, toate particularităţile care se îndepărtează de la dimensiunea orală a dialectului şi care pun în evidenţă, prin mijloace lingvistice sau grafice, efortul conştient al celui care scrie de a elabora şi de a organiza un mesaj şi de a se supune complexului mecanism al corespondenţelor grafice oral - scris .

4. Materialul supus analizei reprezintă un corpus de texte realizate grafic, dar concepute oral, fiind un exemplu de trecere a dialectului de la oral la scris.

În continuare, vom încerca să evidenţiem cîteva aspecte:

A. Elemente scrise; B. Elemente vorbite.

A. Din parcurgerea scrisorilor dialectale se pot degaja unele trăsături individualizatoare ale stilului epistolar popular, în general. Efortul de a transpune şi de a organiza în scris un mesaj - tip special, scrisoare - este materializat prin utilizarea unor tehnici şi a unui limbaj specific, pe care textele excerptate îl pun în evidenţă şi care se manifestă clar încă din scrisorile particulare ale secolului al XVI-lea. Acest fapt constituie dovada că utilizarea scrisului a funcţionat şi înainte de această dată pentru că este greu de presupus că un anumit tip de formulare să fi apărut dintr-o dată şi la fel în documentele medievale de pe tot cuprinsul ţării[1 2].

Ca mod de realizare formală (scrisă), scrisorile particulare populare sînt elaborate fie în versuri (sau parţial în versuri), fie în proză. Înclinăm să credem că scrisorile versificate sînt specifice anumitor zone dialectale, aparţinînd graiurilor vestice ale teritoriului dacoromân. În Maramureş, există o tradiţie în acest sens, tradiţie care presupune "conştiinţa", "intenţia" de a scrie frumos, în consonanţă cu funcţia limbajului prin care vorbitorii "comunică" şi

https://biblioteca-digitala.ro

"se comunică" (Tudor Vianu, Studii...). Oamenii încearcă să scrie altfel decît vorbesc, supunîndu-se unor exigenţe diferite faţă de cele cerute de limba conversaţiei cotidiene. Acest efort se vădeşte în existenţa în Maramureş[13] a unor caiete care conţin formule epistolare în versuri. Pentru a compune o scrisoare, cei care scriu fac fie apel la versurile din cîntecele populare de dor, de nostalgie, de dragoste, curente în zonă, fie la formulele stereotipe din aceste caiete. Avînd ca bază de plecare versurile populare şi chiar uşurinţa de a versifica, ei adoptă şi improvizează, în acelaşi timp, versuri pentru a-şi comunica mesajul. Indivizii unei comunităţi rurale împrumută, în cazul acesta, din repertoriul care circulă în aria dialectală respectivă, acele elemente versificate care se pretează cel mai bine mesajului trimis, persoanei căreia i se adresează sau propriei lor stări sufleteşti.

În concepereа unei scrisori dialectale, fie în versuri, fie în proză, se urmează un anumit tipar, cu caracter general popular,[14] caracterizîndu-se printr-un protocol de început şi printr-un protocol final, întîlnit, de altfel, şi în scrisorile din secolul al XVI-lea[15]:

a) mai întîi şi la început te cuprind şi te sărut, te sărut prin astă carte...

b) eu termin cu scrisu şi vă doresc sănătate, scuză-mi dragă scrisul meu că nu-s fată de liceu şi sînt fată de la ţară cu sasă clase primare

(Izverna - Sălişte, Baia de Aramă, jud. Mehedinţi)

sau

a) Dragă pretină cunoscută vei afla şi despre noi Mihai, Ană, Mărioară şi Părinţii lui Mihai cu toţi vă dorim numai bucurie şi deplină sănătate Dumneavoastră şi la cine ascultă carte

b) altă n-am ce scrie, dor şi bucurie şi carte înapoi să vie

(Breb, jud. Maramureş)

https://biblioteca-digitala.ro

Tiparul scrisorilor dialectale, aşa cum se va vedea din exemplul dat mai jos, reproduce structura scrisorilor vechi:

a) Vasilie Tălmaci, diregătorul den Cămpu-Lungu, şi Grigore scriem pace şi sănătate la ai noştri buni prieteni şi fraţi, domnii de Bistriţă;

b) Şi să fim sănătoşi cu bună pace întru mulţi ai.

(Al.Rosetti, 17, p.60)

În scrisorile din armată, provenind din Muntenia, redactate de cei din generaţia tînără, protocolul de început şi de încheiere, deşi păstrează tiparul scrisorilor populare, conţine elemente specifice exprimării elevate, dar prost asimilate, încă, de vorbitori:

a) înainte de a intra în amănuntul acestei scrisori te pot informa că am primit plicul de la tine şi m-am bucurat datorită faptului că nu mai uitat;

b) eu cam atîta am avut de scris şi încerc să mă retrag spre sfîrşitul micuţei mele scrisori, urîndu-ţi multă, multă sănătate.

(Ciorani, jud.Prahova)

Formula de încheiere, mă cam retrag spre sfîrşitul acestei scrisori apare şi în alte scrisori redactate de tineri, din alte arii dialectale (de ex. Prigor, Valea Almăjului, jud.Caraş-Severin).

Tot de exprimarea scrisă este legată forma grafică a acestor scrisori, punerea în pagină a mesajului. Scrisorile de dragoste din Maramureş, din nord-vestul Transilvaniei sau de la meglено-românii din Iugoslavia sînt decorate cu motive florale, zoomorfe sau geometrice; scrisorile de dragoste din Muntenia conţin amintiri, caracteristice zonei semiurbane, dispuse oblig în colţurile foii de hîrtie. Este utilizat, destul de des, de către tineri, în Muntenia, sistemul cult de abreviere PS sau abrevierea de dată recentă AMR (= au mai rămas) în scrisorile celor care efectuează stagiul militar.

https://biblioteca-digitala.ro

Actul scrierii presupune un anumit tip de "solemnitate", mai ales pentru persoanele mai puţin instruite şi care nu sînt familiarizate cu norma prescriptivă a unei limbi. Din aceasta derivă permanentele confuzii şi incertitudini manifestate în scris, general valabile pentru toate epocile şi pentru toate idiomurile[16]. Afirmaţia lui Leo Spitzer[17] care constata, pe baza scrisorilor provenite de la prizonierii din sudul Italiei, că orice persoană semianalfabetă care scrie "are propriul alfabet şi propria sa normă ortografică" este verificată şi de scrisorile dialectale româneşti.

De aceea, se remarcă lipsa punctuaţiei, cuvinte scrise cu majusculă în interiorul frazei, erori ortografice inerente datorate insuficientei cunoaşteri a normelor ortografice ale limbii literare, ca de ex., căderea vocalelor finale, confuzia dintre surde şi sonore, schimbarea unor grupuri consonantice, pierderea grafică a nazalităţii atunci cînd consoana nazală, m, n, intră în componenţa grupurilor consonantice, scrierea continuă a cuvintelor, despărţirea arbitrară a acestora. Nu ne propunem, în prezentarea de faţă, detalierea tuturor acestor fapte de grafie, specifice persoanelor mai puţin instruite, şi care ar putea intra într-o t i p o l o g i e a particularităţilor ortografice notate atît de textele de limbă veche[18], cît şi de textele scrise de elevii din cursul primar care sînt în curs de a deprinde normele ortografice actuale ale limbii[19].

B. Conţinutul, "naraţiunea" scrisorilor şi documentelor dialectale presupune calchierea unor situaţii, mai mult sau mai puţin, reale, ceea ce măreşte importanţa pragmatică a acestora.

Scrisorile particulare, elaborate de persoane semiinstruite, nefamiliarizate cu registrul literar al limbii şi care utilizează drept unic mijloc de comunicare orală, idiomul local, vor reflecta, desigur, vorbirea dialectală respectivă.

Pe baza cîtorva argumente, evidente, fonetice, morfologice

https://biblioteca-digitala.ro

şi lexicale[20] vom aborda, în sensul celor expuse mai sus, cel de al doilea aspect al problemei - reflectarea v o r b i r i i d i a l e c t a l e în e x p r i m a r e a s c r i s ă a persoanelor semiinstruite, încercînd să demonstrăm, astfel, caracterul oral (oralitatea) al acestor texte redate grafic:

1. FONETICA

Vocalele e şi o redau grafic, în zonele în care acestea sînt pronunţate deschis (é, ó), diftongii eá, respectiv, oá[21]: pe cînd stăpîne Turcu; forte, scrisore . Uneori, scrierea oscilează între norma literară şi cea dialectală, ducînd la înregistrarea unor dublete de tipul şcolă/scoală, în cuprinsul aceluiaşi text.

Deoarece problema lui -u final a suscitat numeroase discuţii cu argumente pro şi contra, în ceea ce priveşte persistenţa lui din latină[22], reproducem un fragment dintr-o scrisoare provenind din Loman, jud. Alba, în care acest sunet, existent în graiul luminărarilor, este notat cu mare frecvenţă în scris, reproducînd, de altfel, pronunţia reală a celui care scrie.

Este a lo zi de cîndu nu ati mai fostu prezente la scoală Eu am fostu şi dacă am văzutu am statu vreo 2 oră la scolă cară pe urmă le-am datu drumu acasă şi le-am spusu să nu mai vină la scolă.

Frecvenţa ocurenţelor în scris a lui -u final, este direct proporţională cu frecvenţa în rostire a acestui sunet în aria dialectală respectivă sau în graiul aceluiaşi individ. În ce priveşte notarea lui -u, ca şi în cazul oricărui alt fenomen de limbă, de ex., închiderea vocalelor, palatalizarea labialelor sau a dentalelor etc. nu vor fi înregistrate nici oral, nici scris, situaţii generale, ci oscilante.

În toate scrisorile provenind din Banat, inclusiv în cele din jurul Aradului (Ineu, Prunişor) au fost notate formele dialectale să vini ale vb. a veni, precum şi să spuni ale vb. a spune, la pers.

https://biblioteca-digitala.ro

a II-a a ind. şi a conj. prez., care redau rostirea cu ṅ, caracteristică graiului bănăţean. De asemenea, clăni "clăi" şi slugoni: nu mis slugoni să stăm necununaţi (Sînnicolau, jud.Timişoara).

Palatalizarea labialelor este atestată, în scris, în ariile cunoscute şi, surprinzător, sînt notate şi stadiile intermediare de palatalizare, de multe ori, greu de reprodus chiar de specialist:

pentru p : - cheptene (Gura Rîului, jud.Sibiu);
- coptilu (Dragomireşti, jud.Maramureş): tam trimis ţolu la ptiuă şi am feştit tort de lepedeauă (Lojard,Someş);

pantru b: - gyetu "bietul": lo scăpa pe gyetu Nuţu (Sîntana de Mureş, jud.Tîrgu Mureş);
- diboli (Măcicaşu,jud.Cluj): să indii "să îmbii": mi musai să mă duc să indii pe cineva cu fun[=fîn] şi dai [= de oi] capata bani numa de opărete de opici (Stîrciu, Crasna, jud.Sălaj);

pentru f : - hert: tu hertai părădai că la mine nu să coc dălo nichiparci să herbi şi pentru mine căţi dau grumpene pentru părădăi că ăi ce grumpene faine avem îs tot ca guşile săsciorenilor de mari: (Loman, jud.Alba)
- să si: şi naş crede de aşa ceva să si făcut dumneata (Vişeu, jud.Maramureş);

pentru v : - ină: mai ină acasă (Gura Rîului, jud.Sibiu);
- diţăl "viţel" (Bozînta Mare, jud.Maramureş);
- ziniţ "veniţi": nu ziniţ guruţă că nu ştiu (Călineşti, jud. haram.)

Oclusivele dentale ḱ , ǵ, substituite în graiurile din nordul şi vestul Transilvaniei, Crişana, Maramureş şi nord-vestul Moldovei prin dentalele palatalizate ť, ď, sînt redate grafic de vorbitorii acestor graiuri prin literele t, d:

- ăl teamă: nu ştiu cum âl teamă (Buşag, jud.Maramureş); temător: la uspăţ o fostu 4 temător (Măcicaşu, jud. Cluj) ; am teltuit (Ilolod, jud.Sălaj);

https://biblioteca-digitala.ro

- deaţa "geaţa": mălaele leau zdrobit deaţa (Săliște, jud.Satu Mare) diorde (Satu Mare); măderan "magheran" (Someşeni, jud.Satu Mare).

Oclusiva dentală k, substituită prin africată ć (ĉ) în graiurile din nordul şi nord-vestul Banatului şi în nord-vestul Transilvaniei (Năsăud) a fost notată grafic ce, ci: o ceamă (Nădlac, jud. Arad); sa cinuit (Năsăud).

În patru scrisori din Bihor a fost notat rotacismul în cuvintele jurincă (Săliște, jud.Satu Mare), jerunte (Sătmărel, jud.Satu Mare), irma: irma mă core ase mi de dor de voi (Bihor).

2. MORFOLOGIE

2.1. Articolul

De remarcat că articolul enclitic masc. de nominativ şi acuzativ singular - l nu este notat într-un număr mare de scrisori. Menţionăm că în scrisorile scrise de meglenoromâni din Jugoslavia, acesta apare notat grafic reflectînd norma orală a graiului. Sub influenţa grafiei literare se întîlnesc şi exemple în care articolul este scris. Grafiile care notează lipsa articolului reproduc situaţia fonetică din graiuri şi, în general, limba română vorbită de astăzi.

Forme caracteristice, interesante de remarcat, se întîlnesc la genitiv şi dativ, atît la subst. masculine, cît şi la cele feminine.

Alături de formele obişnuite (omului) care sînt dominante, apare, în cîteva scrisori, forma-li: so rugat domnuli (Ciglean, jud. Sălaj). Forma proclitică li: sora li Ioan (Cuzdrioara, jud.Sălaj).

De asemenea, în Maramureş, numele proprii feminine păstrează la genitiv şi dativ declinarea arhaică cu articolul antepus: acuma o căpătat a lui Dumitru lui Ion i aniţă o carte; şi ii marie îi poftin voie.

https://biblioteca-digitala.ro

2.2. Verbul

Mai mult ca perfectul. Forma analitică a acestui timp, formată din perfectul compus al verbului a fi şi participiul verbului de conjugat, apare în scrisorile provenite din Transilvania şi Banat: am fost trimis o carte şi la mama că eu am fost trimis 3 cărţ şi răspuns nu am primit de fel (Căpîlnaş, jud.Caraş-Severin).

Condiţionalul perfect. Interesant de menţionat sînt formele de condiţional perfect din scrisorile provenind din nord-vestul Transilvaniei, formate din perfectul compus al verbului a vrea şi infinitivul verbului de conjugat: noi cu toată dragostea am vru vrea să rămîie (Sîntandrei, jud.Bihor). Mai numeroase sînt exemplele în care participiul verbului a vrea apare sub forma vut: ca şi cum am vut vorbi cu dumneavoastră (Sătmărel, jud.Sălaj); că ţam vut umbla di rînd de nu ţa vut trăbui alta" ţi-aş fi văzut de treburi..." (Dioşd, jud. Sălaj). Această formă, menţionată de Papahagi, în 1925, în anchetele din Maramureş ca rar utilizată, apare într-o scrisoare din 1942 (Colecţia Şandru): neam cumpărat vacă cu 14 mii dela licitaţ că în tîrg nu am vut cumpăra nici cu douăzăci de mii (Breb, jud.Maramureş).

Din exemplele înregistrate se poate constata că forma vut apare mai ales în scrisorile provenite din Sălaj, în timp ce forma vrut apare alături de vut în Bihor.

De asemenea, în scrisorile din Transilvania apare notat participiul în -ă în formele perifrastice de mai mult ca perfect: pe vitei am fost căpătată o looo de lei (Bocşa, jud.Sălaj).

Reflectînd rostirea locală, în numeroase scrisori provenite din nord-vestul Transilvaniei, conjuncţia să de la conjunctiv a fost redată consecvent prin şi: nu ştiu ce şi mai facu (Uileacul Şimleului, jud.Sălaj); numa şi poci vorbi cu voi (Mădăraş, jud.Satu Mare).

Alături de formele de imperativ obişnuite în limba comună, în scrisori, apar şi unele specifice graiurilor populare: stăi şi lucră şi tu ceva (Cornăţel, jud.Sibiu); vină să ne vezi (Galeş, jud.

https://biblioteca-digitala.ro

Sibiu), joarăte capăi te cred (Bogatu, jud.Sibiu). Se înregistrează şi forma imperativului prohibitiv într-o scrisoare din Dragomireşti, jud.Maramureş: nu vă mîniareţi pe noi.

Ca o particularitate a topicii graiurilor din nord-vestul Transilvaniei şi din Maramureş menţionăm plasarea pronumelui pers. 3 sing. feminin înaintea verbelor la perfectul compus: cartea care oaţ trimăs oam primit (Dragomireşti, jud.Maramureş).

În enunţuri interogative, la fel ca în limba vorbită, apar forme conjuncte ale pronumelui personal care determină verbe la perfectul compus: nu ştiu că primituoai ? (Dragomireşti, jud.Maramureş)

Ca o consecinţă a dimensiunilor reduse, în general, ale scrisorilor este sărăcia vocabularului. Totuşi în lexicul unora apar termeni dialectali curenţi în grai. O discuţie aparte ar merita termenii de adresare, precum şi formulele de adresare care reproduc vorbirea curentă familiară.

Mai ales în scrisorile provenite din Muntenia apar termeni neologici, expresii şi clişee livreşti.

Abaterile de la norma "locală" întîlnite la unii indivizi sînt în funcţie de generaţie, instrucţie sau destinatar:

> cu alte cuvinte am căutat pe cît posibil să vă simţiţi bine (Băbeni-Ungureni,jud.Vîlcea), de altfel vă rugăm să credeţi (Vaideeni,jud.Vîlcea), mam bucurat mult datorită faptului că nu maţi uitat (Ciorani,jud,Prahova), Marius pur şi simplu nu mai ştiu ce săţi spun cu toate că aş avea să-ţi spun multe dar totuşi pe parcurs o să încerc să-ţi scriu mai multe despre mine (Ciorani,jud.Prahova),

În Muntenia, chiar şi la generaţia în vîrstă, apar conjuncţii şi locuţiuni conjuncţionale şi prepoziţionale specific literare:

> eu foarte vă mulţumesc [pentru fotografii] deci eu am dat la hiecare deci eu cu familia din aceeaşi curte foarte vă mulţumim (Jitia, jud.Vrancea).

https://biblioteca-digitala.ro

x

Cercetarea noastră a abordat un domeniu prea puţin studiat pînă acum - raportul oral/scris la nivel dialectal, pe un anumit tip de text-epistolă.

Din examinarea faptelor se remarcă atît prezenţa unui stil epistolar popular prin utilizarea unor expresii solemne sau elemente caracteristice poeziei populare, cît şi actualizarea normei comunicării orale.

Asemănarea izbitoare, uneori, între aceste documente de grai popular scris şi între textele româneşti vechi, prin procedeele de limbă vorbită (reluarea unei idei sau repetiţia unui cuvînt la sfîrşitul propoziţiei subordonate, fraze scurte şi introduse cu ajutorul anumitor conjuncţii) şi prin procedeele de limbă scrisă (fraze stereotipe care se regăsesc în toate textele din această categorie), i d e n t i c u t i l i z a t e , subliniază importanţa unei astfel de cercetări pentru istoria limbii şi pentru dialectologie.

N O T E

1. M.Meunier Crespo, Pour une description de la langue parlée: problèmes de l'hétérogénéité et de la variabilité dans la constitution et l'exploitation d'un corpus oral, p.215-229, Bärbel Techtmeier, Des caractéristiques orales - des caractéristiques conversationnelles du roumain contemporain, p.229-240 în "Contacts de langues. Discours oral". Actes du XVII-ème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes (Aix-en-Provence, 29 août - 3 septembre 1983), 1985, vol.7.

2. Pentru varietatea temelor abordate a se vedea volumul Il dialetto dall'oralità alla scrittura, Atti del XIII Convegno per gli Studi Dialettali Italiani (Catania - Nicosia, 28 Settembre 1981), Pisa, 1984, 297 p.

https://biblioteca-digitala.ro

3. Scrisorile din acest fond au fost adunate prin anchete speciale, iar o mare parte dintre acestea au fost colecţionate între anii 1942-1947 şi donate de D.Sandru.

4. Manlio Cortelazzo, Avviamento critico allo studio della Dialettologia Italiana. Lineamenti de italiano popolare, III, 1972, p.9, face precizarea că acest element esenţial, propriu limbii populare nu trebuie înţeles în sens absolut, deoarece totul poate fi scris

5. Al.Niculescu, Language Loyalty - Culture Loyalty dans l'histoire de la langue roumaine în Sociolinguistique des Langues Romanes "Actes du XVII-ème Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes (Aix-en-Provence, 29 août - 3 septembre 1983), 1984, vol.5, p.319.

6. Ion Gheţie, Al.Mareş, Originile scrisului în limba română, 1985, p.71.

7. Günter Holtus, Codice parlato e codice scritto, în Il dialetto dall' oralità alla scrittura, p.8.

8. Magdalena Vulpe, Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită, 1980, p.30 ş.u; Jean Peytard, Oral et scriptural; Deux ordres de situations et de descriptions linguistiques, "Langue française 1970, 6, p.35-47, apud Günter Holtus, op.cit. p.2.

9. Günter Holtus, op.cit., p.2.

10. Magdalena Vulpe, op.cit., p.31; Günter Holtus, op.cit., p.7.

11. Magdalena Vulpe, op.cit., p.32; E.Radtke, Le français parlé au XVII-e siècle et l'analyse de la conversation în Sociolinguistique des Langues Romanes, 1984, p.143.

12. I.Coteanu, Structura şi evoluţia limbii române (de la origini pînă la 1860), 1981, p.145-147.

13. Sanda Golopenţia-Eretescu, La lettre de Mărie Visovan, în RRL, 1975, 5, p.492-494.

https://biblioteca-digitala.ro

14. M.L.Spitzer, Italienische Kriegsgefangenenbriefe, Bonn, 1921, p.284 ş.u.

15. A.Rosetti, Lettres Roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des Archives de Bistritza (Transylvanie 1926, p.42.

16. Manlio Cortelazzo, op.cit., p.119 ş.u.

17. Apud Manlio Cortelazzo, op.cit., p.122.

18. A.Rosetti, op.cit., p.85.

19. Vezi Manlio Cortelazzo, op.cit., p.126-127; Marina Ciolac, Remarques sur certaines graphies dans les textes écrits des enfants, în RRL, 1985, 5, p.407-412.

20. Dat fiind spaţiul redus al comunicării, nu ne propunem o descriere exhaustivă a particularităţilor dialectale scrise, ocurente în scrisori. Ne-am oprit mai ales, asupra acelora care, confruntate cu celelalte recoltate pe cale orală în anchete dialectale, ar putea îmbogăţi imaginea varietăţii dialectale.

21. Cf.Marina Ciolac, Aspecte ale exprimării scrise la copiii de vîrstă şcolară dintr-o comunitate rurală, în LL, 1983, 1, p.130.

22. A se vedea pentru întreaga discuţie şi pentru bibliografia problemei Al.Rosetti, ILR, 1968, p.681,ş.u.

https://biblioteca-digitala.ro

ASPECTE ALE URBANIZARII IN PERSPECTIVA DIALECTALA

Valeriu Rusu

Pe cînd satul este o matrice structurală şi stilistică, căci el este centrul lumii, a cărui trăsătură de bază este autenticitatea şi autonomia (Lucian Blaga, Elogiul satului românesc, 1937), oraşul este o realitate derivată (din sat), relativ tîrziu.

Această distincţie între rural şi urban, în baza criteriului autenticităţii şi al autonomiei se regăseşte şi în raportul oral - scris: oralitatea, ca formă primară a limbajului este specifică comunităţilor rurale (folclorul, ca act de creaţie esenţialmente oral, este propriu satului, diferitele manifestări de folclor urban fiind derivate şi posterioare) - deşi în cele cîteva secole de viaţă culturală care s-au scurs de la primul document de limbă românească (Scrisoarea lui Neacşu, 1521), asistăm la o adevărată ofensivă a scrierii, formă secundară a limbajului (a cărei singură funcţie este de a reda vorbirea, oralul), iradiind mai ales, din centre urbane, de cultură, administrative sau religioase etc. Să menţionăm şi o contraofensivă a oralului, în ultimii 5o de ani, datorat unor invenţii tehnice (magnetofon, casetofon, telefon, radio, TV etc.), în primul rînd înregistrată în mediile urbane.

Această trăsătură non-originară, non-autentică a oraşului explică acea nostalgie a originilor şi a naturii, care marchează profund comunităţile urbane şi care a creat o literatură, tragică adesea, a dezrădăcinării.

Faţă de caracterul relativ închis al unei comunităţi rurale, ai cărei membri se consacră, datorită unor posibilităţi şi

https://biblioteca-digitala.ro

predispoziţii excepţionale de creativitate (care presupune interiorizare, dublată de afirmarea socială a valorilor), activităţii materiale şi spirituale la nivelul comunităţii respective, oraşul are un caracter net mai deschis, mizînd pe producerea şi, mai ales, pe circulaţia valorilor materiale şi spirituale (mass-media avînd astăzi o pondere excepţională), ceea ce presupune o selecţie riguroasă a "intrărilor" şi a "ieşirilor", pentru a evita, pe de o parte, adaptarea unor elemente "dubioase", care duc, inevitabil, la degradarea bunului gust, şi pentru a asigura, pe de altă parte, o producţie proprie, autentică şi semnificativă.

Semnificaţia civilizaţiei rurale la acest sfîrşit de secol al XX-lea, al celor mai rapide şi profunde ritmuri de industrializare şi urbanizare cunoscute vreodată de istoria omenirii, se degajă, îmbogăţită şi actualizată, din sensul noului umanism (cel de al III-lea umanism, în definiţia lui Claude Lévi-Strauss): reconcilierea omului cu natura, şi nu numai natura şi omul, ci natura amenajată de om şi omul menţinut şi apărat de natură.

Aceste reflecţii, semnul unei înclinaţii pozitive în faţa peisajului contemporan al continentelor, care pregăteşte, discret, dar cu încăpăţînare ţărănească, terenul viitoarelor germinaţii, sînt puse în lumină de o seamă de monografii, cu caracter exhaustiv, consacrate unor comunităţi sau zone rurale, cu o puternică individualitate culturală: La mémoire partagée: Lus-la-Croix-Haute (de Jean-Claude Bouvier, 1980), Le Temps Cévenol.Le conte et la chanson populaires (de Jean-Noël Pelen, 1982), Civiltà rurale di una valle,veneta. La Val Leogra (de Mario Bardin et alii, 1976).

"Confruntarea" tezaurelor etnografice, folclorice, de grai, aflate în aceste studii consacrate unor comunităţi provensale şi italiene, cu cele culese, în ultimii ani, de o echipă de dialectologi, în vederea elaborării unei monografii româneşti asupra lo-

https://biblioteca-digitala.ro

calităţii Săpînţa (Maramureş), arată o revelatoare rezistenţă a culturii materiale şi spirituale rurale, o dinamică optimistă a creativităţii populare şi, totodată, afinităţi surprinzătoare între peisajele romanice amintite, constituindu-se în adevărate universalii ale civilizaţiei ţărăneşti.

Evident, comunităţile urbane, în ciuda trăsăturilor "negative" menţionate, prin raportare la mediile rurale, au atras, mai ales în ultimele decenii, atenţia lingviştilor, în general, a dialectologilor, în special, fapt ce s-a concretizat într-o serie de monografii de tipul celor datorate lui Jean Séguy, Le français parlé à Toulouse (1950), lui Auguste Brun, Le français parlé à Marseille (1931), sau lui Badia Margarit, La llengua dels barcelonins (1969), preocupări care au condus la afirmarea unor noi orientări, precum sociolingvistica şi dialectologia urbană[1], antropologia socio-culturală[2] etc.

Un loc aparte îl ocupă cercetări întreprinse cu metode şi tehnici sociolingvistice rafinate, precum cea realizată de W. Labov, consacrată stratificării englezei la New York, The Social Stratification of English in the New York City (1966), sau proiectul unei anchete sociolingvistice în oraşul Genova, lansat de L.Côveri ("Dal dialetto alla lingua", Pacini Editore, Pisa, 1974).

Este cunoscut faptul că în reţeaua unor atlase lingvistice (AIS, ALI, NALR) au fost incluse şi(mîoi,de regulă) localităţi urbane. Să precizăm că, într-un fel, tocmai comunităţile urbane medii sau chiar mici sînt mai interesante, din punctul nostru de vedere, întrucît comunităţile urbane de tip metropolitan, în care tiparele culturale de bază sînt profund afectate, conduc la apariţia subculturilor.

Mobilitatea şi non-omogenitatea populaţiei, ierarhizarea, stratificarea şi socializarea acesteia, în raport de X variabile şi influenţe, trăsături atît de semnificative pentru dinamica

https://biblioteca-digitala.ro

unui oraş, care este guvernată de ritmuri foarte rapide, fac deosebit de dificilă cercetarea ancorată într-un mediu urban.

Social - istoric - geografic sînt, în consecinţă, perspective care se intersectează în contextul urban, definind, în cele mai profunde trăsături, o comunitate urbană, mai precis co-variaţia sistematică a structurilor sociale şi lingvistice[3].

Raportul rural - urban poate fi studiat şi din perspectiva rolului comunităţilor respective în dinamica unei anumite structuri dialectale.

Astfel, oraşul a contribuit şi contribuie la procesul de uniformizare a graiurilor şi a dialectelor, în perspectivă orizontală, geografică, - este adevărat, introducînd alte distincţii, în perspectivă verticală (stratigrafie socio-profesională şi culturală). Acest proces se intensifică şi se accelerează pe măsura creşterii ritmului de urbanizare şi de industrializare.

Satul, în schimb, conservă mai bine faze vechi de evoluţie -caracterul mai conservator al limbii române, în ansamblu, în comparaţie cu celelalte limbi romanice, se explică şi prin caracterul preponderent rustic al latinei care a stat la baza formării limbii române -, el constituie, în fapt, un factor echilibrator al procesului înnoitor, declanşat şi susţinut de centrele urbane, pe măsura constituirii şi afirmării lor în viaţa socială, economică politică, culturală etc. a unei etnii, asigurînd un raport armonios între înnoire şi conservare, între modern şi tradiţional.

În această dinamică, circulaţia faptelor lingvistice, cu întreaga lor semnificaţie umanistă, este în ambele sensuri, cu o încărcătură mai mare, într-o direcţie sau alta, în raport de contextul general social, economic, politic, demografic etc. în care sînt implantate comunităţile respective.

Statutul limbii literare este un exemplu grăitor: limba literară descinde dintr-o anumită bază dialectală (rurală, prepon-

https://biblioteca-digitala.ro

derent), îşi constituie normele şi stilurile într-o anumită ambianţă culturală (preponderent urbană), pentru ca apoi să exercite, printr-o serie de "canale" (presă, şcoală, radio TV etc.) o influenţă susţinută de nivelare a particularităţilor dialectale (în mediul rural, în primul rînd).

În acest sens, Pierre Gardette[4], studiind diferitele itinerarii ale "invaziunilor" lingvistice pariziene în domeniul provensal, a pus în lumină o pagină din istoria "cuceririi" Franţei de către Parisul metropolă.

Este adevărat că se semnalează şi contraofensive, din partea limbilor aşa-zis minoritare, cu bogate tradiţii literare, aşa cum a făcut-o, la sfîrşitul secolului al XIX-lea, poemul Mirèio în provensala mistraliană, care a cucerit Parisul luminilor.

Cînd opoziţia rural-urban beneficiază de o anumită tradiţie şi intervine, într-un caz sau altul, un anumit prestigiu, apar mărci şi etichete lingvistice, adevărate blazoane ale unuia dintre cele două tipuri de comunităţi.

André Martinet[5] a arătat că pronunţarea lui [r] ca vibrantă apicală [r] sau ca fricativă dorsală [ʁ] ne poate informa asupra originii urbane sau rurale a francofonilor respectivi, colorînd totodată, stilistic, mesajul enunţat.

Din această problematică s-au degajat, cum am menţionat mai sus, două direcţii de cercetare: dialectologia urbană şi sociolingvistica, cu numeroase afinităţi între ele, care, totuşi, nu le fac confundabile, cu aplicaţii dintre cele mai interesante pentru lumea modernă, precum politica lingvistică, planificarea lingvistică, educaţia lingvistică etc.

Preocupările şi orientările moderne de sociolingvistică şi dialectologie urbană sînt prezente şi în dialectologia românească, cu deosebire în cadrul sectorului de dialectologie de la Insti-

https://biblioteca-digitala.ro

tutul de cercetări etnologice şi dialectologice.

Recent, s-a susţinut o teză de doctorat, Limba vorbită la Bucureşti, în perspectiva graiurilor dacoromâne, iar un colectiv îşi consacră, de mai mult timp, activitatea unor studii sociolingvistice în mediul şcolar, rural şi urban, degajînd trăsături specifice fiecărui context.

In condiţiile în care Bucureştii nu reprezintă o "comunitate lingvistică" omogenă şi de sine stătătoare situaţia sa fiind asimilabilă cu ceea ce se defineşte prin plural society sînt studiate şi degajate în baza unor eşantioane reprezentative (care înlocuiesc idiolectul reprezentativ, din dialectologia clasică), cu informatori avînd trei nivele de studii: superior, mediu şi minim, diferite comunităţi lingvistice primare (a bativilor, 42%, a ardelenilor 24%, a moldovenilor 21%, a oltenilor 11%) şi comunităţi lingvistice secundare (de tipul vecinătate, ca factor efectiv al integrării).

Au fost izolate, în baza comportamentului verbal, un set de 5 variabile lingvistice, care au condus la o anumită stratificare sociolingvistică şi la evidenţierea, mai ales la grupul imigranţilor, a loialităţii lor cultural-lingvistice.

Concluzia care se degajă, în final, este aceea a pluralităţii culturale (care se afirmă printr-o coexistenţă şi conlucrare generoasă a participanţilor), ca factor de bază în definirea peisajului unei societăţi moderne, în care fiecare vorbitor trebuie să-şi apere sau să-şi regăsească, în permanenţă, propria personalitate, în raport de factorii de integrare socio-culturală, fiecare personalitate constituind o contribuţie la conservarea şi evidenţierea identităţii culturale a grupului pe care îl reprezintă.

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Vezi Tratatul de dialectologie românească, coordonator dr.Valeriu Rusu, "Scrisul Românesc", 1984, p.59 ş.u.

2. Idem, p.105 ş.u. cap. Dialectologia în perspectivă antropologică. Vezi şi R.Jakobson, Essais de linguistique générale, Minuit, 1963, p.28: "limba reprezintă însăşi bazele culturii".

3. Tratatul citat, p.62.

4. Pierre Gardette, Etudes de géographie linguistique, publiées... par les soins de Brigitte Horiot, Marie-Rose Simoni, Georges Straka, 1983, p.615 ş.u.

5. André Martinet, Langue et fonction, Denöel, 1969, p.41

https://biblioteca-digitala.ro

CONSECINȚE COMPORTAMENTAL-VERBALE ALE RURALIZĂRII URBANULUI

Marilena Tiugan

O componentă esențială a proceselor de dezvoltare este, astăzi, migrația internă, constituită din evenimente de deplasare a unor persoane sau grupuri sociale în afara comunităților de rezidență, în vederea schimbării domiciliului stabil și/sau a locului de muncă principal (D.SANDU 1984:9-10); formele ei de manifestare sînt corelate cu schimbările economice, cu schimbările din structura socială sau cele referitoare la calitatea vieții. De multe ori r e a c ț i e la aceste schimbări, migrația internă are, la rîndul ei, efecte asupra tuturor acestor sectoare.

Abordarea migrației interne este doar una dintre modalitățile de a reflecta, în mod sistematic, asupra unor întrebări la care, pe cît sînt de simplu de formulat, pe atît de dificil este să se dea/să se propună un răspuns: cine și de ce își schimbă definitiv sau temporar domiciliul/locul de muncă ?; cum se schimbă, de la o perioadă la alta, preferințele și motivația migrației (interne)?; și, mai ales, ce consecințe are fenomenul, pe termen l u n g sau s c u r t, asupra: celor care pleacă, a localităților din care pleacă, a localităților spre care migrează ? (D.SANDU 1984: 11).

In raport cu tipurile de migrație (internă) urban → urban, urban → rural, rural → rural, migrația rural → urban pare mai importantă prin amploarea schimbărilor pe care le antrenează în viața socială, prin asocierea puternică a deplasării sat → oraș cu fenomene de mobilitate socio-culturală, precum și cu transferuri

https://biblioteca-digitala.ro

culturale semnificative.

Consecinţă imediată a migraţiei interne temporare rural→ urban (=navetism) este aşa-numita r u r a l i z a r e a u r b a n u l u i - concept care devine operaţional în momentul în care înţelegem prin el fenomenul de "supravieţuire"[1] a unor particularităţi socio-culturale săteşti, în raport cu grupurile mari de populaţie rurală migrată în mediul urban.

In situaţii de acest fel, este interesant de urmărit efectul imediat al migraţiei (interne) asupra membrilor grupurilor de contact direct, din mediul urban.

O primă observaţie se referă la faptul că relaţia navetistului temporar sat → oraş se stabileşte cu păturile urbane subculturale (grupuri de populaţie al căror comportament a format obiectul interesului nostru cu alte ocazii.(M.TIUGAN 1983; 1984 b). Reamintim aici doar nesiguranţa comportamentală stimulată de un statut socio-economic oscilant, precum şi lipsa unui sistem unitar de valorizare socio-culturală.

Din această perspectivă se impune o a doua observaţie referitoare la calitatea proceselor aculturative care au loc în situaţii de contact socio-cultural de tipul menţionat şi la nivelul precizat.

Transferul (socio-)cultural nu mai este unidirecţional (cultură urbană → cultură rurală) ci, în mod predominant, b i d i r e c ţ i o n a l, cu influenţe reciproce şi, în general, la fel de serioase.(vezi şi M.TIUGAN 1983).

N o u a sub-cultură care va defini comportamentul membrilor grupului urban de contact direct (cu navetiştii) este rezultatul unui proces de aculturaţie negativă, în sensul că aceştia preiau o serie de modele comportamentale din repertoriile curente ale partenerilor cotidieni, fără să dispună, însă, de o competenţă

https://biblioteca-digitala.ro

bioculturală care să le justifice sau să le înlesnească opţiunile. Cu alte cuvinte, se ajunge la i n s t i t u ţ i o n a l i z a r e a, în sens larg, a unui model comportamental eronat, alegerea sa nefiind susţinută de raţiuni practice, economice, sociale, culturale, afective etc.

In principiu, se consideră că sub-cultura este reflexul unei diviziuni logice de tip specie - sub-specie. In interiorul unei zone urbane vom avea de a face, deci, cu o serie de subculturi "normale", asociate diferitelor grupări semnificative ale populaţiei. (Aceasta este, de altfel, accepţiunea curentă care se dă conceptului de sub-cultură. Vezi M.GORDON 1973:35).

Situaţia pe care o semnalăm lărgeşte perspectiva asupra componenţei culturale a zonelor urbane, în sensul că ne oferă posibilitatea de a detaşa apariţia unor sub-culturi la acelaşi nivel social. In acest caz, raportul cultură - sub-cultură nu implică o diferenţiere de tipul superior - inferior din punctul de vedere al unei ierarhii socio-economice date, ci din punctul de vedere al aceluiaşi sistem de valorizare socială, aplicat de fiecare individ în parte.

Acest tip de sub-culturi este produsul (uneori, spontan) al iradierii negative exercitate de comportamentul unor segmente marcate n e g a t i v ale structurilor sociale (în cazul nostru) r u r a l e dintr-o zonă administrativă mai largă.

Migraţia internă temporară dă naştere unui nou mod de înţelegere a conceptului de sub-cultură, drept un transplant cultural re-/ne-interpretat, al unor modele culturale frapante, în contexte/medii neadecvate, de către indivizi nepregătiţi să le internalizeze sau să le indexeze în mod corespunzător[2].

Adoptarea perspectivei lingvistice - deşi, poate, nu cea mai spectaculoasă - este doar una dintre modalităţile de evi-

https://biblioteca-digitala.ro

denţiere a acestui proces.

Ne-am propus să exemplificăm premisele teoretice de mai sus, prin unele aspecte stimulate de situaţia socio-demografică a municipiului Alexandria.

Ca orice mare oraş industrial, Alexandria îşi recrutează forţa de muncă (în industrie), din localităţile rurale aflate în zona sa funcţională, constituită din următoarele localităţi: Lăceni, Mavrodin, Teleorman (Mîrzăneşti), Toporu, Tigăneşti.

Am sintetizat situaţia migraţiei interne temporare în zonă în Anexele 1 şi 2.

Am utilizat două e ş a n t i o a n e principale:

- E I = un grup de 15 navetişti (-bărbaţi) proveniţi din aceste localităţi, care lucrează ca muncitori necalificaţi la "Rulmentul" Alexandria. Ei aparţin grupului de vîrstă 35-5o de ani; au statut socio-ocupaţional dublu, de muncitori-ţărani; nivel de şcolarizare 7 - 8 clase elementare, fără specializări ulterioare; contacte sociale şi culturale limitate; nu participă la viaţa culturală a localităţilor de rezidenţă; informaţii culturale minime. (Considerăm că trăsăturile socio-culturale enumerate mai sus justifică eticheta de "segment social marcat n e g a t i v" pe care am ataşat-o acestui t i p social). Am urmărit comportamentul unui număr de 15 indivizi (cîte 3 pentru fiecare localitate - deşi numărul lor este mult mai mare, pentru a asigura omogenitatea eşantionului.

- E II = membrii grupului urban de contact direct, format din partenerii de echipă ai indivizilor din E I, cu care aceştia întreţin relaţii cotidiene i n f o r m a l e.

Eşantionul a cuprins 3o de indivizi, localnici la a treia generaţie grupaţi în diade familiale, care aparţin, în ierarhia socio-economică stabilită de noi pentru oraşul Alexandria, grupului 23,52 -36. (M.TIUGAN 1984 a).

https://biblioteca-digitala.ro

Alături de comportamentul membrilor acestor două eşantioane, am avut în vedere:

- comportamentul membrilor grupului urban p a r a l e l de informatori din oraşul Alexandria (23,52 - 36), în funcţie de sex;

- comportamentul indivizilor din categoriile de vîrstă VIII (peste 60 de ani) şi VI (peste 35 de ani), din localităţile de rezidenţă.

Materialul lingvistic utilizat s-a constituit din:

- material lingvistic înregistrat de noi, în oraşul Alexandria, în anii 1975 şi 1977 (cu altă destinaţie; vezi M.TIUGAN 1983; Alexandria nu este punct ANALR, respectiv, AFLR);

- material lingvistic consemnat în TDM I şi TDM III, pentru informatorii VIII şi VI (localităţile din care provin cei 15 navetişti sînt puncte NALR, respectiv AFLR: Lăceni-803, Mavrodin-804, Teleormanu-806, Toporu-805; Ţigăneşti-807);

- material lingvistic înregistrat de la navetişti şi de la membrii grupului urban de contact direct, în vara anului 1982.

Corpus-ul afectiv al cercetării a cuprins performanţe lingvistice într-un singur stil - stilul citit. Le-am cerut informatorilor să citească două tipuri de texte:

a) un text standard cu următoarea structură: §1. o secţiune zero (care nu cuprinde nici o variabilă); §2. o secţiune cu o concentrare foarte mare de variabile; §3. o secţiune cu un procent redus de variabile;

b) o listă de cuvinte cu două secţiuni: 10 cuvinte dintre care 5 conţin variabila şi 5 nu; 10 cuvinte (între care şi cele 5 marcate din prima serie) care, toate conţin variabila. (vezi Anexa 2).

V a r i a b i l a aleasă pentru demonstraţie este palatalizarea labio-dentalei f. Desigur, pot fi identificate un

https://biblioteca-digitala.ro

mare număr de variabile semnificativ distribuite, dar pentru demonstrarea premiselor teoretice de mai sus, cea mai banală trăsătură lingvistică d e v i n e cu atît mai elocventă, cu cît comunică ceva despre o stare de fapte.

In Tabelul 1 am notat, pentru a uşura comparaţia, toate datele înregistrate.

Se observă că varianta oraşului, pentru grupul paralel (23,52 - 36), atît pentru informatorii-bărbaţi, cît şi pentru informatorii-femei, este [f].

De asemenea, varianta paralelă, pentru acelaşi grup de vîrstă (VI), în localităţile de rezidenţă, este [f], cu o singură excepţie, [f^{h}] , în pct. 8o5.

Pentru F I am notat două variante [fh] , [h] - niciodată [f]. Este greu de făcut o apropiere chiar şi cu comportamentul informatorilor VIII, din localitatea de rezidenţă, pentru care am notat variantele: [f], [f^{h}] , [fh] , [h] , ca frecvenţă maximă reţinînd atenţia, de fapt, tot varianta [f]; [h] a fost notată o singură dată, [fh] - de două ori, [f^{h}] - de două ori. Precizăm şi faptul că, în general, şi pentru informatorii VIII, variantele palatalizate apar a l ă t u r i de varianta [f] (numai în pct.8o6, am notat doar variante cu consoana palatalizată).

Efectul comportamentului verbal al membrilor grupului F I asupra membrilor grupului urban de contact direct se reflectă limpede în variantele [h] (la informatorii-bărbaţi) şi [fh] (la informatorii-femei), pe care le-am notat în mod consecvent.

Semnificaţia observaţiei sporeşte dacă avem în vedere faptul că ne-am concentrat atenţia asupra unui stil formal, stilul citit.

Datele pe care le-am utilizat pun în evidenţă u n e l e dintre implicaţiile negative ale acestui tip de migraţie internă, acolo unde el se manifestă ca fenomen masiv.

https://biblioteca-digitala.ro

Tabelul 1

Variabila lingvistică	Variante pentru orașul Alexandria		Variante pentru F II		Variante pentru F I (sex = b)				Variantele localității de rezidență	
	grup social / sex		grup social / sex		localitate / informatori (1,2,3)				VIII	VI
	23,52 - 36		23,52 - 36		8o3	1	2	3		
	b	f	b	f		[h']	[fh']	[fh]	[f], [f^{h}]	[f]
Palatalizarea labio-dentalei f (stil citit)	[f]	[f]	[h]	[fh]	8o4	[h']	[h']	[fh]	[f]	[f]
					8o5	[fh]	[fh]	[fh]	[f]	[f^{h}]
					8o6	[h']	[h']	[h']	[fh], [h]	[f]
					8o7	[h]	[fh]	[fh]	[f], [f^{h}], [fh]	[f]

https://biblioteca-digitala.ro

Existenţa sub-culturilor "normale" este un fapt care decurge din marea diversitate de structură a diferitelor localităţi. Apariţia tipurilor sub-culturale, la acelaşi nivel social, care afectează în mod nejustificat dezvoltarea socio-culturală a societăţilor urbane, este o consecinţă a ruralizării oraşelor[4].

In acelaşi timp, însă, cele cîteva observaţii de mai sus atrag atenţia asupra atitudinii pe care trebuie să o adoptăm în abordarea şi interpretarea raportului Cultură (globală - hegemonă)/ Sub-culturi (culturi subalterne sau sub-culturi ale aceluiaşi nivel social); acestea nu sînt universuri separate, care nu comunică între ele.

Cultura globală a unei comunităţi trebuie regîndită în funcţie de raporturile ei cu sub-culturile (de orice tip ar fi acestea din urmă), iar contradicţiile care apar între comportamentul real şi regulile instituţionalizate trebuie considerate reflectări ale unui comportament r e a l, avînd propriile sale reguli (în virtutea ideii că orice formă de participare se face după un model dat, aşa după cum, orice realitate socială presupune un model participativ).

https://biblioteca-digitala.ro

A n e x e

Anexa 1: Situaţia statistică a migraţiei interne în zona investigată

Localitatea	Număr total[5] de navetişti	Număr de navetişti spre Alexandria (%)	Număr de navetişti spre alte localităţi (%)
LĂCENI (803)	76%	14%	86% (→ Videle)
MAVRODIN (804)	82%	26%	60% (→Videle), 14% (→Roşiori de Vede)
TELEORMANU 806)	73%	100%	-
TOPORU (805)	63%)	25%	49% (→Giurgiu), 20% (→Stoeneşti)
TIGĂNEŞTI ' '(807)	86%	39%	43% (→Giurgiu), 19% (→Zimnicea)

Anexa 2: Text: §1. Am vrea să ne plimbăm şi azi dar nu prea avem timp. §2. Fiecare fiinţă din lume ar fi vrut să fie cineva dar nu s-a putut să fie aşa; §3. Am fost la şcoală cu copilul şi am dus nişte fier vechi pentru fie-mea.

Lista de cuvinte:

a. fibră, cafea, fosfor, film, caroserie, fizică, rafie, cartofi, maşină, tractor;

b. fibră, ratificare, cartofi, fizică, rafie, financiar, film, pantofi, celofibră, amfibie.

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Înţelegem, aici, prin supravieţuire, preluarea acestor particularităţi de către membrii grupurilor (sociale) urbane de contact direct şi introducerea lor în repertoriile (comportamentale) curente. Cf.şi M.TIUGAN 1984 b.

2. Este vorba, cu alte cuvinte, de un model de substituţie la care recurg vorbitorii atunci cînd nu reuşesc să adere la modelul dominant: el exprimă, de fapt, forma r e a l ă de participare a unora dintre membrii comunităţii. (vezi şi HARRISON, CALLARI GALLI, GAMBARARA 1979).

3. Lista de cuvinte conţine o mare concentrare de neologisme - elemente lexicale care, cînd pătrund în graiuri, nu se supun legilor fonetice ale acestora, ci tind să îşi menţină forma din varianta standardizată a limbii, Stilul citit şi formula sa extremă, lista de cuvinte, presupun un maximum de formalitate comportamentală, implicit, deci, o sporire a autocontrolului, a atenţiei acordate vorbirii. Datorită insolitului "textului", informatorii au citit cu mare atenţie şi destul de rar - fapt care ar fi presupus, logic, o lectură corectă sub aspect fonetic.

4. Am adăuga o observaţie - cu un oarecare grad de generalitate: ori de cîte ori, într-o cercetare de tipul celei prezentate, există posibilitatea aplicării tale-quale a modelului comportamental s k i n n e r i a n, acesta e s t e un indiciu incontestabil că, la nivelul respectivei structuri, se produce un proces social-cultural cu implicaţii negative în plan comportamental. Subculturile care apar la acelaşi nivel social sînt o ilustrare tipică a unor situaţii de acest fel.

5. Datele statistice, referitoare la anul 1977, ne-au fost puse la dispoziţie de Centrul de evidenţă statistică al Con-

https://biblioteca-digitala.ro

siliului Popular al municipiului Alexandria.

B I B L I O G R A F I E

GORDON, M.M. 1973 - The concept of the subculture and its applications, în D.O.Arnold (ed.), "Subcultures", Berkeley: The Glendessary Press.

HARRISON, G., M. CALLARI GALLI, D.GAMBARARA 1979 - Antropologia spontanea in una comunità bilingue, în F.A.Leone (a cura di), "I dialetti e le lingue delle minoranze di fronte all'italiano. Atti dell'XI Congresso internazionale di studi. Cagliari, 27-30,maggio 1977", Roma: Bulzoni.

SANDU, D. 1984 - Fluxurile de migrație în România, București: Editura Academiei R.S.R.

TDM I = Texte dialectale.Muntenia I, de G.Ghiculete, P.Lăzărescu, M.Marin, B.Marinescu, R.Pană, M.Vulpe, București,Editura Academiei R.S.R. 1973

TDM III= Texte dialectale.Muntenia III, de P.Lăzărescu, M.Marin, B.Marinescu, V.Neagoe, R.Pană, M.Tiugan, M.Vulpe, ms.

TIUGAN, M. 1983 - Procesul de apariție și integrare a subculturilor (lingvistice).I.Rurale, ms.

TIUGAN, M. 1984 a - Aspects of the verbal behaviour in an urban community, The usage of the personal pronouns of direct address, în "Revue Roumaine de Linguistique", XXIX, 3.

TIUGAN, M. 1984 b - Procesul de apariție și integrare a subculturilor (lingvistice), II.Urbane.ms.

https://biblioteca-digitala.ro

CERCETAREA AROMÂNEI VORBITE ÎN MEDIU ORĂȘENESC

Nicolae Saramandu

Ca și în cazul dacoromânei și al celorlalte dialecte românești, studierea aromânei a avut în vedere, pînă în prezent, aproape exclusiv colectivitățile rurale. Pe baza cercetărilor efectuate, în ultimele decenii ale secolului trecut și în primele decenii ale secolului nostru, la aromânii din Peninsula Balcanică, de către Gustav Weigand, Per. Papahagi, Th.Capidan și Tache Papahagi, au fost publicate texte dialectale și s-au elaborat lucrări fundamentale pentru cunoașterea acestui dialect, dintre care amintim monografia lui Th. Capidan, Aromânii. Dialectul aromân (București, 1932) și Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic (București, 1963; ed. a II-a, 1974) de Tache Papahagi.

In faza actuală de dezvoltare a dialectologiei devine necesare efectuarea unor cercetări asupra aromânei vorbite în centrele urbane. Avem în vedere atît așezările urbane întemeiate de aromâni în ținuturile lor de baștină din Peninsula Balcanică, cît și colectivitățile românești constituite în diverse orașe din țările balcanice și din România, inclusiv în capitalele acestor țări. In timp ce unele din localitățile din prima categorie au stat în atenția cercetătorilor anteriori (de exemplu, Mețovo [arom. Aminciu] , Vlaholivadi [azi Livadi-Olimpou], Vlahoolisura în Grecia, Kruševo [arom.Crușova] în sudul Iugoslaviei etc.),localitățile din a doua categorie nu au intrat în atenția dialectologilor. Această omitere s-ar explica prin faptul că aromânii vorbeau, în centrele urbane în care au imigrat,

https://biblioteca-digitala.ro

graiul din aşezările lor de origine. Se înţelege că o motivaţie de acest fel este, în prezent, insuficientă, căci, ţinînd seamă de vechimea colectivităţilor aromâneşti orăşeneşti şi de caracterul lor eterogen, ele nu mai pot fi considerate unitare. De altfel, chiar centrele urbane întemeiate de aromâni în Peninsula Balcanică nu sînt, toate, omogene din punctul de vedere al grupurilor care le-au constituit (se ştie, astfel, despre Cruşova că s-a format din grămosteni, moscopoleni şi mici grupuri de păstori pindeni). Acest lucru a fost observat, încă în 1909, de către Per.Papahagi, care respingea împărţirea aromânilor pe zone geografice: "mă ridic în contra întrebuinţării terminilor de: nord, sud, centru, de cari se serveşte mai cu seamă Weigand, cînd vrea să arate locul unde se aud anumite particularităţi din graiul aromân; şi aceasta o fac din pricină că Aromânii, atît în trecut cît şi în timpul de faţă, au fost şi sunt amestecaţi, trăind laolaltă la nord, sud sau centru, Aromâni din diferite ramuri, din deosebite fari, cum se zice în graiul lor. Cele mai apte numiri în această privinţă ar fi desemnarea lor după denumirile locale, ce obişnuiesc ei înşişi să şi le dea, cum deja cu un secol înainte făcea G. Roza" (Periele Papahagi, Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea, Bucureşti, 1909, p.318). La rîndul său, Th.Capidan a observat, în cursul cercetărilor efectuate în Albania, că între aromânii de la oraşe şi cei de la sate există deosebiri "atît în viaţă cît şi în graiu" (Th.Capidan, Aromânii.Dialectul aromân, Bucureşti, 1932, p.18). Capidan constata, de pildă, că aromânii din Tirana, originari din Moscopole (aşezare aromânească distrusă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea) nu pronunţau pe /r/ ca /ʁ/ (uvular sau velar), rostire caracteristică fărşeroţilor păstori. Prin această constatare, Th.Capidan stabilea o diferenţă urban-rural, pe care nu a urmărit-o, însă, mai îndeaproape.

In afară de respectarea exigenţelor metodologice din cer-

https://biblioteca-digitala.ro

cetările actuale de sociolingvistică şi dialectologie urbană, se impune, în studiul aromânei vorbite în mediu urban, cunoaşterea şi descrierea colectivităţilor aromâneşti orăşeneşti. Chiar din expunerea de pînă aici a rezultat că ele se repartizează în două mari categorii:

a) aşezări urbane (mici oraşele şi tîrguri) în Epir, Tesalia şi Macedonia, întemeiate de aromâni, în care aceştia formează întreaga populaţie (Meţovo, Vlaholivadi, Vlahoclisura) sau sînt majoritari (Cruşova); în aceste aşezări, unde au creat o tradiţie de viaţă orăşenească, aromânii vorbesc graiuri care, la origine, au fost unitare (de exemplu, grai pindean în Meţovo, grai grămostean în Vlahoclisura) sau nu (de exemplu, Cruşova; v.mai sus);

b) colectivităţi urbane în diferite oraşe din ţările balcanice şi din România, unde aromânii constituie grupuri minoritare; în cadrul acestei categorii, trebuie deosebite colectivităţile formate în oraşele din România (unde aromânii au început să se stabilească, în număr mai mare, abia din a doua jumătate a secolului al XIX-lea) de cele aflate în diferite oraşe din ţările balcanice, care s-au constituit oarecum organic, fiind de multă vreme şi permanent "alimentate" de populaţia aromânească locală.

Studierea aromânei vorbite în mediu urban pune o serie de probleme, dintre care unele sînt comune tuturor dialectelor orăşeneşti sau "imigrate" în mediu orăşenesc, iar altele sînt specifice acestui dialect. Comună este, de pildă, exprimarea conştiinţei apartenenţei la o comunitate lingvistică aparte şi reflectarea ei pe plan lingvistic. Specifică aromânei este inexistenţa unei "norme" supradialectale. In aceste împrejurări, comunicarea între indivizi aparţinînd diferitelor grupuri nu se face prin intermediul unei "limbi comune", ci capătă forma interdialectului. Lipsa variantei literare face ca influenţele "externe" să vină, în general, din

https://biblioteca-digitala.ro

partea limbii oficiale sau de stat (cît priveşte româna, este vorba de varianta literară a dacoromânei). Aceste influenţe sînt, după cum se ştie, mai puternice în mediul urban decît în mediul rural, unde se exercită, în schimb, influenţa graiurilor înconjurătoare (de exemplu, subdialectul muntean în cazul aromânei din Dobrogea). In ceea ce priveşte aromâna din ţările balcanice, trebuie avut în vedere plurilingvismul caracteristic aromânilor, îndeosebi celor stabiliţi la oraşe, care, alături de limba oficială sau de stat, cunosc şi alte limbi balcanice, vorbite de grupurile minoritare cu care conviețuiesc (de exemplu, aromânii din Struga, care vorbesc sîrba şi macedoneana, stăpînesc - cel puţin pasiv - şi albaneza, în localitate existînd albanezi).

Pe planul limbii, bilingvismul şi plurilingvismul aromânilor se manifestă sub forma schimbării "registrului" de comunicare, sistemele lingvistice - cel nativ şi cel(e) însuşit(e) - fiind distinse clar. In aceste condiţii, problema interferenţelor lingvistice nu se pune în termenii "bilingvismului dialectal" (de exemplu, contaminarea graiului cu elemente provenite din varianta standard a limbii), ci în termenii "contactului" între idiomuri diferite.

O problemă care se pune este aceea a tipului de subcultură pe care aromânii imigraţi în oraşe o constituie în cadrul culturii urbane. Se ştie că, între popoarele din Peninsula Balcanică, aromânii sînt reprezentanţii civilizaţiei de tip pastoral (aşa cum slavii o ilustrează pe cea de tip agrar), avînd o organizare socială şi familială de formă patriarhală, bazată pe relaţii de rudenie, adică pe înrudirea de sînge. Deşi, în condiţiile societăţii moderne şi în procesul de urbanizare, acest mod de viaţă dispare treptat, comunităţile aromâneşti se remarcă prin rezistenţă şi un grad sporit de conservatorism. Este suficient să amintim, în acest sens, faptul că, multă vreme după stabilirea aromânilor în centrele urbane, căsătoriile continuă să se facă între membri aparţinînd aceluiaşi grup (sau

https://biblioteca-digitala.ro

chiar provenind din acelaşi sat. Fenomenul se petrece, uneori, chiar în cazul grupurilor (sau colectivităţilor) complet asimilate lingvistic, care păstrează sistemul de mariaj moştenit, pe baza conştiinţei existenţei unor obiceiuri, tradiţii etc. comune. Astfel, în mediu orăşenesc grecesc şi slav, sînt frecvente căsătoriile între aromâni şi "greci", respectiv "slavi" (de fapt, aromâni grecizaţi, slavizaţi etc.).

Rezultă, din cele de mai sus, că interferenţele sociale, culturale şi lingvistice capătă, în cazul aromânilor din Peninsula Balcanică, un puternic caracter etnic. Aromânii aduc în cadrul culturii în care se integrează elemente specifice subculturii lor de tip pastoral (cu o puternică coloratură etnică), reflectate pe plan lingvistic, de exemplu, în păstrarea din graiul nativ a unor termeni din sfera ocupaţiilor, a organizării familiei etc. Este cunoscut, în acest sens, rolul femeii în păstrarea graiului, fenomen observat, în cazul aromânei, de multă vreme şi căruia i s-a consacrat, încă în 1934, un studiu special (B. Récatas, L'état actuel du bilinguisme chez les Macédo-Roumains du Pind et le rôle de la femme dans le langage, Paris, 1934).

Istoria formării colectivităţilor aromâneşti în oraşele din România se plasează în cadrul mai larg al stabilirii aromânilor în ţară. Pentru veacurile precedente ştirile sînt puţine şi au, cel mai adesea, un caracter accidental. Se ştie, de pildă, că unii din membrii aşa-numitelor "companii greceşti" care şi-au desfăşurat activitatea în ţările române (la Bucureşti, Constanţa, Brăila, Braşov, Iaşi) erau aromâni. Începînd cu domnia lui Cuza, aşadar după unirea Moldovei cu Tara Românească, s-a desfăşurat o activitate programatică în direcţia redeşteptării conştiinţei naţionale a aromânilor din fostul Imperiu Otoman, ceea ce a avut ca rezultat un contact direct şi intens cu aromânii din Peninsula Balcanică şi atragerea lor în sfera culturală românească.

Prin înfiinţarea şcolilor româneşti în Macedonia, în a doua

https://biblioteca-digitala.ro

jumătate a secolului trecut, s-a creat posibilitatea venirii în ţară, la studii, a numeroşi tineri aromâni, dintre care cei mai mulţi s-au stabilit definitiv în România, aproape exclusiv în oraşe. Din această perioadă începe influenţa puternică exercitată de limba literară asupra aromânei vorbite nu numai în oraşele din România, ci şi în ţările balcanice. Au apărut numeroase publicaţii în limba literară şi în dialect atît la Bucureşti, Constanţa etc., cît şi în unele centre din Peninsula Balcanică (de exemplu, la Bitolia). Se publică, de asemenea, literatură dialectală, de care se leagă prima încercare de codificare a dialectului şi de creare a unei variante literare.

Comunităţile aromâneşti din România s-au extins considerabil în perioada dintre cele două războaie mondiale (1926-1943), cînd s-au stabilit în ţară, îndeosebi în Dobrogea, numeroase familii de aromâni, veniţi, în special, din Grecia şi Bulgaria, dar şi din Albania şi Iugoslavia. Din rîndul acestei populaţii colonizate în ţară s-au alimentat în permanenţă, îndeosebi în ultimele două decenii, colectivităţile aromâneşti existente deja în diferite oraşe (Bucureşti, Constanţa), constituindu-se noi grupuri în alte oraşe (Tulcea, Slobozia, Techirghiol, Ovidiu etc.). Pentru prima dată se poate vorbi acum de comunităţi compacte, constituite pe grupuri dialectale, reflectînd situaţia existentă în Peninsula Balcanică. Se poate spune că, atît în mediul rural cît şi în mediul urban, colectivităţile aromâneşti din ţară reproduc - la dimensiune redusă - structura dialectală existentă în ţările balcanice, în România fiind reprezentate toate grupurile principale de aromâni (în primul rînd grămostenii şi fărşeroţii, care constituie majoritatea populaţiei aromâneşti din România, în al doilea rînd pindenii şi moscopolenii; este reprezentat, de asemenea, grupul mai mic al aromânilor din

https://biblioteca-digitala.ro

Gopeşi şi Molovişte - sudul Iugoslaviei; nu este reprezentat grupul aromânilor din Olimp - Grecia; aromânii muzăchearі, originari din regiunea Muzachiei - Albania, sînt puţin numeroşi).

Care este situaţia aromânei vorbite în prezent în oraşele din România ? Ţinînd seamă de perioadele şi modul în care s-au aşezat aromânii în oraşe, se pot stabili două categorii de vorbitori. Este vorba: a) de descendenţii familiilor venite izolat la sfîrşitul veacului trecut şi în primele decenii ale veacului nostru; b) de aromânii veniţi în grupuri numeroase între cele două războaie mondiale (1926-1943), care formează colectivităţi unitare, compacte[x].

Pentru prima categorie de vorbitori, aromâna face parte, cel mai adesea, din fondul pasiv (îndeosebi în cazul familiilor mixte, unde aromâna a încetat să mai fie limba conversaţiei cotidiene). Pentru vorbitorii din a doua categorie, aromâna face parte din fondul activ, chiar dacă are o sferă limitată de întrebuinţare. Atunci cînd sînt solicitaţi să întrebuinţeze idiomul, vorbitorii din prima categorie recurg la formule oarecum fixe, nemodificate, reflectînd graiul cunoscut şi folosit de primii reprezentanţi ai familiei stabiliţi în ţară. In această privinţă, situaţia vorbitorilor din a doua categorie este cu totul diferită. Aromâna utilizată de aceştia este un idiom viu, care continuă să evoluieze, modificîndu-se prin întrebuinţare. Ţinînd seamă de această realitate, cercetarea aromânei în mediu urban urmează să cuprindă, cu precădere, vorbitori din a doua categorie.

Ne putem întreba dacă studierea aromânei vorbite în mediu orăşenesc se pune în aceiaşi termeni ca în cazul dacoromânei, de exemplu, dacă, în capitala ţării, grupurile de aromâni grămosteni, fărşeroţi, pindeni etc. pot fi echivalate grupurilor de nativi, ardeleni, moldoveni, olteni (aşa cum au fost stabilite în recenta teză de doctorat a Marilenei Tiugan, Limba vorbită la Bucureşti în pers-

x Grupuri compacte, unitare de aromâni există, de exemplu, la Slobozia (grămosteni), Pipera-Bucureşti (fărşeroţi), Techirghiol (pindeni), Ovidiu (moscopoleni) etc.

https://biblioteca-digitala.ro

pectiva graiurilor dacoromâne, 1985).

In ceea ce priveşte variabilele lingvistice, sînt puţine, de exemplu în domeniul foneticii, fenomenele care pot fi urmărite în comun. Dintre acestea, ar fi, de pildă: rostirea diftongilor [o̯a] şi [e̯a] (deşi distribuţia acestuia din urmă diferă în cele două dialecte: seară, creastă, valea, cartea etc. sînt forme comune, dar pentru fată, fete din dacoromână există, în graiurile aromânei, feată, feate etc.); gradul de închidere a vocalelor din seria medială, de exemplu a vocalei [ă] în poziţie neaccentuată, inclusiv în poziţie finală: ar, dr. casă, mînă, faţă de casî, mînî etc.; preiotarea (fenomen cu totul izolat în aromână) etc. In schimb, sînt numeroase fenomenele specifice (de exemplu, reducerea, la unele grupuri de vorbitori ai aromânei, a grupurilor consonantice [cl'], [gl'] la [k̂], [g̑]: okiu, g̑iem pentru ocl'u, gl'em etc.). Dificultatea, în cazul variabilelor lingvistice de acest fel, este de a stabili în ce măsură schimbarea se datoreşte influenţei exercitate de dacoromână asupra vorbirii anumitor grupuri de aromâni sau reprezintă rezultatul evoluţiei interne a aromânei, eventual sprijinită de formele din dacoromână (cf., în acest sens, Nicolae Saramandu, Influenţă a dacoromânei sau evoluţie paralelă în aromâna din Dobrogea ?, în "Cercetări de lingvistică", XXIII, 1978, nr.1, p.43-45).

Am prezentat cîteva aspecte privind aromâna vorbită în mediu orăşenesc, cu referire specială la mediul românesc, cu intenţia de a atrage atenţia asupra utilităţii studierii aromânei din perspectiva dialectologiei urbane şi a sociolingvisticii.

https://biblioteca-digitala.ro

UNELE PROBLEME CU CARE SINT CONFRUNTAŢI VIITORII ABSOLVENŢI AI LICEULUI PEDAGOGIC

Margareta Chioreanu

Comunicarea de faţă îşi propune semnalarea unor aspecte ale comportamentului verbal al elevilor absolvenţi ai unui anumit tip de liceu - Liceul Pedagogic, din perspectiva integrării viitoarelor cadre didactice în comunităţile rurale în care îşi vor desfăşura activitatea.

Inainte de a trece la prezentarea propriu-zisă a faptelor, înregistrate în cursul mai multor anchete, în perioada 1982-1984, se impun cîteva precizări, şi anume:

1) am ales, pentru comunicarea de faţă, numai cîteva aspecte ale comportamentului verbal al elevilor, a căror natură depăşeşte stricta specialitate (dialectologică, pedagogică etc.) şi care se referă la nivelul cultural pe care îl posedă, la terminarea liceului unele viitoare cadre didactice de la clasele I-IV.

2) am considerat utilă discutarea acestor probleme în cazul elevilor de la Liceul Pedagogic, deoarece absolvenţii lui, la trei luni de la bacalaureat, devin învăţători-stagiari, persoane calificate prin intermediul cărora şcoala acţionează în sensul valorificării zestrei de cunoştinţe lingvistice individuale pe care copilul o deţine şi, pe de altă parte, la formarea şi dezvoltarea uneltelor culturale de care copilul se va servi întreaga viaţă.

3) în etapa actuală de dezvoltare a societăţii româneşti, studiul limbii române capătă o importanţă sporită în legătură cu recunoaşterea rolului limbii în educaţia patriotică a ti-

https://biblioteca-digitala.ro

nerelor generaţii, deoarece, aşa cum s-a arătat de multe ori, pe lîngă sarcina de cultivare a limbii ca atare, şcoala are şi sarcina de a cultiva o anumită atitudine faţă de limbă.

"Atingerea acestor scopuri - scrie Mioara Avram în articolul "Limbajul şi educaţia[x] depinde în cea mai mare măsură de felul cum se predă limba română în toate treptele şcolii generale, căci, spre deosebire de alte obiecte de învăţămînt, în educaţia lingvistică a elevilor se pune mai puţin problema predării unei cantităţi de cunoştinţe prestabilite, cuprinse în manual, şi mai mult aceea a adecvării la diversele situaţii observate în colecţivul şcolar dat, în funcţie de apartenenţa regională sau socio-culturală a membrilor lui şi de modelele cu care au contact"[x].

In legătură cu problema adecvării comportamentului verbal al locutorilor la situaţiile concrete de comunicare există o bogată bibliografie care a formulat ipoteze teoretice sau modalităţi practice de lucru, menite să ducă la îmbunătăţirea modului de exprimare a elevilor. Ţinînd seama de acest lucru, precum şi de faptul că nivelul cadrului didactic este factorul hotărîtor în mobilizarea colectivului de elevi, am urmărit în mod special următoarele probleme:

1) modul în care viitoarele cadre didactice provenite din mediul rural, dar absolvente ale unui liceu urban, sînt familiarizate cu o problemă fundamentală a activităţii lor la clasă în comunităţile rurale şi anume rezolvarea justă a complexei probleme privind prezenţa construcţiilor regionale în vorbirea elevilor şi, legat de aceasta,

2) modul în care absolvenţii Liceului Pedagogic fac dovada că posedă cunoştinţe privind tradiţiile etnografice ale zonei din care provin, ceea ce reprezintă, în cadrul muncii cu elevii, o importantă componentă a educaţiei patriotice a acestora.

x Mioara Avram, Limbajul şi educaţia, în: LR, an XXVII, nr.1/1978, p.89

https://biblioteca-digitala.ro

În privinţa primei probleme enunţate, vom comenta cîteva categorii de răspunsuri primite la întrebarea:

"Ce părere ai despre folosirea regionalismelor în vorbirea actuală ?

Din răspunsurile primite de la elevi se conturează două atitudini: una de acceptare necondiţionată a construcţiilor regionale şi alta de respingere a lor. Această ultimă atitudine merită discutată, deoarece pune în evidenţă modul în care viitoarele învăţătoare îşi pun problema existenţei construcţiilor regionale în vorbirea elevilor lor.

O primă opinie a fost aceea a limitării ariei de folosire a elementelor regionale, în funcţie de contextul comunicării (formal/informal):

1) la şcoală trebuie să vorbească literar

2) regionalismele nu trebuie să fie utilizate mai ales în cadrul şcolii.

Conştienţi de faptul că reuşita în procesul de educare a limbajului constă în "permanenţa acestei acţiuni şi în adaptarea ei la împrejurările concrete"[x], mulţi subiecţi au subliniat necesitatea stabilirii diferenţelor în ceea ce priveşte aria de folosire a construcţiilor regionale:

1) prima mea datorie este aceea de a... [ɛ] de a-i face să-nţeleagă că ... formele corecte sînt aşa cum... ă... să le cunoască şi /k/... nu numai să le cunoască, dar să şi le întrebuinţeze... să-i convingem pe ei în primul rînd...

Opinia cea mai răspîndită în privinţa apariţiei fenomenelor regionale consideră că dicotomia literar-regional corespunde aceleia de corect-greşit. Coroborat cu ideea eronată că elementele regionale sînt numai de natură lexicală, atitudinea cel mai des întîlnită la viitoarele cadre didactice de la ciclul primar se baza-

x Ibid., p.89.

https://biblioteca-digitala.ro

ză pe recomandarea limitării contextuale a folosirii elementelor regionale lexicale şi pe respingerea ca "greşeli" a elementelor regionale gramaticale:

"io cred că... nu ar trebui să-să le-nlătur regionalismele... cred că lucrul acesta ar fi un specific al graiului lor.

/unde pot ei să le folosească şi unde nu ?/

în ... î... să le folosească în graiu lor obişnuit, acasă, în familie, între ei... pentru că-i o deprindere înnăscută... nu poţi să le-o retezi.

/dar, atunci, unde să nu le folosească ?/

cînd e vorba de o compunere literară, la istorie... la geografie, nu e bine".

In absenţa unei cunoaşteri solide a complexităţii problemelor pe care le pune practica la clasă în mediul rural, viitoarele învăţătoare formulează opinii potrivit cărora efortul de a dezvolta conştiinţa lingvistică a elevilor-vorbitori de grai este sortit eşecului sau, că, din necesităţi pedagogice, cadrul didactic trebuie să-şi adapteze registrul lingvistic la acela folosit de elevii săi, în sensul preluării obişnuinţelor lingvistice ale acestora:

1) aş încerca să m-adaptez lor, dacă văd că n-ajung la nici un rezultat... adică... să depun aşa,... o muncă în gol ?

In privinţa atitudinii de respingere a fenomenelor regionale din comunicarea cotidiană în context informal, acestea sînt mai puţin numeroase şi se structurează în funcţie de două criterii:

1) <u>Criteriul lingvistic</u> potrivit căruia, prin folosirea elementelor regionale se periclitează <u>înţelegerea</u> dintre vorbitori. Deseori, însă, invocarea acestui criteriu pune în evidenţă faptul că subiectul nu stabileşte echivalenţe sinonimice între două cuvinte dintre care unul este regional (şi/sau popular) şi unul literar, ci între două cuvinte care nu sînt regionalisme, cu menţiunea

https://biblioteca-digitala.ro

că sensul unuia dintre ele este cunoscut vorbitorului:

"nu e bine să folosim regionalisme

/de ce ?/

dacă toată lumea ar înţelege... ar fi bine, pentru că... am încerca să ne-nţelegem... şi diferă /k/, adică diferă prea mult tot felul de cuvinte. D-exemplu am auzit... aveam o colegă care zicea la balcon marchează... pă mine m-a amuzat... dar nu ştiu cum a zis... nici nu pot să-mi dau seama de unde e".

2) Criteriul extralingvistic potrivit căruia folosirea fenomenelor regionale în exprimare denotă carenţe în educaţie:

1) cînd avem de-a face cu... [ε] cu un om care... ă... pretinde // şi a trecut deja prin nişte faze pentru a-şi realiza o formaţie intelectuală proprie...deja, zic eu... că folosirea acestor regionalisme lasă de dorit// ca intelectual... trebuie să foloseşti... limba noastră română literară...".

Nu pledăm pentru introducerea noţiunilor de dialectologie la clasele I-IV, dar, în cazul absolvenţilor Liceului Pedagogic, problema folosirii zestrei lingvistice cu care copilul vine în clasa I, în cadrul căreia construcţiile regionale ocupă un rol important trebuie să stea în permanenţă în atenţia învăţătorului, deoarece există cel puţin două situaţii cărora acesta trebuie să le găsească o rezolvare adecvată, şi, ceea ce este mai dificil - conformă cu particularităţile vîrstei elevilor[x]:

a) dacă în textele studiate la clasă apar forme regionale identice cu acelea pe care elevul le posedă în sistemul utilizat în familie, dificultăţile legate de însuşirea normei literare sporesc, cu atît mai mult cu cît elevii sînt deprinşi să considere textele drept modele de exprimare;

b) în cazul în care elementele regionale din texte nu aparţin sistemului lingvistic al elevului, problemele care se pun

x Cf.Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Probleme ale predării variaţiei regionale în textul literar, în: "Limba şi literatura", 4/1979,

https://biblioteca-digitala.ro

sînt diferite. La nivel lexical, de exemplu, elevul nu poate stabili corespondenţe între cele două sisteme, pe de o parte, pentru că nu ştie cu ce termeni din vocabularul propriu să stabilească raporturile de sinonimie posibile, pe de altă parte, pentru că se poate ca unele regionalisme să denumească obiecte necunoscute lui.

Ca orice vorbitor, elevul confruntă în mod spontan formele întîlnite în texte cu acelea pe care le utilizează curent, încercînd - deseori fără succes - să stabilească, unele corespondenţe.

In aceste condiţii ar fi de dorit ca viitoarele învăţătoare să fie mai bine pregătite în privinţa atitudinii explicite pe care trebuie să o aibă la clasă. Elevilor - mai ales celor de vîrstă mică - trebuie să li se explice, pe înţelesul lor, de ce într-un text apar un cuvînt sau altul pe care îl folosesc şi ei în vorbirea curentă, sau de ce în locul unui cuvînt pe care ei îl folosesc de obicei, apare un termen necunoscut. Aceste discuţii nu prejudiciază cu nimic desfăşurarea orei, mai ales dacă ţinem seama de ponderea aspectului formativ al orelor de citire, de compunere sau de dezvoltare a vorbirii. Totuşi, trebuie să insistăm asupra faptului că rezultatele anchetelor noastre au pus în evidenţă unele carenţe nepermise în comportamentul verbal al viitoarelor învăţătoare, a căror simplă prezenţă este ilustrativă şi diagnostică. Ne referim la exemple de necunoaştere a sensului unor cuvinte, care traduce o insuficientă sau o superficială preocupare în direcţia cultivării propriei exprimări, de exemplu:

1) "scrupule" cu sensul de "posibilităţi"

"ion, fiind sărac, şi dorind să aibă o bucată... bucata lui de pămînt pe care să o... s-o poată folosi aşa cum doreşte, însă nu a avut... mijloacele... şi scrupulele necesare..."

2) "suspect" cu sensul de "nedumerit", "mirat"

"şi noi... la floarea soarelui îi spunem răsărită, şi din moment ce fata m-a auzit, a rămas aşa.. suspectă, adică cu ştia ce-nseamnă".

https://biblioteca-digitala.ro

Necunoaşterea sensului unor cuvinte duce la imposibilitatea înţelegerii sensului unor opere literare studiate la clasă sau citite.

"de ce se numeşte acest roman al lui Camil Petrescu "Patul lui Procust"?

pentru că... ştiu că toată acţiunea romanului se petrece în camera emiliei... în patul acesteia...

/dar atunci cine era Procust ?"/

(sincer consternată): nu ştiu... m-am întrebat şi eu".

Cadrul didactic dintr-o comunitate rurală trebuie să se integreze efectiv în viaţa acestei comunităţi: o condiţie necesară acestui proces de integrare o reprezintă cunoaşterea particularităţilor de grai: o altă condiţie, la fel de importantă o reprezintă cunoaşterea obiceiurilor tradiţionale, a zestrei etnografice din zona respectivă. Referitor la acest aspect, trebuie să menţionăm că datele înregistrate în cursul anchetelor ne-au furnizat puţine texte care să ilustreze obiceiuri, tradiţii locale, particularităţi etnografice din zona muntenească, deşi este limpede că elevele, provenite din comunităţile rurale ale acestei zone erau în cunoştinţă de cauză. Am constatat, însă că, atunci cînd erau întrebate despre modul de desfăşurare a ceremonialului de nuntă, de exemplu, după obişnuita reacţie de surprindere că în cadrul discuţiei noastre li se cere să vorbească şi despre aşa ceva, elevele descriu, uşor amuzate, desfăşurarea unei nunţi, trecînd peste obiceiurile caracteristice zonei, şi vizibil jenate că în relatarea lor apar sintagme de tipul "joacă apa" sau "hora miresei", de a căror apariţie se scuză cu formule, consacrate de volumele de Texte dialectale - Muntenia de tipul "aşa-i spune pe la noi" sau "noi îi zicem":

1) după ce mireasa este-mbrăcată într-o cameră a ei... se joacă... hora miresei, <u>cum s-ar spune</u>...

https://biblioteca-digitala.ro

2) s-adună, şi după ce se pune masa, dansează pînă-ncepe să se zgîlţîie... cum s-ar spune, podeaua"

In marea majoritate a cazurilor, relatările subiecţilor-elevi fac dovada faptului că în condiţiile actuale desfăşurarea ceremonialului de nuntă, ca şi a altor obiceiuri, probabil, a renunţat în parte la respectarea tradiţiei locale, preluînd în schimb modalităţi noi:

1) după asta, merge la... mireasă acasă... [E] împreună cu... tineretu' şi....toţi care-au venit la... ginere acasă, vin toţi la mireasă... Aici, mireasa îi întîmpină foarte frumos...după care urmează şi aici o masă foarte bogată...muzică, mai ales acum, muzică disco".

2) deci nunta-ncepe de-obicei...dumineca... [...] Mireasa ... stă... la ea acasă, ginerica, la ea acasă... Pe la zece, se duc la Ploieşti şi fac fotografii, dup aceea... mireasa pleacă cu apa prin sat, cu toate fetele, pentru că se strîng fete care aduc cadouri şi... mireasa le dă în schimb un şerveţel de artizanat.

3) se aduc cadouri miresei, de obicei, înainte se aducea ceva... făcut în casă, adică o pîine,.. ceva... acum nu se mai practică asta, se aduc serviciuri, bibelouri".

Credem că absolvenţii Liceului Pedagogic ar trebui avertizaţi mai riguros despre necesitatea de a cunoaşte, tradiţiile folclorice şi etnografice ale zonei în care urmează să îşi desfăşoare activitatea, deoarece acestea constituie o modalitate de integrare[x] a lor în colectivitate, de identificare cu aceasta şi, pe de altă parte, o excelentă posibilitate de dezvoltare la copii a sentimentului de ataşament faţă de limba şi tradiţiile naţionale.

In ceea ce priveşte rolul de primă importanţă al educatorului, există exemple binecunoscute, care constituie dovada că încă din şcoala primară "e posibil să se creeze baze solide ale

x Studiul Identification and Bilingualism, în vol."Language Acquisition and Communicative Choice", Essays by Susan M.Ervin-Tripp. Stanford, California, 1973

https://biblioteca-digitala.ro

cultivării limbii, pentru care foşti elevi ca Sadoveanu sau Caragiale au rămas peste ani recunoscători învăţătorilor lor"[xx].

Cadrelor didactice din învăţământul primar le revin, în condiţiile actuale, obligaţii extrem de serioase, pentru că, în primii ani de şcoală, limba română reprezintă pentru elev şi un obiect de învăţământ, dar şi un instrument al educaţiei.

---

x Mioara Avram, Ibid.p.90

https://biblioteca-digitala.ro

RELEVANTA FORMELOR DE COMUNICARE /DE MASA, DE GRUP ETC./ PENTRU ABORDAREA DIHOTOMIEI RURAL-URBAN

Haralambie Culea

Un întreg univers de modele culturale, simboluri, valori, idei şi idealuri colective - zămislite ca elemente ale unui "control social" sui generis şi menite a se include în mecanismul de autoreglare a unei grupări umane date - heteronomizează orice act comunicaţional.

In acest sens, fie că e vorba de semne verbale ori scrise, de gesturile mimico-afective, de modurile vestimentare, de rituri şi mituri, de imageria artelor ori revelaţiile credinţelor, într-un cuvînt de tot ce e semn - comunicarea lor, înainte să fie sens este consens: consens "tare" în contextele comunionale, din rural şi urban; consens "slab" în contexte informale de masă. Este raţiunea pentru care actele de comunicare, mesajele lor, au o acţiune diferită în contexte diferite, contribuind la diminuarea sau întărirea entităţilor dihotomice ale sintagmei "rural-urban".

In dorinţa expresă de a evidenţia heteronomia actelor de comunicare am încercat în intervenţia de faţă să supun atenţiei următorul "pachet" de susţineri: posibilitatea disocierii a trei forme de comunicare - interpersonală/"gură la ureche", "doi cîte doi"/, de grup / cu modalităţile: comunitară, instituţional-formalizată, societală/ şi, de masă, toate social-mente determinate; relevanţa grupurilor sociale ca factori diferenţiatori pentru actele de comunicare iar a contextelor de sociabilitate - aflate în ţesătura gru-

https://biblioteca-digitala.ro

purilor în care inşii dezvoltă relaţii interpersonale - pentru felul producerii şi receptării mesajelor.

Formele comunicării moderne şi efectului lor concret - de acum şi de aici - nu numai că nu adîncesc opoziţia sat-oraş dar o diminuează apreciabil. Formele actului comunicării diferenţiază acut performanţele de ridicare a receptării active pînă la cota unui anume tip de creativitate numită de noi, "neooralitate".

Am aci în vedere creativitatea folclorică condiţionată de mass-media atît în zonele "folclorului de consum" (literar-artistic) cît şi - mai ales - al "neofolclorului" produs la întretăierea influenţei mass-media cu comunicarea interpersonală. Voi aduce cîteva exemple, sper pregnante - dar nu concluzive - prin care să atrag atenţia asupra unui "material socio-cultural" cu posibibile virtuţi neofolclorice dar fără o anume relevanţă estetică. Am în vedere: vorbirea, mai mult sau mai puţin redundantă din comunicarea interpersonală, parţial aflată şi sub înrîurirea neooralităţii mass-mediei; statutul etnologic al produselor rumorii în contextul comunicării încrucişate-mediatice şi interpersonale; unele expresii simbolico-folclorice favorizate şi produse în şi prin comunicarea grupal-comunitară din urban.

1. Formele comunicării şi problema influenţei comunicaţiilor de masă.

Din punct de vedere psihosociologic orice act de comunicare de mesaje - verbale sau neverbale - se realizează fie sub forma contactelor personale ("gură la ureche" etc.) doi cîte doi, fie sub forma comunicării de grup (comunitare, societale, instituţional-formalizată etc.) sau în serie (comunicarea de masă). Recursul la una sau alta dintre formele de comunicare menţionate depinde de o sumedenie de împrejurări socioculturale printre care - după cum am mai spus - mediile polare "rural-urban" nu se află pe un loc central, iar formele de sociabilitate - aflate în textura socială a grupurilor -

https://biblioteca-digitala.ro

nu se află pe un loc periferic. Dimpotrivă chiar: după cum un ins sau grup (fie din urban fie din rural) dezvoltă o rețea de relații interpersonale de tip societal, sau de masă cu atît recurge preferențial la forme de comunicare pertinente acestor cadre de referință existențiale: preferențial dar nu exclusiv, deoarece, de regulă, unul și același ins poate și recurge în fapt la mai multe.

Consecințele situației de mai sus pot fi abordate cu mijloacele a diverse discipline - de la semantică și teoria informației pînă la psihosociologia comunicării în microgrupuri - unghi din care vom privi noi lucrurile. Or, din acest unghi de vedere procesul major ce se cere elucidat este al Influenței, adică: prin ce formă de comunicare un emițător, transmițînd un mesaj - oricare ar fi el - folosind un cod și un contact (canal) corespunzător, obține un efect scontat la nivelul unui receptor anume. Un coeficient redus de influență scade comunicarea spre cota zero; și invers. Este rațiunea pentru care în lumea modernă științele comunicării de masă au cunoscut în timpuri recente un avînt deosebit întru elucidarea "legilor" influenței - cu specificul lor diferențiat: de la reclamă și pînă la manipularea culturală în contexte de masă, seriale etc.

Manipularea a devenit de altfel una dintre îndeletnicirile cele mai complexe și mai căutate în lumea modernă: în trecutul apropiat era cunoscută - după cum spunea nu de mult Bogza - doar profesiunea... manipulanților de vagoane și regreta evoluția sensului cuvintelor.

Cercetări întreprinse de noi în anii '7o și apoi reluate, potrivit unei metodologii PANELL, în anii '8o, asupra Influenței mass-mediei în rural și urban ne-a condus la constatări - publicate în cea mai mare parte: de aceea nu vom stărui aici decît asupra uneia, simptomatice, și anume aceea a modificării influenței mass-mediei în cele două "momente" surprinse și în cele două medii in-

https://biblioteca-digitala.ro

vestigate . In anii '7o comportamentul masificat vizavi de mass-media era încă acut diferenţiat de parametrul mediu; în anii '8o coeficientul de convergenţă devenise însă apreciabil ceea ce indică şi rolul de nesubestimat al comunicaţiilor de masă în atenuarea dihotomiei rural-urban. Nu discut aici valoarea acestui efect, semnalez doar aspecte ale tendinţelor de convergenţă ca: reducerea în timp a ponderei consumului de TV; ranforsarea consumului de radio şi film; proliferarea folosirii benzilor fono, a discurilor; reducerea lecturii de masă per total şi, ca revers, un adevărat boom al lecturii unor anumite genuri (poliţist, sport, ficţiune, ştiinţifico-fantastic ş.a.).

Reducerea "consumului", atunci cînd este simptom de selectivitate, nu indică o scădere implicită a influenţei: acest spor de atitudine selectivă la nivelul receptorului a putut fi pus în evidenţă atît în rural cît şi în urban; cum s-a dezvoltat vizibil şi atitudinea participativă - poate chiar mai viguroasă în rural - condiţionînd un oarecare reflux al "consumismului" fără limite, deci pernicios din punct de vedere spiritual.

O constatare majoră pe care vrem s-o relevăm este aceea că influenţa mass-mediei s-a dovedit relativ redusă în contextele comunitare şi societale ale grupurilor din ambele medii, dar relativ eficientă şi chiar "tare" în contextele de masă.

Ştiinţa comunicaţiilor de masă, făcînd abstracţie la începuturile ei de importanţa contextelor, ca factor mediator, a exagerat, la începuturi această eficienţă; apoi i-a apreciat limitele punîndu-se în evidenţă printre altele că pînă şi într-un context de masă o influenţă este "tare": cînd operează în sensul ranforsării unor opinii şi atitudini anterioare ale receptorului; cînd se exercită în cadre referenţiale izomorfe; cînd reduce disonanţa cognitivă din macrogrup; cînd favorizează comportamentul stratifi-

https://biblioteca-digitala.ro

cat şi uneori chiar tradiţional.

Ar fi poate de observat în acest din urmă sens că, cu cît un grup se află pe o treaptă mai înaltă de civilizaţie tehnică masificată cu atît sugestibilitatea lui de masă creşte: de pildă vulnerabilitatea orăşeanului "hipercivilizat" la reclamă, modă, senzaţie ş.a. Cît priveşte ţăranul "tradiţionalist", acesta după cum zice poetul, e mai neîngrezător, socoteşte viaţa cu anotimpurile şi cu legile eternităţii!

In revanşă însă, hibrisul de ţăran şi orăşean vădeşte propensiuni surprinzătoare spre moda ostentativă, fascinaţia senzaţionalului şi neomitologicul supunîndu-l. Mass-media-makerii ştiu, de aceea, că elaborarea unui mesaj/alegerea ideilor, accentele puse, înlănţuirea, limbajul/reclamă un cod cu maximă probabilitate de decorare/din partea receptorului/datorită unor cadre referenţiale polimorfe şi a unor propensiuni divergente: altminteri intervine în mod cert redundanţa, disonanţa şi respingerea prin manifestarea amfibismului conştiinţei/al "schizoidiei atitudinale"/.

Discutînd acum la concret chestiunea comunicării de masă şi a influenţei mass-mediei în contextele noastre locale relevăm: tendinţa medierii şi introducerii imediatului în conştiinţa comună a maselor; valorizarea standard şi unificarea mesajelor mozaicate; stimularea "spontaneităţii formalizate"; a opiniilor coordonate ideologic; stimularea afectelor în sensul optimismului, entuziasmului, sentimentul idealului şi spiritul revoluţionar. Sînt aspecte care, de regulă, se subîntind sintagmei Om Nou rezultat şi dintr-o amplă acţiune informativă, instructivă, educativă, delectativ-culturală a canalelor mediatice din ţara noastră.

Problema influenţei mass-mediei, la un nivel de detaliu, poate fi însă şi aceea a condiţionării oricăror comportamente ale receptorului, şi nu numai ale educaţiei sale etice, estetice, patriotice etc.: avem în vedere influenţe de felul înrîuririi deciziei de

https://biblioteca-digitala.ro

a cumpăra un obiect, a alege un anume film sau o anume lectură, a îndrăgi categorii de conţinuturi cultural-artistice în conexiune cu altele sau în detrimentul lor etc.

Constatările noastre cu privire la toate acestea au constituit obiectul cîtorva lucrări şi protocoluri de cercetare în care arătam că mass-media îşi exercită influenţa în: structurare şi restructurarea unor trebuinţe şi expectaţii, a loisirului, a bugetului de timp, a relaţionării timpului de muncă cu cel liber, a abordării civilizaţiei vieţii cotidiene, a şcolarizării şi profesionalizării de toate gradele, însfîrşit, a creativităţii populare şi specializate. De altfel literatura cercetărilor româneşti în toate aceste direcţii nu este redusă deşi abordarea etnologică în materie se dovedeşte încă timidă. Din fericire se discută cu ceva mai puţină timiditate despre efectele comunicării mediatice a folclorului artistic (dans, muzică, literatură etc.) deplîngîndu-se, de regulă, distorsionările produse, alterarea autenticităţii, kitschizarea, omogenizarea interzonală, apariţia "folclorului de consum" - aspecte abordate cu competenţă şi în lucrarea ICED "Cultura populară azi".

2. Relaţia dintre comunicarea de masă şi cea interpersonală.

Mass-media chiar dacă inhibează, în etapa boomului ei, celelalte forme de comunicare (reducînd conversaţia în microgrup, atenuînd disputa, uniformizînd informaţia ş.a.m.d.), în timp, ea nu distruge reţeaua "gură la ureche"; dimpotrivă, îi furnizează un conţinut foarte variat pentru conversaţii etc. - deşi conţinutul respectiv poate să apară standardizat, serializat, uniformizat, stereotipizat etc.

Ceea ce nu poate furniza comunicarea mediatică este nemijlocirea, de care are însă acută nevoie pentru însăşi asigurarea influenţei ei. Investigaţii ce am întreprins au demonstrat că atît

https://biblioteca-digitala.ro

în urban cît şi în rural, mass-media îşi întăresc influenţa dacă şi numai dacă sînt reluate de influenţa interpersonală adică de comunicarea "doi cîte doi". Am testat întru întărirea acestei constatări: fixarea unor categorii de informaţii şi cunoştinţe (actualităţi, c. tehnice, ştiinţifice etc.),urmărind unele aspecte ale circulaţiei lor orale. Experimente întreprinse au probat că, uneori, în contextul unor fenomene de disonanţă cognitivă acută comunicarea informală o anihilează pe cea mediatică, formalizată, fie prin aşa-numitul "baleiaj informaţional" fie prin "conformismul superficial al stării de masă". Asemenea consecinţe vădesc un indice de receptare cu valori foarte scăzute dar, paradoxal, cu un feed-back de creativitate neofolclorică "difuză", relativ ridicat. Un exemplu în acest sens sînt, de pildă, variantele de relatări care în context interpersonal - fac ca unele conţinuturi diseminate prin mass-media să prezinte prelucrări neofolclorice apropiate de povestirea de tip folcloric neformalizată: evenimentul mijlocit relatat este retrăit şi împlinit astfel prin adaosuri de către cei care-l colportează, fie cu scopul sensibilizării opiniei de grup fie pentru a le întregi prin actul evaluării şi actualizării.

Cînd evenimentul comportă prelucrări de ordinul realismului "magic" sau al realismului "pletoric"- deformările rezultînd din credinţe, imaginaţie, spaime, confuzii ş.a. - relatarea poate căpăta forma povestirii de istorioare ciudate, bizare, aproape incredibile dar parcă totuşi de crezut şi care stîrnesc deopotrivă Interesul şi Emoţia: cele narate devin excepţionale, senzaţionale, "ca-n filme", "ca-n literatură". Si, poate că încep astfel să şi fie literatură orală în fond şi chiar în formă/ prin utilizare inspirată a unor replici, dialoguri, suspensuri, mizanscene-caracteristici pregnante ale unui stil oral narativ...neofolcloric/.

https://biblioteca-digitala.ro

2.1. Un studiu de caz: rumoarea

Se ştie că rumoarea - hibris de comunicare serială şi interpersonală şi producătoare a unei cantităţi imense de vorbire "populară", suscitată de procesul consolidării stimulilor iniţiali- după ce a parcurs etapele reducerii, accentuării, asimilării (la o temă principală sau în prelungire, prin condensare, prin anticipare, prin stereotipi convenţionali, prin racordarea la un motiv) se finalizează ca un efort de transformare a respectivilor stimuli, imprecişi, într-o structură simplă şi semnificativă adaptată intereselor şi experienţei individului şi microgrupului. Verbalizarea poate difari, desigur, după tipul rumorii (ostilă, spăimoasă, optativă) şi funcţiile ei de a explica, de a birui tensiunile psihice etc. Rumoarea produce variante direct proporţional cu creşterea numărului transmiţătorilor. Ea încetează a se mai transforma însă cînd a atins concizia unor "aforisme" ori a unor imagini standard ce pot fi repetate prin memorizare mecanică. La această cotă s-ar putea ca elaboratul final să trădeze dimensiunile unui tip de „neofolclor difuz" de oarecare relevanţă estetică chiar.

Produse similare pot interveni însă şi în procesul transformărilor de ordinul stilizării în cadrul celor mai redundante vorbiri (conv) banale, domestice. Dacă istoricarele ciudate frizează literatura orală prin insolitul lor, relatările, "cuminţi", nebizare, sînt - fără a-şi aroga pretenţii estetice-veritabile mărturisiri ale felului de a se raporta al oamenilor la evenimentele cotidiene - sau cum ar zice O.Densusianu documente sufleteşti, culturale şi în parte "istorice" - eu aş zice: documente de opinie colectivă şi mentalitate.

3. Comunicarea grupală de tip comunional.

Comuniunea exprimă un grad maxim de participare la relaţiile interumane (din grup) şi un nivel minim al "presiunii exterioa-

https://biblioteca-digitala.ro

re" (dată fiind internalizarea valorilor). Literatura de specialitate consacrată analizei sociabilităţii comunitare relevă o taxinomie sugestivă a formelor de fuziune parţială şi totală în "noi" - semiconştient, pasiv şi activ, bazat pe identificări heteropatice şi ideopatice. Ansamblul exercită o atracţie puternică asupra participanţilor. Forţa şi profunzimea fuziunii în "noi" implică contopirea eurilor şi reducerea la maximum a disonanţei cognitive. Intimitatea stărilor de comuniune (spirituală, de idei, afectivă etc.) se conjugă, de regulă, cu volumul restrîns al microgrupurilor apte să menţină forţa şi profunzimea fuziunii: egocentrismul cedează parţial atributele sale "nostrocentrismului".

Comunicarea grupală de tip comunional surmontează starea de disonanţă cognitivă nu numai prin unitatea de cod şi cadru de referinţă ci şi printr-un proces empatic care chiar şi atunci cînd se ivesc conflicte endopatice sînt rezolvate ca un conflict de pe poziţiile "nostrocentrismului" şi nu ale egocentrismului. Ne aflăm astfel într-un context de empatie de nivele identice care exclud rezistenţa şi obstinaţia izvorîte din suficienţă, prejudecată, parti-prisuri, extrapolarea percepţiilor şi motivaţiilor (atribui altuia meschinăriile tale) adică de tot ce circumstanţializează universul dinamismelor cognitive şi produce disonanţe afectiv-cognitive f grave. Comunicarea comunională se afirmă astfel nu numai în planuri compensatorii, defulatorii, ci şi ca recuperare a integrităţii printr-o intercomunicare ce face ordine între înseşi imagourile antinomice.

Comunicarea comunională reprezintă o încercare, temerară poate, de a se dovedi că ea este totuşi posibilă, chiar şi într-un ev în care se lansează tot mai numeroase SOS-uri din pricina incomunicării. Deşi paradoxal, dar, în acelaşi ev în care comunicarea de masă pare totală şi globală incomunicarea este totuşi resimţită,

https://biblioteca-digitala.ro

poate mai acut decît oricînd.

Nevoia omului modern- supus bombardamentului comunicaţional de masă, uneori alienant - de a realiza o comunicare de forma celeia genuine, confesatoare chiar, este atît de imperioasă încît ea se şi realizează în variate contexte microgrupale - familie, prietenii, grupuri informale la locul de muncă, cercuri, cenacluri etc. Acolo unde se realizează comunicarea comunională dezvăluie virtuţi euristice creative deosebite. Se reiterează astfel o situaţie, comparabilă poate, cu creativitatea populară dintotdeauna care în etapa ei iniţială, originară, genuină era mai întîi comunicală, informală şi care, abia apoi, în etapa îndătinării ei, dovedeşte o formalizare acută de tip comunitar.

Aşadar avansez ipoteza că în contexte comunionale - atît în rural cît şi în urban - se dezvoltă forma unei comunicări de mare valoare euristică, laborator inedit de creativitate neofolclorică de tip informal, la egală distanţă atît de folclorul tradiţional formalizat, acut formalizat, cît şi de creativitatea "difuză" posibilă în contexte interpersonale şi de masă. Expresiile simbolice ale acestui nou tip de creativitate neofolclorică sînt extrem de variate şi segmentate la nivelul tuturor tipurilor de mesaje şi grupuri. Dacă avem în vedere proliferarea unor obiceiuri inedite (în comuniuni de muncă, comuniuni de idei sau afective), inventivitatea în planul schimburilor de idei şi expresii - verbale şi neverbale etc., etc. - ne putem face o idee iniţială asupra întinsului domeniu al neofolclorului comunional în care chiar şi mesaje banale pot urca treptele unei socio-estetizări sui generis care să le confere drept de cetate înlăuntrul folclorului - conceput, firaşte, în graniţe mult mai largi decît ale variantelor denumite folclor tradiţional, folclor de consum etc.

4. In loc de încheiere.

Orice act de comunicare implică o "diferenţă de potenţial"

https://biblioteca-digitala.ro

graţie căreia fie că se scurge mesajul între emiţător şi receptor, fie că se scurtcicuitează. Mesajul fiind o acţiune codificată iar codul o anume formă de structurare a mesajului şi de adaptare a sa la un anume fel de contact (canal), problema problemei comunicării este aceea de a afla geneza "diferenţei de potenţial" înainte chiar de a afla răspuns la mult solicitatele întrebări Lasswelliene (cine, ce, cui, prin ce canal cu ce efect) sau de "a ajusta" un anume act de comunicare potrivit cunoscutei scheme Jacobsoniene (mesaj, transmiţător, destinatar, cod, context). Căutînd sorgintea acestei potenţialităţi pe tărîm pur lingvistic (ori semiotic) s-ar putea să producem un efect de "cerc vicios", tautologic, de care s-au temut foarte unii reprezentanţi ai fenomenologiei lingvistice (atunci cînd au preconizat o lingvistică circumstanţializată de situaţii) dar de care nu par a se teme unii colegi lingvişti cu contribuţii, dealtfel remarcabile, în volumul "Interacţiunea lingvistică" editat de ICED.

In ce ne priveşte nu numai că nu dorim să diminuăm importanţa structurii cognitiv-afective (altfel sous denotativ - conotative) a actului de comunicare, ci, s-o relevăm şi mai apăsat împotriva acelor "pan-comunicaţionalişti" care tind să reducă variatele paliere ale fenomenului social global şi total doar la cel comunicaţional: ca şi cum ar fi semn că lumea este în esenţa ei doar o lume de semne - poate chiar de hierofanii şi kratofanii.

https://biblioteca-digitala.ro

INTERFERENȚE RURAL-URBANE ÎN EVOLUȚIA CEREMONIALULUI TRADIȚIONAL

Alexandru Popescu

A.1. O cercetare a culturii urbane nu se poate dispensa de investigarea modelelor ceremoniale de diferite categorii deoarece acestea au o importanță deosebită în evoluția și stadiul actual al normelor și valorilor existenței sociale. Modelele ceremoniale urbane constituie unul din indicatorii de bază ai integrării păturilor și grupurilor socio-profesionale, a funcționării sistemului cultural urban, a personalității spirituale a orașului.

Fără îndoială, cercetarea modelelor ceremoniale urbane nu se poate limita la problematica și metodologia, pe care o folosește etnologia în cazul obiceiurilor tradiționale de origine rurală. În același timp, ea nu poate face abstracție de modelele tradiționale, deoarece acestea au contribuit la constituirea culturii urbane, în diferite grade, în funcție de specificul istoriei fiecărui popor, al perioadei etc. Într-o asemenea perspectivă, ne propunem să oferim unele puncte de vedere privitoare la modalitățile în care obiceiurile populare, de origine rurală, au contribuit, în cazul României, la evoluția modelelor ceremoniale urbane în perioada contemporană, în special, și la procesul de formare a culturii urbane, în general.

A.2. Schiță pentru o tipologie a modelelor ceremoniale. În vederea încadrării teoretice a problemei, considerăm necesar să ne exprimăm unele opinii privitoare la categoriile de bază ale modelelor ceremoniale, prin care înțelegem formele în care sînt cele-

https://biblioteca-digitala.ro

brate principalele momente ale ciclului calendaristic, de muncă, de viaţă şi social (obiceiuri, ceremonii, sărbători etc.). Fără îndoială că sistemul ceremonial s-a constituit în mod treptat în decursul istoriei social-culturale, ceea ce îngreuiază stabilirea unei tipologii generale a sa, valabilă pentru principalele perioade istorice. Totuşi, considerăm utilă şi necesară o asemenea tipologie generală, căci ea formează cadrul în care sînt de urmărit raporturile, contextul constituirii şi evoluţiei sistemului ceremonial urban contemporan. Intr-o asemenea perspectivă comunicaţională, deci care are în vedere canalul şi codul prin care se transmit mesajele (normele, valorile sociale), categoriile de bază ale unei tipologii generale a modelelor ceremoniale sînt următoarele[1]:

- modelele tradiţionale (transmise pe cale orală): obiceiuri, sărbători populare din ciclul calendaristic, de muncă, al vieţii şi comunitar;

- modelele protocolare (transmise, mai ales, prin scris): ceremonialul privat sau oficial-politic, ceremonialul aniversării unor evenimente sau personaje istorice etc.

- modelele religioase (transmise, atît prin scris, cît şi pe cale orală).

A.3. Relaţiile dintre diferite categorii ale modelelor ceremoniale. In decursul istoriei, diferite categorii ale modelelor ceremoniale s-au dezvoltat unele din altele sau s-au influenţat reciproc. In cazul societăţii româneşti, sînt de menţionat următoarele direcţii principale: a) persistenţa şi influenţa ceremonialelor tradiţionale, chiar în mediul urban, asupra celor protocolare; b) independenţa relativă a ceremonialelor tradiţionale (obiceiurilor) faţă de cele religioase; c) integrarea unor ceremoniale tradiţionale, pînă în perioada contemporană, în formele culturii urbane Rolul activ al modelelor ceremoniale tradiţionale decurge din spe-

https://biblioteca-digitala.ro

cificul evoluţiei istorice a raporturilor dintre sat şi oraş în cadrul societăţii româneşti. In decursul evului mediu şi de-a lungul unei bune părţi a perioadei moderne, datorită unui continuu transfer de populaţie, ca şi a legăturilor social-economice strînse dintre sat şi oraş, formele de viaţă culturală, deci şi modelele ceremoniale, erau relativ apropiate, mai ales în ceea ce priveşte păturile sociale de jos din oraşe. Desigur, această similitudine nu mergea pînă la identificare, putîndu-se vorbi de o personalitate culturală specifică a oraşului, concretizată, între altele, în existenţa unor modele ceremoniale protocolare de sine stătătoare, mai ales în rîndurile păturilor suprapuse[2]. Dar se poate afirma că atît cultura rurală, cît şi cea urbană, aparţin unui fond cultural comun, unitar, cu un puternic specific naţional, ceea ce a determinat unele căi convergente de evoluţie şi în perioada contemporană.

Desigur, în aceste raporturi, au intervenit unele modificări esenţiale din perioada în care, în special în ultimele decenii, procesul de urbanizare, de dezvoltare a marilor oraşe a cunoscut un ritm deosebit de susţinut, ceea ce a determinat naşterea unor relaţii calitativ noi între cultura rurală şi cea urbană, pe cale de a-şi constitui o nouă personalitate.

B.1. <u>Principalele probleme ale integrării sociale şi implicaţiile sale în domeniul ceremonial</u>. Deplasarea, migrarea unor mase rurale spre oraşe, determinată de necesităţile economice ale unui intens proces de industrializare, care caracterizează evoluţia societăţii româneşti în ultimele decenii, ca şi restructurările legate de procesul de urbanizare în toate zonele ţării, au dus la intensificarea procesului de integrare socială, de socializare. Aşa cum au demonstrat-o investigaţiile sociologice[3], în cadrul procesului de socializare, indivizii şi grupele intrate în-

https://biblioteca-digitala.ro

tr-un spaţiu social nou dobîndesc treptat modele de comportament, atitudini, valori, ca şi modele culturale, printre care ceremoniale, specifice respectivului spaţiu social (urban). Aşadar, socializarea, ale cărei trăsături principale sînt învăţarea, asimilarea modelelor social-culturale, constituie un proces de integrare, a cărei tendinţă obiectivă conduce spre omogenizarea socială, determinată de necesităţile ştergerii deosebirilor dintre sat şi oraş, de urbanizare, deci de îmbunătăţire a calităţii vieţii pe toate planurile. Desigur, procesul de integrare, de omogenizare nu trebuie înţeles ca o formă de "nivelare" social-economică, de "juxtapunere" mecanică, ci de reconstrucţie, de sincronizare, de coordonare, care, în cazul României, au un caracter sistematic şi conştientizat.

Pe plan spiritual, procesului de integrare îi corespunde un proces de aculturaţie, care, prin prisma raportului rural-urban, constituie expresia confruntării, selecţiei şi asimilării reciproce a modelelor culturale, deci şi a celor ceremoniale. Experienţa concretă a României, şi desigur a altor ţări, demonstrează că "zestrea culturală" a maselor, care se integrează existenţei urbane, nu este brusc abandonată, ci că are loc un proces de "metabolism cultural", în cadrul căruia modelele ceremoniale rurale şi urbane fuzionează treptat, ceea ce dă naştere unei întregi diversităţi de categorii noi, sincretice, parte componentă a culturii urbane contemporane[4].

B.2. <u>Specificul integrării modelelor ceremoniale</u>. Deşi, adesea, o serie din modelele ceremoniale de origine rurală sînt inadecvate vieţii urbane, procesul de integrare culturală nu duce la dispariţia totală şi imediată a lor. Din contra, ele au un aport specific la acest proces, contribuind la apariţia noilor modele ceremoniale şi înlesnind desfăşurarea sa în mod organic, fără mari

https://biblioteca-digitala.ro

"crize de trecere". Astfel, investigaţii desfăşurate la nivel zonal şi naţional au dovedit că modelele ceremoniale tradiţionale înlesnesc rezolvarea uneia din cele mai importante probleme, dificultăţi, cu care sînt confruntate noile pături urbane. Este vorba de pericolul pierderii identităţii sociale şi, mai ales, culturale în condiţiile adesea atît de diferite ale vieţii urbane. Astfel, mai ales în cadrul primei etape de integrare (adaptarea), noile pături urbane mai folosesc, desigur parţial şi selectiv, modele ceremoniale tradiţionale, provenind din comunităţile de origine. Se nasc astfel forme de tranziţie, care se află în uz pînă cînd aceste pături sociale reuşesc să cunoască, să asimileze, dar să şi transforme modelele ceremoniale urbane. Asemenea fenomene de sincretism, care, de obicei, se petrec la nivelul celei de a doua generaţii, corespund unei noi etape de acculturaţie, în care elementele tradiţionale se conservă doar în măsura în care corespund condiţiilor culturale urbane, suferind, de cele mai multe ori, un proces de reinterpretare.

C.1. <u>Modificările de bază în diferitele cicluri, categorii ale ceremonialului tradiţional în mediul urban.</u> In continuare, vom prezenta cîteva din modificările de bază, tendinţele de adaptare ale diferitelor componente ale ceremonialului tradiţional de origine rurală, înregistrate în cursul procesului său de integrare de contact cu celelalte sisteme ceremoniale urbane.

In ceea ce priveşte sistemul obiceiurilor calendaristice, are loc o dezorganizare a sa, datorită, în principal, faptului că ritmul diferitelor activităţi (economice) urbane nu este, în general, legat numai de ciclul natural. S-au păstrat totuşi o serie de ceremoniale, privitoare la două din momentele de trecere principale: Anul Nou şi începutul primăverii. Din repertoriul şi practicile foarte bogate ale obiceiurilor de iarnă s-au păstrat

https://biblioteca-digitala.ro

semnificaţia momentului, petrecerea comună şi unele elemente simbolice (bradul împodobit). Reducerea practicilor şi a repertoriului sînt compensate parţial prin mass media.

Un proces de simbioză s-a petrecut în ceea ce priveşte unele obiceiuri de primăvară, în care, deja în perioada de la sfîrşitul secolului trecut, practicile augurale legate de Armindeni (începutul lunii mai) s-au îmbinat cu cele legate de sărbătorirea zilei de 1 mai în mediul muncitoresc. Un proces similar s-a petrecut în ceea ce priveşte îmbinarea unor semnificaţii ale obiceiurilor tradiţionale legate de încheierea diferitelor munci agricole cu unele practici actuale, din care a rezultat sărbătorirea "Zilei Recoltei", atît în mediul rural, cît şi în cel urban.

In obiceiurile legate de ciclul vieţii s-au petrecut o serie de modificări, cauzate în principal, de scăderea rolului comunităţii de tip tradiţional şi al familiei mari (neamului), ale căror atribuţii au fost preluate, în mediul urban, de familia mică nucleară, de şcoală, de colectivele socio-profesionale, organizaţiile de tineret etc. Totuşi, se poate afirma că, din toate ceremonialele tradiţionale, cele din ciclul vieţii au manifestat o mai mare persistenţă, deoarece familia a preluat o serie de atribuţii legate de constituirea prin educaţie a personalităţii, identităţii culturale a tinerei generaţii. In acest sens, amintim petrecerea legată de atribuirea numelui, dintre obiceiurile legate de naştere şi copilărie, ca şi de sărbătorile, care s-au impus, în special, în mediul urban, tocmai pentru a compensa dispariţia altor "ceremonii de trecere"; aniversările zilei de naştere şi onomasticile.

Deşi s-a redus ca amploare, nunta rămîne cea mai importantă sărbătoare tradiţională, nu numai dintre obiceiurile legate de ciclul vieţii. In general, nunta a căpătat un caracter preponderent reprezentativ, de petrecere şi utilitar. S-au produs

https://biblioteca-digitala.ro

constituirea şi evoluţia sistemului ceremonial urban, în primul rînd, prin prisma contribuţiei obiceiurilor populare la acest proces. Din această perspectivă, considerăm că decurg următoarele concluzii (care desigur au doar un caracter general, preliminar).

a. In virtutea transformărilor intervenite în cadrul socio-economic, datorate avansării procesului de urbanizare, în nivelul de cunoştinţe, în preferinţele artistice etc., ceremonialul tradiţional se integrează prin asimilare organică, de-a lungul mai multor etape încă în curs de desfăşurare, sistemului ceremonial urban, care, în actualul stadiu, îşi păstrează caracterul mixt, tradiţional-protocolar.

b. Elemente ale ceremonialului tradiţional se păstrează mai bine în cadrul marilor "momente de trecere" (Anul Nou, nunta) şi în cadrul familial.

c. In măsura în care se încadrează ceremonialului urban aspectele tradiţionale îşi accentuează caracterul social, dar şi agremental - ludic, fără ca această funcţie să devină preponderentă.

In general, raportul unor elemente de ceremonial tradiţional cu celelalte sisteme ceremoniale, cu mass media etc. sînt următoarele:

1. Cu ceremonialul religios: continuă să coexiste cu aspectele tradiţionale, îşi păstrează ponderea mai ales în momentele în care ceremonialul tradiţional se restrînge, dar, în linii mari, şi ceremonialul religios îşi diminuează sfera, mai ales în rîndurile tinerei generaţii.

2. Cu ceremonialul protocolar: procesul de osmoză avansează, ajungîndu-se la unele sărbători cu caracter mixt. Fenomenul cel mai caracteristic este apariţia unor modele ceremoniale, a unor sărbătoriri noi, legate de momentele care s-au impus în ulti-

https://biblioteca-digitala.ro

transformări importante în ceea ce priveşte structura (durata, desfăşurarea), iar elementele tradiţionale s-au păstrat doar în măsura în care corespund noului context social-cultural (rolul naşului, darurile etc.). Repertoriul şi-a păstrat o serie de aspecte tradiţionale, dar, datorită influenţei mass media, s-a estompat specificul autentic local.

Si ceremonialul înmormîntării a suferit restructurări, mai ales pe linia reducerii sale, păstrîndu-se momentele cele mai semnificative, dar şi unele aspecte care au avut un rol deosebit în tradiţia românească (de ex, ceremonialul special în cazul celor morţi tineri). Este domeniul în care ceremonialul religios este mai persistent, iar influenţa ceremonialului protocolar se află în creştere.

Desigur, obiceiurile comunitare, care, în mediul rural se refereau la funcţionarea obştiei şi aveau o amploare mare, devin inadecvate, în formele lor tradiţionale, în mediul urban, care cunoaşte alte forme de structurare, în special pe criteriul socio-profesional. Totuşi, mai ales în cadrul primei generaţii a celor integraţi mediului urban, s-au păstrat unele practici, cu un aspect mai mult sau mai puţin ceremonial, care marchează păstrarea comunităţii spirituale a indivizilor şi grupelor provenite din aceleaşi zone, localităţi de origine. Este vorba de o frecventare reciprocă mai susţinută, de invitarea la principalele sărbătoriri personale, familiale. De asemenea, este de menţionat, în acest sens, şi existenţa unor reuniuni cu caracter cultural, în care se interpretează repertoriul provenit din localităţile de origine, ca şi existenţa unor ansambluri folclorice orăşeneşti, avînd acelaşi specific.

C.2. <u>Contribuţia ceremonialului tradiţional la constituirea şi evoluţia sistemului de ceremonii şi sărbători urbane</u>. Comunicarea noastră şi-a propus să dezbată problemele legate de

https://biblioteca-digitala.ro

ma perioadă (intrarea în rîndurile diferitelor organizaţii de tineret, începutul şi încheierea activităţii de muncă etc.) sau de afirmarea ethosului muncii (sărbătorile consacrate diferitelor profesiuni). Şi în cazul acestor sărbători, pot fi valorificate elemente ale ceremonialului tradiţional, ceea ce sporeşte gradul de atractivitate.

3. Mass-media, spectacolul preiau parţial unele funcţii ale ceremonialului tradiţional, dar funcţia lor principală se orientează, în special, către valorificarea cultural-artistică a spiritualităţii tradiţionale.

N O T E

1. Fără a exista un consens general privitor la această problemă, în cercetarea românească şi în cea străină, s-au cristalizat o serie de puncte de vedere, criterii, referitoare la conţinutul categoriei de "ceremonial" şi a formelor pe care le îmbracă. Cf., de exemplu, ca lucrări de informare în această direcţie: Dicţionar de filozofie. Ed. Politică, Bucureşti, 1979; Kleines Soziologisches Wörterbuch, Herder-Bucharei, Freiburg, 1970; M. Panoff, M. Perrin, Dictionaire de l'ethnologie, Payot, Paris, 1973.

In ceea ce ne priveşte, am utilizat termenul de model ceremonial şi nu pe acela de "obicei" deoarece, pe de o parte, ne-am referit la acele momente cu implicaţii mai puţin rituale şi mai mult sărbătoreşti, iar, pe de altă parte, am avut în vedere nu formele lor locale, zonale, ci pe cele cu un conţinut mai general, specifice unor pături sociale mai cuprinzătoare şi unor perioade istorice mai ample.

2. Informaţii referitoare la formele de ceremonial protocolar, existente, în primul rînd, în cadrul curţii domneşti sau al marii boierimi, pot fi identificate într-o serie de lucrări privitoare la evul mediu românesc, pînă în primele decenii ale se-

https://biblioteca-digitala.ro

colului al XIX-lea; D.Simonescu, Literatura românească de ceremonial.Condica lui Gheorgachi.1762, Ed.Fundaţiilor,Bucureşti,1939; Dimitrie Cantemir,Descriptio Moldaviae, Ed.Acad. R.S.România, Bucureşti, 1973; O.Papadima, Anton Pann, "Cîntecul de lume" şi folclorul Bucureştilor, Ed.Academiei R.P.Române, Bucureşti,1963; D.C.Ollănescu, Teatrul la români, Ed.Eminescu,Bucureşti 1981.

3. H.H.Stahl, Organizarea administrativ-teritorială, Ed.ştiinţifică, Bucureşti 1969; R.Ioanid, Urbanizarea în România Implicaţii social-economice,Ed.ştiinţifică,Bucureşti,1978; I.Bădescu, N.Radu, De la comunitatea rurală la comunitatea urbană, Ed.Stiinţifică, Buc., 1980; Al.R.Florian, Procesul integrării sociale. Ed.Stiinţifică,Bucureşti, 1983.

4. Pentru implicaţiile principale ale acestui proces în cadrul culturii populare, Cf.H.H.Stahl, Eseuri critice despre cultura populară românească, Ed.Minerva,Bucureşti,1983. In domeniul cercetării folclorului, obiceiurilor noi, mai ales în mediul urban, investigaţiile au fost restrînse. O serie de probleme cu caracter general au fost abordate de M.Pop, Obiceiuri tradiţionale româneşti, C.C.E.S., I.C.E.D., Bucureşti,1976; Al.Amzulescu, Folclorul şi folcloristica românească în ultimele trei decenii,în "Memoriile secţiei de ştiinţe filologice, lit.şi arte a Academiei R.S.România", Seria IV, tom.I(1977-1978). Sugestii interesante pentru investigaţiile etnologice le oferă cele cu caracter lingvistic. Cf.M.Tiugan, Soziokulturelle Interferenzen in einer Stadtgemeinde în "Soziolingvistische Aspekte der rumänischen Sprache", VEB Verlag Leipzig, 1980.

https://biblioteca-digitala.ro

ROLUL CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE ÎN PROCESUL DE VALORIFICARE A OBICEIURILOR

Germina Comanici

În sistemul culturii contemporane are loc un continuu și activ proces de transmitere a valorilor între cele două medii: cultura urbană și cea rurală. Cu elemente proprii acestea vehiculează forme diferențiate, care nu rămîn tranșant izolate ci dimpotrivă există și permanent se creează noi posibilități de legătură.

Etnografia urbană, ramură a cercetării etnologice de mare actualitate, focalizează accentele pe elemente de specificitate privind comportamentul, mentalitatea, conținutul de viață materială și spirituală a celor integrați mediului citadin, dar provenind din lumea satului. La rîndul lor cei ce nu părăsesc satul, dar au un permanent contact cu orașul, în special prin locul unde își desfășoară activitatea productivă, aduc în formele locale de viață o serie de elemente care influențează, modifică și îmbogățesc cadrul tradițional. Alături de acest proces, care în mare parte are un caracter spontan, firesc, există și forme dirijate de schimburi culturale între cele două medii.

Dintr-un amplu mozaic de probleme, am decupat ca subiect de analiză pentru comunicarea noastră un singur aspect, cel legat de valorificarea obiceiurilor, evidențiind în cadrul acestui complex proces rolul de marcă al cercetării științifice.

Noile condiții social-economice și culturale impun tot mai pregnant un proces amplu și diversificat de pătrundere a

https://biblioteca-digitala.ro

valenţelor obiceiurilor populare în sistemul vieţii culturale contemporane. Acestea, ca parte componentă a culturii populare, devin prin acţiuni de valorificare şi reproducere un bun cultural de consum. Acest transfer de bunuri spirituale din sfera vieţii specifice satului, unde obiceiurile reprezintă "un modus vivendi," un fenomen cultural cu un limbaj propriu şi specific modului de viaţă folcloric, în sfera culturii de masă, deci în alt context şi cu alte funcţionalităţi, se înscrie într-un amplu proces cultural educativ. In acest fel viaţa folclorică a satului contemporan devine purtătoarea unor mesaje transmise întregii culturi prin diferite canale: Festivalul Naţional "Cîntarea României", spectacole cu artişti amatori, mass-media, creîndu-se un model comunicaţional adresat marelui public, consumator de bunuri culturale.

Valorificarea obiceiurilor populare, care reprezintă fenomene complexe ce reflectă modalităţi specifice de viaţă, oglindind concepţia despre lume a poporului, incumbă în primul rînd cunoaşterea.

Procesul de valorificare presupune ca principiul de bază selectarea, opţiunea competentă pentru acele mesaje încărcate cu valori cognitive, etice, estetice. De aceea în valorificarea obiceiurilor populare, în aplicarea rigorii actelor de selecţionare cercetării ştiinţifice îi revine un loc de primă semnificaţie. Competenţa vine din cunoaştere, cunoaşterea din investigaţie, element sine qua non pentru cotarea riguroasă şi justă a ponderii calitative a elementelor introduse în circuitul de valorificare. Selectarea obiceiurilor purtătoare de mesaje specifice pentru a deveni bunuri culturale de masă trebuie făcută nu prin intuiţie, ci prin judecăţi de valoare ferme, oferite de investigarea obiectivă cu criterii ştiinţifice. Selectarea presupune o cunoaştere holistică nu fragmentată pentru a putea aprecia comparativ valoarea elementelor, reţinînd componentele semnificative prin mesajul lor complex adresat

https://biblioteca-digitala.ro

consumatorului de bunuri culturale. Obiceiurile ca fenomene sintetice vehiculînd multiple limbaje: gestualitate, cuvînt, muzică, dans, reprezentări plastice, necesită cercetări complete presupunînd activitatea ştiinţifică a unor cercetători cu profil profesional specializat.

Prin cercetarea ştiinţifică se conturează în mod real două elemente: autenticitatea şi specificul zonal. Cercetătorul, ca out-sider al mediului de cultură folcloric, trebuie să stabilească drept autentic acel repertoriu şi structură a obiceiurilor care corespund realităţii satului sau zonei investigate. De asemenea prin cercetarea ştiinţifică se relevă trăsături zonale specifice, elemente ce se individualizează local, oferind variaţia pe fondul general unitar al obiceiurilor româneşti. Astfel, numai prin investigarea riguroasă şi atentă efectuată de specialişti cunoscători ai culturii populare româneşti se poate stabili în mod adecvat şi ştiinţific repertoriul local al obiceiurilor, elementele specifice ce le individualizează atît categorial, cît şi teritorial.

Pe baza concluziilor formulate după etapa cercetării ştiinţifice se poate trece la programul de valorificare după parametrii proprii evenimentului spectacular, sau altor forme mass-media.

Cercetarea obiceiurilor populare presupune elucidarea unor aspecte complementare, relevante pentru specificul fiecărui obicei: categoria de performeri care actualizează obiceiul, suita actelor care compun scenariul, recuzita adecvată, textele corespunzătoare.

Prin cercetările efectuate pe bază de chestionare de către specialiştii etnografi s-a înregistrat un vast material din fondul obiceiurilor româneşti - alături de alte teme reprezentative ale culturii populare româneşti - cuprinzînd toate zonele ţării.

https://biblioteca-digitala.ro

Acest material cules şi prelucrat de cercetători-etnografi reprezintă cel mai bogat fond informaţional privind stadiul actual al obiceiurilor româneşti.

Cunoaşterea temeinică a obiceiurilor specifice fiecărei zone reprezintă etapa obligatorie care premerge acţiunii de selecţie în vederea valorificării. Acest proces de mare complexitate incumbă alături de stabilirea autenticităţii şi specificului zonal drept criteriu de opţiune şi alţi parametrii: reprezentativitatea obiceiului în cadrul repertoriului local, bogăţia mesajului cognitiv şi a valenţelor etice şi estetice. Pentru că în ultima instanţă acest proces de valorificare se înscrie în ampla şi permanenta nevoie de "spectacol popular", problemă de mare relevanţă în cultura de masă. Fondul de obiceiuri al fiecărei zone nu trebuie privit global, numai ca o contemporaneizare a tradiţiei, ci în concordanţă cu cerinţele noului context socio-cultural, care are în vedere informarea şi culturalizarea. Prin procesul de valorificare a multiplelor valenţe legate de fondul de obiceiuri se pun în circulaţie bunuri spirituale, atît forme legate de bogatul fond tradiţional, cît şi obiceiurile noi apărute şi înflorite în prezent prin continuu proces de creativitate propriu poporului nostru.

In perioada contemporană se crează un transfer de bunuri între cultura populară şi cultura de masă bidirecţionat: cultura de masă preia selectiv bunuri aparţinînd contextelor de viaţă folclorică, după cum canalul spectacular sau mass-media poate să contribuie la revigorarea unor obiceiuri sau componente ale acestora.

Nu numai pentru aspectele prezentate, ci şi pentru cele prospective cercetarea ştiinţifică îşi afirmă autoritatea. Cercetarea contemporană a obiceiurilor deschide multiple unghiuri

https://biblioteca-digitala.ro

privind evoluţia acestui domeniu integrat întregului patrimoniu al culturii populare. Concluziile oferite pe bază de investigaţie directă şi teoretizării aspectelor cercetate pot contribui la augmentarea rolului educaţional şi artistic al formelor de valorificare: prin scenă, radio, TV, presă.

Lucrările fundamentale şi de perspectivă din planul institutului nostru vin să sublinieze această direcţie. Acestea vor oferi un amplu material informaţional şi teoretic privind tradiţia şi contemporaneitatea, tendinţele de evoluţie în cadrul mediului de cultură folcloric. Specialiştii institutului sînt adînc implicaţi şi prin cercetarea ştiinţifică şi prin îndrumare în acest amplu proces de valorificare a obiceiurilor populare în domeniul larg al culturii de masă. Acţiuni finalizate precum şi cele prezente şi de perspectivă relevă această componentă de real interes şi valoare în activitatea lor. S-a realizat deasemenea o activă colaborare cu specialişti care activează în domeniul cercetării pe plan local, buni cunoscători ai realităţilor specifice formelor zonale ale culturii populare. Pentru promovarea autenticului, reprezentativităţii, în ultima instanţă a Valorii colaborarea dintre specialiştii cercetători şi cei ce finalizează actul artistic are o semnificaţie de mare **relevanţă**. Acţiuni concordante, care implică coerenţă între verigile acestui lanţ: realitate folclorică - selecţie - mijloc de valorificare au ca finalitate vehicularea unui tezaur spiritual de interese naţional.

Obiceiurile populare reprezentînd un continuum, omul din totdeauna şi permanent simţind nevoia să se manifeste ceremonial sau festiv pe plan individual, dar în special colectiv, vor oferi o sursă de necontestată vigoare în procesul de valorificare a patrimoniului culturii populare.

Fructuoasele ediţii ale Festivalului Naţional "Cîntarea României", manifestare de cel mai înalt prestigiu pe arena cultu-

https://biblioteca-digitala.ro

rală a ţării, certifică pertinent bogăţia acestui fond spiritual al culturii româneşti, deasemenea necesitatea şi eficienţa legăturii între cercetarea ştiinţifică şi valorificarea spectaculară.

Variatul conţinut de sensuri ale acestei manifestări demonstrează inepuizabilul material faptic, dar şi obligativitatea rigorii în promovarea valorii. Perfectibilitatea proprie fiecărei activităţi a fost demonstrată prin augmentarea calităţii de la o ediţie la alta, în care cercetarea ştiinţifică a fost tot mai profund implicată.

https://biblioteca-digitala.ro

PROBLEME ACTUALE ÎN CERCETAREA FOLCLORULUI MEDIILOR MUNCITORESTI. METODOLOGIA CERCETĂRII FOLCLORULUI LITERAR ÎN MEDIILE SOCIO-PROFESIONALE PORTUARE DIN GIURGIU, DROBETA-TURNU SEVERIN ŞI BRĂILA

DE CORNELIA CĂLIN

> Orice fenomen folcloric necunoscut poate fi prezis şi explicat de o teorie ştiinţifică datorită funcţiei predictive care stă la baza oricărei ştiinţe autentice.
>
> (Golu)

Dacă metodele de cercetare specifice unor ştiinţe ca sociologia, lingvistica, sociolingvistica s-au dovedit pertinente în abordarea şi explicarea unor fapte de folclor, dificultatea întîmpinată de folcloristică în asimilarea ipostazei urbane a folclorului este destul de însemnată; apartenenţa sociologică a cercetării noastre este declarată, intenţia sa sociologică vizînd toate etapele de lucru în care ne-am înscris. O cercetare sociologică debutează cu punerea problemei şi definirea ei[1], care în acest caz s-a făcut de către cercetător prin simpla recomandare sau presiune opinională ca o cerinţă stringentă de actualitate[2]. Această cerinţă a decurs şi s-a impus din practica socială, ca o comandă conştientă a ei: în mediile muncitoreşti urbane se dezvoltă o cultură populară specifică cu dimensiuni materiale şi spirituale care demonstrează caracterul continuu al creaţiei noastre folclorice şi care se cere cunoscută şi investigată sub aspectele evoluţiei sale obiective, în contemporaneitate. Procesul de creaţie pe care îl supunem atenţiei, aduce în discuţie existenţa memoratelor azi în mediile muncitoreşti portuare, în mediile socioprofesionale ale constructorilor de nave şi ale navigatorilor; în operaţia de ale

https://biblioteca-digitala.ro

rea şi desemnare a celor două categorii socioprofesionale, a celor care construiesc şi a celor care folosesc navele, ne-am gîndit şi atunci cînd am vrut să asigurăm o continuitate tematică materialului cules, în vederea studierii comparative a acestuia. Această opţiune s-a verificat şi impus în timpul operaţiunii de culegere şi stabilire a repertoriului propriu zis.

După fixarea şi definirea problemei în termeni ştiinţifici a urmat momentul elaborării ipotezelor de cercetare.

Deşi cercetarea noastră a avut un caracter de explorare, am plecat de la următorul considerent general de ordin ştiinţific care a constituit şi ipoteza noastră de lucru: o comunitate, societate sau grup, poate funcţiona ca purtătoare independentă a culturii iar individul, la nivelul oricărui tip de comunitate (fie şi cea urbană) este strict legat de grupul imediat de referinţă, modelîndu-şi în mod automat comportamentul în funcţie de normele proprii acestui grup; deci: individul produce cultură într-un mod caracteristic grupului din care face parte şi pentru a funcţiona ca unitate socială, el trebuie să-şi însuşească anumite forme stereotipe de comportament, anumite modele culturale[3]. Verificarea acestei ipoteze s-a făcut prin identificarea unui tip de cultură, al narării memoratelpr, al narării unor categorii de memorate ca model comportamental verbal, specific mediilor socioprofesionale amintite.

Din această perspectivă am ţinut seamă şi de parametrii socioculturali, tipul de comunitate urbană (nivelul de urbanizare al comunităţii, compoziţia socială, relaţia sat-oraş) şi de vechimea colectivelor de muncă, care ne-au ajutat în stabilirea reţelei de localităţi şi în alegerea şi desemnarea mediilor socioprofesionale (de muncă) pe care le-am investivat. Astfel am ales pentru prima fază de lucru şi pentru ceea ce a urmat investigarea localităţii Giurgiu[4], ca punct de referinţă în anchetele noastre, cu me-

https://biblioteca-digitala.ro

diile de muncă "Grupul de exploatare flotă şi porturi -„Navrom" şi "Santierul naval" şi localităţile Drobeta-Turnu Severin, mai îndepărtat de Giurgiu, cu "Intreprinderea de construcţii navale şi prelucrări la cald" şi "Intreprinderea de navigaţie fluvială" şi Brăila, cu "Şantierul naval", mai recent decît Giurgiu, cu portul Smîrdanul nou (Ghecet) situat pe malul stîng al braţului Dunărea veche, vis-a-vis de oraşul Brăila.

Motivăm această opţiune şi cu argumente de ordin istoric şi economic:

Portul şi oraşul Giurgiu este cunoscut ca un oraş cu tradiţie veche muncitorească dar şi cu o viaţă patriarhală încă vie Despre şantierul naval aflăm din sursele de informare ale epocii, atestate de "Istoria României în date" că: "primul vas românesc construit la Giurgiu ancorează în 1834 la Constantinopol"[5]. Această afirmaţie ne indică existenţa în Giurgiu a unor ateliere muncitoreşti importante, capabile să construiască nave maritime cum a fost primul vas românesc cunoscut sub numele "Mariţa" construit în anul 1831 la Giurgiu şi ne dă dreptul să considerăm acest oraş unul din cele mai vechi centre muncitoreşti ale ţării. De asemenea, Giurgiu are o veche atestare documentară: anul întemeierii sale încă nu este cunoscut, dar este cert că are o vechime mult mai mare faţă de primele datări, cînd Mircea cel Bătrîn dă la Giurgiu mai multe hrisoave, 8 ianuarie 1394, 11 mai 1409[6].

Drubeta este cunoscut după terminarea războiului din anii 103-104 cînd romanii încep să construiască un mare pod de piatră de către Apolodor din Damasc; aceasta are, cum se ştie, o mare consecinţă asupra vieţii locale; se formează la Drubeta castrul militar şi o mare mulţime de oameni vin să populeze noul oraş. Cetatea era aşezată la o încrucişare a drumurilor, calea Dunării, dar şi cea de pe uscat dintre Moesia şi Dacia; şantierul naval a

https://biblioteca-digitala.ro

fost inițial o întreprindere austriacă, cu o anumită vechime: 1858-1893. La început era un șantier pentru reparat vapoare și lucrul se făcea manual. Lucrătorii erau străini, austrieci și unguri aduși de societatea respectivă, românii erau angajați numai periodic, zilieri, sau erau folosiți la munci necalificate. Din anul 1893 șantierul devine o întreprindere românească[7]. Astăzi este unul din cele mai importante și mai mari șantiere navale din țară; are peste 4000 oameni ai muncii și construiește 35-40 nave pe an, maritime și fluviale cu o capacitate de peste 7000 tone[8].

Așa cum știm, existența Brăilei este datată înainte de întemeierea Țării Românești, probabil chiar înainte de 1300, cînd pe teritoriul actualului oraș a existat o puternică așezare care făcea comerț cu întreaga Muntenie, Moldova, Transilvania și o parte din Polonia; a fost menționată pentru prima dată la 20 ianuarie 1368, în tratatul comercial încheiat de Vlaicu-Vodă cu negustătorii din Brașov[9], ca apoi la începutul secolului al XV-lea, Brăila să devină cel mai însemnat port al Țării Românești[10]. In 1864 se înființează un șantier pentru reparația de nave, dar statisticile mai vechi consemnau existența în Brăila a cîtorva "șantiere" navale mai mici, cu cîte patru, cinci lucrători, unde se construiau mici ambarcațiuni de transport și comerț dubase și șăici[11]. In 1971 se construiește primul cargou de 4500 tone și astfel se pun bazele noului șantier naval, întreprindere modernă și de mare capacitate.

Constatările care urmează constituie, deci, rezultatul unor cercetări întreprinse în anii 1983-1984, eșalonate astfel: 20-30 mai 1983 în Giurgiu, 27 septembrie - 6 octombrie 1983 în Giurgiu, 28 iunie - 7 iulie 1984 în Turnu Severin, 5-12 septembrie 1984 în Brăila.

Ca metodă de cercetare am recurs la utilizarea unui

https://biblioteca-digitala.ro

chestionar cu întrebări tip, care a reprezentat o schemă cu ajutorul căreia am putut orienta discuţia. Pentru a ajunge la elaborarea unui astfel de chestionar, de un tip cu totul inedit pînă la această cercetare, a fost necesar desigur consultarea unor lucrări de specialitate din acest domeniu al investigării etnologice. Materialele autohtone neexistînd ne-am adresat literaturii de specialitate aparţinînd unor autori care s-au dedicat acestui domeniu de cercetare. Astfel, prin introducerea unor teme asupra cărora informatorul trebuia să mediteze, s-a asigurat o bază de discuţie care a constituit punctul de plecare al anchetei noastre. In Schiţa de chestionar (vezi Anexa 1) am introdus întrebări cu caracter general orientativ dar şi întrebări mai speciale legate de un anumit specific de muncă cum ar fi unele etape în construcţia de nave sau de navigaţie pe rîuri, pe care le-am formulat în urma lecturării studiilor amintite[12].

În paralel am elaborat un Chestionar pentru stabilirea subiecţilor reprezentativi (vezi Anexa 2) prin care am putut obţine informaţii despre tipul de comunitate, reţelele familiale, situaţia emigraţiei, situaţia navetismului, pe care l-am aplicat în mediile eşantion din Giurgiu[13].

Abordînd ca metodă de cunoaştere a faptului de folclor, cercetarea directă, nemijlocită, ancheta de teren, am avut în vedere următoarele obiective: culegerea faptelor şi a informaţiilor care să înlesnească înţelegerea lor, cercetarea relaţiei dintre faptele de folclor în cadrul sistemului din care fac parte şi în ansamblul vieţii culturale a comunităţii în care circulă, evoluţia mentalităţii şi a faptelor folclorice în circuitul viu, mutaţiile funcţionale posibile ale diferitelor categorii folclorice[14].

Astfel, în prima fază a anchetei am realizat un prim contact cu unii informatori şi cu oficialităţile locale din Giurgiu, cu care am identificat categoriile socioprofesionale (de muncă)

https://biblioteca-digitala.ro

reprezentative pentru repertoriul propus şi am stabilit categoriile de vîrstă reprezentative; am depistat şi am alcătuit eşantionul de subiecţi, nucleul nativ[15]. Aceste principii au fost respectate şi în cercetările ulterioare, întreprinse în Drobeta-Turnu Severin şi Brăila. Am formulat Repertoriul de gen (vezi Anexa 3) pentru oraşul Giurgiu pe care l-am aplicat şi completat în celelalte două localităţi menţionate, Am alcătuit Repertoriul de obiceiuri (vezi Anexa 4) pentru localitatea Giurgiu, pe care am socotit necesar să-l cunoaştem, cele două categorii folclorice, memoratul şi obiceiul, fiind strîns legate între ele, prin capacitatea de transpoziţie a obiceiului ca modalitate dramatică în discurs narativ epic-memoratul[16]. Prin tehnicile de redactare abordate şi chestiunile de metodă întrebuinţate: folosirea chestionarelor pentru a utiliza o discuţie liberă, deschisă, numai în mică măsură dirijată şi a asigura o bază de comparabilitate datelor înregistrate; determinarea eşantioanelor reprezentative de informatori şi folosirea metodei observaţiei directe a cunoaşterii nemijlocite a realităţii de teren şi a analizei documentare, prin consultarea unor documente de arhivă locală, manuscrise, statistici, documente fotografice, considerăm că am iniţiat ceea ce Şcoala sociologică de la Bucureşti numeşte o cercetare directă extensivă, poate pentru prima dată avansată în cercetarea noastră folcloristică. Respectarea metodelor de lucru pe care ni le-am propus au dus la o redare fidelă a realităţii, la cunoaşterea şi consemnarea ei cu exactitate.

Astfel, dintr-un număr mare de informatori propuşi mai ales pentru cele trei localităţi am stabilit un eşantion socioeconomic format din 40 informatori, între 52-62 ani pe de o parte şi de vîrste mai înaintate pe de altă parte, cu calităţi de buni povestitori şi cu un statut social caracterizat de următoarele profesii care ni s-au părut reprezentative: constructorii de nave, lansatorii

https://biblioteca-digitala.ro

la cale, cazangii şi strungarii, lăcătuşii mecanici, sudorii, vechii marinari şi piloţi, piloţii de cataracte, mecanici şi comandanţi de nave. Cu cei tineri, din a doua generaţie de muncă sau reprezentanţi din alte generaţii sau alţi membrii de familie am făcut verificări şi completări cu privire la preluarea repertoriului depistat.

Am efectuat înregistrări sistematice şi am cules 245 piese sonore (texte literare, informaţii, relatări, descrieri de obiceiuri), dintre care 153 memorate.

O primă observaţie pe care o facem asupra materialului cules este aceea că în cadrul porturilor cu membrii echipajelor de nave şi în cadrul şantierului cu foştii ucenici, care au locuit în căminele de ucenici din incinta şantierului s-a obţinut un material extrem de bogat şi variat; aceasta desigur se explică datorită caracterului izolat al celor două grupuri studiate, cu un circuit intens de valori, cu o tradiţie puternică, specifică grupurilor mici şi izolate. Intr-o anchetă-sondaj efectuată în şantierul naval din Brăila cu scopul de a proba veridicitatea şi autenticitatea repertoriului muncitorilor (foştilor-ucenici) care locuiseră în căminele de ucenici din cadrul şantierului, la întrebarea dacă cunosc relatările cel mai mult "gustate" despre "pisica din cufărul celor doi moldoveni" şi întîmplarea despre "incendierea costierelor nemţeşti", ceilalţi muncitori ne-au răspuns: "noi nu le ştim, ei le ştiu mai bine că le-au trăit, noi doar le-am auzit de la ei" (Cf. unei discuţii purtate cu inf.Epuraş Dtru, 57 ani). Deci, calitatea şi cantitatea informaţiei este diferită de la un grup la altul. Grupul mic formează un cîmp al său, imediat, rupt de restul fenomenelor sociale "printr-o demarcaţie calitativă netă", datorată unor relaţii directe, nemijlocite care au mai ales importanţă asupra vieţii de zi cu zi a omului: "între membrii grupurilor mici

https://biblioteca-digitala.ro

mici există asemenea relaţii în care ei participă (cel puţin potenţial) cu întreaga lor personalitate. La acest nivel, relaţiile lor sociale sînt deosebit de vii şi colorate îmbogăţindu-se cu conţinuturi şi forme psihologice deosebit de complexe"[17].

Simpla înşiruire a diferenţierilor de repertoriu pe care le-am constatat arată că ne aflăm în faţa unor realităţi deosebite, determinate de diferenţierile sociale existente, de structura socială a colectivităţilor folclorice studiate. Prezentarea materialului cules prin prisma importanţei rolului grupurilor sociale în viaţa folclorică este o tratare obiectivă care se impune şi care dă precizie rezultatelor cercetării noastre.

O altă precizare pe care o facem este aceea că operaţia de sistematizare pe care o întreprindem are în vedere funcţionalitatea faptului istorisit, adică rolul pe care îl îndeplineşte, sarcina pe care o are întîmplarea cuprinsă în povestire. In cadrul sistematizării noastre întîmplarea relatată este purtătoare de rol şi ea determină categoria şi subcategoria povestirii, a memoratului.

Categoriile şi subcategoriile cu care am operat au fost denominate de calitatea întrebării din "Schiţa-chestionar". Dacă la întrebarea noastră: "care este persoana sau personajul despre care povestiţi cel mai mult ?" ni s-a relatat o întîmplare care conţine, de exemplu, o farsă culinară, memoratul obţinut a fost inclus în categoria "Memorate cu persoane sau personaje despre care la locul de muncă se povesteşte cel mai mult"; dacă la întrebarea "ce fapte şi evenimente puteţi să ne evocaţi în legătură cu lansarea la apă" aflăm povestiri care cuprind unele credinţe sau superstiţii care se practică în legătură cu botezul navelor, acestea au fost incluse în subcategoria "Memorate-credinţă"despre "botezul navelor".

În general, denumirile pe care le-am introdus în operaţia noastră de tipologizare[18] nu sînt concepte definitive, ci termeni

https://biblioteca-digitala.ro

care au intrat în ipoteza noastră de lucru. Astfel, "Memoratele-amintire" nu reprzintă un pelonasm, o suprapunere de termeni sinonimi; un memorat este o amintire, dar o amintire nu este neapărat un memorat; unele accidente de muncă sînt memorate dacă se referă la unele fapte curajoase, de temeritate, de înaltă ţinută morală şi profesională în care au fost salvate bunuri materiale, oameni, acte de eroism la care a participat întreaga colectivitate şi care au rămas în memoria acelei colectivităţi; unele memorate legate de accidentele de muncă presupun vestigii din tradiţia populară, credinţe, date din medicina populară etc.

Aceşti termeni pe care iam fixat din necesitatea de a ordona un material inedit izvorăsc din materialul culeş; în timp, prin rafinare, vor putea deveni funcţionali. Cercetările viitoare de teren vor lămuri prbblemele ridicate de noi şi vor stabili gradul de probabilitate al ipotezei noastre, care dacă va fi mare va avea valoare de adevăr.

Oricum va fi fiind, cercetarea tipologică, sistematizarea şi clasificarea efectuată de noi, reprezintă, aşa cum se ştie, o treaptă intermediară obligatorie între cercetarea nemijlocită şi interpretarea teoretică.

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. Cf.Herseni Tr., Sociologie, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1982. Vezi şi mai departe toate etapele de lucru.

2. Întrucît studierea folclorului mediilor muncitoreşti a constituit o preocupare constantă a institutului nostru ne-am gîndit să-i asigurăm o continuitate sub aspect literar, abordînd şi tema care ne interesează.

3. Vezi Linton R., Fundamentul cultural al personalităţii Bucureşti 1968, p.64-66, 94.

4. In această opţiune ne-am condus după ideea cunoscută a lui C.Brăiloiu potrivit căreia îngrădirea domeniului explorat înseamnă însă lărgirea metodelor de cercetare; cu cît obiectul nostru va fi mai restrîns, cu atît mai mult vom simţi nevoia să-l înţelegem deplin, să-l studiem odată cu fenomenele adiacente, condiţia fenomenelor şi filiaţia lor. (Opere, vol.III).

5. Giurescu C.C. şi colectiv, Istoria României în date, Bucureşti, Editura enciclopedică, 1972, p.175.

6. Vezi: Gîştescu P., Iordan I., Judeţul Ilfov, Bucureşti, Editura Academiei, 1970, p.74.

7. Cf. Dicţionarul enciclopedic român, vol.IV Bucureşti, Editura politică, 1966, p.745 şi Olaru V., Santierul naval din Turnu Severin, Monografie, Turnu Severin, 1958, p.35-67.

8. Conform informaţiilor primite de la Onică Mihai, 59 ani şeful biroului programare de la Santierul naval din Drobeta-Turnu. Severin.

9. Vezi Iorga N., Istoria românilor în chipuri şi icoane. Craiova, 1921, p.234.

https://biblioteca-digitala.ro

10. Vezi: Giurescu C.C., Istoricul oraşului Brăila, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1968.

11. Munteanu I., Brăila, Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1984, p.19, 29.

12. Vezi: Lunt R., The St.Lawrence River Skiff and the Folklore of Boats, în: New York Folklor Quarterly", vol.XXIX, nr.4, 1973; Mullen P., The Relationship of Legend and Folk Belief, în "Journal of American Folklore", 84, Texas Press 1971, nr.334 şi altele. Vezi şi Honko L., Memorates and Study of Folk Beliefs, în "Journal of the Folklore Institute", I, 1964, p.5-19, Brunvand J.H. Readings in American Folklore, New York, W.W.Norton Company inc., 1979, şi R.M.Dorson, Amerikan Folklore, Chicago Press, 1959.

13. In 1820-1830 are loc o primenire a populaţiei datorită epidemiilor şi războaielor. Cei mai mulţi veniţi sînt locuitorii din Teleorman, mocanii, ungurenii. Ocupaţiile de bază sînt cărăuşia, agricultura, creşterea vitelor, comerţul etc. Colonizarea în masă este mai recentă şi a avut loc cînd s-au înfiinţat noi zone industriale. A fost adusă forţă de muncă din judeţele Vaslui, Neamţ, Roman. (cf. Fişa inf. 32324 şi 32323, Arhiva I.C.E.D.); şantierul naval din Giurgiu are 2020 muncitori, dintre care 200 elevi practicanţi de la Şcoala profesională. Navetişti sînt din toate categoriile de vîrstă, proveniţi din împrejurimi, de la cca.30 km. Legătura cu ruralul este încă strînsă. Categoriile de muncă reprezentative fiind acelea de constructori navali, motorişti, lăcătuşi mecanici, tubulatori, electricieni, tîmplari, forjori, modelori, proiectanţi, tapiseri, vopsitori etc. (Vezi fişa inf. nr.32323, Arhiva I.C.E.D.).

14. Cf.Pop M., Ruxăndoiu P., Folclor literar românesc, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1976.

15. Cf.Labov W., The Social Stratification of En

https://biblioteca-digitala.ro

in New York City (Washington), Center for Linguistics, 1966 şi Cazacu T.Slama, Probleme de metodă în sociolingvistică. în "Fonetică şi dialectologie, VII (1971), p.233-244.

16. Pentru această problemă şi unele adiacente vezi Coatu-Manafi N., Contribuţii la cercetarea tradiţiilor orale ocazionate de încadrarea profesională la o colectivitate de mineri, în "Revista de etnografie şi folclor", 23, 1978, nr.2, p.127-134.

17. Vezi Pop M., idem, p.6o-96 şi 1o4; Mihu A., Sociologia americană a grupurilor mici, Bucureşti, Editura politică, 197o, p.99.

18. Termenul memorat-credinţă este preluat şi înţeles conform tipologiei stabilite de Brynjulf Alver, Vezi B.Alver, Category and Function, în "Fabula", 9, 1967, nr.1-3, p.63-69.

https://biblioteca-digitala.ro

RELAȚIA MUZICĂ - TEXT POETIC ÎN CÎNTECUL CONTEMPORAN

NOTE PRELIMINARE

Speranța Rădulescu

Premisele cercetării mele orientate asupra relației muzică-poezie în cîntecul românesc - cercetare care a depășit abia faza de proiect - sînt, cel puțin sub raport cantitativ, foarte modeste. Singurul punct solid de sprijin este o pagină semnată de Constantin Brăiloiu[1], pe care îmi permit să o citez în întregime, într-o traducere ușor revizuită:

"Pînă cînd le vom examina în detaliu, precizăm chiar de acum că legăturile care unesc textele poetice și melodiile sînt deosebit de slabe. Celor două secțiuni metrice (fr."coupes métriques", n.n.) le corespund două scheme ritmice (care le determină sau pe care le prevăd), astfel încît structurile asociate sînt practic interșanjabile. Totuși, cînd o cîntăreață transilvăneană declară că cutare cuvinte se pot cînta pe orice melodie, ea subînțelege o restricție: nu numai melodia aleasă trebuie să fie dintre acelea care se adaptează la metrul cuvintelor în cauză, ci de asemenea trebuie ca și expresia și să convină expresiei versurilor (subl.n.). Pe de altă parte, baladele așa-zise "clasice" din Muntenia, Oltenia, Moldova și Banat nu admit în general decît o singură tălmăcire muzicală, ca și cîntecele rituale sau ocazionale de pretutindeni. Drăgoi deja a putut să vadă că, chiar în colinde, în care refrenele neregulate abundă, asocierea unei poezii cu aceeași melodie nu era constantă decît în interiorul unui sat, nu și al unui județ sau al unei provincii, ceea ce nu l-a împiedicat de altfel să culeagă, în același loc, pînă la patru piese diferite legate de un singur "timbru" (Ban.

https://biblioteca-digitala.ro

Tim.). Majoritatea cîntecelor populare "moderne", născute sub ochii noştri înainte de 1943, apăreau sub o formă aparent stabilă pe care nu şi-o menţineau însă decît puţină vreme, cele mai răspîndite avînd tendinţa să o părăsească, adoptînd texte poetice noi"[2].

Rîndurile de mai sus încifrează observaţii şi intuiţii de o deosebită acuitate, a căror verificare constituie o bună pistă de relansare a demersului abia schiţat al autorului. Intenţionez să le abstrag, să le sistematizez şi să le examinez critic, apoi să urmez direcţiile pe care mi le sugerează. Aici şi acum însă, datoare fiind să mă înscriu în timpul şi spaţiul care mi-au fost acordate, mă voi opri asupra unei singure idei, pe care autorul o avansează destul de ferm sau în orice caz mai puţin circumspect decît pe celelalte, anume aceea că melodiile şi textele poetice asociabile sînt compatibile sub raportul expresiei. Inainte de a o examina, avertizez însă asupra faptului că posibilităţile mele de confruntare minuţioasă cu materialul faptic nu depăşesc deocamdată sfera cîntecului liric propriu-zis; ordonarea tipologică a acestuia, deşi abia încheiată sub formă de crochiu, îmi îngăduie să pătrund în acest perimetru mult mai adînc - dacă din păcate nu şi mai bine - decît a făcut-o Brăiloiu. Neajunsul considerării unei unice specii vocale - fie ea şi cea mai variată şi mai bine reprezentată în folclorul românesc - are de altfel şi un revers, care merită să fie exploatat: acela de a crea posibilitatea izolării relative a factorilor contextuali care mai pot influenţa conexarea melodiilor şi poeziilor şi a evaluării mai corecte a dependenţei legăturii lor faţă de valoarea expresivă a fiecăreia.

Brăiloiu este deci de părere că sincretismul muzicii şi poeziei este posibil cu condiţia ca expresia uneia să "convină" expresiei celeilalte. Ce înţelege prin "expresie", autorul nu spune. Din context rezultă însă că termenul nu vizează în nici un caz pla-

https://biblioteca-digitala.ro

nul formal al muzicii sau al versurilor. Presupun că prin el Brăiloiu desemnează trăirile emoţional-estetice pe care sînt capabile să le inducă; doar care altul ar putea fi numitorul lor comun sub raportul "expresiei" ?

Incomodă în această situaţia este nu atît ambiguitatea cuvîntului "expresie" - o ambiguitate pe care Brăiloiu şi-a asumat-o probabil pentru a se sustrage unor clarificări teoretice ce l-ar fi îndepărtat de scopurile principale ale cercetării sale. Incomod este mai degrabă faptul că realitatea pe care intuiesc că o indică nu a constituit niciodată obiectul unor investigaţii sistematice. Căci în pofida îndemnurilor autorului[3], puţini au fost folcloriştii care au notat în timpul culegerilor opiniile interpreţilor referitoare la valoarea "expresivă" a versurilor şi mai ales a melodiilor cîntate; or a face apreciari de acest gen în numele insiderilor culturii populare este o întreprindere foarte riscată.

Pentru a ieşi din impas, să admitem provizoriu că mi-am însuşit atît de bine folclorul încît îl pot decoda sub raportul expresiei aşa cum o face ţăranul român, păstrînd şi avantajul lucidităţii analitice a omului de ştiinţă. Dacă acceptaţi această convenţie, voi examina cîteva categorii de cîntece subsumate aceluiaşi tip melodic (cîteva grupe de variante melodice deci) pentru a constata dacă şi în ce măsură textele poetice instaurează un climat expresiv comparabil şi în acelaşi timp "convenabil" celui al muzicii Voi porni prin urmare dinspre melodie către poezie, mişcarea în sens contrar fiind deocamdată blocată[4]. Şi pentru a reduce la minimum posibilele erori de interpretare, mă voi opri întru început asupra unor categorii care, din punctul de vedere al expresiei muzicale, se situează pe poziţii extreme, fiind acuzat stenice, expansive, şi respectiv acuzat depresive.

Majoritatea tipurilor melodice româneşti cu notă stenică

https://biblioteca-digitala.ro

marcată provin din stratul modern de cîntece, strat conturat cu aproximativ un secol în urmă şi ajuns la deplină maturizare în perioada inter-şi postbelică. Variantele melodice prin care se actualizează par să prefere versurile destinse, dar nu exclud nici mariajul cu poezii sumbre sau tensionate. Astfel tipul pe care l-am denumit convenţional "De trei ori potcovii calul" (denumire motivată de asocierea predilectă a variantelor sale melodice cu un motiv poetic cu acest debut) îşi apropie versuri ca:

Ş-am zis verde ca măraru'
De trei ori potcovii calu'
Ca să urc la mîndra dealu'
Nu e vina calului
Nici a potcovarului
Si e vina tot a mea
Căci mă duc prea des la ea...

(mgt. 5387 I c; Vlădeni - Ialomiţa, 1982)

(Variantele melodice care s-au aliat cu acelasi motiv poetic provin din: Argeş, Ialomiţa, Brăila, Suceava şi Bistriţa-Năsăud, şi au fost culese între 1929 şi 1982).

Celelalte texte poetice cu care melodia acceptă să coexiste au însă cu totul altă coloratură expresivă:

Frunză verde de-o sulfină
Pe uliţa din grădină
Plînge Ioana şi suspină
Ai, neicuţă, nu pleca
Că mi-e dor de dumneata
Că dragostea-i cu dor mult
Şi ne despărţim plîngînd...

(mgt. 234 h; Izverna - Mehedinţi, 1953)

https://biblioteca-digitala.ro

sau:

Foaie verde ş-un susaiu
Inimă de petregaiu
N-am cuţit ca să te taiu...

(mgt. 3817 V d: Gura Teghii - Buzău, 197c

Cîntecele de joc - ramură a cîntecelor moderne caracterizată muzical prin ritmică dansantă şi (eventual) structură contaminată de cea a muzicii de joc - sunt din punct de vedere melodic atît de robuste şi expansive încît le bănuieşti deschise către versuri cu proprietăţi similare. Tipul melodic bănăţean/sud-ardelenesc pe care îl ilustrez aici printr-o variantă culeasă în 1939 din Caraş Severin se combină într-adevăr cu o seamă de poezii vesele sau glume̦te:

Astăzi beau şi mîine beau
Banii nu ştiu d-un să-i iau...

(D 1018 I; Comoloşul Mare - Caraş Severin. 1939)

Mîndruliţo din vecini
Ţi-ai făcut gardu' din spini
Să nu pot trece la tin' ...

(mgt.333 d; Spring - Alba, 1954)

Mîndruliţă bănăţană
Ţucă-ţi ochii ş-o sprînceană
Bănăţana, fă-i cu geana
Că ea pricepe, sărmana
Iar româna, fă-i cu mîna
Şi nu pricepe, nebuna...

(mgt. 235 i; Izverna - Mehedinţi, 1953)

Variante ale aceluiaşi tip melodic se întovărăşesc însă şi cu versuri cu coloratură expresivă radical diferită:

https://biblioteca-digitala.ro

Măi bădiţă, de-al tău dor
Nici noaptea nu pot să dorm
Măi bădiţă, de-al tău drag
Nu văd nici pe unde calc...

(mgt. 3152 R m; Gura Teghii - Buzău, 1966)

Bată-vă urgia planul
Blestemat fie-vă neamul
Că amar ne-aţi chinuit
Rău tare ne-aţi necăjit
Cînd aţi făcut plasele
Drăceşti v-o fo' planurle...

o poezie de protest social presărată cu sumbre imprecaţii.

(fgm. 11576 b; Ieud - Maramureş, 1951)

Iar un tip melodic strîns înrudit - atît de strîns încît am ezitat îndelung înainte de a-l disocia de precedentul - se actualizează împreună cu versuri apăsătoare, uneori chiar tragice:

Deasupra dă capu' mieu
Ar' două lumini să său
Zîua ploaie, not'ea ninje
Minia nu le poate stinje
Numai mîndruţa cîn' plînje...

(D 85o b; Caransebeş - Caraş-Severin, 1937)

Frică mi-e că mor ca mîine
Rămîne lumea dă mine
Ca şi floarea cîmpului
Înfloreşte, să păleşte
Şi nima nu foloseşte...

(fgm. 6183 b; Bucoşniţa - Caraş-Severin, 1938)

dar şi cu versuri relaxate, ca:

Ş-am un bade tinerelu

https://biblioteca-digitala.ro

Nu mă pot lăsa de ielu...

(fgm.587o b; Tîrnova - Caraş-Severin, 1936)

După incursiunea analitică în universul cîntecelor cu melodică stenică - incursiune care nu s-a rezumat de altfel la cele cîteva secvenţe prezentate aici - am încercat, aşa cum îmi propusesem, să mă plasez la polul opus. Am remarcat însă cu surprindere că este dificil şi riscant să te opreşti fără ezitare asupra tipurilor melodice cu tentă net depresivă. Ar fi fost incorect să caut un sprijin în conţinutul textelor poetice cu care acestea vin în contact; de altfel, aşa cum se va vedea deîndată, nici nu aş fi găsit. Am fost constrînsă să constat - constrînsă întrucît observaţia mi-a părut mie însămi contrariantă - că tipurile melodice de cîntec românesc nu sînt predispuse la actualizarea în forme cu adevărat astenice. Chiar atunci cînd variantele lor induc trăiri emoţional-estetice de semn negativ, acestea din urmă nu ating în nici un caz intensităţile copleşitoare ale unora dintre versurile lirice. Tipurile melodice sînt mai degrabă neutre; convertirea lor în variante contribuie însă într-o oarecare măsură la creionarea mai clară - dar niciodată de o desăvîrşită limpezime - a unui climat expresiv, eventual depresiv. In fond nici melodiile stenice - a căror obîrşie este, aşa cum spuneam, relativ recentă - nu devin vreodată exuberante, nu depăşesc pragul unei intensităţi emoţionale moderate. Faptul îmi dă temeiuri să bănuiesc că, cu mai bine de un veac în urmă, registrul expresiv al melosului vocal românesc va fi fost încă mai limitat sub raportul intensităţii. Dacă îngustimea sa era compensată de fineţe, de capacitatea de a capta şi transmite calităţi şi nuanţe afective inefabile, aceasta rămîne deocamdată o intuiţie fără acoperire faptică.

Şi pentru că m-am obstinat ca, indiferent de obstacole

https://biblioteca-digitala.ro

să duc pînă la capăt verificarea proiectată, m-am oprit asupra a două categorii de melodii - de provenienţă sud-ardeleneaască, dar diseminate pe suprafeţe mult mai largi - despre care pot să afirm că sînt relativ depresive. Variantele celei dintîi se asociază deseori cu poezii cu aceeaşi coloratură expresivă:

Supărat ca mine nu-i
Numai puiu' cucului
Cîn' îl lasă mama lui
Da-n mijlocu' codrului...

(fgm. 8935 b; Trăsnea - Sălaj, 1940)

Plecat-am Doamne de-acasă
Doamne, cu inima arsă
Stau în log şi mă gîndesc
Pe ce cale să pornesc...

(mgt. 2967 a; Viştea de Jos - Braşov, 1966)

Variantele acestei categorii se îmbină însă şi cu versuri mai puţin tensionate:

Sara bună mîndruliţă
Mulţămiescu-ţi de guriţă
Şî de buze subţiriele
Care-nşeli lumea cu iele...

(D 682 b; Viştea de Sus - Braşov, 1934)

sau cu unele şăgalnice, incontestabil stenice:

Fir-ai tu să fii măi badeo
Ce bătaie ţi s-ar cade...

(fgm.6533 c; Trestieni - Prahova, 1938)

Foaie verdie fir de grîu, Tinerel murguţul meu
Ci oftezi aşa din grieu, " " "
Or ţî-i foame, or ţî-i seti, " " " ...

(fgm. 3204; Tătăruşi - Iaşi, 1930)

https://biblioteca-digitala.ro

A doua categorie, înrudită atît structural cît şi expresiv cu precedenta, tolerează versuri la fel de diferite ca atmosferă:

Jale mi-i măicuţă, jale
De vorbile dumitale...

(mgt. 1457 I i; Pojorîta - Suceava, 1958)

dar şi:

Placi mie-n crîşm-a be
Cu nevasta altuia...

(fgm. 9484; Drăjeşti - Bihor, 1941)

Versurile şi melodiile care se asociază în cîntecul liric (propriu-zis) sunt deci foarte diferite sub raport expresiv; atît de diferite încît par să se refuze oricărei tentative de ordonare şi interpretare logică. Singura afirmaţie cu temeiuri mai convingătoare pe care mi-o pot îngădui acum, după examinarea lor, este aceea că melodiile "de joc" sînt mai explicit stenice şi îşi întind tentaculele cu deosebire - dar nu în exclusivitate - către poezii cu proprietăţi similare. Dar în ultimă instanţă cîntecele de joc constituie un caz atipic, întrucît din punct de vedere muzical se situează la interferenţa a două specii distincte.

In pofida acestui fapt, a spune că poezia şi muzica actului sincretic care este cîntecul vocal românesc sunt incongruente ar fi profund eronat; căci îngemănîndu-le ţăranul român dovedeşte că nu resimte o astfel de discordanţă, ci dimpotrivă. Este mai probabil că, urmînd sugestia lui Brăiloiu, am căutat resorturile compatibilităţii acolo unde nu aveau cum să fie descoperite: la nivelul expresiei textelor muzicale şi poetice considerate mai întîi izolat, apoi comparativ. Or compatibilitatea nu pare

https://biblioteca-digitala.ro

a fi condiţionată aprioric de similitudinea valorilor expresive imanente ale componentelor cîntecului, ea este mai degrabă o rezultantă a articulării acestora. Mecanismele compatibilizării - deci nu ale compatibilităţii - ar trebui probabil căutate în mecanismele procesului de transmitere-preluare-vehiculare a cîntecelor în raport cu un ansamblu de factori contextuali, factori pe care hotărîsem întru început să-i ignor, dar pe care mă văd obligată acum să-i aduc în discuţie, fie şi numai pentru a-i semnala. Voi încerca aici o descriere succintă a acestor mecanisme:

Menţionam mai sus despre variantele unui tip melodic, atrăgînd atenţia asupra faptului că asocierea lor cu versuri diferite este, cel puţin aparent, fortuită. Veţi fi obiectat atunci că tipul melodic este un construct teoretic care aparţine lumii cercetătorului şi nu a insiderului culturii populare, pe poziţia căruia pretindeam să mă situez. Obiecţia nu se susţine însă pentru că - adaug acum - elaborîndu-l, etnomuzicologul se străduieşte să-l facă să coincidă cu o realitate folclorică: modelul abstract din mintea interpretului care preexistă şi condiţionează performarea melodiei, a variantei concrete.

Existenţa modelului melodic a fost pentru întîia oară semnalată de Constantin Brăiloiu[5]. Puţinele sale însemnări coroborate cu propriile mele observaţii - cu deosebire cele prilejuite de tipologizarea cîntecului - îl profilează astfel:

- Modelul se constituie dintr-o schemă melodică structurată arhitectonic şi conturată ritmic în linii generale;

- în sine, modelul este neutral, indiferent din punct de vedere expresiv; virtualităţile sale sînt însă, cel puţin teoretic, bogate. Prin actualizare, el capătă conotaţii emoţional-estetice foarte diferite calitativ, dar îngrădite cantitativ în registrul valorilor medii;

https://biblioteca-digitala.ro

- modelul se comunică prin variante;

- nu există un model colectiv unic, generator al tuturor variantelor unei melodii, ci modele individuale mai mult sau mai puţin apropiate care, în anumite circumstanţe (în perioade istorice şi unităţi teritoriale limitate, în interpretări de grup etc.) tind spre identitate, fără a o atinge vreodată;

- tipul melodic construit de cercetător este în fapt un "model" al modelelor individuale, un construct care preia şi asamblează elementele esenţiale şi comune ale acestora. (El diferă deci de modelele individuale prin gradul mai ridicat de generalitate - şi implicit gradul mai scăzut de detaliere.);

- există modele (individuale) vagi, nebuloase, schiţate doar din cîteva linii, după cum există altele mai precizate, mai amănunţite, mai apropiate de formele prin care se vor actualiza;

- gradul de determinare al unui model este obiectiv dependent de categoria funcţională, categoria structurală, str de vechime, sistemul ritmic subiacent variantei sau variantelo din care a fost desprins (factori care ţin, direct sau indirect, contextul performării). El depinde subiectiv de structura psihologică a individului care îl deţine şi manipulează. Spre exemplu, melodiile arhaice, relaxate ritmic, elastice arhitectonic şi amplu ornamentate au ca substrat modele vagi; cele moderne, cu desen melodico-ritmic sumar şi ornamentaţie parcimonioasă, întrupează modele precizate;

- modelele vagi au cele mai vaste resurse expresive. Teoretic, prin actualizare ele pot crea orice climat expresiv (dar firesţe, în tonuri moderate). Interpreţii se orientează către un efect sau altul prin modulări variate de ritmuri, tempouri, desene ornamentale, timbruri etc. - elemente muzicale cu un deosebit rol expresiv, dar cu semnificaţie minoră pentru structura modelului. Practic însă, virtualităţile emoţional-estetice ale modele-

https://biblioteca-digitala.ro

lor sunt parţial amputate nu numai de limitele omeneşti ale interpreţilor, ci şi de o multitudine de factori contextuali (stil muzical zonal, perioadă istorică, funcţie etc.), unul dintre aceştia fiind versurile cu care se îngemănează;

- modelele mai nete se actualizează relativ mai omogen, în variante apropiate sub raport structural şi afectiv; virtuţile lor expresive sînt precumpănitor - dar, repet, nu exclusiv - stenice;

Un interpret învaţă o melodie împreună cu textul ei poetic. Incercînd să o reţină şi să o fixeze, el nu face altceva decît să-i capteze esenţa într-un model, propriul său model. Versurile le memorează, pare-se, mai greu decît "glasul" . Dacă este în situaţia de a "prinde" repede un cîntec, interpretul are şanse să reţină corect melodia (cu alte cuvinte să-şi elaboreze un model asemănător cu cel al persoanei de la care îl preia), dar este improbabil că va putea reţine şi toate versurile; drept pentru care le va completa cu altele cunoscute, care au sau nu legătură cu primele, induc sau nu acelaşi tip de trăire afectivă. Un interpret mai puţin dotat va deforma chiar şi melodia (adică va abstrage defectuos modelul), transformînd-o într-a alta, parţial diferită (fondată pe un nou model).

Intru început, interpretul tratează cu rezervă cîntecul proaspăt învăţat. El îl reproduce în forme apropiate de cele auzite anterior, cu acelaşi text (sau fragment de text) poetic iniţial memorat. Dacă inerţia şi comoditatea nu îi este biciuită de stimuli puternici, interpretul mediocru îşi menţine această atitudine. Cel deosebit înzestrat se comportă însă diferit: după ce şi-a construit şi consolidat modelul melodic şi a rulat cîntecul pînă la deplina lui însuşire, el îşi permite să îl trateze

https://biblioteca-digitala.ro

mult mai degajat, ca pe un obiect care îi aparţine. (Perfecta asimilare a melodiilor este direct proporţională cu compatibilităţile cu stilul muzical al zonei de circulaţie). Primul semn al unei asimilări desăvîrşite este disocierea melodiei de poezie şi utilizarea independentă a fiecăreia dintre ele. Eventual, interpretul îndrăzneşte să aducă unele modificări atît melodiei - mai exact modelului melodic - cît şi versurilor; modificări minore, care le fac mai apte pentru alte asocieri, sau mai ample, care, în cazul muzicii, transformă modelul melodic într-unul nou (deşi, evident, strîns înrudit). Intervenţiile novatoare nu sunt însă împinse prea departe şi se opresc în momentul în care interpretul ajunge la o formă optimă din punctul lui de vedere, formă pe care o stabilizează. În orice caz, în mod paradoxal, colportorii inovaţiei - cel puţin ai celei în plan melodic-sunt, din raţiuni diferite, atît interpreţii de excepţie cît şi cei submediocri; numai că înnoirile aduse de aceştia din urmă au şanse minime de a fi validate, preluate şi colportate de comunitatea căreia îi aparţin.

Interpreţii foarte buni sunt deci cei care propun, şi în calitatea lor de liederi de opinie impun în mod indirect, autonomizarea componentelor muzicală şi poetică a cîntecelor; ei sunt cei care imaginează şi noi formule de combinare, adoptate cel puţin în parte de masa celor fără calităţi artistice deosebite. Arhiva sonoră de folclor a institutului confirmă cu prisosinţă această din urmă observaţie: informatorii remarcabili au înregistrat deseori aceeaşi melodie cu trei-patru texte poetice distincte, uneori radical diferite ca expresie. Deosebirile dintre variantele lor melodice nu sunt spectaculoase, dar suficiente pentru a te face să percepi intenţia sau poate tendinţa neconştientizată de adaptare la text. Rularea aceleeaşi melodii cu versuri diferite are şi o altă explicaţie: interpretul ştie întotdeauna mai multe versuri

https://biblioteca-digitala.ro

decît melodii. Din motivele poetice cunoscute, el poate alcătui infinit mai multe poezii decît melodiile pe care le poate compune din unităţile melodice echivalente structural. Surplusul consistent de versuri se rezolvă muzical prin folosirea intensă a stocului de melodii existente; neutralitatea expresivă a acestora din urmă - sau, dacă preferaţi, deschiderea lor plurisemantică - le face uşor adaptabile oricărui text poetic.

x

x x

Dacă ideile expuse aici sunt adevărate - şi există o mulţime de alte argumente care le susţin, argumente pe care spaţiul mă împiedică să le invoc -, atunci trebuie să admitem că aserţiunea lui Brăiloiu este de fapt o problemă fals formulată. Afirmînd că... "expresia"... (melodiei) trebuie "să convină expresiei versurilor", el sugerează că, în cîntec, compatibilitatea muzicii cu poezia rezidă în ultimă instanţă în valoarea expresivă a fiecăreia în parte. Or se pare că nimic din expresia melodiilor şi/sau versurilor nu determină, predispune sau interzice sincretismul lor. Cîntecul este o entitate, un sistem integral cu valoare expresivă proprie, nu indiferentă, dar diferită de valoarea expresivă a elementelor componente. Accentul trebuie deplasat deci de la aceste componente către sistemul care le subordonează, către resorturile generării şi funcţionării sale. Iar problema lui Brăiloiu poate fi resorisă interogativ astfel: care sunt mecanismele prin care cîntecul vocal îşi transformă componentele de bază într-un tot cu expresivitatea distinctă ? Ce planuri angrenează aceste mecanisme ? Care sunt factorii care le influenţează sau corectează acţiunea ?

Mă întreb dacă aceste pagini au reuşit sau nu să creioneze unele din soluţiile acestor chestiuni.

https://biblioteca-digitala.ro

N O T E

1. O pagină a studiului Versul popular românesc cîntat. In: Opere I, ediţie bilingvă îngrijită de Emilia Comişel, Bucureşti, 1967, p.15-118.

2. Op.cit., p.21-22

3. Formulate (direct sau indirect) în Despre folclorul muzical în cercetarea monografică, Opere, IV, Bucureşti, 1979, p.80; Schiţă a unei metode de folklore muzical, Opere, IV, Bucureşti, 1979, p.37 etc.

4. Instrumentele de lucru indispensabile cercetării relaţiei text poetic - muzică sunt tipologiile- literară şi muzicală - ale cîntecului liric. Tipologia literară este definitivată, dar parţial inaccesibilă (nepublicată); în plus, ea nu include nici o referire la melodiile pe care sunt interpretate motivele poetice sistematizate. Tipologia muzicală este abia în curs de elaborare (definitivată într-o formă preliminară); ea prezintă însă, din punctul de vedere adoptat aici, un mare avantaj; variantele subsumate aceluiaşi tip melodic sunt însoţite de textele lor poetice, fragmentare sau integrale. Sincretismul muzică poezie este aici explicit, nu trebuie reconstituit prin eforturi speciale.

5. Fololorul muzical, Opere, II, Bucureşti, 1969, p.21-130. (Vezi paginile 106-107).

https://biblioteca-digitala.ro

PROCESUL DE CREATIVITATE IN PLASTICA POPULARA CONTEMPORANA

Ion Vlăduţiu

Dată fiind complexitatea problematicii referitoare la procesul de creativitate în diferite domenii ale plasticii populare contemporane în comunicarea de faţă ne propunem să abordăm în principal două aspecte şi-anume: I. Stadiul cercetării etnografice a procesului de creativitate în plastica populară contemporană, şi II. Stadiul actual al creaţiei neprofesioniste, a amatorilor, în cîteva domenii ale plasticii populare, cu deosebire în cel al ceramicii populare, examinat prin prisma tendinţelor actuale în creaţia plastică populară, precum şi a acţiunii acestor tendinţe în dialogul dintre creatorul popular şi cumpărător.

x

I. Problematica creaţiei populare contemporane a devenit cu deosebire pe parcursul ultimelor două decenii, o preocupare ştiinţifică din ce în ce mai constantă atît a etnografiei din ţara noastră cît şi a etnografiei din unele ţări europene, aducîndu-se nu numeroase contribuţii originale la cunoaşterea diverselor aspecte ale creativităţii, la eludidarea problemelor privind tendinţele procesului de creaţie în plastica populară contemporană[1].

In ţara noastră, diversele aspecte ale creaţiei populare contemporane au constituit obiectul unor dezbateri ştiinţifice în cadrul anumitor acţiuni cultural-educative, a unor întîlniri cu meşteri şi creatori populari, a unor simpozioane, mese rotunde etc. precum şi a mai multor cercetări concrete soldate cu publica-

https://biblioteca-digitala.ro

rea unor studii, articole, lucrări[2].

În același timp, muzeele etnografice de pe aproape întreg cuprinsul țării au desfășurat o activitate din ce în ce mai susținută pentru descoperirea creatorilor populari din raza lor de activitate, pentru promovarea creației plastice populare, această activitate finalizîndu-se în unele muzee prin crearea de secții ale creatorilor populari contemporani. Un Muzeu al marilor creatori populari contemporani pe care-l preconizam cu un deceniu și ceva în urmă[3], își găsește începuturile, foarte temeinice, tocmai în bogăția și varietatea pieselor făurite astăzi, în riguroasa selecție a valorilor ajunse în tezaurul muzeelor ce au organizat aceste secții ale creatorilor populari contemporani.

Piesele de artă populară de certă valoare, izvodite de talentați făuritori de frumos din zilele noastre, realizate la nivelul celor mai riguroase exigențe și cerințe artistice și-au găsit și își găsesc astfel locul meritat în patrimoniul culturii noastre populare din muzeele noastre alături de piesele de artă populară reprezentative, caracterizate prin autenticitate și originalitate ale culturii noastre populare tradiționale.

O analiză multilaterală a procesului de evoluție a creației populare în ultimele două decenii atestă că în același timp activitatea creatorilor populari contemporani din toate sferele plasticii populare a constituit și constituie obiectivul unor cercetări științifice de profunzime, unul din obiectivele majore ale muncii cultural-educative materializat prin stimularea creației populare contemporane atît în mediul familial, sătesc sau meșteșugăresc cît și în cel al cooperației meșteșugărești, prin acțiuni de stimulare și încurajare a căilor de pătrundere în proporții de masă în viața și interiorul modern a produselor cu caracter de originalitate, originalitate și reprezentativitate lucrate de creatorii populari

https://biblioteca-digitala.ro

din problematica majoră de cercetare etnografică. Drept urmare, nu mă voi opri îndeaproape asupra orientărilor şi rezultatelor, ci voi releva doar faptul că activitatea creatorilor populari contemporani, promovarea valorilor tradiţiei artistice şi plastice populare, continuă să constituie obiectul unor analize aprofundate la scară naţională, cu participarea celor mai reputaţi specialişti ce studiază fenomenele culturii contemporane populare.

Un elocvent exemplu îl constituie seminarul naţional desfăşurat în noiembrie 1983 la Banska Bystrica - R.S.Cehoslovacă, consacrat problemelor teoretice legate de creativitatea creatorilor populari contemporani[4]. S-au examinat, în prima parte a seminarului, probleme de o deosebită însemnătate privind calitatea estetică a produselor lucrate de creatorii populari, funcţia cultural-socială a produselor creativităţii creatorilor neprofesionişti ce se inspiră din tradiţiile meşteşugurilor artistice din zonele lor de baştină, s-au analizat rolul creaţiei în contemporaneitate, cauzele şi modalităţile de distanţare de la forme tradiţionale şi crearea de noi forme, apoi dinamica aspectelor estetice ale produselor creatorilor populari neprofesionişti, amatori, modalităţile de transmitere a experienţei creatoare între generaţii în condiţiile actuale ş. a. S-au prezentat şi dezbătut, de asemeni în cadrul acestui seminar naţional, şi rezultatele cercetării complexe a creativităţii contemporane în cadrul ULUV; au fost expuse de asemeni rezultatele unei cercetări comparative a creaţiei populare din R.S.Cehoslovacă şi din alte ţări. In cea de a doua parte a seminarului au fost prezentate analize concrete ale creativităţii mai multor creatori populari contemporani din diferite regiuni ale R.S.Cehoslovace, definindu-se contribuţia lor la cultura populară contemporană.

x

II. O caracteristică trăsătură a perioadei contemporane

https://biblioteca-digitala.ro

contemporani, şi în fine, unul din obiectivele de cea mai mare importanţă în munca muzeală de îmbogăţire şi diversificare a valorilor ce alcătuiesc tezaurul culturii noastre populare.

Insumînd toate aspectele relevate mai sus, putem afirma că această îmbinare organică pe plan teoretic şi aplicativ, orientată şi desfăşurată în lumina documentelor şi hotărîrilor partidului nostru, constituie o trăsătură fundamentală, caracteristică a procesului de creativitate în plastica populară actuală. Privită în perspectivă istorică această trăsătură caracteristică constituie dominanta ce asigură cadrul larg, adecvat, al manifestării plenare a aptitudinilor creatoare, a revărsării fanteziei de creativitate în oricare domeniu al plasticii populare, al libertăţii de creaţie. Scoaterea din anonimat, preţuirea şi cinstirea muncii creatoare la toate nivelele, inclusiv la cel republican a creatorilor populari din zilele noastre, vor avea şi în continuare, în perspectiva anilor apropiaţi şi a deceniilor care se deschid în faţa noastră, drept consecinţă fundamentală permanenţa sentimentului şi întărirea conştiinţei că făurirea frumosului în piesele de artă populară răspunde necesităţilor spirituale ale omului modern al societăţii noastre socialiste.

Creativitatea este o însuşire umană. Atîta timp cît va dăinui omul va dăinui, după opinia noastră, şi puterea sa de creativitate. Drept consecinţă, încercările de a crea nu se vor diminua chiar dacă eforturile creatoare se vor materializa în alte expresii artistice decît cele pe care ne-am obişnuit să le vedem. Ele vor răspunde, fără îndoială, preferinţelor şi gustului pentru frumos a fiecăreia din generaţiile viitoare.

Am demonstrat pe larg cu alte prilejuri că creaţia plastică populară a făuritorilor de frumos contemporani din alte ţări şi îndeosebi din unele ţări socialiste, face parte integrantă

https://biblioteca-digitala.ro

o constituie înflorirea fără precedent a unor meşteşuguri artistice, între care fără nici o îndoială pe primul loc se situează cel al ceramicii populare. Analiza stadiului creaţiei artistice populare în fiecare etapă şi perioadă este o problemă ce va rămîne mereu o problemă de actualitate atît pe plan teoretic cît şi aplicativ. Doar o analiză atentă, bazată pe realităţile etnografice ale fiecărei perioade şi etape, oferă posibilitatea de a evalua cu rigurozitate şi obiectivitate ştiinţifică desfăşurarea procesului de creativitate în fiecare domeniu al plasticii populare pe de o parte, şi în ansamblul acestor domenii, pe de altă parte. Stadiul actual al creaţiei artistice populare poate fi înţeles, după opinia noastră, dacă problematica este examinată diferenţiat pe domenii ale plasticii populare şi nu doar global deoarece o asemenea abordare permite cunoaşterea şi înţelegerea procesului de creativitate în linia sa evolutivă sau scoate la iveală cauzele ce conduc spre diminuarea treptată a importanţei unor meşteşuguri artistice, precum şi nuanţele ce apar în aspectele estetice ale produselor fiecărui domeniu al plasticii populare contemporane.

Aşa cum subliniam mai sus, după opinia noastră olăritul ocupă în etapa actuală primul loc între meşteşugurile artistice cu tradiţie multimilenară care în ultimele două decenii a atins un stadiu de înflorire fără precedent. Cauzele acestei remarcabile dezvoltări le găsim tocmai în acea trăsătură fundamentală ce caracterizează procesul de creativitate în actuala etapă, şi-anume în îmbinarea organică pe plan teoretic şi aplicativ a activităţii de stimulare şi promovare a creaţiei populare în general şi a creativităţii în domeniile plasticii populare, în toate regiunile şi zonele etnografice ale ţării, în particular. Din centrele ceramice cum sînt Horezu şi Vlădeşti, judeţul Vîlcea, Oboga şi Romîna, judeţul Olt,

https://biblioteca-digitala.ro

Rădăuţi şi Marginea, judeţul Suceava, Bîrsa şi Hălmăgel, judeţul Arad, Biniş-Doclin, judeţul Caraş-Severin, Vama, judeţul Satu Mare, Săcel şi Baia Mare, judeţul Maramureş, Corund, judeţul Harghita, Piscu, judeţul Ialomiţa, Poiana-Deleni,şi Tansa, judeţul Iaşi, Coşeşti şi Poieniţa, judeţul Argeş, Siseşti-Noapteşa, judeţul Mehedinţi, s-au afirmat prin produsele lucrate cu măiestrie şi talent creatori populari care şi-au înscris numele, pentru totdeauna, în galeria creatorilor populari contemporani. Nu întîmplător nu am adăugat în lista centrelor enumerate şi alte cîteva centre ceramice care în mod obişnuit erau pomenite în rîndul centrelor de ceramică artistică. Nu am făcut-o deoarece deşi activitatea meşteşugărească de olari se continuă în centrele respective totuşi dintre meşterii olari de azi nu au izbutit încă să se detaşeze olari ale căror produse să poată fi incluse în categoria valorilor făurite de creatori populari contemporani, deci nu pot fi încă privite drept creaţii contemporane de artă populară. Un aspect care trebuie reţinut este şi acela că chiar în centrele cu cea mai bogată activitate a creatorilor populari în domeniul ceramicii există în continuare, după cum este şi firesc, meşteri olari care se mărginesc să practice meşteşugul fără a crea piese ceramice cu o valoare estetică remarcabilă. Aceste trăsături caracteristice ale realităţii etnografice actuale din centrele în care-şi desfăşoară activitatea renumiţi creatori populari vin în sprijinul afirmaţiei noastre că nivelul de dezvoltare atins de ceramica populară românească în etapa actuală este de-a dreptul remarcabil.

Observaţiile directe făcute de noi asupra procesului de creativitate în sfera ceramicii populare, precum şi cercetările noastre de teren asupra acestui fenomen ne permite să formulăm ideea că s-a ajuns în etapa actuală la un nivel la care dialogul nemijlocit între producător şi cumpărător capătă forme foarte di-

https://biblioteca-digitala.ro

namice, cu consecinţe asupra făuririi de produse de artă populară. Constatăm deci, pe de o parte o considerabilă creştere şi accentuare a cerinţelor şi exigenţelor publicului pentru produse de ceramică populară cu calităţi estetice deosebite, iar pe de altă parte o intensificare a străduinţelor şi exigenţei din partea multor creatori populari contemporani de a crea piese ceramice care să impresioneze prin originalitatea creaţiei în ansamblu, prin frumuseţea formelor, prin diversitatea decorului, prin rafinamentul cîmpurilor decorative, prin măiestria execuţiei tehnice.

Aceste exigenţe ies mai pregnant în relief în cadrul tîrgurilor de ceramică populară fie că au o mai veche tradiţie fie că sînt de dată mai recentă. Dintre acestea s-au remarcat deja Tîrgul-concurs al olarilor din întreaga ţară "Cocoşul de Horezu" ce are loc anual la Horezu, judeţul Vîlcea, Tîrgul olarilor ce se desfăşoară în ansamblul acţiunilor cultural-educative "Cibinium" la Sibiu, Tîrgul olarilor de la Rădăuţi, Tîrgul olarilor de la Iaşi, Tîrgul olarilor de la Areşo, judeţul Harghita, Tîrgul creatorilor populari din Oltenia ce are loc bienal la Craiova. La multe din aceste tîrguri am avut prilejul să observ în mod direct cum publicul nu a ţinut seama de preţul pieselor ceramice ci de nivelul artistic, frumuseţea şi calitatea execuţiei lor.

Examinînd realitatea etnografică contemporană constatăm că deşi la prima vedere apare aproape incredibil totuşi este o realitate faptul că cei mai renumiţi creatori actuali din domeniul ceramicii populare izbutesc doar cu multă greutate să lucreze în perioadele dintre două tîrguri cantităţile de piese ceramice cu care s să poată face faţă solicitărilor publicului cumpărător. Este îndeajuns să comparăm această realitate cu cea din trecut cînd un olar ardea de regulă doar cîteva cuptoare de vase pe an şi pe care nu rareori i se întîmpla să nu le poată desface la tîrgurile din zonă.

https://biblioteca-digitala.ro

Studiind aceste tîrguri am reţinut chiar la tîrgurile olarilor din acest an de la Horezu şi de la Rădăuţi că produsele acelor olari care nu au manifestat suficientă exigenţă pentru calitatea utilitară şi estetică a vaselor, chiar dacă ei proveneau din centre de ceramică de mare renume, au rămas nevîndute în bună parte, în timp ce piesele ceramice lucrate cu toată grija de creatorii populari din aceleaşi centre ceramice au fost desfăcute în totalitate.

Au survenit mutaţii de substanţă şi în raportul zonal/ naţional ce pot fi urmărite cu meticulozitate în sfera creativităţii în domeniul ceramicii populare. Piesele care pînă nu demult îşi găseau căutare cu preponderenţă în zonele de proveniență ale olarilor astăzi găsesc aceeaşi căutare şi în alte zone ale ţării, publicul cumpărător manifestînd un mare interes pentru piesele ceramice cu valenţe artistice din toate centrele de unde vin olarii la tîrguri. Se conturează astfel o accepţiune generală, a anumitor categorii la scară naţională, a pieselor ceramice destinate îndeosebi decorării interiorului locuinţei moderne.

Nu omitem din această succintă examinare a stadiului actual al procesului de creativitate în sfera ceramicii populare nici fenomenul opus diametral procesului de creativitate şi-anume cel al producerii nonvalorilor. Acest fenomen trebuie să provoace o reală îngrijorare şi se impun măsuri ferme pentru eradicarea lui atît pentru faptul că producerea de nonvalori a căpătat în anumite centre proporţii mari cît şi pentru faptul că aceste nonvalori din sfera ceramicii populare sînt lucrate deliberat, conştient că piesele din această categorie contravin oricărei idei estetice. "Argumentul" ce se invocă de aceşti meşteşugari, iar uneori doar de intermediarii lor, că piesele respective se cumpără, că ar fi cerute de cumpărători nu are temei deoarece, după cum am demonstrat mai sus, publicul a început să manifeste o exigenţă sporită pentru cali-

https://biblioteca-digitala.ro

tatea artistică a pieselor ceramice atunci cînd este pus în situaţia de a manifesta o asemenea exigenţă.

Un alt domeniu al plasticii populare care cunoaşte o dezvoltare apreciabilă în etapa actuală este cel al ţesăturilor şi cusăturilor. Activitatea este mai susţinută, iar creaţiile contemporane mai numeroase în acele zone etnografice în care tradiţia s-a păstrat mai puternic pînă în zilele noastre. Există şi sate din unele zone etnografice unde confecţionarea textilelor de interior şi a unor piese de port popular se realizează încă în mediul familial, cu preponderenţă pentru satisfacerea necesităţilor proprii familii. In mod firesc, în aceste condiţii creaţiile contemporane se materializează pe un puternic filon tradiţional, iar mecanismele tradiţiei locale continuă să acţioneze în colectivităţile respective. Nu este mai puţin adevărat faptul că şi asemenea sate au început să se răcească treptat ca număr produsele de fabrică tinzînd să înlocuiască, cu vremea, unele produse făurite în trecut doar în propria gospodărie. Indiferent însă de mersul acestui proces se poate afirma că domeniul ţesăturilor şi al cusăturilor este domeniul în care există cel mai mare număr de creatoare populare cu toate că poate cea mai mare parte a lor au rămas încă nedescoperite. Domeniul ţesăturilor şi al broderiei, ca şi cel al confecţionării unor piese de port popular rămîne de altfel singurul domeniu al plasticii populare în care o repertoriere a tuturor femeilor care prin talentul lor de a coase şi ţese ar intra în categoria creatoarelor populare contemporane ar solicita efortul reunit al tuturor etnografilor pe o durată de cîţiva ani.

In această sferă a creaţiei populare se observă tendinţa de a dezvolta confecţionarea anumitor categorii de ţesături solicitate îndeosebi pentru înfrumuseţarea interiorului locuinţei moderne. Poate că unul dintre cele mai elocvente exemple este cel

https://biblioteca-digitala.ro

al producerii de cergi. Centrele în care se lucrează cergi pentru desfacere sînt de asemeni bine cunoscute azi. In confecţionarea cergilor se produc însă mutaţii. O recentă călătorie intreprinsă la Săpînţa, judeţul Maramureş mi-a oferit prilejul să descopăr că în perioada actuală au loc prefaceri mari în cromatica cergilor lucrate la Săpînţa. Monocromia sau bicromia lasă din ce în ce mai mult loc policromiei care începe să fie dominantă. Unele cergi realizate policrom sînt frumoase, dar, după cum am putut constata, nu sînt puţine cele în care nu s-a investit nici o emoţie artistică, cergile fiind lucrate doar cu scopul de a le face mai atrăgătoare ochiului turiştilor care străbat frumoasele meleaguri maramureşene. Satul continuă să aibă atmosfera unei "expoziţii" de ţesături lucrate din lînă, dar, din păcate, creativitatea nu face concurenţă cantităţii. Ar trebui, după opinia noastră, întreprinsă o cercetare etnografică anume asupra fenomenului de la Săpînţa întrucît ar da rezultate interesante şi pentru alte centre în care creaţia artistică dispune de un însemnat potenţial creator uman.

In cursul ultimelor investigaţii intreprinse pe teren la creatorii populari în arta broderiei pe piele am putut constata că arta de a crea continuă să constituie o dominantă în activitatea celor mai mulţi cojocari, fiecare creînd în spiritul specific al tradiţiei locale. Creaţia se înscrie astfel în ansamblul de valori ale culturii contemporane realizîndu-se în nota caracteristică a tradiţiei meşteşugului respectiv dar cu imprimarea stilului creatorului popular pe fiecare piesă făurită azi. In dialogul dintre creator şi consumatorul de cultură comanda la domiciliu continuă să aibă o mare însemnătate şi în zilele noastre. Aceasta se reflectă şi asupra produsului - pieptar, cojoc, spenţer etc., deoarece cojocarul trebuie să ţină seama de cerinţele şi gustul celui sau acelor

https://biblioteca-digitala.ro

ra care vor purta piesele lucrate de el.

Cu multă intensitate se manifestă puterea de creaţie în ampla sferă a prelucrării artistice a lemnului realizările contemporane situîndu-se printre cele mai remarcabile creaţii ale culturii populare din zilele noastre. Multă inventivitate, multă măiestrie şi rafinament în execuţia tehnică, mult gust şi multă dragoste de frumos caracterizează lucrările actuale în toate domeniile prelucrării artistice a lemnului. Din păcate, amploarea unei comunicări nu ne îngăduie să ne oprim pe larg asupra lor. De altfel, sînt multe alte aspecte ale procesului de creativitate în sferele plasticii populare pe care le vom examina cu alte prilejuri poate chiar la viitoarea sesiune ştiinţifică a institutului nostru. Actuala ediţie a Festivalului Naţional "Cîntarea României" ne va aduce, aşa cum s-a întîmplat şi la precedenta ediţie[5], mărturii bogate şi elocvente cu privire la procesul creativităţii în plastica populară din epoca noastră contemporană.

N O T E

1. Aceste contribuţii au fost relevate de noi în lucrarea: Ion Vlăduţiu, Creatori populari contemporani din România, Bucureşti, 1981.

2. A se vedea, de exemplu, Gheorghe Dinuţă, Sesiunea de comunicări ştiinţifice "Tradiţie şi continuitate în creaţia populară", în "Revista Muzeelor şi Monumentelor.Muzee", nr.9, 1980; Sanda Larionescu, Simpozionul "Tradiţie şi inovaţie în arta populară românească", în "Revista Muzeelor şi Monumentelor.Muzee",nr.9-10, 1979, p.150-152; Silvia Zderciuc, Cornel Mirescu, "Cocoşul de Hurez" în "Revista Muzeelor şi Monumentelor.Muzee",nr.8, 1978, p.80-83; Silvia Zderciuc, Tîrgul-concurs al ceramicii populare româneşti,

https://biblioteca-digitala.ro

"Cocoşul de Hurez", în "Revista Muzeelor şi Monumentelor.Muzee", nr.8, 1979, p.80-81; Georgeta Roşu, Silvia Păduraru, Expoziţia "Creatori populari contemporani din R.S.România", în "Revista Muzeelor şi Monumentelor.Muzee" nr.8, 1978, p.83-84; Silvia Păduraru, Expoziţia permanentă "Creatori populari contemporani" la Muzeul Satului şi de Artă populară, în "Revista Muzeelor şi Monumentelor. Muzee", nr.8, 1979, p.78-79; Nicolae Dunăre, Demersul creator în arta plastică populară şi în cea artizanală, în "Studii şi cercetări de etnografie şi artă populară", Muzeul Satului şi de artă populară, II, 1981, p.69-75; Raluca Dan, Mutaţii petrecute în concepţia creatorilor populari contemporani şi în realitatea obiectivă a procesului de creaţie, în "Studii şi cercetări de etnografie şi artă populară", Muzeul Satului şi de artă populară, II, 1981, p.91-93; Steluta Pârâu, Creatorul popular în societatea tradiţională şi contemporană, în "Studii şi cercetări de etnografie şi artă populară", Muzeul Satului şi de artă populară", II, 1981, p.77-89; Aurelia Cosma, Festivalul naţional "Cîntarea României" - cadru larg de afirmare a creaţiei populare contemporane, în "Studii şi cercetări de etnografie şi artă populară", Muzeul Satului şi de artă populară, II, 1981, p.151-155.

3. Ion Vlăduţiu, Probleme actuale ale valorificării ştiinţifice a fenomenelor etnografice şi de artă populară contemporane, în vol. "Creaţia artistică populară azi", Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste, (Bucureşti), 1973, p.25.

4. Suzana Stefanikova, Seminar sucasnosti tvorcovia hodnot ludovych umelecko-vytvarnych tradicii, în "Muzeum", 2, XXIX, rocnik, Bratislava, 1984, p.102.

5. Ion Vlăduţiu, Artişti populari contemporani, în "Arta plastică de amatori şi arta populară", Festivalul naţional al Educaţiei şi Culturii Socialiste "Cîntarea României, 1979-1981, Editura Meridiane, 1983, p.13-19.

https://biblioteca-digitala.ro

C U P R I N S

pag.

1. Ioan Ilişiu, Cuvînt înainte 1
2. Stanca Ciobanu, Perpetuare şi inovare metodologică în cercetarea folclorică, de la rural la urban 4
3. Valeriu Rusu, Studiile de dialectologie în institute academice în ultimele patru decenii 10
4. Adrian Fochi, Contribuţia "Revistei de etnografie şi folclor" la edificarea noii ştiinţe a culturii populare în ţara noastră, după 1944 17
5. Ioan Meiţoiu, Unele consideraţii asupra cărţii de folclor şi etnografie editată de centrele judeţene de îndrumare a creaţiei populare şi a mişcării artistice de masă în ultimele trei decenii 25
6. Germina Comănici, Două decenii de activitate etnografică în Institutul de cercetări etnologice şi dialectologice 39
7. Paul Petrescu, Transformări în tematica şi conţinutul expoziţiilor de artă populară din ultimele trei decenii 51
8. Boris Zderciuc, Interacţiunea dintre tradiţie şi înnoire în dinamica dezvoltării şi transformării culturii populare contemporane din România (1944-1984) 60
9. Stanca Ciobanu, Oral, sincretic, colectiv, anonim în folclorul contemporan 73
10. Tancred Bănăţeanu, Consideraţii cu privire la conceptul de artă populară 85
11. Alexandru Popescu, Tendinţe principale în evoluţia cercetării şi valorificării obiceiurilor populare româneşti 96
12. Cornelia Călin, Comportamente etnofolclorice în medii muncitoreşti urbane (Cu referiri la mediul socioprofesional "Santierul naval din Giurgiu") 110

https://biblioteca-digitala.ro

pag.

13. Maria Bâtcă, Mutaţii funcţionale în costumul popular contemporan 120

14. Speranţa Rădulescu, Sistemul muzicii folclorice în contemporaneitate 135

15. Sabina Ispas, Studiul sincronic al povestitutului într-un sat dobrogean 149

16. Ion Ghinoiu, Dinamica peisajelor etnografice 162

17. Ion T.Alexandru, Cultura populară autohtonă - sursă a universului imaginar al literaturii române contemporane 169

18. Nicolae Dunăre, Participarea ţăranilor la activităţile industriale în cercetările etnologice contemporane 183

19. Georgeţa Stoica, Arta populară. Evoluţie şi permanenţă 192

20. Ileana Vântu, Aspecte ale raportului lingvistic social¥ factorii de variabilitate şi lexicul 204

21. Victorela Neagoe, Dinamica structurilor demografice şi a sistemelor lingvistice pe cele două versante ale Carpaţilor Meridionali (Cu privire specială la Oltenia subcarpatică) 212

22. Laurenţia Dascălu, Modalităţi de redare a mesajului în mesaj în vorbirea populară 228

23. Iulia Mărgărit, Neologismul, expresie a dinamicii graiurilor din Muntenia 240

24. Margareta Magda, Aspecte ale evoluţiei social-culturale a mărginenilor Sibiului reflectate în graiul actual 253

25. Marilena Tiugan, Perspectivă metodologică asupra realităţii socio-culturale a satului românesc contemporan 264

26. Ileana Vântu, Spontaneitate şi standardizare în textele populare 276

27. Anca Hartular, Schimbări de mediu şi schimbări de vocabular 282

https://biblioteca-digitala.ro

N O T A

Anexele 1 - 4, menţionate la pag. 386 şi 387, constituie instrumentul nostru de lucru în cu de definitivare şi pot fi consultate în forma la c ne referim în lucrarea "Categorii etnografice în mediile muncitoreşti urbane: I. Memoratele", afla în mss. în Biblioteca I.C.E.D.

Autorul

https://biblioteca-digitala.ro

8. Margareta Magda, Probleme lingvistice ale unui mediu nou creat (Orașul Victoria, jud. Brașov) 289

9. Victorela Neagoe, De la oral la scris. Reflecții pe marginea documentelor dialectale 305

0. Valeriu Rusu, Aspecte ale urbanizării în perspectiva dialectală 320

1. Marilena Tiugan, Consecințe comportamental-verbale ale ruralizării urbanului 327

2. Nicolae Saramandu, Cercetarea aromânei vorbite în mediu orășenesc 338

3. Margareta Chioreanu, Unele probleme cu care sînt confruntați viitorii absolvenți ai liceului pedagogic 346

4. Haralambie Culea, Relevanța formelor de comunicare/ de masă, de grup etc./ pentru abordarea dihotomiei rural-urban 355

5. Alexandru Popescu, Interferențe rural-urbane în evoluția ceremonialului tradițional 366

6. Germina Comănici, Rolul cercetării științifice în procesul de valorificare a obiceiurilor 376

7. Cornelia Călin, Probleme actuale în cercetarea folclorului mediilor muncitorești. Metodologia cercetării folclorului literar în mediile socio-profesionale portuare din Giurgiu, Drobeta-Turnu Severin și Brăila 382

8. Speranța Rădulescu, Relația muzică-text în cîntecul contemporan. Note preliminare. 394

9. Ion Vlăduțiu, Procesul de creativitate în plastica populară contemporană 409

Institutul BIBLIOTECA de Folclor

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

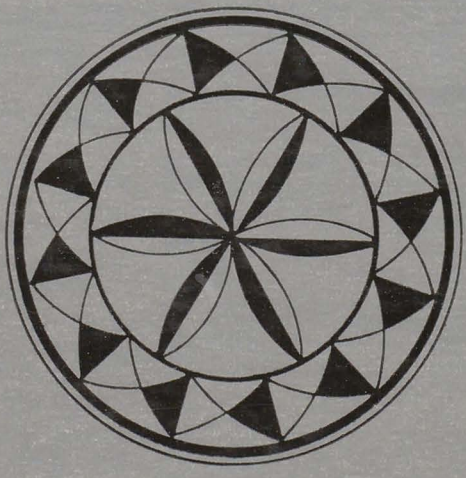

0,01 lei

https://biblioteca-digitala.ro